

ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

XII

DR ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

XII.

SELJAČKA SLOGA

DR VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG

ZAGREB 1938.

SABRANA DJELA D^{RA} ANTUNA RADIĆA.

NAROD I SABOR

»Dom« 1911. – 1912.

»Dom« 1911.–1912.

Virilisti.

Koalicionaške novine dokazuju, da su zastupnici seljačke stranke izdali narod i pogazili sav svoj nauk i program seljačke stranke, i to time, što su za Neumana, novoća predsjednika hrvatskog sabora, glasovali zajedno s virilistima, t. j. biskupima i velikašima, koji imaju svoj osobni glas u saboru. Na svu gospodu, a osobito na velikaše, grofe i barone, toliko više seljačka stranka na skupštinama i sastancima, toliko proti njima piše, a sad se s njima slaže, i to proti zastupnicima, koje je izabrao narod! Pa zar će ovi velikaši pomoći, da seljak dobije svoje pravo? Zar će oni biti za pravedan lovski zakon i t. d.

Tako i slično, samo još mnogo više, čitamo u tim novinama, dakako s dodatkom: da su se »Radići« složili s vladom, i velikašima radi svoje koristi. Kakovu korist od toga imaju »Radići«, to ne kažu.

Premda se svatko, tko zna, s kim su se, kako su se i zašto su se zastupnici seljačke stranke složili, samo smije, kad čita ovakve prigovore, do kojih sami prigovarači ne drže ništa, mi ćemo ipak na ove prigovore i odgovoriti, neka se još bolje vidi, zašto koalicionaši toliko cvile i venu.

Prije svega treba reći, da koalicionaši ne bi imali pravo ovako prigovarati ni onda, kad bi bila istina, da su se zastupnici seljačke stranke složili s virilistima, jer su se koalicionaši sami godine 1906. ne samo složili s virilistima, nego su ih i birali u peštanski sabor, a nije pristojno ni pošteno prigovarati drugomu nešto, u čem si i sam kriv. Ali je već nešto dovoljno poznato, da baš koalicijska najviše radi po onoj: Reci mu, da ti ne reče.

Ali seljački se zastupnici nisu ni slagali, ni složili s virilistima, nisu pače s nijednim od njih ni rieči progovorili, niti su znali, hoće li virilisti glasovati i kako će glasovati. Istina je samo to, da su virilisti glasovali za Neumana kao i zastupnici seljačke stranke.

»No pa to je sloga! Kako su se velikaši i seljaci mogli u tom složiti, makar bez dogovora? Zar ovo dvoje ide i može ići zajedno?

To je već drugo pitanje, a na to je lahko odgovoriti, i to najkraće ovako: Virilisti i zastupnici seljačke stranke držali su, da će biti bolje, ako bude predsjednik Neuman, nego ako bude koalicionaš.

»Pa to je baš ono! Velikaši i seljaci drže istoga čovjeka, da će biti bolji, dakle slažu se, idu zajedno! Velikaši i seljaci!«

Jest, jest: velikaši i seljaci! Samo što se tu ne pita toliko za velikaše, koliko za vladu i za narod.

»To, to: za vladu se pita! To je ono, što su seljački zastupnici uz vladu, kao i velikaši! Može li to biti? Smije li to biti?«

Smije li to biti, to bi smjeli najmanje pitati oni, koji su već bili za vladu, i to ne samo za vladu domaću, nego i za vladu tobože zajedničku peštansku, magjaronsku, a to je bila — koaliciona.

A ako koaliciona pokazuje na to, što seljačka stranka više na gospodu i velikaše, a s njima se sada »složila«, — vikala je i koaliciona na vladu i na razne bane, pa se je ipak s njima složila.

No mi znamo vrlo dobro, ako mi radimo zlo, da to nije dobro samo zato, što je to radila i koaliciona. Zato mi kažemo ovako: Došlo je vrijeme, da vladu mora popuštati raznim strankama, pa je morala popustiti i koalicioni, a bome i seljačkoj stranci (i to je ono, što koalicionu peče!): zvala ju je, pitala ju je i došlo je do dogovora, što bi i kako. Radilo se najprije o tom, da sabor uzmogne raditi. Za to je bila i vladu i seljačka stranka: tu su bile složne. A ovaj put su i velikaši bili za vladu (ali ne svi: ni trećina!), — pazimo: za vladu, a ne za seljačku stranku, pa je sasvim naravski, da su glasovali zajedno sa seljačkom strankom, jer je ona takodjer bila za vladu. I to je to veliko čudo!

Ali nije to čudo, nego sasvim obična i mala stvar, osobito kad se uzme na um, da se još nije pitalo ni za občinski namet, ni za lovski zakon, ni za velikaške zemlje, a ni za peštanske mandate i t. d. Kad dodje do toga, vidjet ćemo, tko će biti s kim. A znate li, što bi se moglo dogoditi? Moglo bi se dogoditi, da će za seljačke potrebe, na pr. za seljačku banku, biti neki velikaši-virilisti, a izabrani narodni zastupnici biti će proti! I to je sasvim lako moguće, jer je vladu već pristala i u kraljevskom odpisu iznesla njeke glavne seljačke potrebe, pa je lako moguće, da će neki velikaši biti za to, kad je i vladu za to. A neki će narodni zastupnici biti proti zato, što to hoće vladu!

Sramotno je ovo, što sad radi koaliciona uzbujujući narod proti seljačkoj stranci radi toga, što je seljačka stranka uz vladu, kao da je sve zlo, što hoće vladu. Po tom bi i ono moralo biti zlo, što mi sami od vlade tražimo, ako vladu na to pristane! Vlada dakle ne bi smjela pristati na ništa, što se od nje traži, jer čim pristane, odmah je ovo zlo! Da tako naučaju i nama prigovaraju starčevićanci, — neka bi bilo! Ali koaliciona, koja je bila već za svaku vladu, — ali samo radi sebe, a ne radi naroda. Zašto dakle cvili? Cvili radi sebe, i to je sve!

(„Dom“, God. 1911. Broj 1.)

Masarik.

Gospodske novine pune su opet Masarika. I ne samo to, nego se događa, da mu sad iz Zagreba, sad iz Sapljeta, sad iz Biograda, sakupljeni rodoljubi i mladež šalju brzoglasne pozdrave — kao kakvom vladaru, ili barem junaku!

Tko je dakle taj Masarik i što je učinio, da ga i Hrvati i Srbi toliko hvale i poštuju?

Masarik je profesor sveučilišta u Zl. Prahu u Češkoj, a došao je na glas najprije lanjske godine za vrijeme veleizdajničke parnice i poslije, za vrijeme parnice proti Fridjunku u Beču. Masarik je u toj stvari bio na strani obtuženih Srba i koaliciona, a osobito je na glas došao time, što je dokazivao,

da su razni spisi (dokumenti), koji su imali dokazati krivnju optuženih Srba, — da su ti spisi krivotvoreni (falzifikati). On je radi tih spisa putovao više puta u srbski Biograd, tražio Nastića i Štefanovića, koji su svjedočili protiv Srba, te svoja otkrića bučno razglašivao po svima novinama u carevini i po svijetu, a iznesao je stvari u bečkom saboru. Sad, kada je veleizdajnička parnica obustavljena i sve bilo skoro zaboravljeno, javio se Masarik opet, i to u austrijskoj delegaciji, t. j. u onom vieću austrijskom, koje ima posla s Ugarskom i s vanjskom velikom politikom. Tu je Masarik uztvrdio, da su oni spisi (dokumenti), koji su imali dokazati krivnju optuženih Srba i svezu koalicije sa Srbijom, — da su ti spisi krivotvoreni u poslaničtvu naše carevine u Biogradu, a krivotvorio ih je sa znanjem carevinskoga poslanika, grofa Forgača, neki novinar Vasić (to je onaj Štefanović), koji je ovih dana radi toga osuđen u Biogradu na pet godina robije. Ministar vanjskih posala Erental odgovorio je Masariku, da poslanik Forgač nije imao posla s Vasićem. Svega su toga sad pune novine, osobito koalicijske, a sve ide za tim, da se pokaže, kako je ministarstvo vanjskih posala dalo krivotvoriti spise, da optuži nevine ljude: hrvatske Srbe i hrv.-srb. koaliciju. A sve je to dokazao Masarik i zato ga toliko slave.

Mi smo u »Domu« o svem tom vrlo malo pisali, a o ovom posljednjem, o Vasiću i t. d., nismo pisali ništa, u kratko zato, jer do svega toga nismo mnogo držali. Mi smo naime znali, kako je radi ovakvih nekakvih spisa bio u Francezkoj optužen kapetan Drajfus (Židov), kako je parnica trajala cijelu godinu i kako su u toj stvari potrošeni milijuni na — podmićivanje novina, da pišu za Drajfusa, ili proti njemu. I tu je bila glavna stvar, jesu li spisi pravi, ili krivotvoreni. A čemu tolika uzrujanost, toliko pisanje, toliki novci? — Radilo se o tome, hoće li se i Njemačka i Francezka zavaditi i ne će li možda doći i do rata između njih, a to se naravski tiče cijeloga svijeta. Jednim je bilo do toga, da bude među tim državama mir, drugima pak, da bude rat, ili barem neprijateljstvo. Ako se naime dokaže, da je Njemačka naručila izdajničke planove francezkih tvrdjava i t. d., to je dokaz, da ona radi Francezkoj o glavi.

Ista je stvar bila i pred dvie godine između Srbije i naše carevine: treba naći razloga za međusobno neprijateljstvo, a

možda i za rat. A u ratu kao u ratu, tu se baš ne pazi, tko će koga i prevariti. Zato je tu teško kazati, što se sve u potaji snuje i koje i tko koga vara. I zato smo mi o toj stvari šutili, jer nismo ništa znali, kako nisu znali ni mnogi drugi, ali su pisali po želji svojih političkih prijatelja i saveznika. Zato su koalicijske i srbijanske novine pisale o toj stvari jednako, kao na komandu.

No pita se, kako je u tu stvar zašao jedan profesor, Masarik? Kako mu se je htjelo putovati, tražiti potajno koje-kakve novinare, poznate propalice (Vasić je na pr. sam priznao, da je krivotvorio spise za novce), s njima se sastajati, proučavati njihove spise, slušati njihove pripovijesti: gdje su večerali i spavali i t. d., i sve to iznositi u novinama i saborima? Zar je to posao za jednoga profesora filozofije?

Na ovo pitanje odgovarali su njegovi prijatelji, da se Masarik bori za pravicu i da traži samo istinu. Čemu da nevini ljudi stradaju? Čemu da laž nadvlada istinu?

Mi nismo vjerovali i ne vjerujemo, da je Masariku samo do pravice i istine. Da je njemu do toga, bi li on kao rođeni Slovak mogao naći plemenitijega i zahvalnijega posla, nego da svojim ugledom brani svoju slovačku braću proti očividnoj krivici? Ali ne mari on za nedužno strijeljane Slovake, ne diže u saboru i novinama glasa za njih, nego mora iz daleke Škotske doći neki Seton Watson, tudjinac, da pred cijelim svijetom brani jadne Slovake.

Nego za čim ide taj Masarik? Što ga je namamilo na sabračaj s ovako tamnim figurama, kao što je Nastić i Vasić, koji sami priznadoše, da su za novce izdavali svoje drugove i domovinu? Zašto su mu preči i bliži slobodni i obiestni Srbi, nego potlačeni i umoreni Slovaci? Što ga je od visoke vedrine njegove filozofije povuklo u nizku kaljužu laži i spleta?

Da pravo kažemo, mi na ova pitanja ne možemo za sigurno odgovoriti.

Stalno je svakako to, da je Masarik u svezi s nekom velikom i moćnom skupinom, koja je protivna današnjoj politici naše carevine. No to nije još ništa nepoštena i nedostojna. Ali je nedostojno, što se je jedan profesor, koji svoj glas ima zahvaliti čistoj i uzvišenoj nauci, dao na nečastan posao i na

uhadjanje špijuna, na špijuniranje špijuna, a najnedostojnije, što taj svoj posao pokriva borbom tobože za pravicu i istinu.

(»Dom«, God. 1911. Broj 1.)

Ruše nam krov nad glavom!

U Petrovini, u kotaru velikogoričkom, dogodilo se mjeseca listopada prošle godine ovo:

U dvorište Janka Smiljanića dodjoše gorički sudac i odvjetnik sa tri žandara i dva palira. Janka Smiljanića nije bilo doma, nego mu je doma bila žena. Došli su, da poruše Smiljanićevu kuću. I zbilja: na očigled ženi Smiljanićevoj pobacaše paliri s tavana bažulj i svu ostalu bogčiju na obćinsku ulicu, za tim uzeše sjekire, skinuše krov, a onda brvna (planke) sve do prozora. Kad su došli do prozora, više odvjetnik Petračić: »Sad pustite, a ovo (krov i planke) odvezite g. Srncu«.

Od ostaloga, što pripovieda žena Smiljanićeva, spominjem samo to, da joj je muž Janko Smiljanić dne 5. siečnja o. g. zatvoren, te je još danas u zatvoru kod kr. kot. suda u V. Gorici, gdje će ostati mjesec dana, i to zato, što nije veselo i zadovoljno gledao, kako mu ruše krov nad glavom.

Ja sam telefonom upitao kr. kotarsku oblast, je li Smiljanić u zatvoru i oblast je potvrdila, da jest.

Svatko se može lako domisliti, da se tu radi o duhu. Ne pitam, je li, koliko je, komu je i kako duhu je Janko Smiljanić dužan, nego pitam: U kakovoj mi to zemlji živimo, gdje čovjeku na očigled bacaju sirotinju iz kuće na ulicu i ruše krov nad glavom, a da ga prije nisu ni obavijestili, da uzmogne svoju sirotinju kamo spremati? Kakovi su to sudci, kakovi odvjetnici, kakovi vjerovnici?

Pa nisu li to sami rodoljubi Srnci i Petračići?

Vidjet ćemo, kakav ćemo odgovor dobiti na ova pitanja u saboru i u javnosti.

No kakogod čuli odgovor, naše je čvrsto uvjerenje, da će narod prije početi rušiti nešto drugo, nego dopustiti, da mu se na očigled ruši krov nad glavom. To rušenje ima dakako početi u saboru i to mu ima biti prvi posao.

(»Dom«, God. 1911. Broj 2.)

Porez od peći: 13 K!

Zar zbilja porez i od peći? Pak odmah 13 K? Nije li onda istina, što se govorilo, da će doći porez na plugove, i to 5 forinti, i da će plugovi biti zapečaćeni kao rakijinski kotlovi (kazani), te čovjek ne će smjeti orati, dok mu financ ne odpečati pluga? Nije li onda lahko vjerovati, da će doći porez i na pietlove (pevce, kokote, oroze), pa i na svaki bračni par posebni porez? ...

Sve je to moguće, jer »porez« na peći doista postoji, a o njem nije bilo ni govora.

A evo, kako je došlo do poreza na peći:

Bilo je u svim novinama, pa i u »Domu« dosta o tom, kako je prošle jeseni postrijelano nekoliko ljudi u Vidovcu, u zagrebačkoj gori obćine šestinske:

Odieljenje (segregacija) zemljišta gospoštije Kaptola od njegovih nekadašnjih kmetova-seljaka nije još bilo gotovo: vuklo se to preko 40 godina. Napokon je pukao gospodski sud, i to ovako: Selu Štefanovcu uzeta je šuma i pašnjak uz njihovo selo, što su uživali već 40 godina, ili bolje od pamtivieka, a dano je to Kaptolu; a mjesto te šume i pašnjaka dobili su Štefanovčani tri sata daleku šumu, koju su do sada uživali Vidovčani i koja je Vidovčanom blizu, pod nosom, štono rieč. Vidovčani su se opirali tomu godine i godine, ali napokon su im žandarske i vojničke puške dokazale, što je pravo i kako ima biti. Nekoliko ih je ustrijeljeno, i sad bi čovjek mislio —: bit će mir.

Ali evo, što kažu Štefanovčani: Vidovčanom su šumu uzeli, a nam su ju dali, no sad nisu zadovoljni ni oni, ni mi: oni uživati ne smiju, a mi ne možemo, jer u toj šumi nemamo pašnjaka, i jer nam je daleko. A radi te šume metnuli su nas na veliku daću: od svake peći porez 13 K.!

»Ne može biti!« — odgovorim im ja. — »Kakav porez od peći!«

»Mi ćemo vam donesti porezne knjižice, pa ćete vidjeti.«

Da ne čekam, dok donesu porezne knjižice, pozovem na telefon obć. poglavarstvo u Šestinah i upitam, da li ljudi sanjaju ili... Gospodin blagajnik liepo mi javi, da je glavna

skupština zemljišne zajednice odredila zbilja, da svaki ovlaštenik ima za plaću šumaru i lugařima plaćati od peći 13 K i nekoliko filira!...

»A mi za ona drva, koja bi imali dobiti u toj šumi, ne možemo tamo na mjestu dobiti ni 10 K, a plaćati moramo 13 K! A da drva vozimo kući, na to ni misliti, koliko to stoji... Mi smo za propasti. Zato Vas molimo, pomozite nam, da nam se ta šuma uzme, da ne plaćamo toga poreza, jer mi nikakve koristi od nje nemamo«.

Jeste li čuli? Ljudi su morali biti postrijeljani, da Štefanovčani dobiju šumu, a kad su ju dobili, nemaju od nje ništa i ne žele ništa, nego da im se opet uzme! Zašto su onda nesrećni Vidovčani strijeljani? Zar samo za to, da se može nametnuti nečuveni porez od peći po 13 K?

Eto, tako se to radi i vlada i upravlja: Jednima uzimaju i strijeljaju ih, a drugima daju, što im ne hasni: daju im šumu, koja ne daje koristi, ali mora imati plaćenoga šumara i lugařa, i zato treba udariti porez od peći po 13 K! Što je koga briga, ima li narod hasne ili nema: gospodske plaće moraju biti!

Ali gospodi, koja ovako rade i upravljaju, nije sve ovo ništa čudno: to se njima samo po sebi razumije, da to mora tako biti.

Vama se pak buni čitava duša proti takovomu upravljanju i mi kaŹemo, da tako ne mora biti, da tako ne smije biti i da tako ne će biti.

Imali bi još koju reći Kaptolu, radi kojega je sve to nastalo, jer da Kaptol nije uzeo Štefanovčanima, ne bi trebalo uzimati ni Vidovčanima i ne bi bilo strijeljanja. A kad znamo, jer tako čujemo, da bi Štefanovčani svoju šumu pod Vidovcem htjeli zamieniti s kaptolskom, koja im je pred praćom, — onda u istinu ne znamo, čemu je Bog dao kanonicima šume, kad timi šumami upravljaju njihovi činovnici tako, da se poštene ljudi moraju strijeljati.

A sad recite: Treba li, da sabor radi, da preprieći dalje strijeljanje naroda i rušenje krovova nad glavom?

Vidjet ćemo gospodu, kojima su preće njihove ciganije i spekulacije, nego krv i život naroda.

(„Dom“, God. 1911. Broj 3.)

Seljački dan u saboru.

Prošireno izborno pravo počima donositi prve svoje plodove: Ne samo da u saboru ima seljaćstvo osam svojih zastupnika, i da će doskora, ako Bog da, imati i devetoga, nego i sve naše gospodske stranke, hoćeš — ne ćeš, sada priznaju, da je prva i glavna zadaća saboru, da olakša narodu barem ono breme, koje se više nikako ne da podnositi. To se posve jasno pokazalo naročito u sjednici od 25. siećnja o. g., te je ovo bio pravi seljački dan u saboru.

Već kad je zast. dr. Šuperina stavio interpelaciju radi toga, što je županijska oblast u Bjelovaru naumila županijske izbore provesti na temelju starih listina, postalo je sve živo u saboru. Ali podpuno se sav sabor kao promienio istom za govora zastupnika seljaka Kovačevića i Jalžabetića.

Zastupnik kotara Novske Dragutin Kovačević govori tako uglađjeno, tako čisto i jasno, a što je glavno, svaka mu rieć izvire i iz srca i iz pameti, dakle iz potpunoga uvjerenja, te je sav sabor jednodušno prosudio, da je to jedan od ponajboljih govornika u saboru.

Zastupnik novigradski Jalžabetić svojom ozbiljnošću, svojom mirnom odlučnošću, a nada sve svojim obilnim iskustvom i temeljitim poznavanjem šumskoga zakona i svega, o čem je govorio, pobudio je najprije pažnju, a onda udivljenje svega sabora. Dok su ta dvojica govorila, a to je trajalo u svem oko tri sata, u saboru kao da je nestalo svih gospodskih stranaka, te su tu bili samo zastupnici hrvatskoga seljačkoga naroda.

Prvak stranke prava, dr. Prebeg, najprije stojeći, a onda sjedeći pred klupom seljačkih zastupnika, slušaše, ni da bi trenuo okom, a isto tako glavni koalicioni vikači. Pribićević i Lorković, doduše s nešto gospodske nemoćne sprdnje, koja im je za malo presjela. Zast. Lukinić, koji se dan prije na Kovačevića okosio: »Šutite, vi Radićeva sirota«, sjedio je mirno i pozorno, kao da tobože mnogo drŹi do svega, što ovi seljaci govore. Od miškovaca, koji su onako pogrdili najprije u listu, a onda u saboru prvoga zastupnika seljaka, bila su samo dvojica ili trojica u saboru, valjda da dokaŹu, kako oni od uvijek mare za seljaćstvo. Ali slušali su mirno i valjda puni jada.

A i bilo je što slušati. Odmah na početku svoga govora, opisujući gospodska nasilja i seljačke muke, uzkliknuo je zast. Kovačević: Da naš seljački narod nema žive kršćanske vjere u Boga i da se ne boji okaljati svoju dušu, postao bi u toj nevolji zvier i zubima bi oko sebe derao sve od bana, pa do zadnjega pandura.

Sad se i ban približio. Na visokom njegovom čelu nadvio se oblak i on slušaše i gledaše onoga seljaka isto onako, kako je pred desetak mjeseci pozorno slušao i s poštovanjem motrio bivšega oberbana Supila. I kao što je onda ban odmah poslie Supila izjavio, da je u Supilovu govoru velika istina i velika mudrost, tako je i sada poslie našega Kovačevića priznao, što se još nije čulo sa stolice hrvatskih banova: Priznao je čisto i bistro, da šumska uprava ne valja, jer ne udovoljuje onomu, što hoće šumski zakon, naime, da se šume i dalekomu potomstvu sačuvaju i potrebi sadašnjega pokoljenja udovolje. Ali uz to čujemo i vidimo, nastavi dalje ban, da sadašnje pokoljenje trpi ne samo tjelesne, nego i duševne muke, jerbo naš pošten narod kao vlasnik svojih šuma dolazi neprestano u sukob s kaznenim zakonom tobože radi kradje. Narod dakle nije kriv. I zato ću ja kao ban sazvati jedan posebni odbor od gospodarskih i šumarskih strukovnjaka i još napose od saborskih članova — seljaka, jer ovaj čas ni sam ne znam, kako bi se ovo zlo imalo odstraniti, samo vidim i znam, da se odstraniti mora; slučajeve pako, što ih navodi g. narodni zastupnik Kovačević, ja ću najtočnije izpitati i onda sabor o tom izvijestiti.

Taj banov govor odobravao je i opet čitav sabor, a najviše dakako seljačka stranka.

A bilo je i čemu odobravati. Na strašnu obtužbu šumske uprave nije ondje odgovorio činovnik s praznim obećanjem, da će »strogo« stvar iztražiti, ali da se zakon mora poštivati i t. d., i t. d., nego je glavlar domovine odgovorio jasno i glasno: To je doista strašno, to ne valja! Ban se nije pričinio premudar, kako se pričinjaju gotovo svi činovnici, pa nije rekao: to ćemo već lepo urediti ovako i ovako, nego je sasvim otvoreno i iskreno usred sabora upravo zagrmio, da narod doista mora biti biesan i ogorčen, a onda priznao, da tu stojimo pred takvim zlom i takvim pitanjem, ili kako bi gospoda rekla: pred takvim problemom, za koji ni sam ne zna, kako bi se mogao

riešiti, već da će pozvati stručnjake, učenjake i gospodare, ali i seljake, da tu stvar prosude i onda uredi.

Ovo i ovakovo banovo priznanje, da je tu izneseno pitanje, za koje nije dosta obična činovnička premudrost, koja misli, da sve zna i sve može i sve smije, već da tu treba sudjelovanja i onih, kojih se to najviše tiče, — to nam otvoreno priznanje hrvatskoga bana podaje nadu, da u hrvatskoj upravi sviće novo doba, a da će prestati zastarjelo, nekulturno ugnjetavanje naroda, za pravo jašenje lienoga, nesposobnoga i surovoga činovništva na narodu. Tomu novomu, naprednomu pučkomu i kulturnom mišljenju posvetila je seljačka stranka sve svoje nastojanje, ona mu je ostrim i neustrašivim svojim prigovorima utrla put u narodu i dala mjesto u hrvatskom saboru, pa smo mi podpuno zadovoljni, što je hrvatski ban stao u toj stvari više nego na pol na našu stranu. Mi smo led probili, sad samo napried!

(„Dom«, God. 1911. Broj 4.)

Poraz magjaronstva u hrvatskom saboru.

Jučer dne 24. siečnja izabrala je manjina hrvatskoga sabora nove izaslanike hrvatskoga sabora u tako zvani zajednički hrvatsko-ugarski sabor u Pešti: samo 44 člana sabora, medju njima samo 26 izabranih narodnih zastupnika, pristupili su k izboru, a svi ostali zastupnici, njih preko 60, bili su proti tomu izboru. Pa i od onih 26 narodnih zastupnika samo ih je 18 glasovalo za nove izaslanike, jer je osam zastupnika, i to od seljačke stranke, predalo prazne glasovnice. Za nove izaslanike glasovalo je dakle samo 18 izabranih narodnih zastupnika, i to 12 pristaša banovih i 6 bivših koalicionaša (takozvani »osječani«), dok su svi ostali bili glasovi virilista: velikih župana, velikaša i biskupa. Izabrani su pak svi banovi pristaše (12) i »osječani« (6), za tim 14 koalicionaša i 11 virilista.

Kako se je ovaj događaj potanko odigrao u saboru, izvješćujemo na drugome mjestu, a ovdje se osvrćemo na političku važnost toga događaja i novi politički položaj, koji je time nastao.

Najvažnija novost u ovom događaju jest to, što je i hrvatsko-srbska koalicija ustala proti izboru izaslanika u peštanski sabor. Proti izboru su bile i obadvie pravaške stranke («franko-furtimaši» i «milinovci»), ukupno 24 zastupnika, s kojima je koalicija imala 60 glasova, dakle dosta jaku većinu sabora, jer u saboru nema zajedno s virilistima ni 100 članova. Kad to znamo, pita se: Kako to, da je izbor izaslanika obavljen, premda je proti izboru većina sabora?

Do toga je došlo ovako: Kad je sabor imao odlučiti, imadu li se birati novi izaslanici, izašla je »stranka prava« iz sabora, i tako su za sabor predana 43 glasa, a proti izboru 41 glas.

»Kriva« bi dakle bila stranka prava («franko-furtimaši»), kako im to pristaše M. Starčevića i predbacuju.

Ali stranka prava krivi koaliciju, i to ovako: Budući da po zakonu prijašnji izaslanici (a to su sada velikom većinom koalicionaši) ostaju i dalje na svojem mjestu, dokle god sabor ne izabere nove, dovikivali su zastupnici stranke prava koaliciji: »Nismo tako ludi, da samo zato ne bismo novih izaslanika, da vi ostanete na svome mjestu! Ako ste zbilja za to, da sabor ne šalje izaslanika u peštanski sabor, zašto niste vi položili svoje mandate? Ili zašto ne predlažete saboru, da se izaslanici nemaju birati? Predložite to, pa ćemo za to glasovati i mi!«

Slušajući čovjek ovakove prigovore koaliciji mora se pitati: Pa zar koalicija nije predlagala, da se izaslanici u peštanski sabor ne biraju? Što je onda predlagala i kako se može reći, da je bila proti izboru novih izaslanika?

Tu ova stvar stoji ovako: Koalicija, a ni nitko drugi, nije predložio, da se ne biraju novi izaslanici, nego je ban u ponedjeljak predložio, da se biraju kao sutra, t. j. u utorak, pa je koalicija bila samo proti tomu, da se izbor obavi u utorak, nego da se počeka, dok jedan saborski odbor (koji se je po predlogu koalicije imao birati) izvesti saboru o povredama nagodbe (o ograničenju uporabe hrvatskoga jezika u zajedničkom saboru, o željezničarskoj pragmatici i t. d.). Glasovalo se dakle o tom, što će sutra doći na dnevni red, t. j. imadu li se sutra birati i izaslanici, a ne o tom, imadu li se ili nemaju izaslanici u obće birati. Nije se dakle radilo o tom, imade li Hrvatska stvoriti prelom (razstavu) s Ugarskom. Uza sve to

koalicija i pristaše M. Starčevića držali su se tako i pišu u novinama tako, kao da se je glasovalo o tom, ima li sabor u obće birati izaslanike t. j. ima li se stvoriti prelom.

Već ova dvoličnost, koje mnogi ni opaziti ne će, jasno dokazuje, da koalicija nije imala kuraže učiniti ono, čim se hvali, t. j. predložiti i zagovarati u istinu prelom s Ugarskom. Zato se lahko razumije, što stranka prava nije imala volje pristati uz ovako neodlučan i dvoličan postupak, i to tim više, što bi time mogla pomoći samo koaliciji, a nipošto poraditi u smislu svoja programa.

No jednako je vrijedno zabilježiti, da je i koalicija pozivala stranku prava, neka ona predloži »prelom« s Ugarskom, a da se je tomu pozivu stranka prava dosta vješto uklanjala.

Ovo jedno i drugo dokazuje, da je u dosadašnjoj viki gospodskih stranaka proti nagodbi i Magjarima bilo mnogo praznih rieči, da i ne govorimo o koaliciji, koja je ovim svojim dvoličnim izstupom proti izboru izaslanika dokazala uz koješta drugo, da nema nikakvo stalnoga smjera u svojoj politici.

No kud i kamo je važnije, što nijedna od stranaka, koje su bile proti tomu, da se izbor izaslanika obavi u utorak, nije predložila preloma, premda je jedna drugu na to pozivala. Smiešno je to bilo doduše, ali mi, koji smo iza toga njihovoga bockanja vidjeli i njihovu bojazan, što li će nastati, ako se ovako najedamput samo i zaključi glasovati taj »prelom«, — mi smo u toj smiešnosti vidjeli i ozbiljni jedan čas, kad su gospoda vikači sve uz prazne rieči uzimali pred korakom, kojemu su, čini se, počeli shvaćati zamašaj. Najsmiešniji je bio zastupnik M. Starčević, koji je najprije izjavio, da se u te nagodbenjačke slavo-srbske petljanije ne će miešati, te da ne će glasovati, a onda je ipak priskočio u pomoć koaliciji i glasovao, da se izbor izaslanika ne obavi u — utorak, t. j., da koalicija ostane u Pešti.

Seljačka je stranka bila ne samo za to, da se izbor izaslanika obavi, nego i za to, da se obavi u utorak, i to s razloga, što bi sabor bio odgodjen ili razpušten, ako se taj izbor ne bi obavio, ali je to učinila uz uvjet, ako sabor bude mogao raditi. Pa kad je ban na poziv predsjednika seljačke stranke jasno u saboru izjavio ne samo to, da sabor ne će biti odgodjen ni razpušten, nego i to, da će se i najprečim potrebama seljač-

koga naroda udovoljiti, istom je onda seljačka stranka izjavila, da će glasovati za dnevni red.

Seljačka je stranka, ne bojeći se licumjerne ili nerazborite vike, da je magjaronška, munkačka i t. d., otvoreno i odlučno priznala zakonitost toga izbora, ali ujedno još odlučnije izjavila, da ne će nikoga birati niti izbora primiti, već predati prazne glasovnice, a to s takvih razloga, koje mora priznati ne samo svaki Hrvat, nego i svaki prosviećeni i ustavni Evropljanin.

Iz izjave seljačke stranke tek se pravo vidi, kolika je u hrvatskom narodu protivnost nagodbi i čitavoj magjarskoj politici u Ugarskoj. Tom je izjavom protivnost ostalih stranaka tako pojačana, te nema nikakve sumnje, da je sa seljačkom strankom velika većina sabora proti nagodbi i magjaronstvu. Doživjeli smo pače to, da je i sam ban izustio rieči: »žig magjaronstva« veleći, da je taj žig na koaliciji, jer se je priklonila magjarskim košutovcima.

I ovo je, mi smo uvjereni, bez sumnje najvažniji događaj u posljednje ovo vrijeme: Magjaronstvo je osudio i žigosao narod, magjaronstvo je osudio sabor, magjaronstvo je osudila i odrekla ga se, hoćeš ne ćeš koalicija, magjaronstvo je pače žigosao i sam ban!

To se poreći ne da, te magjarski političari imaju o čem da razmišljaju. A što su ipak svu osudu i žigosanje magjaronstva izabrani novi izaslanici u peštanski sabor, i to voljom svih stranaka u saboru, jer oni, koji nisu birali, mogli su, da su htjeli, izbor zapriečiti, — to uz ovakve prilike nije grieh, nego dokaz rodoljubne razboritosti i strpljivosti, u čem ban Tomašić uz svoju veliku odgovornost ima najveći dio.

Sad je očito, da se uz prošireno izborno pravo, magjaronstvo ne će moći ni pokazati, a kamo li bi moglo uzkrsnuti.

(»Dom«, God. 1911. Broj 4.)

Ostajmo stalni !

Hrvatska se politika u posljednje vrijeme opet sasvim preokrenula. Prosudimo samo:

Tako zvana hrvatsko-srbska koalicija, koja se je god. 1905. pobratila s košutovcima i pune dvie godine branila pred hrvatskim narodom Magjare: da oni Hrvatskoj nisu ništa krivi, nego da je kriv Beč, — ova stranka sada nema prečega posla, nego da tobože zaprieči izbor zastupnika, koje hrvatski sabor izašilje u Peštu.

Stranka prava naprotiv, kojoj je po programu i pisanju glavno, da se Hrvatska odieli od Ugarske, mora slušati prigovore, da nije toga izbora zapriečila. Još žešći prigovori stižu seljačku stranku radi toga izbora. Prigovori seljačkoj stranci dolaze baš sa svih strana, pa i od stranke prava (frankofurtimaša).

Smutnja je doista velika, jer sve stranke, osim seljačke, rade u istinu naopako od onoga, što su narodu prije izbora govorile. Jedina je seljačka stranka ostala pri onom, pri čem je bila prije izbora. Evo naime, što stoji u izbornom proglasu seljačke stranke:

»A kad uz nagodbu mogu dobro živjeti gospoda, zašto seljacima ne dadu ni živjeti, dok tobože nagodbe, koja gospodi smeta, ne ukinu seljaci, koji se do jučer pod gospodskom vladom nisu smjeli ni maknuti?« ...

A onda opet: »Kad u našoj domovini mogu gospoda uza sve svoje svadje, uz nagodbu i razne bane živjeti sasvim dobro, moramo živjeti i mi seljaci! ... To hoće naša seljačka stranka!«

Seljačka je stranka dakle prije izbora sasvim jasno i otvoreno proglasila narodu, da će njezini zastupnici prije svega raditi za to, da seljački narod i uz nagodbu može živjeti, a nije se hvalila ni obećavala, da će nagodbu srušiti. Koalicija naprotiv nije narodu kazala ništa, a najmanje to, da će rušiti nagodbu. Ostale pak stranke hvalile su se pred narodom, da se s nagodbenim banom i s nagodbenjacima ne će ni razgovarati. A gledajte ih, što sada rade!

Zastupnici seljačke stranke ostali su vjerni onomu, što je prije izbora proglašeno. Zato se oni nisu natjecali s nikim u

jeftinom jurišanju proti nagodbi, nego su učinili sve, da sabor uzmogne nešto učiniti za seljački narod. A nisu proti nagodbi jurišali zato, jer bi to bilo bez uspjeha, i to ne samo zato, što čisti magjaroni-nagodbenjaci imadu u saboru većinu (35 koalicionaša i 18 banovih pristaša), tako da o ozbiljnom rušenju nagodbe ne može biti ni govora, nego i zato, što u sadanjim prilikama ne bi rušenje nagodbe moglo imati uspjeha ni onda, kad bi čitav sabor bio proti nagodbi. To smo izkusili za Rauhove vlade, kad je nagodbena većina sabora samo malo pokazala zube. Mi smo se, a mi to iskreno kažemo, bojali i gore vlade od Rauhove: vlade bez sabora. Za narod se ne bi moglo učiniti ništa.

Hoće li se i ovako učiniti, mi to ne obećajemo, nego mi samo za tim idemo. Bilo je znakova, da će nešto biti, ali mi se ni tu ne varamo. Mi znamo, da je seljačka stranka u manjini, a ostalim je strankama još uvijek više do njihovih svadja, nego do potreba naroda, pa ako i budu za koju narodnu potrebu, bit će to samo od straha pred izbornicima, što je u ostalom takodjer dobro, jer je i to dokaz, da se na volju naroda mora gledati. A što se tiče vlade, ban je doduše na jednu seljačku interpelaciju odgovorio dobro, ali je kud i kamo spremnije i tako rekuć »gotovim novcem« odgovorio na gospodsku interpelaciju o podupiranju industrije. Mi dakle znamo, na čem smo, ali volimo i to, nego Rauha, i za narod ništa.

Mi vidimo i ovo: Rauh nije imao uza se nijednoga zastupnika, a ban Tomašić ima ih 12, pače 18, pa razumijemo strah onih, koji se boje, da će stari magjaroni uzkrsnuti. No mi znamo prvo to, da je luda protucarevinska politika koalicije bana Tomašića nagnala, da je počeo kupiti svoju magjaronsku četu, a drugo znamo to, da nikakav ban i nikakva vlada ne može uz prošireno izborno pravo stvoriti magjaronske stranke.

Seljačku je stranku stvorila misao, da najprije treba pomoći seljačkomu narodu. S tom mišlju seljačka stranka a i do sada nevidjena seljačka sloga stoji i pada. Hoćemo li seljačku stranku i seljačku slogu, moramo u toj misli ostati stalni bez obzira na prigovore ostalih stranaka, koje se i onako svaki čas mienjaju.

(„Dom“, God. 1911. Broj 5.)

Slamka šumara Hradila i hrvatska javnost.

Javili smo u kratko, kako je šumar Hradil, da obrani sebe, pokušao okaljati poštenje nar. zastup. Drag. Kovačevića objelodanivši u »Obzoru« broj i godinu osude, kojom je Karla Kovačević osuđen radi krađe na 14 dana zatvora. Protivnici seljačke stranke pograbiše to kao mastnu kost i turiše tu viest odmah u mnoge velike novine izvan domovine. Zastupnik Drag. Kovačević, znajući, da je nevin, nije se ni najmanje uznemirio, već je dosta kratko odgovorio u »Obzoru«, da će javnosti dokazati, da je nevin, pa je već zatražio obnovu postupka. A da naši čitaoci i prijatelji mogu prosuditi, što je u stvari, priobćujemo evo redom spise:

Tu je najprije sliedeća kaznena prijava: »Kr. uđ. hrv.-slav. oruž. zapovjedništvo, 3 krilo, I. vod Postaja 114 u Novskoj. — Dne 7. ov. mj. prijavio je gornjim oružnikom željez. stražar... kako mu je na 6. o. mj. dokazao Jozo Cvietić kbr. 50 iz Jazavice, da su gvoždje i lance sa rampe od željezničke pruge, koje je u god. 1890. pohvalilo, ukrali žitelji Andrija i Karla Kovačević kbr. 21. iz Jazavice...

Uslied toga uputili su se oružnici do kuće okrivljenika, te su u prisutnosti selskog starešine J. Sablića kod Andrije Kovačevića u istinu željezo, koje od krađe sa rampe od željezničke pruge proiztječe, pronašli. Okrivljeni čin ne priznaje, već izjavljuje, da je željezo u Novskoj kupio, akoprem mu svjedok Jozo Cvietić u lice dokazuje, da ga je vidio, kada je sa gore navedenim Karlom gvoždje krao... U Novskoj 8. srpnja 1891.«

Već iz ove prijave vidimo, da je nekako gvoždje nadjeno kod Andrije Kovačevića kbr. 21., a ne kod Karle Kovačevića (koji je imao, kako se iz sliedeće svjedočbe vidi, kućni broj 58). Dalje se tu kaže, da Andrija Kovačević čin ne priznaje, a za Karlu Kovačevića nema ni spomena, što je rekao za to željezo. Njega naime nisu ni pitali.

Dalje imamo »Svjedočbu o imovnih odnošajih i ponašanju Karle Kovačevića iz Jazavice k. br. 58., rođena g. 1870.«, u kojoj nalazimo ovo:

»1. Posjeduje li nepokretnog imetka? — Bez posebna imetka.

3. Ako je član kućne zadruge, u čem stoji zadružni imetak...? — Jest zadružni član, a imovina sastoji se i t. d.

4. Kakovo je njegovo moralno ponašanje i da li je bio kažnjen? — Dobra ponašanja, nema kazni. — i t. d.

Poglavarstvo občine u Raiću 10. rujna 1891.»

Iz ove evo svjedočbe vidimo, da je Karla Kovačević živio u kući pod broj 58, a kaznena prijava i osuda, kako ćemo odmah vidjeti, vazda stavlja Karlu Kovačevića pod k. br. 21 zajedno s Andrijom Kovačevićem, kod kojega je nekakvo, kažu, ukradjeno željezo nadjeno. Od kolike je važnosti bila ova u ovom slučaju neoprostiva površnost (ili možda zlonamjernost!) to ćemo odmah vidjeti.

Dalje spisi glase:

»Br. 1481 kz. 1891. Zapisnik ustmene razprave sastavljen kod kr. kot. suda u Novskoj dne 17. VII. 1891. proti Andriji Kovačeviću i dr. radi prekršaja 460. kz., jur kaznit; 2. Karlo Kovačević, 21 god. iz Jazavice kbr. 21, rkt., oženjen, otac 1 djeteta, neporočan.

Čita se kaz. prijava i t. d. Svj. Jozo Cvietić... izjavljuje, da je jednog jutra rano prije 1½ god. dana, kada je svoj kukuruz obilazio, iz kukuruza vidio, kako su okrivljenici gvoždje i lanac sa rampe željezničke odnieli. To nije htio prije prijaviti, dok nije doznao, da su gvoždje u peć uzidali.

Dakle vidite, sveudilj: Karla Kovačević k. br. 21! U toj kući br. 21 nadjeno je gvoždje u peć uzidano, a to je kuća Andrije Kovačevića.

Vriedno je dalje pripaziti na rieči, da je svjedok Jozo Cvietić iz svoga kukuruza vidio, kako su okrivljenici gvoždje i lanac odnijeli, premda nitko nije — pitao, može li se iz njegova kukuruza do rampe vidjeti.

»Br. 1391 kz. 1891. Osuda. 1. Andrija Kovačević i t. d., 2. Karla Kovačević, 21 god. star, iz Jazavice k. br. 21, rkt. i t. d., neporočan, krivi su... i t. d.

Razlozi: Okrivljenici taje učin, no pošto su ukradeni predmeti u posjedu okrivljenih pronadjeni, pošto se nisu mogli izkazati, da su pravim načinom u posjed istih došli i pošto svjedok Jozo Cvietić tvrdi, da ih je vidio..., uvjerio se je sud o krivnji... »

Jeste li čuli: »... pošto su ukradeni predmeti u posjedu okrivljenih pronadjeni«? Što je pronadjeno u posjedu Karle

Kovačevića? Ništa! Pa ipak se osuda poziva na nešto, što nije obstojalo, čega nije bilo.

Pitat će tko: Pa zašto Karla Kovačević nije na to sud upozorio, zašto se nije branio?

Tu dolazimo do najžalostnije, najsramotnije i najkrivičnije pojave u cijeloj ovoj stvari, naime do toga: da seljaku pred sudom ne dadu često ni govoriti! To je i danas obća tužba, a kamo li ne bi pred 20 godina, k tomu pred sudcem, kakav je bio Savo Adamović, koji je uz to svakoga okrivljenika pitao je li šokac ili Srbin. No Karla Kovačević je stavio priziv i dobio ovu odluku:

Kr. sudb. stol kao prizivno sudište u Požegi... uslied priziva Andrije i Karle Kovačevića... obnašao je, vidiv, da su ukradeni predmeti u njihovoj kući pronadjeni, te vidiv, da preslušani svjedok Jozo Cvietić odlučno tvrdi, da je osudjenike zatekao..., vidiv, da prema stanju spisah ne predleži takav razlog ništovni, koji bi mogao biti od bitna upliva... uloženi priziv izbaciti... a Karli Kovačeviću obzirom na njegovu dosadanju neporočnost kazan na (8) osam dana zatvora sniziti.

Jeste li opet čuli: »Kr. sud. stol... vidiv, da su ukradeni predmeti u njihovoj kući pronadjeni«? A u čijoj kući? Pronadjeni su u kući Andrije Kovačevića k. br. 21., i to u peć uzidani, a kuća Karle Kovačevića ima broj 58! Pa ipak su predmeti nadjeni u »njegovoj« kući, premda Karla Kovačević u svom prizivu upozoruje, da u njegovoj kući nije ništa nadjeno, — a svaki ima svoju kuću! To je temeljito sudjenje! — a svaki ima svoju kuću! Ti je temeljito sudjenje!

Jeste li dalje čuli, što sudbeni stol kaže, da je svjedok Jozo Cvietić osudjenike zatekao, a prijava kaže, da ih je tek »iz kukuruza vidio«. Ili je možda za jednoga sudca svejedno, je li tko koga zatekao na činu, ili samo vidio iz kukuruza?

Kr. sudb. stol kaže, da »prema stanju spisah ne predleži takav razlog ništovni, koji bi mogao biti od bitna upliva«, a ipak se iz spisa vidi: 1) da Karla Kovačević ima k. br. 58, a Andrija Kovačević k. br. 21, te da ukradene stvari nisu nadjene u »njegovoj« kući, nego u kući Andrije Kovačevića k. br. 21; 2) da Karla Kovačević nije prigodom pretraživanja suočen sa svjedokom Cvietićem, nego je Cvietić tek Andriji Kovačeviću, kod kojega je željezo nadjeno, u lice kazao, da ga je vidio, kada je »sa gore navedenim Karlom gvoždje krao«. 3. Iz spisa se ne

vidi, da li je iz Cvietićeva kukuruza moguće vidjeti do rampe, kao što se ne vidi ni to: 4) zašto je Cvietić tek poslije jedne i pol godine prijavio, što je tobože vidio.

Dodade li se svemu tomu, da je Karla Kovačević, momak tek u 20 godini, imao odgovarati i braniti se pred poznatim sudcem Savom Adamovićem, pred kojim ni stariji šokci nisu smjeli ni pisnuti bez njegova dopuštenja, onda je svakomu jasno, kako je mladić bez kazni i dobra ponašanja, kako kaže svjedočba obč. poglavarstva, mogao biti nevin osuđen, naime ovako: Zavadio se s Jozom Cvietićem, a taj je baš u taj par doznao od zidara, koji je Andriji Kovačeviću peč zidao, da je Andrija (s kojim je Cvietić takodjer bio u zavadnji), u peč uzidao nekakvo željezo, koje je, kako se čulo, prije poldrug godine na rampi ukradeno. Sad, kad je Cvietić znao, da je nekakvo željezo uzidano, te da će se svakako naći, sad je bilo Cvietiću Andriji u lice tvrditi, da ga je i vidio, pa u to uplesti i Karlu.

Medjutim skoro će obnova postupka podpuno razjasniti ovu stvar i pred sudom, tim više, što je još živ i Andrija Kovačević i Jozo Cvietić. No već je po ovom jasno, u kakvoj je smrtnoj stisci morao biti šumar Hradil, kad je mislio, da će ovakva osuda ikoliko pokriti njegova djela.

I na rječ nekoga Hradila, za kojega malo tko zna, tko je i od kuda je, čitava je tužna hrvatska javnost — novinstvo — bila spremna vjerovati jednomu ovakvom u stisku natjeranom očajniku, a to samo zato, što je seljak okrivljen krađom! Ta što je lakše hrvatskoj gospodi, nego povjerovati, da je hrvatski seljak tat, pa bio i narodni zastupnik! Ta gospodska je rječ: »Muž je lopov, dok je bor zelen!«

A nitko u čitavoj toj tužnoj javnosti nije ni pomislio na to, da je tu okrivljen čovjek, kojega je narod izabrao i odlikovao svojim povjerenjem, i to proti grofu Pejačeviću, bivšemu banu, proti bogatašu Crkvencu i proti jednomu advokatu! Sve to ništa ne vriedi, ili bar ne vriedi toliko, koliko rječ jednoga u stisku natjeranoga činovnika, ili koliko osuda jednoga hrvatskoga suda, kao da su baš hrvatski sudovi nepogrešivi! A kako inače baš u naše dane govore i pišu o hrvatskim sudovima i sudcima oni, koji su ovu osudu pograbili kao mastnu kost! Da, ali drugčije treba suditi o osudama hrvatskih sudova, kad je učinjeno krivo — gospodi!

I ovi ljudi onda pišu i govore u saboru, da su i oni za seljaka. A svi su spremni bili (osim »Hrv. Prava«, koje se nije hajki pridružilo) — a svi su spremni bili uzeti seljaku ono, što mu je prvo — poštenje.

Bit će se ugodno sjetiti i ovoga!

(»Dom«, God. 1911. Broj 13.)

Velegradsko ludovanje u Zagrebu.

Tko je ovih dana imao priliku ili nepriliku, te došao željeznicom u Zagreb, mogao je odmah pred kolodvorom vidjeti, kako čitave čete radnika željeznim krampovima kopaju onu krasnu kamenu cestu od kolodvora do Jelačićeva trga. I već su za kakvih osam dana, njih 30 do 40 ogulili barem gornji tvrdo nabijeni sloj kamena na priličnom komadu ceste, pa će za koja dva tri mjeseca biti gotovi.

Ljudi prolaze i pitaju se: A što je to? Tko je ovim ljudima dopustio i tko ih za to još i plaća, da tvrdu, liepu, ravnu kamenu cestu, koja je tolikim troškovima sagrađena, ovako, rekao bi, ludo i divljački ruše i razkapaju, kao da među onim kamenjem traže zlato ili drago kamenje? Ali na ovo razborito pitanje ne dobivaju odgovora, već tko uzme novine u ruke, naći će, da se ta cesta razkapa zato, što će se »asfaltirati«, t. j. polijati će se smolom, a onda užarenim željezom gladiti i laštiti, da bude ravno i sklizko kao na stolu, — onako, kako je već učinjeno u Ilici i na Jelačićevom trgu, gdje svaki čas na onom ledu padne koji konj.

A čemu sve to? — pitaju se ljudi, koje duša boli, kako se evo težkom mukom i velikim troškom načinjeno dobro ruši i razara, ali ni opet ne dobivaju odgovora, nego tek da otvore novine, našli bi u njima to: da tim naš Zagreb dobiva sve to više velegradsko lice. Tako su te novine, kad je sagrađen električni tramvai i kad je ono izgledjen i ulašten Jelačićev trg i Ilica, pisale, da sada tek naša prijestolnica dobiva velegradsko lice.

Za volju dakle tomu velegradskom licu moraju se čvrste, liepe i prostrane ceste razdirati, gotovo dobro uništavati i novo silnim troškom graditi! Sve se to događa u zemlji, gdje se-

ljački narod uzalud vapi za svakim kilometrom bilo kakve ceste!

Da ovo stoji silne novce, to se razumije. Zato je občina grada Zagreba zaključila, da će sklopiti zajam od 15 milijuna K. uz obročno odplaćivanje na 50 godina. Na račun toga zajma, kako čitamo, potrošeno je već prošle godine 300.000 K. za taracanje cesta, a ove godine stajat će taracanje i asfaltiranje, kako opet čitamo, preko 700.000 K., od čega će se najveći dio potrošiti baš na rušenje i novo asfaltiranje i gladjenje spomenute ceste od kolodvora do Jelačićeva trga. No oni, koji sve ovo određuju, vide već sada, da će tarac i asfalt trajati tek 20 godina, a zajam će biti odplaćen tek za 50 godina, da će dakle trebati za 20 godina praviti novi asfalt i uz to plaćati dug. Zato smišljaju, kako bi od druguda namaknuli novac za ove silne troškove, pa su došli na to, da se i u Zagrebu uvede pobiranje uvoznine, t. j. da se za svaku robu bez razlike, koja se u Zagreb uvozi, ima platiti uvoznina (uz to dakako od nekih stvari i potrošarina), koja bi mogla donieti oko 80.000 K. dohodka na godinu. Stvari za živež (jestvine i t. d.) ni prtljaga putnička ne bi ipak podpadale pod tu uvozninu, jer je život u Zagrebu i bez toga skup.

Po našem sudu — ovo silno trošenje i upravo razsipanje novaca za velegradsko lice Zagreba — to je ludovanje.

Neka nam nitko ne kaže, da se to ostale domovine, osobito seljaka ništa ne tiče, što Zagreb troši za svoje uređenje i poljepšanje, jer da troškove za to snose samo stanovnici Zagreba. Kad bi to i bila istina, da te troškove snose samo Zagrebci, još se ne bi moglo reći, da se to ne tiče ostale domovine, i to već s razloga, što bi Zagreb kao prvi grad u domovini morao prednjačiti u razboritom gospodarstvu, pa ako bi mu već preticalo, imao bi se — kao središte narodnoga života, starati za mnogo toga, čime bi se mogli poslužiti i stanovnici izvan Zagreba, kad u nj dodju.

Ali nije istina, da te silne troškove za velegradsko lice Zagreza nose samo Zagrebci, jer eto ovu uvozninu, koja se snuje, plaćat će i vanjski ljudi. A kad ni toga ne bi bilo te kad bi zbilja samo Zagrebci nosili te troškove, svatko zna, da ovi troškovi poskupljuju život u Zagrebu, a kako je Zagreb velikim dielom činovnički grad, sasvim je naravski, da će činovnici uz ovakve terete tražiti povišenje plaće, a to ide na teret cieloga naroda.

Uz to je sasvim naravski, da je uz ovakve terete život u Zagrebu težak, pa je svakomu gradskomu kupcu teško za svaki filir, a onda nije čudo, da se fine gospodje na trgu cjenkaju sa seljakom-prodavaocem baš za filire.

Cieli dakle narod ima i te koliko razloga da pazi, kako se u Zagrebu živi i gospodari, jer Zagreb nema ništa, što ne bi dobio od izvanjskoga naroda, i to ne samo iz okolice, nego i od cielega naroda. Sve dakle, što se u Zagrebu radi i troši, radi se i troši na račun cieloga naroda.

A mi sada pitamo: Je li ono, što se u Zagrebu radi i troši, je li to u skladu sa životom i imetkom ostaloga naroda? Je li hrvatski narod kadar uzdržavati ovakav grad, kakav hoće da bude Zagreb? Pristaje li on našem narodu? Ima li napokon hrvatski narod razloga, da uz ovolik trošak teži za tim da mu prijestolnica postane velegrad?

Mi na ova pitanja, moramo odgovoriti: Ne!

Mi smo spomenuli, da se u Zagrebu trgaju i deru krasne ceste, — a to u zemlji, gdje narod uzalud vapi godine i godine za cestom. Je li to pravo, je li to razborito? Ta pokazali smo, da Zagreb sve radi i troši na račun ostaloga naroda, te da sve to ide iz jednoga, iz narodnoga žepa. To osjeća svaki seljak, kad dodje u Zagreb. On sa strahom i užasom gleda tu ljepotu i udobnost i prisposobljavajući ju sa svojim siromaštvom i biedom, upravo ga groza hvata, jer zna, da je u toj ljepoti bogatstvu i udobnosti i njegov dio. I zato se seljak ne veseli tomu velegradskomu napredku Zagreba; u njega nema ni traža ponosu, što Zagreb postaje »velegrad«, jer on te potrebe ne osjeća, a u svojem siromaštvu, biedi i neobrazovanosti (kad možda ni škole nema u selu) i ne može osjećati. Težnja za velegradom, Zagrebom, — čisto je gospodska, a obzirom na ostali narod — bolestna, luda težnja.

Mi znamo dobro, da nas gospoda građani, osobito činovnici, velikim dielom ne razumiju. Mi znamo, da će nam se mnogi rugati, da hoćemo, da Zagreb ostane selo, — i još koješta. Ali mi ostajemo, da Zagreb ide sasvim svojim putem bez obzira na ostali narod. Jaz i ponor između Zagreba i okolice postaje sve to veći, sve to užasniji. To k dobru ne vodi: Nama kažu, da stvaramo jaz između seljačtva i inteligencije, t. j. gospode i građana. A ima li većega jaza, nego što nastaje

ovakvim velegradskim uredjenjem Zagreba izmedju njega i njegove okoline? Ta još malo — seljak ne samo ne će htjeti nego ne će ni moći, a možda ni smjeti ni pokazati se u Zagrebul

A što je Zagreb bez seljaka? I još hoće da bude velegrad po uzoru njemačkih i francuzkih gradova!

Doista: velegradsko ludovanje!

(»Dom«, God. 1911. Broj 14.)

Iz obćine Kašine kraj Zagreba.

Kao u stotinama drugih obćina tako su i u obćini Kašini do nedavna radila obćinska i druga gospoda, što su htjela. Obćinski odbor obćojao je samo po imenu, jer je bilo sve onako, kako su htjela gospoda.

Negdje koncem god. 1909. proveden je izbor novoga obć. odbora. U obćini je bilo nekoliko ljudi, koji su bili u svezi sa seljačkom strankom, te ovi pod vodstvom seljaka Petra Pavlovića iz Vugrovca postaviše seljačke kandidate i zbilja nadvladaše gospodsku stranku. Novi odbor izabere Pavlovića načelnikom, ali je trebalo i do bana, dok je Pavlović potvrđen.

No sada tek poćimaju seljačke muke, jer gospoda mjesto da načelniku pomažu, a u obćini da ga slušaju, ona nastoje svakim mogućim načinom, da mu službu otežćaju, neka se vidi, da seljak nije za načelnika. Obć. bilježnik bivši načelnik Nikola Kosić, upravo tako rekuć štrajkuje, isti pisari novoga načelnika seljaka ne slušaju, a što radi kotarska oblast (u Sv. Ivanu Zelini), vidi se po ovom primjeru: U obćini ima već preko 20 godina nekakva bara ili kaljuža i načelnik Pavlović dobije nalog, da tu baru za tri dana uredi. Za načelnikovanja gospodina Nikole Kosića mogla je i smjela je bara stajati i 20 godina, a za načelnikovanja seljaka Pavlovića ima se urediti za tri dana!

No Pavlović je strpljiv. Vidi, za čim gospoda idu, ali vidi i to, da je narod s njim zadovoljan, da je narodu odlanulo, jer ne plaća tolikih nepotrebnih ovrha i t. d., pa trpi i radi, što više može. Kako mu i tu idu na ruku, vidi se na pr. po ovom primjeru: Po nalogu oblasti obašao je cielu obćinu, da dade urediti živice, i zbilja su živice uredjene, da je milina. Predložio je dakako i putni trošak, koji je iznašao nešto oko 80 K. no

oblast mu je taj trošak okljaštrila, dok je načelnik svojom rukom u isto vrijeme morao izplatiti blagajniku 214 K. putnoga troška, a taj sigurno nije obavio toliko puta i posla kao načelnik.

Novi si je odbor medju ostalim uzeo za zadaću, da uredi gospodarstvo u obćini, pa je nastojao, da smanji obćinske troškove. Nije čudo, što su neizkusni odbornici u tom i pogriješili. Upirući se valjda u odredbu, koja se nalazi u obć. zakonu (§ 37), naime: da broj i plaću obćinskoga osoblja opredjele obćinski odbor, snizio je obćinski odbor nekim obć. službenicima plaće, medju ostalim i obć. bilježniku. No da je kotarski predstojnik ili bilježnik odbor upozorio, da se u uredjenoj državi stalno namještenim službenicima njihove plaće, s kojima su namješteni, ne snizuju, to ne bi trebalo utoka na županijsku oblast proti tim zaključcima. Da, ali onda se ne bi moglo dokazivati, da seljaci nisu sposobni za obćinske odbornike.

Ali odbor, hoteći urediti obćinsko gospodarstvo, nije uspio ni ondje, gdje je imao podpuno pravo. Tako obćina plaća jednoga namještenika, za kojega nije u proraćunu određena plaća. Da se obćina ovoga tereta rieši, a osobito da se načelnik rieši odgovornosti, što izplaćuje plaću, koja nije u proraćunu dozvoljena, odputio se načelnik Pavlović dne 31. ožujka 1911. s nekoliko odbornika pred kr. podžupana, a pridružio sam im se na njihovu molbu i ja. Tom sam se zgodom i opet uvjerio ne samo o tom, da više oblasti, u ovom slučaju kr. podžupan, ne ustaju na obranu zakona o samoupravi obćina, dotićno na obranu odbora i obćinara, kojima zakon zajamćuje samoupravu, — nego da brane i očevidno izrabljivanje obćine. To ću ovdje u kratko i pokazati, a zato poglavito i pišem.

Obć. načelnik kašinski i nekoliko odbornika potužilo se dakle, kako sam spomenuo, kr. podžupanu, što obćina plaća očevidničara zemljarine, kojega odbor nije namjestio, te mu nije proraćunom ni plaće osigurao. Čim je kr. podžupan čuo, o čem se radi, odmah je rekao: »A, taj će ostati!« A onda počne na dućo i široko razlagati, kako je važna stvar kataster i zemljarina, te na koliku je to korist narodu, ako je kataster u redu, jer se kod promjene vlastništva odmah uredi i plaćanje zemljarine, a ne da prodavalac i dalje plaća porez, a drugi posjeduje i uživa. Ja sam slušajući to razlaganje sve čekao, hoće li kr.

podžupan doći i na to, da dokaže, kako je baš u ovoj obćini nuždan posebni očevidničar, osobito s obzirom na to, što obćina ima dva bilježnika. Ali na to kr. podžupan nije došao ni onda, kad je jedan odbornik primietio, da ni velike obćine nemaju posebnoga očevidničara i još dodao, da je kupovanje i prodavanje zemljišta u njihovoj obćini sasvim neznatno. I meni nije nikako išlo u glavu, zašto se kr. podžupan toliko bori za toga očevidničara, dok nisu odbornici na dugo i široko razlaganje kr. podžupana odvratili: da ne samo taj očevidničar, nego i obć. bilježnik obavljaju druge poslove, t. j. vode »vjeresijsku udruhu« koja je uza to smještena u obć. uredu te povrhu svega toga troši obćinsko svietlo i obćinski ogriev. Kad je tu kr. podžupan postao već vrlo neustrpljiv, pače tako nesuzdržljiv, da je odbornicima odrezao: »Baš ga ne ću maknuti!«, — ja sam onda tek razabrao, da se tu radi o važnosti katastra. A kad je na to za čas izašlo tu pred kr. podžupanom na vidjelo, da je isti voditelj »Vjeresijske udruge« i obć. bilježnik Nikola Kosić dvojici nazočnih obćinara, Grgi Glavanu i Antunu Brlekoviću, čim su bili izabrani odbornici i u obć. sjednici zahtievali, da se »Vjeresijska udruga« makne iz obć. ureda, — odkazao zajam, što su ga ova dvojica imala kod te »vjer. udruge«, tako da je spomenuti Glavan morao za tri mjeseca izplatiti 800 K, — bilo mi je već previše, pa sam se velem. g. kr. podžupanu preporučio i otišao.

Nisam mogao dalje trpjeti, da prvi činovnik županije i dalje u mojoj nazočnosti brani takve odnošaje, gdje evo jedna novčana uredba, koja uživa pogodnosti od obćine i oblasti uzkrčuje kredit s političkih razloga. Bilo mi je jasno, zašto je narod u obćini kašinskoj bio tako dugo nemoćan. Jasne su mi i previše sve neprilike, što ih ima načelnik Pavlović. A kapu skidam pred ljudima, kao što je Grga Glavan i Antun Brleković, jer vidim, da ni zlatni lanci više ne mogu naroda vezati, i to u ovako lihvarskoj zemlji, kao što je Hrvatska.

Ostalo, što sam saznao i o čem sam se ovom zgodom uvjerio, ostavljam za drugi put i za drugo mjesto u čvrstoj nadi, da će se ipak jednom početi praviti red barem oko Zagreba i u Zagrebu.

(»Dom«, God. 1911. Broj 14.)

Odkup kmetova u Bosni.

Seljak u Bosni-Hercegovini još dan danas živi i radi na tudjoj, begovskoj ili aginskoj zemlji, on je danas kmet, kako su seljaci u banskoj Hrvatskoj bili do godine 1848. No uza sve to je položaj i život bosanskoga seljaka u mnogom lakši, nego što je bio položaj naših kmetova u staro vrieme. Danas kmet u Bosni daje gospodaru t. j. vlasniku zemlje trećinu svega priroda, a državi je mjesto poreza davao do nedavna desetinu, koja je sada pretvorena u paušal, t. j. daje se po nagodbi. Inače nema bosanski kmet nikakve smetnje od svoga age, jer su tu danas zakoni i red, pa nema staroga zuluma (sile), koliko novi zakoni i novi taj novi red sa svojim zakonima i globama nije novi zulum.

Kmetova imade u Bosni-Hercegovini mnogo, naime blizu 70.000 obitelji. Od toga su tri četvrtine, t. j. blizu 60.000 obitelji, pravoslavni (Srbi), nešto više od jedne petine (točno 16.415 porodica) katolici (Hrvati), a ostalo (3.347 obitelji) muslimani. Najviše dakle kmetova ima među pravoslavcima, i to kud i kamo više, nego što ih bi po broju naroda išlo. Osim ovih kmetova, koji nemaju ni malo svoje zemlje, imade blizu 30.000 obitelji, koje imadu i svoje zemlje uz begovsku ili aginu, a od tih je preko polovica (15.937) pravoslavnih, nješto preko trećine (11.203) katolika, a ostali (2.524) su muslimani.

Gospodarenje je uz kmetstvo vrlo slabo, i to zato, što se kmetu čini krivo davati od svoga rada i muke trećinu gospodaru. Zato kmet radi samo toliko, koliko mu je nužno za život, jer inače što bi više radio, trećinu bi morao dati gospodaru. Ovakvo barem govore sami kmetovi, premda je ovo slab izgovor za loše gospodarstvo.

Kako bilo, svakako je bolje, da seljak bude gospodar zemlje, koju obradjuje. To je sasvim naravski. Zato su kmetovi odmah, čim je naša carevina unišla u Bosnu, nastojali, da zemljište, koje obradjuju, i kupe, pa se na taj način od g. 1879. do sada odkupilo 32.000 obitelji s troškom od 38 milijuna Kruna, dakle se je kmet mogao odkupiti sa 1200 Kruna.

Kad je u Bosni-Hercegovini uveden ustav, t. j. sabor, počelo se nastojati, da se odkupljivanje kmetova uredi i olakša.

Naravski je, da su mnogi tu stvar htjeli urediti, kako je uređjena u ostaloj Evropi, naime: vlasnici zemljišta morali su svoju zemlju dati seljacima, a seljaci su morali zemlju odplaćivati. To je tako zvani obvezni ili obligatni odkup.

Ovom obveznom odkupu protivili su se u Bosni vlasnici zemljišta, koji su velikom većinom muslimani (jer ima i katolika i pravoslavnih, koji imaju kmetova, i to dosta). Pravoslavni naprotiv bili su odlučno za obvezni odkup, jer je njihovih kmetova najviše, a držali su, da će tako pravoslavni ojačati, a muslimani oslabiti, a s vremenom i propasti, kako su većinom propali velikaši u Hrvatskoj. Tu su muslimanima priskočili u pomoć katolici, i to s političkih razloga, kako smo to već jednom ukratko razložili. I tako je došlo do toga, da je ovih dana u bosansko-hercegovačkom saboru prihvaćen zakon o dobrovoljnom odkupu kmetova. Za taj je zakon ipak osim muslimana i katolika glasovalo i 12 pravoslavnih zastupnika, — valjda zato, da se previše ne zamjere muslimanima, a drugi kažu zato, da se ne zamjere — vladi.

Ovaj dakle zakon odredjuje, da se kmetovska selišta mogu odkupljivati »samo dobrovoljnom pogodbom izmedju gospodara zemlje i kmeta«, a zemaljska uprava (vlada) davat će kmetovima za odkupljivanje zajmova, koji će se imati odplatiti u 30 do 50 godina, i to dakako uz gruntovnički upis. Zajam se daje po vrijednosti zemlje, a vrijednost procjenjuje povjerenstvo od 5 članova: dva člana bira gospodar, dva kmet, a peti je kotarski predstojnik. Dužnik će odplaćivati uz kamate i glavicu, a u vrijeme nerodice ili druge nesreće produljuje mu se odplata na godinu dana. Ako inače ne plati na vrijeme, plaća samo zatezne kamate i to 5 posto. Odplaćivanje ubiru porezni uredi kao što i porez. Svi spisi u ovom poslu odkupljivanja prosti su od biljegovine i pristojbe. Potanje odredbe sadržavat će vladina naredba. Vriedno je još zabilježiti, da poslie ovoga zakona one banke, kojima su dana kakva prava u ovom poslu, gube ta prava bez ikakve odštete. To se osobito tiče agrarne banke, koju su u Bosni osnovali Magjari.

Nama se čini, da je ova stvar na ovaj način dobro uređjena, te da zbilja ne bi bilo dobro, da se je uvelo obvezno odkupljivanje. Mnogi se kmet ne stara sam za se, mnogi nije nikako pripravljen za to, da s tim vodi brigu, a i mnogi bi beg i aga dobije-

ne novce potrošio. A ovako, tko hoće, može, jer vlada daje zajam. Istina, gospodari zemljišta mogu se protiviti i ne privoljeti na odkup. Ali tko i to poslie ovoga zakona, dobro promisli, uvjerit će se, da će se od sada gospodari zemljišta morati drugačije vladati prema kmetu, — kad je kmetu dana mogućnost, da se lako odkupi. Slabo će tu gospodaru pomoći njegova protivnost odkupu, jer prvo: kakva mu hasna od kmeta, koji nije zadovoljan, a drugo: bit će i javno mnijenje proti gospodaru, koji će nezadovoljna kmeta silom na svojoj zemlji držati. Za malo će se naime gospodarstvo na odkupljenom zemljištu poboljšati tako, da će korist odkupa biti očevidna, pa će borba proti odkupu biti uzaludna.

U ostalom, ako se pokaže, da ovaj zakon nije dosta, sabor je tu, da stvori drugi zakon. Prenagla promjena nikako ne bi bila dobra. To se je vidjelo i ovdje u banskoj Hrvatskoj, gdje je iza ukinuća tlake nastao u seljačkom životu metež, koji je donio mnogo zla.

(»Dom«, God. 1911. Broj 15.)

Što kane starčevićanci?

Starčevićanci uz koaliciju.

»Starčevićancima« danas zovu obično onu stranku, koja je nastala razkolom »čiste« ili Frankove stranke pred tri godine (25. travnja 1908.) i kojoj je predsjednik odvjetnik dr. Mijo Starčević. Program je toj stranki ostao isti, t. j. onaj tobože glasoviti »program« od god. 1894., koji ne kaže ništa, pa se zato mogu njim služiti različne stranke, kako se u istinu i služe. Taj je program M. Starčević samo drugačije »protumačio«.

Zašto su se starčevićanci pred tri godine odijelili od »frankovaca«, to se pravo i točno ne zna. Toliko je jasno iz kasnijega novinskoga pisanja i pravdanja, da su se odijelili zato, što nisu htjeli pomagati banu Rauhu proti koaliciji i Srbima. Prigodom razkola nisu toga mogli otvoreno priznati, jer je koalicija za nagodbu i jer priznaje Srbe, a glavno je obilježje Starčevićeve politike: ne priznavati nagodbe i Srba, pa su ovi najnoviji starčevićanci, koji još uvijek ne priznavaju ni

nagodbe ni Srba, bili u neprilici, što su uzprkos tomu pristajali uz koaliciju.

Da su od »frankovaca« odijeljeni starčevićanci u istinu pristali uz koaliciju, to se je prilično dobro opazalo lani u proljeće, kad se je koalicija primirila i pomirila sa starim magjaronom Nikolom pl. Tomašićem, koji je imenovan banom, te je koalicija njegovu vladu kao prava vladina stranka podupirala. Starčevićanci su se doduše držali u saboru neodlučno, ali već njihova neobuzdana protivnost »frankovcima« mnogo je pomagala koaliciji, a gdje koji put se je moglo opaziti, da su starčevićanci bili s koalicijom sporazumni. A kad se je koalicija razila s banom Tomašićem, starčevićanci su se vladali i kod izbora u saboru, kao da su s koalicijom jedna stranka. Vidjelo se to osobito u glasovitoj sjednici, kad je koalicija htjela tobože napraviti prelom s Ugarskom. Vriedno je pri tom držati na umu, da su starčevićanci držali s koalicijom i onda, kad je bila proti vladi, ali i onda, kad su bili s vladom i na vladi. Ne može se dakle kazati, da su ju podupirali samo zato, što je bila proti vladi.

Starčevićanci proti koaliciji!

Poslie odgode sabora, iznenada, bez ikakvih priprava i vidljivih znakova — okrenuše starčevićanci proti koaliciji, ali neodlučno, prikriveno, lukavo i nespreno. U starčevićanskim novinama, »Hrv. Slobodi« naime, izadje dne 30. ožujka članak pod nadpisom »Porazi«, u kojem se članku najprije razlaže, kako se je Frank »sladko smijao i cinički (pasji) veselio«, kad naši hrvatski političari nisu ništa od Magjara izposlovali: veselio se dakle hrvatskomu porazu. »Time je odvrćao narod od sudjelovanja u takovim borbama s Magjarima.« To je, kaže »Hrv. Sloboda«, sramotno i zlobno, upravo izdajnički, a onda nastavlja: »Radi toga nijedan čestit Hrvat ne smije se veseliti porazu hrvatske vlade, porazu i neuspjehu stranke, koja predstavlja Hrvatsku...« Nije dr. Josip Frank, piše dalje, ostavio učenikah, ostavio ih je u pokretašima... Oni se takodjer vesele neuspjehu Tomašićevu, vesele se njegovu porazu i porazu njegove delegacije... Čitajte koalicijske novine, kako nečuvenim veseljem bilježe Tomašićevu kapitulaciju (predaju) i poraz njegovih munkača. Jednako kao i franko-furtimaši uživaju, što Magjari slave još jednu pobjedu

nad Hrvatskom. Ne bi čovjek vjerovao, da je tako velika mržnja i strančarstvo u tim ljudima!... vesele se, što je Hrvat podlegao Magjaru!...«

Ovo je dosta jasno. Po pisanju starčevićanaca koalicijske novine rade »jednako kao i frankofurtimaši«, vesele se »što je Hrvat podlegao Magjaru«. Taj Hrvat — to je dakako ban Tomašić, koji sa svojim »munkačima« nije ništa postigao od onoga, što je obećavao, osobito nije postigao, da se ukine onaj željezničarski zakon (pragmatika). Koalicija se tomu veselila, a starčevićanci joj prigovaraju, i to oštro. Svakomu je očito, da brane Tomašića, ali nemaju kuraže, da to otvoreno kažu, nego još pišu: »Neka nitko ne misli, da mi ovim hoćemo braniti Tomašića i njegove munkače«. Ali za malo će se vidjeti, ko ga brane.

Starčevićanci za Tomašića i za munkače.

Da je onaj članak »Porazi« imao braniti Tomašića, to je bilo očevidno. Ali je obrana došla prenapeto, nenadano, nije bila pripravljena. Treba ju dakle pripremiti. To je učinjeno ovako: Pet šest dana iza onih »Poraza« počeli su u »Hrv. Slob.« izlaziti članci pod naslovom »Na vapaje za slogom«. U tim člancima ima svašta i ništa, tako da se čovjek mora pitati: Što hoće do biesa s tim pisanjem?! Ti članci činili su se kao sgoditak na šaljivoj tomboli, gdje čovjek dobije veliki paket, a kad ga stane razmatati, nikad gotov, jer je u paketu sam papir, pa papir, a tek u sredini mali komadić šećera. Tako i ovdje. Punih osam dana pisala je »Hrv. Slob.« o vapajima za slogom, dok u VI. članku nije napisala, da sloga ima biti »dioba narodnoga rada«, a onda spomenuvši nekakav članak »Hrv. Prava« kaže:

»U istom članku se »Hrv. Pravo« zauzimalje nekako i za Tomašića. No neka znade, da i njega (t. j. bana Tomašića) ne izključujemo iz te podjelbe narodnoga rada, ali i opet samo u tom slučaju, ako ne bude svojim postupkom i dalje išao za uzkrisenjem kultura (stvorova) sustava, ... da oslabi... moć ljudi, koje si je narod sam izabrao... Da... ban nije lutka u rukama Magjara, moglo bi se možda još dozvoliti, da... si stvara svoje Švicare... Specijalno (posebice) što se tiče Tomašića, kad je već takve naravi, još bi mu čovjek mogao dopustiti, da si protura ko ga toga... da je Tomašić u ovo petnaest

mjeseci barem čime dokazao, da je u stanju sam barem nešto promieniti i popraviti».

Dakle neka znade »Hrv. Pravo«, pa neka znademo i mi, da starčevićanci ni bana Tomašića ne izključuju od narodnoga rada. Drugim riečima: Starčevićanci su spremni raditi zajedno ili složno s banom Tomašićem. Zašto oni to tako i ne kažu, nego govore o »podjelbi narodnoga rada«, iz koje podjelbe ni bana Tomašića ne izključuju, to je zato, što su još pred nekoliko dana nazivali munkačima sve one, koji su bilo u čem bili uz bana, pa je sad starčevićancima nezgodno zagovarati Tomašića.

No nisu starčevićanci spremni samo raditi zajedno s banom Tomašićem nego bi mu dopustili, da si »protura« u sabor koga toga, t. j. svoje ljude (Devića, Švarca, Spevca), dakako uz njeke uvjete. A i svakomu bi banu dopustili, da si stvara svoju stranku, svoje stražare (to su oni »Švicari«, jer su Švicari poznati dvorski stražari na papinskom dvoru i na dvoru nekadanjih francuzkih kraljeva).

Ali to nije sve, pa čujmo dalje:

Starčevićanci su za nagodbenjake i za Peštu.

Na veliku Subotu izašao je u »Hrv. Slobodi« sedmi članak o slozi. Tu se kaže, neka se frankovci (sad ih više ne zove »frankfurteri«) povrate na stari put, t. j. neka se drže s vladom, jer za taj posao, t. j. za vladinu politiku, »imade tu dosta drugih, starijih, izkusnijih i sposobnijih, samo neka su poštene«... Ovakove poštene ljude, koji vode vladinu politiku, zove »Hrv. Slob.« oportunisti (t. j. političari, koji vode oportunu, a to je moguću ili zgodnu, razboritu politiku), a onda piše dalje:

»Takove oportuniste, kad ih ne bi bilo, mi pravaši morali bi stvoriti... takvih oportunistima ima medju koalircima... S takovim oportunistima mogli bi i morali pravaši raditi sporazumno. Broj oportunistata, nagodbenjaka, mogao bi se sporazumno ograničiti na 43, samo toliko, da ih bude dosta za peštanski sabor«.

Čudesa bez muke, a bez troška, bez borbe.

Pisac ovoga nenadanoga plana (a to je I. P., po svoj prilici Ivan Peršić, no to je svejedno, tko je, jer za to odgovara M. Starčević, i ciela stranka) — tumači sada, zašto je nena-dani ovaj i doista veliki i čudni preokret nuždan:

»Pazite, otačbenici, šta radite... Samo još sporazumnim radom... moći ćete narod dobiti... Jer narod postaje sve apatičniji (nemarniji), a s njim i inteligencija. Zašto? Jer su ljudi mislili, da naše zlo ovisi samo o ljudima i njihovoj volji, pa oni trebaju htjeti i drugačije će biti. Dogodjaji poučili su ih... da ima činbenika i okolnosti izvan našega dosega, a jačih od nas. I zato sviet gubi sve više volju da se bori... kad i onako sve skupa ništa ne hasni... Do tri puta Bog pomaže! Khuen nas je dva put stjerao na okup: 1892-3 i 1902-3... Okupljeni i sporazumni možemo stvarati čudesa. Priskočit će nam opet Dalmacija, Istra možda i Bosna sa Slovenijom, a svakako braća u Americi... Uzkrdni časovi su najprikladniji, da se o svem tom razmišlja«.

Hotimice smo iz ovoga razlaganja izostavili ove rieči: »A ovako sporazumljeni moći ćemo ići na izbore makar svaki mjesec bez muke, bez žrtava, bez borbe«.

Što je držati do svega toga?

Ne bi se izplatilo, da stanemo razčinjati ovo pisanje, da dokažemo, kako je nepromišljeno, protuslovno i nepolitičko. Što ćete više: Starčevićanci prave eto plan, kako će složno izabrati 43 »oportunistata-nagodbenjaka« i poslati ih u Peštu! I u tom vide još jedini spas! Tko nije znao, sad zna, što može postati i što je u istinu postalo starčevićanstvo: štogod hoćete! Mi ćemo u nekoliko samo rieči pokazati, kako je do ovoga pisanja došlo i za čim se je u glavnom išlo.

Iz ovoga se pisanja prije svega razabire, da je ban Tomašić pokušao starčevićance privući kliže k sebi. U prvi mah se je valjda stvar činila zamamljivom, i rodoljubnom, pa je tako nastao onaj članak »Porazi«, koji brani Tomašića. To je dalo povoda mišljenju, da su se starčevićanci nakanili razkrstiti s koalicijom, a to je prvi korak k pomirenju s frankofurtimašima. Hajde dakle, da vidimo, bi li što od toga bilo, od te sloge pa da se pomireni zajedno približe vladi. No računni s mandatima nisu valjda bili povoljni, pa je odlučeno preporučiti frankovcima, neka samo oni prime vladu: »Pa hajte na nagodbenu vladu. Ali ne zovite nas!... Budite sigurni, da ćete od nas imati manje neprilika, nego danas...« dovikuje frankovcima »Hrv. Slob.« dne 13. travnja. Ali ni tu

se ne slažu računi s mandatima (jer frankovaca nema dosta, a kud će i koalicija?), pa se zato napokon povратиše koaliciji, neka ona ide na vladu, ali sporazumno sa starčevićancima i frankovcima.

Kod svega ovoga snovanja glavno je gospodi bilo, da zadrže svoje mandate. No kako je gospodi politička borba dodijala, tako da više ništa ne mogu, jer se boje muke, žrtava, troška, borbe, a ipak bi htjeli da ostanu zastupnici, oni su sebi stvar olakšali: Sporazumjet će se, ne će se jedni proti drugima boriti i svi će zadržati svoje mandate, dapače imat će ih i za prodaju, jer će si podieliti Tomašičeve i Radičeve mandate (ako Radić, kažu, bude i »dalje« uz Tomašića i vladu). To će biti ona čudesa, mandati će pasti iz neba! Jedno takvo čudo biti će i mandat Ivana Persića, pisca ovoga sjajnoga plana.

Ovakom sebi tumačimo ovaj plan, a odgovor na nj dati će seljačka stranka na izborima.

(»Dom«, God. 1911. Broj 16.)

Što su krivi rezolucionaši ili koalicionaši?

Rezolucionaši (koalicionaši) su smeli rodoljube i oslabili našu političku borbu.

Svi smo do sada znali i prigovarali koaliciji, da je kriva to, što je pristala uz Magjare. Njezina je krivnja u tom što je, pristajući uz Magjare, priznala, da Magjari nama Hrvatima nisu ništa krivi, da smo se dakle uzalud tužili i vikali na Magjare, na njihovu silu, krivicu i lukavštinu: a drugo je kriva to, što je pristajući uz Magjare-košutovce pristala uz njihov program, koji je proti carevini, jer košutovci idu za tim, da se Ugarska (zajedno s Hrvatskom!) odieli od ostale carevine.

Ova prva krivnja oslabila je sasvim našu borbu protiv Magjara, jer je oslabila i pobila sve naše prigovore protiv njih. Koalicionaši i rezolucionaši bili su većinom poznati hrvatski rodoljubi i borci za pravo i slobodu Hrvatske; oni su se i poslie riečke rezolucije, poslie svoga sporazuma s magjarskim košutovcima, smatrali rodoljubima i borcima, što su im mnogi dotadašnji njihovi pristaše i prijatelji priznali, i tako

su očiti magjaroni najednom postali pravi rodoljubi, što je do tada bilo kod nas nečuveno. To je mnoge naše ljude smelo, jer nisu više pravo znali, je li magjaronstvo zlo, ili dobro. Preko petdeset godina, t. j. tamo od 1848. godine, borili su se hrvatski rodoljubi, da se Hrvatska oslobodi od Magjara, i to je prešlo bilo u krv svakomu hrvatskomu djetetu. Sad na jedan put o tom ni govora, jer su negdašnji rodoljubi počeli narodu pripoviedati, da su Magjari naša braća i da je naša dužnost boriti se za podpunu samostalnost Ugarske, za tu glavnu težnju magjarskoga naroda, a ta je težnja — rekoše i podpisaše isti rodoljubi — opravdana! Kako onda, da se ljudi ne smetu! Do sada smo se borili za svoju slobodu i protiv Magjara, a sad najedanput da bi se imali boriti za Magjare, za njihovu slobodu i samostalnost! Tu je sasvim naravski, da su se mnogi ljudi ne samo smeli, nego i klonuli, jer naša borba nije više poslie riečke rezolucije imala pravoga, jasnoga i razumljivoga cilja. A da bez toga o političkoj borbi ne može biti ni govora, to svatko razumije.

Zato je, sasvim naravski, što pišu starčevićanci: da rezolucionaši (koalicionaši) ne će više dobiti naroda na izbore, jer narod vidi, da sva ta borba ništa ne hasni. To se razumije: ne hasni birati zastupnike, koji se imadu boriti za podpunu samostalnost Ugarske! Zato je sasvim naravski, da je po proširenom izbornom pravu došlo na izbore jedva nešto više od polovice izbornika, dok ih je prije dolazilo najmanje četiri petine! Nije to, da narod ne mari za domovinu i za sebe, nego narod ne zna, za što se ima boriti: da li proti Magjarem ili za Magjare?

Koalicionaši su protiv Hrvata pobudili nepovjerenje.

Poznato je i previše, kako su koalicionaši u hrvatskom saboru vikali, da će »s puškom na Beč« (to je vikao Tuškan) i da treba uništiti »ovu infamiju (sramotu) od monarkije (carevine)« (to je vikao Vinković), a poznato je i to, što ove rieči znače. Politika dakle, koju vode rezolucionaši (koalicionaši) — to je politika, koja ide s puškom na Beč, da uništi ovu sramotnu monarkiju (carevinu), u kojoj i mi živimo. Kad prosudimo, da se takva politika javlja u hrvatskom saboru i da su ju vodili ljudi, koji su imali većinu u saboru, moglo se je misliti, da takvu politiku odobrava većina hrvatskoga naroda, koja je u sabor izabrala takve zastupnike.

Ne treba na dugo i široko razlagati, s kim se moraju sukobiti oni, koji idu s puškom na Beč, da unište carevinu, jer svako diete zna, da carevinu brani vojska, kojoj je vrhovni vodja i gospodar car i kralj, naš vladar. Pa zato ne treba potanko razlagati, zašto nije mogao ništa učiniti hrvatski sabor, dok je u njem većina ljudi, ili dok je u njem najjača ona stranka, koja ide s puškom na Beč, da uništi carevinu. Kako je naime poznato, po ustavu ne može nijedan sabor ništa učiniti bez privole vladara. Sabor dakle može nešto učiniti sporazumno s vladarom, a za to treba da među vladarom i saborom bude povjerenje. Kad sve ovo držimo na pameti, bit će nam sasvim jasno, zašto vladar nije hrvatskoga sabora ni sazivao pune dvie godine (za vlade bana Raucha): nije bilo toga povjerenja.

Nepovjerenje u rezolucionaše (koaliciju) osobito je poraslo i posebice se je očitovalo onda, kad je naš vladar proglasio, da Bosna-Hercegovina spada pod njegovu vlast, a koalicija je dosta jasno pokazala, da to njoj nije po volji. A poznato je, da se je susjedna kraljevina Srbija spremala dapače na rat, da otme Bosnu-Hercegovinu našem vladaru, kao što je poznato i to, da su Srbi svi i svuda, štono rječ, to spremanje sa zanimanjem pratili i veselili se tomu. Tim je i koalicija svojim ponašanjem došla u kolo, koje je igrala jedna strana država, a to je već i previše.

Koalicija se pokazala neustavna, kukavna i sebična.

Rezolucionaši su se sporazumjeli s košutovcima 3. listopada 1905., a u ljetu 1906. dobili su vladu u ruke, premda u izborima (početkom svibnja 1906.) nisu dobili većine. Već je onda išlo teško, t. j. rezolucionaška vlada (Nikolić, Badaj i Rojc s banom Pejačevićem) nije bila odmah poslie izbora imenovana, nego istom koncem srpnja, za dva i pol mjeseca. U Beču se je već dobro znalo, kakvu politiku vode rezolucionaši, pa je bilo velike muke, dok je kralj njihovim ljudima dao vladu u ruke. Govorilo se, da je biskup križevački Drohobečki (prije pristaša bana Khuena, a onda rezolucionaš i glavni rezolucionaški govornik u peštanskom saboru) — da je taj biskup morao kralju dati biskupskom svećeničkom rječju jamstvo za ove ljude (Nikolića, Badaja, Rojca), koji su imali dobiti vladu u ruke. A razumije se samo po sebi, da su košutovci, koji su

onda u Ugarskoj dobili vladu u ruke nastojali, da vladu dobiju njihovi politički prijatelji rezolucionaši, a ne khuenovci, koji su bili članovi druge mađarske (liberalne) stranke, koja je za nagodbu s Austrijom, a ne zahtjeva, da se Ugarska od carevine odieli. Zato je sasvim naravski, što je nova peštanska vlada oglasila zajedničkim činovnicima (kod financije, pošte i t. d.) da mogu po volji glasovati i za rezolucionaše. To je rezolucionašima mnogo pomoglo kod izbora. I eto tako su rezolucionaši primali političku pomoć od mađarske košutovske vlade, kako su ju khuenovci primali od mađarske liberalne vlade. A da to nije ustavno, t. j. da to nije prema volji naroda, to je jasno.

Nikomu valjda ne treba razlagati, koliko su rezolucionaši Hrvatskoj škodili, kad su dopustili, ili možda to još i molili, da im Mađari pomognu kod izbora, jer je svakomu jasno, da su se time sasvim predali u ruke Mađarima. Ovaj njihov postupak nije samo proti ustavu, nego je poniženje i prava pogibelj za domovinu. A koliko su poštivali ustav, dovoljno dokazuju poznati čini podbana Vl. pl. Nikolića, koji je u mjesec dana dao zabraniti 16 skupština seljačke stranke i još se zaprietio, da će pravo sastajanja ograničiti. A sjetimo li se, što su sve pod zaštitom oblasti, ili barem bez zapreke od strane oblasti radili pristaše koalicije (na pr. Tuškan u sisačkom kotaru), kako su naime pijani i kolcima i revolverima oboružani razbijali skupštine seljačke stranke, onda će svatko sa žalošću priznati, da su u tom bili i gori od samih starih Mađarona.

Ovakva je koalicija bila, dok je rasla. Ali je došlo vrijeme, kad je počela padati, kad su ju Mađari ostavili i izdali. Kakva je bila sada? Da vidimo:

Rezolucionaši su hvalili Mađjare i obećavali narodu, da će od njih izposlovati to i to (dapače i sjedinjenje Dalmacije). Nisu izposlovali ništa. Ne ćemo reći, da su rezolucionaši krivi, što nisu ništa izposlovali, nego evo, što su krivi: Kad su već vidjeli, da ne će ništa izposlovati i da su ih Mađjari prevarili, nisu imali toliko kuraže i osjećaja odgovornosti, da to otvoreno kažu narodu, nego su to tajili. Tako je sasvim stalno poznato, da je podban Nikolić već 29. travnja 1907. znao, da će zajednička vlada predložiti zajedn. saboru poznati željezničarski zakon (pragmatiku), pa ipak je isti podban ne samo dne

30. travnja 1907. sudjelovao u viećanju hrvatske i zajedničke vlade u Pešti, nego je dne 7. svibnja 1907. priobćio u »Narodnim Novinama«, što su obadvie vlade u nazočnosti predstavnika hrvatskih i magjarskih stranaka utanačile, t. j. premda je znao, da se željezničarskim zakonom prema Hrvatskoj teški udarac, te da Magjarima nije ni kraj pameti da Hrvatima udovolje, ipak je u službenim novinama razglasio one pogodbe, koje su mogle zavesti hrvatski narod, da je koalicija mnogo toga postigla od Magjara, pa je zbilja to mnoge i zavelo.

To je uz njezino magjaronstvo najveći grijeh koalicije. Taj grijeh koalicija i dalje nastavlja time, što se do danas nije odrekla rezolucionaško-košutovske politike i što još danas u koaliciji vodi prvu rječ bivši podban Nikolić, koji je, kako se vidi, ili za nos vodio cielu koaliciju, ili je bio tako kukavan, pa se nije usudio Magjarima prigovoriti za vremena (t. j. dok onaj zakon nije iznesen pred zajedn. sabor), ili je bio tako sebičan, pa ništa nije učinio zato, da ne izgubi službe.

Kako bilo, odgovornost za sve ovo pada na cielu koaliciju zato, što se ona, kako već rekosmo, još ni danas nije odrekla rezolucionaško-magjaronske politike i što joj je bivši podban Nikolić još i sada jedan od glavnih vodja.

Najveća krivnja koalicije.

Nabrajajući do sada grieha koalicije mi smo gledali samo na njezinu, da tako kažemo, veliku politiku. Ta velika politika: njezino bratimljenje s Magjarima, njezina »puška na Beč« i t. d., to je njezin glavni grijeh, jer ovaj grijeh radja drugi glavni grijeh koalicije, a to je njezin nemar za narod, posebice za seljački narod. Velika politika tako je zaokupila koaliciju, da ona i nema kada misliti na teške nevolje seljačkoga i ostaloga naroda, nego se već godine i godine nateže s raznim banovima: Rakocajem, Rauchom, Tomašićem.

Ali nije samo to. Koalicija je i usred najžešće borbe, a osobito kadgod je malo odahnula, znala braniti i činovnike i odvjetnike i svojski se starati za svoje ljude, kojima je učinjeno krivo. Nije li radi toga, što je njezin šurmin bio umirovljen, digla na noge cielu Hrvatsku, pače svu mladež visokih škola iztjerala iz doma u Prag? A kad je odahnula, izposlovala je, da je šurmin opet dobio službu. Dobio je službu i Pasarić

(koji ju je izgubio još za Khuena) i Manojlović, a zacielo su se postarali i za mnoge druge, što u javnosti nije poznato. A jesu li što učinili za seljački narod? Ništa! Što više: U saboru su primili na znanje odgovor Tomašićeve vlade na interpelaciju zastupnika A. Radića, što su lugari ustrielili jednoga i ranili dva čovjeka, a ni iztraga nije protiv njih povedena! A da se obrane od prigovora, što nisu ništa učinili za narod, počeli su se izgovarati kao starčevićanci, da se za narod ne može ništa učiniti, dok se ne rieše one velike stvari! A sami su u toj stvari prije pobijali starčevićance!

Kako se koalicija brani?

Ima ljudi, koji kažu i toga se drže, da se u politici ne pita, šta je tko mislio i kani, nego se pita što je učinio. Posebice je tako znao govoriti pok. A. Starčević, kad bi ga tko upitao, je li je zbilja biskup Strosmajer izdajica. »Što je on mislio, to mene nije briga. Ja prosudjujem, što je radio« — odgovarao je na takve prigovore. Po tom ne bismo ni mi prosudjujući koaliciju morali pitati, što su ti ljudi mislili, i jesu li radili hotimice zlo, ili su pak dobro mislili, a zlo je izašlo. No mi ćemo ipak poći tu drugim putem, za koji držimo, da je pravedniji.

Pitamo dakle prije svega: Pa zar su rezolucionaši druge pameti, te ne vide i ne razumiju ono, što smo mi ovdje za Magjare napisali? Zar i oni ne vide, da su nas Magjari 40 godina za nos vodili, prikraćivali, sramotili i silu nam činili? Zar i oni nisu vidjeli, da će braneći Magjare i bratimeći se s njima smesti u borbi one, koji su se tolike godine borili protiv Magjara, a to smo bili svi? Pa onda je li zbilja istina, da su rezolucionaši proti carevini, te da bi zbilja s puškom na Beč, da ju unište?

Hoćemo li pravo, mi ne znamo, je li to naša hrvatska sreća ili nesreća, što se je rezolucionašima u glavnoj stvari lako braniti. Oni naime mogu pokazati, da su prvi naši rodoljubi vodili istu ovu politiku, koju i rezolucionaši. Ta je politika davno već bila u Hrvatskoj poznata. Šta više: Rezolucionaši se mogu podičiti, da su oni izmirili i spojili politiku dvaju političkih prvaka hrvatskih, naime politiku A. Starčevićovu i Strosmajerovu.

Poznato je naime, da su glavne dvie misli rezolucionaške politike ovo: protivnost Austriji i sloga sa Srbima. Prvu je misao širio i branio A. Starčević, drugu Stosmajer. No Starčević je bio, kako je to dovoljno poznato, upravo nepomirljiv protivnik Srba i Slavenstva u obće. Danas pak vidimo ne samo to, da rezolucionaško-košutovski protivnici Austrije propovijedaju i provadjaju slogu sa Srbima, nego da i ostatci starčevićanstva pristaju uz rezolucionaše, medju kojima su i Srbi, te da na Srbe više ne navaljuju.

Istina je dakle živa, da je rezolucionaško-koalicionaška politika ne samo nastavak narodne politike hrvatske, nego da su koalicionaši i u njoj pošli i dalje, jer su u jednoj politici sjedinili Hrvate i Srbe. I to je ono, što je koalicionaškoj politici uza sve njezine griehi i pogreške i uza svu protivštinu i silu moćnih protivnika i vlasti davalo tako dugo snagu i život. Ali to je ujedno i jedino, što se u toj politici može barem braniti.

Da završimo!

Mi smo proti koaliciiji. Mi smo proti njezinoj »velikoj« politici, koja ide uz Magjare proti carevini. Mi nismo za to, da se carevina ruši i oslabljuje. Mi takvu politiku držimo ne samo sasvim pogrešnom, nego za nas Hrvate i za Hrvatsku neizmjereno upravo štetnom, dapače jedinim uzrokom svih naših narodnih i državnih neuspjeha. Mi znamo, da mi stojeći na našem narodnom programu, t. j. programu jedinstva svih Hrvata i sporazuma sa Srbima, ne moramo, pače da ne smijemo biti proti carevini, u kojoj živimo. Za to su nam dokaz Gaj, Jelačić i Stosmajer. Gaj je obnovio jedinstvo naroda, pa nije bio proti carevini, već naprotiv! Jelačić je uz Hrvate vodio dapače i Srblje na obranu carevine proti Magjarima. Stosmajer je nastavio rad oko jedinstva naroda, stvorio mu mnoge uvjete za razvoj podižući prosvjetne zavode, ljubio je s uvjerenjem i oduševljenjem sve slavenske narode, posebice Slovence, Srblje i Bugare, bio je veliki prijatelj Rusije, ali nije bio proti carevini, a bio je do smrti nepomirljiv protivnik magjarske prevlasti i bahatosti nad Hrvatskom. Povukao se je s političkoga polja, kad su Magjari prevladali.

Ovo je hrvatska politika i sva je naša narodna i politička nesreća u tom, što je magjarsko i talijansko mišljenje

o Austriji medju hrvatskom gospodom tako prevladalo, da su sva ova tri velikana hrvatska umrla pogrdjena i zaboravljena — radi svoje tobožnje »austrijanštine«, zapravo radi svoje protivnosti magjarskoj surovosti, nasilnosti, preuzetnosti i bahatosti. Magjari su doista mogli biti zadovoljni.

A sve, što se proti ovoj politici govori: o nezahvalnosti Austrije i t. d. vriedi toliko, koliko i hvaljenje magjarskoga viteštva, veledušnosti i t. d. Mi znademo za rane, koje nam je Austrija zadala, i one nas i danas bole i boljet će i posljednjega Hrvata. Ali mi znademo, da je prošlost svih naroda puna krvavih rana, što su im ih zadali njihovi potlašni saveznici i prijatelji. Ta Francezi su, nema ni 100 godina, sažgali rusku Moskvu, pa su danas Rusija i Francezka saveznice, ko što su saveznice Njemačka i Austrija, dapače Italija i Austrija. A što je Austrija učinila Italiji!

U ostalom neka protivnici carevine izadju pred hrvatski seljački narod, koji ima nositi pušku na ramenu i glavu u torbi i koji nosi sve ratne troškove, pa neka mu kažu, da ga zovu u politiku, koja ide za tim, da se carevina uništi ili oslabi te da dodje do rata, u kojem bi carevina — a Hrvatska najviše! — stradala. Neka to kažu, a onda neka u saboru govore, da će sa puškom na Beč i da tu sramotu od carevine treba uništiti, — ako u sabor dodju!

Naša će briga biti, da se u velikoj politici pitanje doista ovako i postavi, neka jednom bude kraj toj bezdušnoj gospodskoj bezposlici i jagmi za vlašću, koju oni zovu narodnom politikom.

O toj velikoj politici mi ne bismo ni pisali ni govorili toliko, da ta politika nije svakidašnji kruh naše gospode. Ovoliko smo morali i još ćemo morati.

A za našu domaću politiku nama je sad već lakše. Tu nijedna stranka nije htjela i nije učinila za narod ništa, a najmanje je htjela i učinila koaliciija. To joj je, kako rekosmo, najveća krivnja: borila se i bori se i sada sa starim magjaronima samo za vlast. Ona je dapače i u toj borbi za vlast bila tako kukavna i sebična, da se je s istim starim magjaronima pomirila, časti im davala i službe dopuštala: Tomašiću banstvo, Dedoviću županstvo, Šiloviću, Roraueru i t. d. zastupničku i delegatsku čast, — samo da i nju nešto dopadne. Pa zašto

onda toliko više protiv uzkrisivanja magjarona? Sad je očevidno: Samo zato, što se boji, da ih ne uzkrсне previše! A šta kažu, da se bore proti tomu, da ban Tomašić ne stvori pokornu većinu, to je za smijanje, jer pokornije većine od koalicije, dok je lani bila uz bana Tomašića, nije moguće zamisliti: ni pisnuta nisu smjeli ni htjeli, a glasovali su kao mašina i birali u Peštu sebe i — uzkrišene stare magjarone.

A sve, što je koalicija poslie radila, kad se je razkrstila s Tomašićem, nedostojna je komedija, koja je dosegla vrhunac, kad je koalicija htjela tobože prelom s Ugarskom. Košutovska braća, koja su se obvezala, da je njihova dužnost boriti se za podpunu samostalnost Ugarske, ne će da više biraju u Peštu, hoće da se savez s Ugarskom prelomi!

Doista, s hrvatskim se narodom mogu još zbijati gadne šale!

(»Dom«, God. 1911. Broj 17.)

Mlado naše gospodsko pokoljenje.

Imamo da zabilježimo i osvietlimo jedan događaj, koji jasno pokazuje, što je i kakovo je novo naše gospodsko pokoljenje. Evo najprije, što se dogodilo:

Nedavno se pronesao po novinama glas, da je Geza Polonji, zastupnik u peštanskom saboru, dobio pismo od nar. zastupnika u hrvatskom saboru Pinterovića, neka u peštanskom saboru interpelira vladu, zašto je iz Varaždina premjestila 12 financijskih činovnika, i to njekoje u Ugarsku. Odmah za tim donesle su novine viest, da onoga pisma nije pisao zastup. Pinterović, a za koji dan došao je Pinterović u Peštu i sam Polonjiju kazao, da nije pisma pisao ni potpisao. No Polonji je svejedno u pešt. saboru interpelirao, a ministar Lukač mu je odgovorio, da su oni činovnici premješteni zato, što su neuredno obavljali službu i što su se nedostojno ponašali, kad je umro financijski ravnatelj Ilić (koji je bio doduše Srbin, ali po osjećaju Magjar), što su naime ti činovnici slavili nekakve karmine veseleći se, što je umro taj »Magjar«. (Koalicija je na protiv tvrdila, da su ti činovnici premješteni zato, što su glasovali proti banovu »kandidatu« Roraueru). Sad najedanput

javlja prekjučerašnji »Hrv. Pokret«, da je ono pismo Polonjiju pisao poznati naprednjak-pokretaš, financijski tajnik u Vukovaru dr. Josip Belović, a samo je potpisao Pinterovića.

Belović kaže, da je on htio pomoći onim činovnicima, svojim drugovima, pa je zato potpisao Pinterovića, jer se inače Polonji ne bi ni osvrnuo na njegovo pismo, a i zato, neka Pinterović vidi, što bi on sam imao učiniti. A držao je Belović za svoju dužnost, da pomogne svojim drugovima zato, što je i on sam za banovanja Rauchova služio u Varaždinu s njima i bio im vođa te ih godine 1910., kad je koalicija bila u sporazumu s Tomašićem, nagovorio da glasuju za kandidata bana Tomašića, za Rorauera. Belović je na to na svoju molbu bio premješten u Vukovar i još novcem nagrađen, a njegovi drugovi kojekuda raztjerani! To ga je, kaže, peklo, pak je nastojao da pomogne drugovima, koje je vodio. Ta on, koji je radio za Rorauera, on naprednjak pokretaš, — on je nagrađen, a oni kažnjeni! Zato je sve moguće činio, da im pomogne. A sad, kad je vidio, da interpelacija Polonjijeva nije ništa koristila, odao se sam, da je ono pismo pisao i potpisao Pinterovića, a ujedno se zahvalio na službi i molio Pinterovića, da mu oprost, što je njegovo ime potpisao.

»Hrv. Pokret« piše mnogo o ovoj stvari i upravo lebdi u oduševljenju slaveći junačstvo Belovićevo, a završuje svoje pisanje riječima: Pobjeda je naša dok imamo ljudi kao Belović!

Ovo je čudna pripoviest, ako je i ovakva, kako smo ju izpriповiedali. Najmanje, što se može za sve ovo reći, jest to, da ovako ne rade ozbiljni ljudi: potpisivati nekoga drugoga pod svoja pisma. To rade ili varalice, ili djeca, ili sasvim neozbiljni ljudi, pa o tom nije vriedno dalje ni govoriti. Ali bi stvar mogla biti i drugačija, kako se vidi po samom Belovićevom pripoviedanju, a još više po pisanju »Hrv. Pokreta« i prije nego je bila poznata Belovićeva varka. Nama se čini, da je Belović potpisao Pinterovića možda zbilja i zato, neka ministar misli, da mu piše Pinterović, ali još više zato, da Pinterovića dovede u nepriliku. Pinterović naime pristaje uz bana Tomašića, kojemu nije bilo drago, da se ta stvar iznaša u peštanskom saboru. No kad je Belović vidio, da Pinteroviću nije naudio, interpelacija da nije koristila, a počelo se sumnjati, da je koji od premještenih činovnika ono pisao, te bi oni sva-

kako došli pod iztragu, onda je — to vjerujemo — postalo Beloviću tiesno, jer bi se ipak moglo lako doznati i dokazati, da je on to pisao. Dakako, da mu sada nije preostalo drugo, nego da se zahvali, jer da se je doznalo, svakako bi došao i on pod iztragu, a Bog zna, kako bi prošao.

No kakogod bilo, ako je taj Belović pri cijeloj pameti, o toj će se stvari više doznati, jer je doista neobična, premda je sasvim u skladu s čitavom pokretaškom »politikom«. To je jedna od onih mudrolija, kojima se ljudi oko »Pokreta« tako rado služe i koje su jedino njihovo oružje: razne afere, trikovi i knifovi, t. j. razne varke, vještine i lukavštine, kojima se tako rado služe i hvale, kao što i ovu Belovićevu stvar slave kao osobitu lukavštinu. Po našem sudu to je jedva kada probitačno, a nikada nije dostojno, pa kakogod naš svijet malo misli, a sve brzo zaboravlja, mi držimo, da će ova stvar koaliciji ipak mnogo škoditi, a od pokretaša odbiti sve ozbiljnije ljude, jer ipak ni kod nas nije politika sama komedija i sljeparija.

Rekli smo, da se po sadašnjem i prijašnjem pisanju »Hrv. Pokreta« vidi, da se je ta stvar mogla dogoditi i drugačije, nego što se sada prikazuje. »Prekjučerašnji naime opozicionarac od sorte Radićeve, pa se je isto tako kao i Radić, već unapried zadovoljio s odgovorom vlade«. Pa kad pokretaši znadu, kakav je Polonji, kako se je Belović mogao nadati, da će njegova interpelacija pomoći u toj stvari?

Morao je dakle biti drugi razlog toj varci, a po pisanju »Hrv. Pokreta«, koji se je veselio, što su se Tomašićevi munački uplašili, kad su doznali za to tobože Pinterovićevo pismo, kako je Pinterović brzojavljao i žurna pisma slao, pa kako je pred svjedocima morao Tomašiću izjaviti, da nije onoga pisma pisao, kako je ban Tomašić bio »izvan sebe« radi svega toga, — po tom sudimo, da je Belovićeva varka imala dovesti u nepriliku Pinterovića, njegove drugove i bana, te posijati među banom i »osječanima« nepovjerenje, koje bi ih razteplo.

Medjutim ova je varka pokazala svoje ljude u pravom svjetlu. Čujmo samo, kako glasi ono pismo Belovićevo Polonji, pod koje je potpisao Pinterovića:

»Preuzvišeni gospodine!

Cijenjeni gosp. zastupniče i kolego! Prinudjen sam, da se na Tvoju Preuzvišenost obratim u jednoj vrlo škakljivoj stvari. Mi smo sve poduzeli, da stvar mirno uredimo, ali absolutno ne ide. Ban dr. Tomašić premjestio je iz Hrvatske u Eperjes činovnika Belu Friedmana i u Zombor Matiju Markulina, jer nisu glasali za njegovog ljubimca Rorauera. Obojica su financijski činovnici, a to grubo nasilje učinio je njemu za volju ministar Lukacs. Ban je medjutim izjavio u otvorenoj sjednici sabora, da je ovo premještenje (u isti mah jedanaest financijskih činovnika radi izbora iz Varaždina premješteno) sam ministar Lukacs, bez banove suradnje, proveo. Ovim premještenjem smo mi banovi pristaše pred našom javnošću došli u krivo svjetlo. O sastavu jedne radine mađjarofilске većine u hrvatskom saboru, za kojom svi težimo, ne može biti ni govora. Narod nas prezire i mi moramo sami svoje prijateljstvo spram Tomašića nijekati, ako hoćemo biti opet izabrani. Tomašić je dakle interesima Ugarske škodio svojim nasilnim činom, pa ipak ga ne će popraviti; baš kao da hoće Mađjarima sklonu većinu učiniti nemogućom. Ali i ministar Lukacs je ugarskom državnom pravu ovim premještenjem zadao ljut udarac. Financijski tajnik zomborskoga financ. ravnateljstva Markulin ne zna ni rieči mađjarski, pa ipak kao definitivni državni službenik služi u Ugarskoj. Nije potrebno stvar dalje razpredati. Nadam se, da će presvjetli znati ispuniti dužnost mađjarske patrijote«.

Čujete li, kako oni svi teže za »mađjarofilskom većinom u hrvatskom saboru«, t. j. za većinom, koja voli Mađjarima? Tomašić je škodio interesima Ugarske, baš kao da hoće Mađjarima sklonu većinu učiniti u istinu nemogućom! Lukač je zadao udarac ugarskomu državnomu pravu, jer premješteni Hrvat Markulin ne zna mađjarski. Napokon ne treba dalje razpravljati: ta mađjarski rodoljub zna svoju dužnost!

Čiji su ovo nazori? Jesu li Belovićevi, za kojega »Hrv. Pokret« kaže, da je njihov prvak? Ako su njegovi, onda je i opet potvrđeno, da su koalicionaši, posebice pokretaši, čisti mađjaroni, dapače politički Mađjari. Ako pak ovo nisu njihovi nazori, kako je ovakovu strahotu mogao podmetnuti Pinteroviću? Zar je i ovo nedužna varka? Ako je ovo nedužna varka, onda ima i nedužnih ubojica! Napokon ne znači

li sramotiti Hrvatsku i Hrvate pismom, u kojem se kaže, da u Hrvatskoj bilo tko čezne za mađarskom većinom u saboru? Je li to dopušteno makar i u tu svrhu, da se pomogne onim premještenim činovnicima?

Naše je uvjerenje, da ovo nisu nazori Belovićevi, ni nazori njegovih naprednjaka i koalicionaša, jer oni političkih nazora nemaju. Mi samo i opet vidimo, da se koalicionaši ne žacaju poslužiti se i ovakvim mađaronskim nazorima, samo da dodju do uspjeha, do rieči i vlasti u politici. Oni bi se sutra mogli smijati ovim, kako se danas smiju drugim nazorima. Njima je sve varka. To oni sami dokazuju svojim činima, pa i ovim najnovijim.

Jedno još treba zabilježiti.

Čudni ovaj majstor u varkama Belović ovako je jednomu svomu prijatelju opisao u prekjučerašnjem »Pokretu« dušu svoju i svojih drugova:

»Ti ne znaš, kakav je to strašan osjećaj poniženja, kad moraš poniknute glave pristupiti izbornom povjerenstvu i izreći ovdje ime omražena čovjeka, čovjeka, za koga znaš, da je grobar slobode tvoje i naroda tvoga! Svi upiru oči na te, tvoji znanci, koji te poznaju u dušu, koji su čuli tvoje izjave... Ne ćemo više! Najprije smo šaputali, izpitivali međusobnu povjerljivost, stiskali desnice, prisizali, dok se nismo neki odlučili, da javno izstupimo, da time okuražimo slabije. To je bilo one slavne godine 1906., kad smo u Osijeku birali dra Pinterovića«.

Je li, to su junaci? To su junaci, koji poniknute glave pristupaju izbornom povjerenstvu i izgovaraju ime omražena čovjeka, — a inače daju sasvim drugačije izjave! To su junaci, koji najprije šapuću, izpituju međusobnu povjerljivost, stišću desnice, onda prisizhu, i onda se tek neki odlučuju — možda na smrt? Ne, nego tek da pod zaštitom ministra Košuta glasuju za — rezolucionaša-košutovca! Doista junačtvo!

Mi sud o tim junacima prepuštamo našim čitaocima. Što se nas tiče, na nas ovaj opis djeluje strašno. Nama se čini, da imamo posla, najblaže budi rečeno, sa slabijima i kukavicama, dapače ljudima, koji su svaki čas spremni, da jedan drugoga izdadu, jer se vidi, da jedan drugomu ne vjeruju, pa zato moraju šaputati, jedan drugoga špionirati ili izpitivati međusobnu po-

vjerljivost, obećavati, dapače i prisizati. Ako sve to nisu obilježja kakve potajne bande, bome nisu ni obilježja ozbiljnih, pouzdanih i stalnih ljudi, koji su kadri nešto dobra i poštena učiniti, jer u strahu, u nesigurnosti i potaji ne stvaraju se dobre i poštene, a kamo li velike stvari.

Majstor duhovite tobože varke dr. Josip Belović i nehotice je nacrtao tužnu sliku mladoga našega gospodskoga pokoljenja. »Hrv. Pokret« daje svemu tomu naslov »Značaj našega čovjeka«. No tomu značaju ne može se nijedan Hrvat veseliti.

(»Dom«, God. 1911. Broj 18.)

Turopoljci — kmeti Josipovićevi!

Za one, koji ne znadu, kazat ćemo o Turopolju u kratko ovo:

Turopolje (ili Turovo polje) je ravnica na desnoj obali Save odmah izpod Zagreba i nešto brežuljaka u Dubrancih bliže Kupi. Turopoljci su svi starinom plemići, seljaci. Po starom hrvatskom i slavenskom uredjenju oni su kao i ostali hrvatski seljaci uživali veliki dio svoga zemljišta u zajednici. No kod novoga gospodskoga uredjenja ovoga zajedničkoga uživanja dobili su Turopoljci posebni zakon od 1. svibnja 1895., dok za ostale seljake-kmete vriedi zakon o tako zvanih »zemljištnih zajednica« (od 25. travnja 1894.) Po tom svojem posebnom zakonu o uredjenju plemićke občine turopoljske nemaju s tom plemićkom občinom ili zajednicom upravne (kotarske i županijske) oblasti nikakvoga posla, nego Turopoljci imadu nad sobom, što se tiče njihove zajedničke zemlje, samo posebnoga svoga župana ili komeša, kojega na 10 godina bira zastupstvo plemićke občine, a nad županom je samo kraljevska vlada, a ne županijska oblast ili veliki župan. Cielo Turopolje razdieljeno je na 24 sudčije te ima 24 »sudca« (ili kako bi se inače reklo: glavara, zemlj. zajednica). Ovi sudci zajedno sa još 10 članova, koje biraju sve sudčije zajedno, sačinjavaju zastupstvo plemićke občine turopoljske. Komeš ili župan je danas Lujo pl. Josipović, član domaće turopoljske familije, od koje su neki bili ministri za Hrvatsku.

Ja sam se za turopoljske stvari zanimalo i prije, nego sam bio narodni zastupnik velikogoričkoga kotara, u kojem leži Turopolje. A zanimalo sam se zato, što naša obitelj, kao i drugi Posavci, ima od starine po Turopolju mnogo znanaca i prijatelja, osobito u Kurilovcu, gdje naše starije poznaju svi stariji ljudi i žene. To je poznanstvo i prijateljstvo nastalo od tuda, što Posavci idu mnogo na sajmove u Veliku Goricu, a Turopoljci su nekada išli k njima u žirovinu sa svinjama. Meni su i danas najmiliji časovi, kad se s Turopoljci razgovaram o naših većinom već pokojnih starih i o njihovom liepom životu, ljubavi i prijateljstvu, pa sam ja u gdje kojoj turopoljskoj kući kao doma među svojim.

Od kad sam izabran narodnim zastupnikom velikogoričkoga kotara, dolazim često i najviše u Turopolje, pa dakako čujem za sve njihove prilike i neprilike, te mogu reći na žalost samo to, da je nezadovoljstvo u Turopolju veliko. Oni imaju liepi imetak (a imali su još ljepši), ali ga ne mogu uživati, kako su negda mogli, jer je svemu gospodar komeš Josipović, i to takav gospodar, da je u Turopolju jedan glas: Turopoljci su Josipovićeve kmeti! Sudci su nažalost većinom uz komeša, a niti ne mogu biti proti njemu, jer ih inače globi i skida sa sudčije. Toga doduše nema u zakonu, nego je to u pravilniku. Ako se sudci i uteku kraljevskoj vladi, uzalud je, jer vlada daje pravo komešu.

Kakovo je u ostalom upravljanje, postupak i gospodarstvo u Turopolju, neka čitaoci sude po ovom:

Dne 7. svibnja o. g. bila je turopoljska sjednica, u kojoj je komešu Josipoviću povišena plaća, tako da sada ima 9.600 K plaće i 1.200 K putnoga troška, zajedno ima dakle 10.800 K (deset tisuća osamstotina Kruna). A znate li, kakvoga posla ima? Komeš stanuje u Zagrebu, a samo svaki mjesec dolazi jedanput (riedko dva puta) u sjednicu u Veliku Goricu, — i zato ima 10.800 K plaće! Za put dakle iz Zagreba u Vel. Goricu dobiva 840 K! Dobar je ipak znak, da za povišenje ove plaće nisu bili baš svi sudci: našla su se četvorica ili petorica, koji su bili proti.

Ali još je ljepše ovo: U jednoj od posljednjih sjednica predložio je sudac Ivan pl. Robić, da se svakomu plemenitomu sudcu dade prepis godišnjega proračuna. Pa što mislite, što je

rekao njihov komeš? — »Ha, još to!« I sudci — nisu dobili proračuna o dohodku i potrošku svoje vlastite imovine, kojom upravljaju i gospodare!

Tu je suvišna svaka rieč dalje. Svi znamo, što se i kako se radi i kakove su to stvari, koje se ne daju na svjetlo, koje se taje pred narodom.

Ovo je gospodski trulež u Turopolju, o kojem će još biti govora i u ovih naših novinah i na sastancih. Ovomu truležu mora biti i bit će skoro, ako Bog da, kraj!

(«Dom», God. 1911. Broj 19.)

Štedionice i izbori.

Nedavno smo zabilježili, kako su koalicijske novine, osobito »Hrvatski Pokret«, izniele nečuvane nepodobštine u nekim zagrebačkim bankama. Mi smo također te nepodobštine, doduše u kratko, spomenuli i dali podpuno pravo svima, koji tim nepodobštinama prigovaraju i zahtijevaju, da se odstrane i u buduće onemoguću. No to nam daje povoda, da upozorimo na slične ili po mogućnosti još gore nepodobštine izvan Zagreba, a to je djelovanje mnogih štedionica-gulionica za vrijeme izbora.

Javna je tajna, što rječ, t. j. sav svijet zna, samo se to taji, da u hrvatskom saboru sjedi više zastupnika, koji svoj izbor imdu zahvaliti kojoj štedionici-gulionici.

Ima doduše — a bilo ih je prije i više — i takovih, koji svoj izbor imaju zahvaliti tomu, što imaju narod, kako se ono kaže, »u žepu«: narod im je dužan, pa glasuje za njih, ili za onoga, koga oni hoće. Ne treba tu ni posebne kakve grožnje, nego je uz poznatu mekoću, slabo razvijenu svijest i posebno shvaćanje poštenja dovoljno već to, što je čovjek dužan, — i već misli, da se ni u čem ne smije »zamjeriti« onomu, komu je dužan. Koliko se puta za vrijeme izbora čuje: »A, što! Ove i ove ima taj i taj u žepu! Tu smo sigurni!« Ne treba pače ni to, da je čovjek dužan, nego je dosta, da mu je tko žirirao mjenicu, — i već gotovo svaki naš čovjek misli, da se takvom prijatelju ne smije zamjeriti i glasovati proti njegovoj volji.

Poznata nam je sva sila primjera, da su poslije izbora mnogi izbornici morali izplatiti svoje mjenice, jer im žiranti nisu htjeli više potpisati mjenice. A sve — radi izbora!

Sve ovo, naime veći ili manji pritisak sa strane vjerovnika, koji je svoje novce komu uzajmio, ili svojim potpisom zajam omogućio, — ni to doduše nije u redu, ali je tu teško prigovarati, jer napokon svatko za svoje usluge traži usluge prema svojem shvaćanju i po volji, jer je svatko svojem gospodar. A ne može se to tako lako ni kontrolirati, pa nema druge, nego to trpjeti i pojedine slučajeve, koji se doznadu ožigosati.

No sasvim je druga stvar ono, što rade naše štedionice-gulionice, i što je, kako rekosmo, javna tajna, a prava sramota, i to tim veća, što to rade i oni ljudi, koji hoće, da ih narod drži rodoljubima.

Javna je tajna, kažemo i opet, da gospodari štedionica-gulionica sile dužnike, da glasuju kod izbora za njihova čovjeka. Nama je poznato, da nekoje štedionice šalju pred izbor svakomu svojem dužniku posebno pismo, u kojem ga pozivaju, da glasuje za toga i toga. Ali ni to nije dosta. Nama je poznato, da službenici nekih štedionica idu prije izbora od sela do sela te sile ljude, da glasuju za njihova gospodara, t. j. štedionički su službenici i namještenici — glavni korteši svoja gospodara.

Da je ovo strahota i sramota, ne treba trošiti riječi. Nje koliko ljudi ima tuđi novac u rukama i time se ne samo obogaćuje, nego još drži narod u robstvu! A promislimo li, da je Hrvatska jedina zemlja u Evropi, gdje novčarstvo nije nikako uredjeno, gdje je novac dakle skup, a zaduženost velika, onda je ovakav postupak ne samo sramotan i strašan, nego upravo bezdušan. Nije naime dosta, što seljak krvavo plaća 10, 12, 15 i 20 i više po sto kamate; nije dosta, što mora moljati, a često i napajati i mititi jamce, nego povrhu svega toga mora još u onaj čas, kad državljani imaju pravo kazati svoje mnijenje i očitovati svoju volju u poslovima domovine, kako bi se pomoglo i njemu i drugima, — u taj čas mora zatajiti svoju dušu i svoju volju, sve zato, što je u toj domovini još takav red i napredak, da čovjek-dužnik mora biti tuđi sluga i rob!

Ne ćemo dalje i ne treba da razčinjamo ovu sramotu, koje

se, kako rekosmo, ne stide ni nekoji tobožnji »rodoljubi«, nego samo kažemo glasno i jasno: Svakoga kandidata, koji je u svom kotaru gospodar štedionice, i kojemu su korteši namještenici njegove štedionice, smatramo neprijateljem i najgore vrsti izsisavačem i tlačiteljem naroda i gorim od magjarona. Zato gospodari štedionica ne bi smjeli u kotaru, gdje je štedionica, kandidirati, a namještenici štedionice ne bi smjeli ni u uredu ni izvan ureda izbornika nagovarati ili čak napastovati. A dok se o tom ne stvori zakon, imali bi se toga svi poštteni kandidati i sve poštene stranke držati dobrovoljno, pa ćemo mi po tom poštenju i rodoljublju stranaka i kandidata i prosudjivati.

(»Dom«, God. 1911. Broj 20.)

Skupština Srbske samostalne stranke.

Srbi u Hrvatskoj, koji se kupe u svojoj »samostalnoj« stranci, imaju od god. 1906. veliku, malone glavnu rječ u domaćoj politici banske Hrvatske. Oni i danas imaju u hrvatskom saboru 15 zastupnika, kojih im ne će nijedna stranka i nijedna vlada oteti. Držanjem svojim u našoj politici prouzročila je ta stranka u našoj domovini posljednjih godina takove prilike, koje je osjetila čitava domovina. Dosta je samo spomenuti t. zv. veleizdajničku parnicu.

Dne 12. svibnja ove g. držala je ta stranka svoju glavnu skupštinu u Zagrebu, pa je već s obzirom na ovo, što smo spomenuli, vrijedno znati i prosuditi, što ti ljudi hoće.

Na skupštinu je — kako čitamo u njihovom »Srbobranu«, iz kojega i sve ostalo vadimo — došlo preko 600 skupština, najviše, rekli bismo, trgovaca, pa svećenika, odvjetnika i nešto seljaka, ličana i sriemaca, koje smo i mi sa zanimanjem i radostno motrili, kad su po Zagrebu hodali i razgledali ga.

Skupštinu je otvorio predsjednik stranke, odvjetnik zagrebački dr. Bogdan Medaković, nedavno još predsjednik hrvatskog sabora. U svom pozdravu rekao je dr. Medaković u glavnom ovo: Do nedavna nije kod nas ni bilo ustavnoga života, već se političkim strankama dalo samo toliko živjeti, koliko nisu smetale vlastodržcima. To se promijenilo pokretom

godine 1905. i 1906. i to mirnim putem. Tomu su se pokretu divili i protivnici, a mnogi su radili, da taj pokret uguše i »da Hrvatsku bace onamo, gdje je bila do godine 1906.«. »Magjari su nasjeli onima, koji nama ne žele dobro, ali ni njima. Mi smo — kaže — povelu borbu za prava otačbine i za najed. saboru i u delegacijama«, a tu je borbu odobravao sav naš narod i čitavi slavenski svijet. Došlo je teško oružje, Rauh, bilo je već sve gotovo, da uz pomoć »pokvarenih elemenata« zavlada strahovanje: zato su sklopili pakt s banom Tomašićem, koji je sasvim pristao uz koaliciju. Glavno je bilo, da se postigne novi izborni zakon s proširenim izbornim pravom. Sudjelujući Srbi u ovom pokretu zajedno s Hrvatima zauzeli su sasvim drugi položaj, nego što su ga prije imali, kada za ustavnu borbu nisu marili. »Hrvatima, koji nisu stvari poznavali, činilo se, da su se Srbi urotili protiv hrvatskoga naroda« (naime za vrijeme Khuenove vlade, kad su Srbi bili glavni stup magjaronске stranke). Iz ovoga nemara i nehaja trebalo je narodno mnoštvo »buditi i pozivati u političku borbu, uvjeriti ih, da je i Srbima zlo, kad je zlo Hrvatskoj«.

Iza Medakovića obširno je govorio tajnik stranke i nar. zastupnik Svetozar Pribićević razlažući prije svega, kako se je i zašto koalicija razkrstila s banom Tomašićem. Iz daljnjega njegova govora vadimo ovo: Odgovarajući onima (Srbima) koji kažu, da se borba Hrvata za prava Hrvatske ne tiče Srba, reče:

»Jer budemo li se mi Srbi držali po strani u vrijeme borbe, Hrvati bi mogli doći do uvjerenja, da u obće uvijek treba da budemo »po strani« i sasvim bi nas s vremenom mogli potisnuti u pozadinu i na nas se i ne osvrnuti. U ostalom, da zapitamo našeg malog čovjeka: je li njemu svejedno, da li našim šumama vladaju Magjari; da li je njemu svejedno, što naš porez ide Magjarima i tako dalje, što bi on odgovorio? Zar bi on rekao, da se to njega ne tiče, da je to stvar Hrvata? Ne, gospodo, mi hoćemo, da Hrvatska bude i otačbina Srba, a ne samo Hrvata. A onda, s kakvim pravom možemo zahtijevati ravnopravnost, i tko može dati ravnopravnost onima, koji se izvlače od borbe i žrtava?

U ostalom slobodna Hrvatska je u eminentno (odlično, na prvom mjestu) čisto srbskom interesu. I da se za Hrvatsku ne bore Hrvati, morali bi se mi Srbi boriti. Na to nas upućuje već

i logika brojeva. Kad bi se Hrvatska utopila u Magjarskoj (za čim Magjari idu), bili bi Srbi i Hrvati zajedno u toj državi kao 3 milijuna prema 20 milijuna, a ovde su Srbi prema Hrvatima u razmjeru 1 prema 3. U Ugarskoj nemagjarska većina nema nikakva prava. U političkom životu kao da je i nema. A mi ovdje u Hrvatskoj smo trećina ravnopravna s hrvatskom. Riječ su u politici u Hrvatskoj uvijek pored Hrvata vodili i Srbi. To treba da imaju u vidu Srbi. A idealni momenti vezuju nas za ovu zemlju kao i Hrvate. I Srbi za Hrvatsku osjećaju istu ljubav, kao i Hrvati« ...

A govoreći o daljnjoj borbi reče:

»O tome, kakav će biti odnos naš prema Dalmaciji i Bosni i Hercegovini i prema Magjarima, kakav će biti državnopravni položaj naših zemalja u buduću, — to ne možemo odlučiti sami mi. O toj stvari moramo se sporazumjeti prvo sa predstavnicima svih stranaka i struja našega naroda u svim tim zemljama. Ali jedno je već danas jasno: da ovako dalje živjeti ne možemo. (Povici: Tako je!) Kako može živjeti sama za sebe Hrvatska? Ili Dalmacija sa svojim pol milijuna stanovnika? Ili Bosna? Zato bi trebali predstavnici naroda i političari iz svih tih zemalja, svi oni, koji stoje na stanovištu narodnog jedinstva, da potraže način, kako da se uredi naš državnopravni položaj i osigura budućnost srbskog i hrvatskog naroda. Zbog sviju iznesenih razloga držim, da skupština može odobriti zaključak koalicije, kojim se navješćuje nova borba.« (Burno i dugotrajno odobravanje.)

Napokon je zast. Pribićević rekao: »Mi moramo voditi i seljačku politiku, moramo nastojati, da se seljačkom staležu olakša. Hrvatska je seljačka zemlja, a ipak njeni zakoni ne odgovaraju seljačkim potrebama, nego baš naprotiv. I jedan od velikih prigovora Tomašićevoj vladi s naše strane je i taj, što njegova vlada, koja od Magjara ništa nije mogla da dobije, ništa nije ni za seljake učinila.«

Iza toga je predložio skupštini odluke u tom smislu, a skupština ih je primila.

Još je B. Budisavljević izviestio o radu u narodno-crkvenom srbsko-pravoslavnom saboru u Karlovcima, na što su izabrani članovi središnjega odbora (oko 80 njih) iz 42 kotara (među njima i iz Vojnića, Pisarovine, Petrinje, Bjelovara, Herce-

govca, Novske, Nove Gradiške, Požege, Virovitice, Našica i Morovića, gdje je organizovana i HPSS). Među članovima središnjega odbora ima i 5 do 6 seljaka (ratarar).

Svakomu je jasno iz ovo malo izvadaka, da su na skupštini Srba-samostalaca izrečene važne izjave, kud i kamo drugačije, nego što bi očekivao velik dio hrvatskoga naroda. Ove su izjave izrečene doduše javno, ali među svojim, pa nitko nema ni razloga, ni prava sumnjati o iskrenosti i odlučnosti ovih izjava. Mi zato ove izjave uzimamo za pravo političko mišljenje i nastojanje Srba u Hrvatskoj, pa ih kao takove i prosudjujemo.

Kako je poznato, seljačkoj se je stranci mnogo prigovaralo radi Srba. A prigovarali su joj i Srbi i Hrvati. Srbi i prijatelji sporazuma sa Srbima prigovarali su seljačkoj stranci, osobito predsjedniku njenomu Stj. Radiću, da se je iznevjerio prvašnjemu svojemu mišljenju i držanju o Srbima i prema Srbima, a Hrvati, protivnici sporazuma sa Srbima, dizali su radi Srba upravo hajku na seljačku stranku, šireći među narod glas, da je dapače prodala Hrvatsku Srbiji, da su Radići Srbi, Vlasi i t. d. Nije po tom čudo, što se je ovdje ondje, pače i među pristašama seljačke stranke, znala pojaviti neizvjestnost i pitanje: Što zapravo misli seljačka stranka o Srbima i kako se ima prema njima držati? Vrieme je uz to bilo takovo, da je bilo najbolje što manje o toj stvari razpravljati, pa je to još i više utvrđivalo jedne i druge prigovarače, dok predsjednik seljačke stranke nije u saboru otvoreno kazao, da je i u čem je svoje mišljenje o Srbima promienio. Uz to je i čitava hrvatska i srbska politika u najnovije vrieme doživjela i proživjela koješta, po čem se je i ona sama promienila, — što svjedoči i ova skupština srbske samostalne stranke.

Nema naime nikakve sumnje, da su i Srbi u Hrvatskoj (a možda i izvan Hrvatske) svoju politiku promienili. Nedavno srbskoj politici vidi se doduše trag još i u govoru dra B. Medakovića na ovoj skupštini. Kad naime dr. Medaković još uvijek govori, da su Magjari nekome nasjeli, te po tom drži, da su Magjari ikoliko bolji od ostalih naših dušmana — dok mi držimo, da su kud i kamo gori, — onda bi se to moglo držati ostatkom ili tragom one politike, radi koje je seljačka stranka — ostajući vjerna misli narodnoga jedinstva i sporazuma sa

Srbima, — morala svoje držanje ili taktiku prema njima udešavati tako, da je i sama došla u krivo svjetlo.

Ali se mi možda ne varamo, kad ove rieči o Magjarima, koji su tobože nasjeli (»Beču«), shvaćamo više kao izpriku i obranu neuspjele rezolucionaške politike sliepoga vjerovanja Magjarima: neugodno je rezolucionašima priznati, da su prevareni, pak vole misliti, da su Magjari prevareni: Da je »Beč« prevario Magjare, a nisu Magjari nas... Mi to zato volimo vjerovati, jer dvie druge izjave Medakovićeve tako su jasne, da ne dopuštaju drugoga tumačenja, već da su Srbi u Hrvatskoj stupili na put pravoga hrvatskoga rodoljublja. Kad dr. Medaković kaže, da je Srbima zlo, ako je zlo Hrvatskoj, i ako ovo uvjerenje zavlada Srbima u našoj domovini, onda se nije bojati, da će Srbi išta dopustiti, a kamo li hotimice učiniti na štetu Hrvatske, koja je i njihova otačbina. A da je to uvjerenje nešto sasvim naravno, te da ga ne treba istom narodu utuvljivati, to je priznao Svetožar Pribićević, kad je ono rekao, da ni Srbin »mali čovjek« — t. j. seljak i ostali mali svijet osim advokata i popova — ne voli da našim šumama gospodare Magjari, da naši novci idu Magjarima i t. d., Pribićević je priznao veliku istinu: priznao je, da je i politička duša, da tako kažemo, »maloga čovjeka« — Srbina jednaka političkoj duši »maloga čovjeka« Hrvata, kako im je obojici jednaka duša narodna. Opravdanost, razložnost i prirodnost hrvatskoga političkoga programa ne treba sjajnije potvrde.

No oba su glavna govornika rekla i još nešto, što je Srbe kadro izmiriti i s najomraženijim Hrvatima. Dr. Medaković je naime spomenuo, doista tek u zaporci, ono sramotno doba, kad su Srbi bili listom uz magjaronsku vladu, tako te se Hrvatima činilo, da su se Srbi urotili proti hrvatskomu narodu, — što se je doista na hrvatskoj strani s mnogo gorčine i tvrdilo. Dr. Medaković je imao snage da to spomene bez običajne i naravne u ovakim gorkim uspomename bojovnosti, — a to je dokaz, da Srbima obrane i ne treba. Nisu se Srbi bili urotili proti hrvatskomu narodu, nego su dielom pošli predaleko za ciljem naše narodne politike, a dielom su — kao i mnogi Hrvati — podlegli napastima pokvarene magjaronske vlade. Koliko su pak doista bili krivi, Pribićević im je opet otvoreno odčitao lekciju.

kad je ono rekao od prilike: Komu nije do Hrvatske kako može nešto tražiti od Hrvatske?

Mi držimo, da su ove dvie izjave, Medakovićeve i Pribićevićeva, tako poštene, te ne bi bilo ni pravedno, ni bratski, da ih Hrvati bilo koje stranke stanu razčinjati i stare rane otvarati. Bez ovih izjava moglo bi se doista činiti, da su sve to, što su ona dvojica govorila, samo rieči. Ali kad te rieči kažu i to: Bilo je razloga misliti, da smo krivi; kad bismo drugačije radili, bili bismo krivi i Hrvatskoj i Hrvatima, — onda to nisu samo rieči, nego se je u duši i umu tih ljudi moralo nešto dogoditi, što im je dalo snage, da u ovu tešku ranu zasieku otvorenim priznanjem: Nije valjalo, ne bi valjalo! Ovo priznanje, bez opravdanja, ali i bez suvišnih praznih rieči, po našem je sudu podpuno izmirenje.

Vršak su ove izjave postigle razboritim i opreznim nagovještanjem, kojim je Svetozar Pribićević bacio pogled na našu budućnost. Kamen smutnje izmedju Hrvata i Srba bilo je, kako je poznato, ujedinjenje hrvatske domovine u carevini. Srbi su se naši tomu ujedinjenju — osobito na temelju hrvatskoga državnoga prava — protivili, koliko je naime do njih bilo. Sad se stvar — poslie pripojenja Bosne-Hercegovine — mienja. Ne pristaju doduše Srbi uz hrvatsko državno pravo, ali se s mišlju ujedinjenja hrvatske domovine — koja je i njihova, i to u carevini, — ne samo izmiruju, nego i uvidjaju, da ovako dalje ne možemo. I dosta prava je rieč Pribićevića, izvadjena iz duše svakomu Hrvat: Što će Hrvatska sama? Što će Dalmacija sama? Što Bosna? S ovim riječima idu Srbi novoj meti, a Hrvati davnu svoju i daleku metu vide bliže.

Pa ako je tako, koji bi Hrvat imao srca te zamjerao Srbima, što hoće da u toj ujedinjenoj zajedničkoj domovini budu i da ostanu Srbi? Što to znači biti Srbin, kad nam je jedan jezik i jedna domovina, toga doduše ne osjećaju mnogi Hrvati, ali budimo uvjereni, da to osjećaju Srbi, upravo tako, kako mi Hrvati — a i svaki drugi narod, i ne samo narod, nego i svaka skupina ljudi, pače svaka familija i svaki pojedinac — osjećamo toliko toga, po čemu jesmo, što jesmo, i bez čega ne bismo bili ono, što jesmo, a ipak nas malo koji znade, što je to, kao što ni pojedinac čovjek ne može nikad sve izkazati, po čemu je on on, a nije tko drugi. Pa ako Srbi osjećaju, da bez imena svoga nisu

ono, što osjećaju da jesu; pa ako traže, da im se to još drugo takovo prizna, pa i zakonom, čemu da se ne prizna? Ta sve, što oni osjećaju kao svoje, sve je to isto barem u kojem dielu i hrvatskoga naroda, sve je to i hrvatsko, sve je to i naše, i nema razloga, da im se to krati. A budemo li ovako svi za sve naše, tko će za malo vremena i znati, što je naše, a što njihovo, jer će sve biti naše!

Spomenemo li jošte, da su Srbi-samostalci odlučno za seljačku politiku, da su njihova gospoda bliže seljaku nego ikoja hrvatska gospodska stranka, rekli smo sve, što nam može podavati nadu, da će Hrvati uz sudjelovanje Srba samostalaca, kojima je srbski dio naroda povjerio svoje vodstvo moći povesti sasvim novu politiku.

(»Dom«, God. 1911. Br. 20.)

Umorstvo vodje seljačke stranke u Ugarskoj.

Mi smo u posljednjem broju »Doma« priobćili po brzopjavu glavne viesti o strašnom ovom i žalostnom umorstvu. Dalje priobćujemo glasove nekih hrvatskih novina, kojima ćemo dodati i svoje mišljenje.

*

»Hrv. Pokret« piše prošle sriede (17. svibnja) pod naslovom »Političko ubojstvo u Ugarskoj« ovo:

»U nedjelju u jutro u osam sati zbilo se u Bekeš-Čabi, tom najvećem seljačkom gradu Ugarske, političko ubojstvo, kojemu je pao žrtvom zastupnik Andrija Ahim, vodja ugarske seljačke stranke, obćenito nazivan »seljačkim kraljem«. Ubiše ga sinovi njegovog političkog protivnika, za osvetu, što je javno u novinama, navodno bez razloga, psovao i sramotio njihovog otca, objedjujuć ga raznim kažnjivim činima i nepoštenim poslovima. Zbila se dakle tragedija (žalostna igra), u kojoj je stradao jedan čovječji život, kojeg utruše političke strasti. I zato je ova tragedija, kao socijalni (družtveni) pojav, tim značajnija. S jedne strane stoji tu pokretač jadnog i mukotrpnog seljačtva, okružen hiljadama seljačkog puka, koje je okupio uza se, naglašujući potrebu poboljšanja životnog stanja maloga čovjeka

Ugarske, ali istodobno harangirajući (razdražujući) te seljačke mase (mnoštvo) i nama poznatim zulu-kaferskim devizama (geslima), kao što su: »Ubijte svakog kaputaša« i »Na kolac sa svakim gospodinom«; a s druge strane džentrija (plemstvo), koja svojim staturijalnim (?) samosudovanjem u okrutnosti premašuje i sicilijansku kroniku (ljetopis) ubijstva.

Mađarsko se novinstvo vrlo mnogo bavi tom najnovijom tragedijom (žalostnom igrom) njihovog društva, jer ta tragedija nije obična čovječja drama (čin, igrokaz), već strogo socijalna i politička tragedija, sa svim onim značajkama bolestnih društvenih odnosa Ugarske, koje s dana u dan uvidjamo i nalazimo u tolikim drugim pojavima. Ta je tragedija za pravo jedna epizoda (dogadjaj) one borbe, koja teče na svim linijama Ugarske, gdje su probudjeni niži slojevi došli u protimbu sa gospodom latifundistima (veleposjednicima), koji na osnovu historične prošlosti stoje na putu naprednom gospodarskom razvitku zemlje. Ali pustimo to, pa pogledajmo iz bližega, sve one okolnosti, u kojima se to neobično ubojstvo zbilo.« Dalje opisuje dogadjaj, a onda nastavlja:

»Nakon počinjenog atentata (napadaja) došlo je u mjestu do silne uzbudjenosti. Oblasti se pobojaše uzbune, tim više, što atentatore (napadače) ne uapsiše, već ih nakon preslušanja puistiše na slobodu. Medjutim su kasnije ipak zatvoreni. Od žalosti za svojim vodjom sva se Bekeš-Čaba zavila u crno. Pokojni Ahim uživao je kod svojih seljaka goleme simpatije (ljubav, odanost). On je proveo s njima izvrstnu stranačku organizaciju. Ti su njegovi pristaše ogromnom većinom u Allföldu naseljeni Slovaci. I on je sam slovačkoga porijekla ali se kasnije pomagjario. Medju njima htio je igrati ulogu malog kralja. A tu je doista i igrao, fanatizirajući (zasljepljujući) ih upravo do ludila. Bio je jak tjelesno i od naravi nadaren. Izvrstan pučki govornik. Zaludjujući sirotne seljake grozomornim devizama (geslima) izbijao je iz toga izvrstan posao za sebe. Okučio se dobrano, a na to ga je nagonila i narav. Bio je naime vrlo pohlepan, pa je i svoje političko djelovanje i poziciju upotrebljavao u lične svrhe. Bilo mu je oko 40 godina. Na političko je polje stupio 1901. Onda je bio izabran u užem izboru. Najprije je bio pristaša klerikalne (popovske) pučke stranke, kasnije postao košutovac, pa agrarni socijalista, onda opet neodvišnjak, dok nije konačno

osnovao seljačku stranku. Kao zastupnik se čestito pogospodio. Nosio je doduše seljačko odijelo, ali ga je dao praviti kod najfinijeg peštanskog krojača. Bio je seljak, ali se vozio uvijek u gumi-kočiji i pio šampanjac. Njegovi atentatori su mlada džentrija (plemići) sa svim lošim osebinama mladih mađarskih dandya (kicoša). Stariji je koncipienta (odvjetnički vježbenik), a mlađi inžinir.«

O sprovodu umorenoga piše »Hrv. Pokret« prošli četvrtak:

»U Bekeš-Čabi sve je tiho. Sahraniše svog vodju, a seljački sviet, koji se je u prvi čas romantičnim kukanjem okupio u hiljadama oko mrtvog tiela i svojom velikom žalosti uplašio gospodsko društvo, da će se pobuniti — ostao je niem u svojoj boli, ponesavši tek u srcu u svoje domove pritajeni bies i prešućenu kletvu. Široke, prašnjave ulice ogromnog alföldskog sela prazne su i tihe. Sve se povuklo medju zidove ili na salaše (stanove), tek nekoliko stotina oružnika, vojske i stražara obilazi ulicama, pazeći na red. Sam sprovod bio je veličanstven. Prisustvovalo je oko 20.000 ljudi. Iz ciele Ugarske dodjoše silna seljačka izaslanstva. Ovima se priključise i izaslanici demokrata i socialno-demokratske stranke iz Budimpešte. Sprovod je krenuo u 3 sata. Mrtvo tielo iznesoše najprije iz kuće, gdje je sve odjekivalo od naricanja u slovačkom jeziku. Tu se naime skupila rodbina pokojnikova, sve sami Slovaci. U rukama im slovački molitvenici, u ustima slovačka pogrebna pjesma, sa svojim bolnim slavenskim ritmom, nerazumljiva i tudja skupljenim mađarskim novinarima, koji dodjoše, da pobilježe posljednju slavu vodje mađarske seljačke stranke. Pred kućom se oprostio s mrtvim tielom dr. Osváth, ravnatelj građanske škole. Govorio je mađarski. A onda odvezoše mrtvo tielo u baštu luteranske glavne crkve. Tu je obavljena crkvena ceremonija na slovačkom jeziku. Ceremoniju je završio slovački govor pastora Korena. Otuda je krenula nepregledna povorka na groblje. Kod izkopanog groba progovoriše još dr. Šimonka, u ime seljačke stranke, i bivši zastupnik Mezöffy, u ime novoorganizovanih socijalista, obojica mađarski. Time je svršio pogreb »seljačkoga kralja«. Službene korporacije se razidjoše, ali su još hiljade slovačkih seljaka ostale kraj groba, pjevajući slovački psalme i naričući za svojim »Ondrišom«, kako ga za života običavahu nazivati. Ahim je bio, kako već jučer spomenusmo,

riedko nadaren čovjek. Izvrstan organizator, sa svim dobrim i lošim svojstvima, koje jedan pučki tribun (vodja) posjeduje. Imajući za sobom dobro organizovane tisuće naroda, bio je sila u Bekeščabi. Crpeći iz toga nemale materijalne koristi za sebe, znao je on vrlo dobro, da mu je dužnost zaštićivati na svakom koraku i one mase, koje mu do te sile i snage pomogoše. Da sačuva svoj osobni ugled pred tisućama svojih pristaša, znao je biti u borbi protiv gospodskih pojedinaca do nepravедnosti žestok i neumoljiv. Računajući dakle i sa niskim instinktima (nagonima, naravljju) širokih slojeva, kojima je morao u mnogo čem udovoljavati, rado je izbacivao skrajnje demagoške parole (zavoditeljske rieči), koje su u Ugarskoj i u njezinom seljačkom stališu, izvaranom i izmučenom od feudalne (velikaške) gospode, nalazile daleko veće opravdanje, no drugdje. Zato nije niti čudo, što je fanatizam (sliepi bies) njegovih masa (mnoštva) uhvatio tako duboko korenje. Nuždna reakcija (odpor) na bezdušno izcrpljivanje seljaka sa strane gordih latifundista (veleposjednika).

Uza sve svoje poroke uživao je Achim veliki ugled i kod radništva. Zato mu je ovo izkazalo poštovanje, obustavivši za njegovog ukopa svaki posao. Nekoliko tisuća socijalista prisustvovalo je pogrebu.

Achim je bio Slovak, ali pomagjareni Slovak. Ne u onom smislu: poturica gori od Turčina. On se je posve proračunano pomagjario. Znao je, da bi mu kao slovačkom nacionalisti (narodnjaku) oblasti i magjarska oligarhija (šaka gospode) u klici ugušila seljački pokret, zato je bio Magjar. Govorio je izvrstno magjarski, ali je za to ostao vjeran i svom materinskom jeziku i svojim Slovacima, što se naseliše u Alföld, kao mali otok u nepreglednoj magjarskoj ravnici. Ipak, kakogod je bio Achim u časovima demagoğ, skoro bi reći do bezdušnosti, fanatizator (sljepar) često put, ludo nepromišljen, imao je velikih zasluga i mnogo srca za svoje seljake. Pa i ako mu je to donosilo materijalne koristi i ako mu ta okolnost umanjuje vriednost javnog radnika, on imade za seljačtvo neoporecivih zasluga. Zato se je veoma neugodno dojmilo, što je predsjednik zajedničkog sabora, objavljujući njegovu smrt, progovorio vrlo hladno, pače »zaboravio« »slučajno« predložiti, da bude sabor kod pogreba zastupan, »zaboravio« izraziti saučešće udovici, a konačno »za-

boravio« i položiti vienac u ime sabora. Opet jedan dokaz nekulture privilegovane (povlaštene) neobzirnosti, magjarske džentrije (plemstva) nad čizmastim seljakom! Potresna tragedija »seljačkog kralja« ubrzo će se zaboraviti. Nad njom će se doskora zaklopiti valovi dnevnih događaja, što hite jedan za drugim bez prestanka. Ali će neriešen ostati još za dugo u Ugarskoj onaj veliki problem (pitanje), iz kojega je proizašla i ova tragedija, koji se u svojoj orijaškoj veličini koči iz krvave sjene seljačkoga kralja: problem oslobodjenja Ugarske od sredovječnog feudalnog sistema« (velikaške vlade).

Novine iste stranke »Hrv. Pokret« piše:

»Ubiše magjarskog vodju. I Ugarska je imala svoга Stjepana Radića. Zvao se je Andrija Ahim, a rodio se je i radio u Bekeš-Čabi. 15. svibnja je on izpustio dušu: ubiše ga sinovi državnoг tajnika Žilinskoga, na koga je on u svojim novinama napadao... Opisavši sasvim kratko događaj nastavlja: »Achim je bio u Ugarskoj ono, što je Stjepan Radić kod nas. Žestokom i uztrajnom kortešacijom predobio je za sebe seljake, kojima je obećavao, da će se razdieliti zemlja bogataša i vlastele. Poput Stjepana Radića i on je sa svojom seljačkom strankom pomagao svaki čas koju drugu stranku: pomagao je jedanput magjarske košutovce, drugiput furtimaše, treći put socijaliste. Na posljedku se je složio i sa vladinom strankom baš poput Radića, ali ga je doskora vlada opet počela progoniti baš kao našega Radića. Sjedište njegovo bijaše u Bekeš-Čabi, velikom magjarskom selu od 40.000 stanovnika. Ondje su vlastela gospodari skoro čitavog grunta, a seljak se biedni na tudjem muči. Bilo je s toga tamo često seljačkih nemira, ali magjarska nasilna vlada znala ih je uvijek silom ugušiti. Stoga je Ahim tako mogao stvoriti seljačku stranku, kojoj je ostao do kraja prvak i vodja. U Bekeš-Čabi vrlo su napredni gospodari, a mrze iz dna duše magjarsku gospodu. Vječno tamo vlada nemir i rat izmedju tih Slovaka i Magjara, izmedju seljaka i gospode. I ovaj žalostni događaj, koji je Ahima stajao glave, nije drugo, nego takav sukob izmedju gospodina Žilinskoga i slovačkog seljačkog vodje.«

Starčevićanski »Priatelj Naroda« pod naslovom: »Kakav je bio seljački kralj« piše: »U Ugarskoj se sada najviše govori o žalostnom svršetku vodje magjarske seljačke stranke, koji se zvao Achim, a koji je bio i narodni zastupnik, te je u svom

kraju silno zaludio neke seljake, obećavši im sve i sva, ali nije ništa održao, nego je na račun svoje seljačke politike dobro debelo živio. Da se pokaže, kako je on tobože velik poštenjak, druge je psovao i grdio kao da su najveći lopovi, tako naročito nekoga odvjetnika Žilinskija. Ovaj kao i njegova dva sina više put su poručivali Achimu, neka im dade mira, neka ne dira u otca, pa jer nije htio prestati, dodjoše dva sina Žilinskoga u nedjelju u Achimov stan i tu se s njima tako porječkaše, da su se i potukli, te je jedan brat ubio Achima hitcem iz revolvra. Braća tvrde, da imaju dokaze u ruci, kako su pojedini seljaci, koji su htjeli biti izabrani za zastupnike, morali davati ubijenome Achimu po 1000 K nagrade ili mita. Tako je eto radio taj vodja magjarske seljačke stranke, koga su zvali i seljačkim kraljem. Novine javljaju, da je taj Achim bio od kuće siromak, a »seljačkom« politikom da je stekao imetak od 300.000 kruna.«

*

Hoteći se osvrnuti na ovo pisanje, nama je toliko toga na srcu i na pameti, da ne znamo, na čem bi se više zgrozili, čemu bi više prigovorili, šta bi više požalili, na što bi više upozorili: toliko je pokvarenost na sve strane odkrio ovaj strašni i žalostni događaj.

Najstrašnije je ipak valjda to, što je čitavo takozvano javno mnijenje, koliko nam je poznato, t. j. novinstvo u Ugarskoj i u Hrvatskoj, strašni ovaj zločin primilo na znanje i oglasilo ga, kao da se je dogodilo nešto obično, što će se već sutra zaboraviti, kako se zaboravljaju stotine i tisuće dnevnih vijesti i događaja. Jedne naše novine pače i pišu, da će se to zaboraviti, kao da nije ništa ni bilo... A da je na pr. u kojem, recimo, rumunjskom ili ruskom selu izgubio život, i to na ovako strašan način, kakav židov, — novine bi čitavoga svieta pisale o tom dan na dan, brzojavljalo bi se na sve strane, sazivale bi se skupštine, gdje bi prvi političari i učenjaci u ime čovječnosti, u ime kulture i još ne znam u ime čega razlagali i predlagali, što se ima učiniti, da se krivci kazne, ljađa s čitavoga čovječanstva opere i slična divljačtva u buduće onemogućće. A ovdje, gdje je u svom stanu ubijen čovjek, član sabora, gdje navališe dvojica na jednoga, oboružani na goloruka čovjeka, — to nije ništa! A nije ništa zato, jer su gospoda ubila seljaka. I još malo — ubojice ne bi bile ni zatvorene, — sve to pod istom krunom, pod

kojom su malo dana pred tim oblasti silom pokušale zatvoriti narodnoga zastupnika radi obdržavanja političkih sastanaka! Ali i to je bio zastupnik — seljačke stranke! Ubojice seljaka — na slobodu, zastupnici seljaka — u zatvor!

Više naših novina pisalo je na sve to: To vam je zdužnost (ili kako ono vele: mora!) — to vam je zdužnost magjarskoga društva! Tobože: takvi su Magjari!

Znamo, kakvi su Magjari. Znamo, da je u njihovoj nesrećnoj domovini najmanje traga kršćanskoj zdužnosti, jer su tamo sasvim prevladali židovi. Ali smo na žalost vidjeli, da zdužnosti nema skoro ni traga ni u našim novinama.

Ta pročitajte još jednom kako je o ovoj stvari pisao »Hrv. Narod« i »Priatelj Naroda«: Ne vidite li iz svake rieči, iz svakoga redka, kao da hoće napisati: taj Ahim je bio takav i takav i sasvim mu je pravo, što su ga ubili, pravo su i učinili? Ona zvier dapače, koja je pisala ono u »Hrv. Narodu« — jer ono nije pisao čovjek — ona zvier opetuje nekoliko puta za nesrećnoga pokojnoga Ahima: »Poput Stjepana Radića... poput Stjepana Radića...« i još je samo trebala ta zvier napisati: poput Stjepana Radića, koji zaslužuje isto!

Nas u istinu hvata groza. Mi vidimo, da živimo u društvu, u kojemu su zakoni za zaštitu časti, imetka i života — igračka, kojom se zabavljaju, dok mogu svojim protivnicima kopati oči, vaditi srce i rubiti glave: dotle je zakon svet; no čim bi se zakon okrenuo protiv njih, — sve je komedija. Tko nam na pr. jamči, da se ne će naći i kod nas kakva gospodska bekrija, koja će u pol biela dana ubiti u njegovu stanu i našega medju gospodom tako omraženoga »seljačkoga kralja«, a naši će Persići i Šoški dokazivati, da je to sasvim u redu: varao je seljake, grdio gospodu, da su lopovi, stekao je seljačkom politikom najljepšu palaču u Zagrebu, pak prav mu budi!?

Što sve ne pišu sada za nesrećnoga Ahima, kad se ne može braniti, pošto su ga i ubili, a da se nije mogao braniti! Pišu, da se je obogatio, da je stekao 300.000 K, i to time, što je primao po 1000 K mita od seljaka, koji su htjeli biti občinski odbornici! I prostota — na čelu s našim Persićem — to vjeruje! Nitko ne pita, koliko nosi občinsko odborničtvo, nitko ne misli, da tih občinskih odbornika nema valjda stotine, da bi od njih mogao tko dobiti stotine tisuća. Ali prostota je naša vjerovala, a po-

kvarenost je tobože vjerovala i to, da Stjepan Radić ima najljepšu palaču u Zagrebu, pa kako ne će vjerovati, da je nekakav Ahim tamo negdje u Ugarskoj stekao od seljačke sirotinje milijune! Ta što to košta napisati! Ako dodje do dokaza, reći će klevetnici i lažci, da su se — šalili, kako je u saboru rekao i Zat luka, da se je s najljepšom kućom Stj. Radića u Zagrebu — šalio! Da, ali ovakve se evo paklenske »šale« uzimaju za istinu, kad treba opravdati ili izpričati umorstvo nedužna čovjeka!

Nesrećni pokojni Ahim kriv je sada i to, što je pio šampanjac, a fino se odievao i vozio na kočiji. Mi to ne znamo, kao što ne znamo o njem ništa više, nego što su sada pisale novine, pa ne znamo ni to, koliko je politikom stekao imetka, što je pio i t. d. Ali recimo, ako je živio gospodski, — ta bio je zastupnik u ugarskom saboru, što nosi liep dohodak, pa je u magjarskom društvu, ako nije htio, da ga drže prostakom, i da ga izbace i popljuju, — morao živjeti od prilike onako, kako živu njegovi drugovi. Ta treba Magjare poznati! Što oni drže do seljaka? Oni seljaka zovu »porost« i znači ne samo »seljak«, nego i prostak. Magjari je seljak smet i smrad, pa gdje bi Ahimu bila pamet, da je u prostom seljačkom odijelu došao u magjarski parlamenat! To bi barem morali znati oni naši novinari, koji su Ahimu oprostili i još ga pohvalili, što se je pomagjario, jer bi ga inače Magjari zatukli! A da se nije pogospodio, bili bi ga popljuvali i izmedju sebe izbacili, kako su ga napokon ubili! Ali tko bi još što i do toga držao, kad bi Peršić na pr. htio, da bi Stjepan Radić smio piti bermet samo — potajno. Da, da! Tko zagovara seljačtvo, taj ne bi smio ni jesti, ni piti, ni hodati, ni voziti se, nego — visjeti na križu! Pa ni onda ne bi dosta bilo!

Ali čemu da se natežemo! Pokojni pomagjareni Slovak Ahim bio bi pred našim novinarima kud i kamo bolje, možda sjajno prošao, bio bi možda slavljen kao mučenik i žrtva pomagjarstva, da nemamo i u Hrvatskoj — seljačke stranke. Ali što god bi dobra bili naši novinari napisali za Ahima, išlo bi to u korist i naše seljačke stranke i njezinoga vodje. A tomu bi vodji trebalo (kako je ono pisao kapelan Petreković) slomiti vrat! Ne, ne smije se ništa dobra reći o Ahimu! Treba dapače sve tako udesiti, da bude svakomu jasno, da bi najbolje bilo, kad bi se i našem »seljačkomu kralju« dogodilo isto...

No svršimo, premda nismo rekli ni polovicu!

Kad smo mi u Hrvatskoj počeli osnivati seljačku stranku, gospoda su naša s glupim pritajenim veseljem proricala da će prvi Radići visjeti na vrbi, da će ih seljaci objesiti! Prošle su godine, mi smo u seljačtvu radili mnogo, ali od seljačke ruke nije nikomu ni vlas s glave pala. Mi veće zadovoljštine ne trebamo. Naprotiv, u susjedstvu — fina, obrazovana gospoda počinje prosto zločinstvo ubivši u njegovu stanu čovjeka bez obrane, seljačkoga zastupnika. A što seljačko mnoštvo, kojemu ubije vodju? — Ni vlase nije ni ono nikomu s glave skinulo! Veće i sramotnije osude nisu naši krivi proroci mogli doživjeti. Da je u njih ikoliko osjećaja pravice, da imaju ikoliko razbora, oni bi se morali osviestiti i barem jedno priznati, a to je: Nije se nikomu ni za život ni za imetak bojati seljačtva. Nasilnike i ubojice treba tražiti drugdje. Revoluciju, krvavu, zločinačku revoluciju počinjaju — gospoda.

Pa tko će poslie tolikih krivica, patnja, stradanja i tlačenja, poslie tolike angjeoske uztrpljivosti, — tko će biti kriv?

(»Dom«, God. 1911. Br. 21.)

Za Boga, što je ovo?

Dan na dan dolaze nam ljudi, jauču, uzdišu, pitaju i mole: Što bi tu učinili i da im pomognemo, ako Boga znamo! Ta smije li se ovako raditi sa svijetom! U kakvoj to zemlji živimo i pod kakvom vladom? Ima li tu tko još, tko bi htio i mogao narodu dati pravo? — Uz to ljudi psuju i očajavaju.

Što je?

Evo jedan događaj od stotine, pa sudite:

Gjuro Hlopec iz Ribnice kbr. 54 (obćina Novo Čiče u kotaru Velika Gorica) pogodio je god. 1908. s agentom Antuna Scholza (Šolca) u Zagrebu sliku »Sv. Obitelj« za 24 K i dao mu 5 K kapare, a onda došao sam u Zagreb te sliku kod trgovca primio i odnio kući i za kratko vrijeme podpuno izplatio.

Ali za malo dobije Gjuro Hlopec tužbu, da plati Antunu Scholzu 14 K. Hlopec, pošto je sve platio te nije Antunu Scholzu ništa dužan, mirno je čekao dan suda i pošao na sud. Kad je

sudcu i odvjetniku Antuna Scholza dru Alfredu Schönsteinu, pokazao poštanske predatnice, ode odvjetnik u sobu k sudcu, gdje je s njim dugo njemački razgovarao, a onda sudac ponudio Hlopecu nagodu, tj. da Hlopec dobrovoljno plati odvjetniku 14 K 55 fil u ime parbenih troškova ali kad Hlopec nije htio, odsudio ga da ima te parbene troškove platiti, premda je tužen, a nije bio dužan!

Sad se Hlopec uputi k Antunu Scholzu i pita ga, zašto ga je tužio i zašto mu je troška napravio, a tu mu rekoše: Mi smo se zabunili, dajte mirujte, bit će sve u redu, i još su mu dali ovu potvrdu: »P. n. gosp. Gjuro Hlopec, Ribnica. Potvrđujemo Vam ovim, da ste naš račun u iznosu od K. 24.— Vašom uplatom od 3. X. 1908. podpuno izravnali. Preporučamo Vam se i nadalje i bilježimo s veleštovanjem Skladište devocijonalija (Nakladna tiskara Antuna Scholza). Plaćeno sve potvrđuje R. Devide«.

I Hlopec je bio miran, — kad su mu rekli, da će biti sve u redu, da će oni već odvjetniku kazati, kako stvar stoji. Ali za malo eto Hlopcu ovršne odluke »radi dužnih K. 46.55 s pripadcima Antunu Scholzu iz Zagreba«.

Sad Hlopec vidi, da nema šale. Leti u Zagreb državnomu odvjetništvu, gdje pokaže onu potvrdu, da je sve platio, i gdje mu na to rekoše, neka tuži Antuna Scholza. Hlopec hoće k sudu, — ali ga ne primaju, jer nije uredovni dan, a dan se ovrhe približava. Što će? Svi mu vele: ne boj se, ti imaš potvrdu, da si platio, uzmi si samo odvjetnika, tebi će biti troškovi povraćeni, jer ćeš dobiti. I Hlopec uzme odvjetnika, i to zato, što se dan ovrhe približavao, a kod suda ga ne primaju, pa misli: odvjetnika će primiti. I primili su i kr. kot. sud u Vel. Gorici (odlukom od 7. siečnja 1910. br. 222-10 P 1909 (407 gr.) obustavi ovrhu do daljnje odredbe.

Dalje vodi Gj. Hlopec, t. j. njegov odvjetnik parnicu proti Antunu Scholzu i ta je parnica vrlo brzo, naime baš za godinu dana dovršena osudom kr. stola sedmorice od 19. siečnja 1911. br. 108 tako, da je tužitelj Gj. Hlopec — odbijen, t. j. da mora platiti onaj parben trošak od 28.32, trošak dražbene molbe i sav daljnji ovršni trošak u svemu do sada preko 70 K — bez troškova svoga odvjetnika. Zašto je Hlopec odbijen, to on ni sam ne zna, jer su parnicu — po našem postupniku — vodili

odvjetnici, a oni ne drže potrebnim, da svoga branjenika obavieste i točno upute. Toliko je Hlopec ipak saznao, da je odbijen zato, što one potvrde, koja kaže, da je sve plaćeno, nije imao pravo dati onaj, koji ju je dao (R. Devide), — a ipak ova potvrda vriedi, jer Hlopca — barem do sada — nitko ne tjera, da plati što za kupljenu sliku, nego samo za parbene troškove.

Sad mi pitamo: Što je sve to? Kakvi su to sudci, kakvi odvjetnici, kakvi trgovci, da čovjek ovako ni kriv ni dužan mora plaćati po stotinu kruna odvjetnicima, hraniti ih i uzdržavati, a sam stradati? Kakva je to vlada, pod kojom se to događa i može događati? Nema li zbilja nikoga u našoj domovini, tko bi o tom vodio računa?

Mi sve ovo ne bi pitali, da se tu radi samo o Gjuri Hlopcu iz Ribnice. Ali nama je poznato, da toga ima mnogo. Znamo, da je na pr. jedan rodoljubni odvjetnik u Zagrebu radi nekoliko Kruna parbenoga troška napravio seljaku do 150 K troška, pa po tom vidimo, da su u toj stvari odvjetnici jednaki pa zvali se oni Dragići, Milići, ili Šenštajni ili Švajnfreseri. Ispitujući o ovim stvarima i razmišljajući čovjek dolazi do osvjedočenja, da tu ima nečista posla, koji ne samo da nije dostojan jednoga čovjeka, koji je svršio sve škole i postao doktor, nego je takav posao po mojem sudu gori od svake proste prevare.

Jer evo, o čem se radi: Ja se barem još nisam namjerio na čovjeka, koji bi kazao, da bi odvjetnici morali badava voditi parnice. Istina, mnogi se i mnogi tuže, da su odvjetnički troškovi preveliki, ali se često čuje i to, da čovjek ne žali odvjetničkoga troška, ako mu odvjetnik zbilja obavi kakav posao. Ali kakvi su to posli — voditi parnicu za parbene troškove, te za par Kruna parbenih troškova načiniti novoga parbenoga troška i stotine? Komu je tu kakav posao obavljen? Nije li tu očevidno, da se ide samo za tim, kako bi se zametnula parnica radi kakve sitnice, radi ništa, — a onda dalje troškovi rastu sami od sebe, tako da je očevidno, da se parnica vodi samo radi troškova, — da odvjetnici služe i živu. A ako promislimo, kako je naš narod neupućen, te kako lako dodje do toga da bude ni kriv ni dužan tužen, onda razumijemo, da nema lakše stvari, nego zametnuti parnicu t. j. posijati vražje sjeme, iz kojega onda po prokletom našem postupku rastu odvjetnički troškovi

sami po sebi. I od toga najviše živu naši odvjetnici, tako oni služe.

A ja kažem i opet, da je ovakva zaslužba nedostojna svakoga čovjeka, osobito »gospodina«, i da je ovakav kruh, koji se ovako služi sramotni kruh. I sramotna je zemlja i narod, u kojem je moguće, da školani ljudi i tako kruh služe, — da i ne govorimo o tom, koliko se time guli upravo seljački narod, koliko se stvara svadje, nezadovoljstva i kako se na taj način narod kvari, jer počima sumnjati u zakon, u pravicu i u poštenje. Sve je na svijetu lopov i lopovština, kad te bez noža mogu zaklati!

Ovim sramotnim i nedostojnim nepodobštinama mora seljački narod učiniti kraj. Tu su se trgovci i agenti kojekakvih zakutnih društava udružili s odvjetnicima da služeći se lakovjernošću, neznanjem i neupućenošću seljačkoga naroda — služe sramotni svoj kruh otimajući upravo seljaku tešku stečenu krajcaru.

A pitamo li, kako bi se tomu učinio kraj, nema za sada druge, nego ovo: Seljak neka bježi od agenta i odvjetnika kao od kuge! Nikomu ništa neka ne podpisuje! Na vjeru i uz kakvu obavezu neka ne kupuje ništa, jer unapried neka znade, da je prevaren!

Mi ćemo dakako strahote i sramote bezdušne ove gospodske bande i dalje iznašati, i ne ćemo mirovati, dok se narod listom ne odvrati od ovakvih bezsramnih i bezdušnih izrabljivača.

(»Dom«, God. 1911. Br. 23.)

Fiškalski poslovi!

Vidi se, mi ćemo morati u svakom broju iznašati stvari, radi kojih se čovjek mora hvatati za glavu i pitati: Za Boga, što je to? Gdje, pod kakvom vladom i zakonom mi to živimo!

Za danas ovo:

Osudom kr. kot. suda od 31. prosinca 1908. br. 15.878 (gr. 1908. P 1905.) 214 (potvrđenom rješenjem kr. banskog stola od 30. prosinca 1909. br. 15.142) sudjeno je: »Napokon dužna je

tužiteljica Kata Brozović nadoplatiti tuženom Janku Baltoriću 1 K 62 f, a tužitelju Juri Zlodi 46 K 92 f, a tuženi« (Gjuri Zlodi, Kati Brozović i Bari Bedek) ... »naknaditi od parbenih efektivnih troškova ... svotu od 169 K 77 f ...«

Kata Brozović imala je dakle Janku Baltoriću platiti 46 K 92 f, a Janko Baltorić njoj jednu trećinu od 169.77 f t. j. 56 K 59 f. Kad je Kata Brozović tražila od Janka Baltorića svojih 56 K 59 f, pokazao joj je namiru, da je on sve novce, na što je bio osuđen (t. j. 169 K 77 f) položio odvjetniku dr. M. Petračiću u Vel. Gorici. Na to je Kata Brozović otišla k odvjetniku Petračiću, neka joj dade novce (56 K 59 f), da može platiti Juri Zlodi 46 K 92 f, na što joj je juratuš (koncipient) odvjetnika Petračića rekao, da će on sam dati Juri Zlodi 46 K 92 f, a ostatak (9 K 67 f) da će joj povratiti. Kata Brozović je na to bila mirna, misleći, da je stvar u redu.

Ali kod kr. kot. suda u Vel. Gorici primljena je dne (?) ožujka 1911. iz pisarne dra M. Petračića u Vel. Gorici tužba proti Kati Brozović, u kojoj se kaže, kako je gornjom osudom naloženo Kati Brozović, da nadoplati Juri Zlodi 46 K 92 f, a onda se kaže u toj tužbi dalje: »Jer ona« (t. j. Kata Brozović) »toga ni danas učinila nije i jer nema izgleda, da bih bilo kada do naplate došao, prisiljen sam voditi ovrhu« — i t. d., pa moli dozvolu za »pljenitbu, procjenu, prenos i uzki zatvor pokretninah Kate Brozović« i t. d.

Naravski, sud je sve to (odlukom od 23. ožujka 1911. br. 3321 (gr. i 9. travnja 1911. br. 4528) dozvolio i odobrio trošak: 14 K 20 f trošak tužbe, za sudbenoga izaslanika K 16.—, za cienca 5 K, biljeg na pljenitbeni zapisnik 40 f, ukupno 35 K 76 f.

Dakle: Pisarna odvjetnika dra M. Petračića, ima pri sebi novce, da naplati Juru Zlodi, priznaje to i obećaje, da će ga podmiriti, — a onda podnaša tužbu, u kojoj kaže, »da nema izgleda«, da bi Juro Zlodi, »ikada do naplate došao«, i pravi trošak Kati Brozović 35 K 76 f.

Što je ovo? — Ja sam to posljednji put napisao, a sada vidim, da nisam ni deseti, ni stoti dio rekao, te uvjeravam svakoga, tko ovo čita, da misleći na sve ovo držim razbojnike sasvim dobrim i čestitim ljudima.

(»Dom«, God. 1911. Br. 25.)

A što je opet ovo?

U predposljednjem je broju razloženo, kako seljak ni kriv ni dužan može kod nas doći do toga da plati i 100 K sudbenoga i odvjetničkoga troška. No tu bi se još moglo reći, da si je čovjek sam kriv, jer zašto se ne čuva agenta i fiškala, zašto ne pazi na ovo i ono. Ali što ćete reći, kad čujete ovo? Čujte:

Grga Rulek iz Mičevca k. br. 4. obč. Odra, predao je dne 9. studenoga 1906. kod poštanskoga ureda u Vel. Gorici na doznačnicu pod br. 172 svotu od 40 K na naslov »Obćinsko poglavarstvo Sesvete«. Ta je pošiljka glasom rješenja predstojnika dostavnoga ureda u Sesvetah od 9. ožujka 1908. »ovlašteniku dne 13. studenoga 1906. po propisu uručena«.

Ovih 40 K poslao je Grga Rulek obč. poglavarstvu u Sesvetak u ime zemljišnoga odkupa za zemljište u sesvetskoj občini, no za malo povedoše proti njemu ovrhu radi toga odkupa, a Rulek pokaže poštansku potvrđnicu, da je platio. Jest, platio je, ali što se je s njegovim novcima dogodilo, vidi se iz ovoga očitovanja:

»Podpisani načelnik i blagajnik ovim očitujemo, da glasom doznačnice broj 37/1906. po bivšem upravitelju Klobučaru dne 13. studenoga 1906. podignuti iznos 40 Kruna svojoj svrsi priveden nije bio. — Nije naime u dobro stranci upisan.

Sesvete, 27. listopada 1909.

J. Čanadjija, obč. načelnik.

Mirko Bogdanović, obč. blagajnik«.

Kako se dakle iz ovoga očitovanja vidi, obč. upravitelj u Sesvetah primio je novce, ali ih nije upisao u dobro Grgi Ruleku, nije ih poslao, kamo su bili određeni, ili prosto govoreći, spravio ih je u žep — i nikomu ništa.

Zbilja, nikomu ništa? — Kako ćemo vidjeti, zbilja nikomu ništa.

Grga Rulek, kako je i naravski, nije mirovao, nego je svoje novce tražio i kod pošte, gdje je novce predao: Pošta mu je odgovorila ovim pismom:

»Kr. ug. poštansko i brzojavno ravnateljstvo u Zagrebu Broj 17075/09. P. n. Grga Rulek, Mičevac k. br. 4. z. p. Velika Gorica. Na Vašu kod ovoga ravnateljstva učinjenu pritužbu glede izplate doznačnice Velika Gorica broj 172 od 9. studenoga 1906. na naslov: »Obćinsko poglavarstvo Sesvete" vrhu 40 K obavješćujem Vas, povratkom potražnice, da je novac opunomoćenom upravitelju občine Klobučaru dne 13. studenoga 1906. izplaćen.

Propisnom dostavom poštanske doznačnice jamstvo pošte prestaje te se glede daljnega traženja novca uz predočenje ove odluke i privitog pod ./.. očitovanja občinskoga poglavarstva Sesvete na kr. kotarsku oblast eventualno na sud obratiti izvolite.

U Zagrebu, 6. studenoga 1906.

Kr. ug. pošt. i brzoj. ravnateljstvo«.

Koliko je u četiri godine Grga Rulek hodao od svoje do sesvetske občine, od kotarske oblasti do županije, do vlade i t. d., dugo bi bilo pripoviedati. Napokon dodje i do mene, ja odem kr. podžupanu, na koju je Grga Rulek dobio ovo rješenje:

»Kr. županijska oblast u Zagrebu.

Br. 6664/2. 1911. Zagreb, 7. lipnja 1911. Gosp. Grgi Ruleku u Mičevcu. Na pritužbu Vašu od 3. ožujka 1911. glede povrate uplaćene po Vama putem pošte kod obč. poglavarstva u Sesvetama svote od 40 K, priobćuje Vam se uz povrat podnešenih priloga, da je obč. zastupstvo u Sesvetama zaključkom od 5. travnja 1911. točka 39. zaključilo, da nije dužno upitnu svotu povratiti Grgi Ruleku, jer nije ovlastilo Klobučara na dizanje novaca kod pošte, a osim toga mogao je Rulek dobiti upitnu svotu natrag od bivšeg upravitelja Stjepana Klobučara, da se je pravodobno javio, kada je bilo oglaseno, da se svaki imade prijaviti kod obč. poglavarstva u Sesvetama, koji je za vrijeme službovanja Klobučara što uplatio, jer je svaki, koji se je pravodobno prijavio, dobio svoj novac natrag. — Poštansko i brzojavno ravnateljstvo zamoljeno za priposlanje punomoći obč. zastupstva u Sesvetama priposlalo je ovamo prepis punomoći za bilježnika Klobučara i blagajnika Bosanca, iz koje se razabire,

da ista nije sastavljena prema naredbi kr. ug. ministra trgovine izdane sporazumno sa banom kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 10. listopada 1896. broj 64895, jer ne predleži izvadak iz zapisnika sjednice obč. zastupstva, kojim se pomenuti gore ovlašćuje na podignuće novčanih pošiljaka na ime občine, a niti je ta punomoć propisno po kot. predstojniku ovjerovljena. Usled toga ne može se ni občina Sesvete pritegnuti na platež svote od 40 K po Vama poštom na nju odposlane i po tadanjem obč. upravitelju Klobučaru podignute, već ćete imati prava tražiti povratu te svote ili od samog Klobučara ili od poštanskog i brzojavnog ravnateljstva, pošto je protupropisno poštanski ured u Sesvetama tu svotu Klobučaru uručio.

Kr. podžupan: u. z. (podpis nečitljiv.)«

Da, da ne zaboravimo: Grga Rulek, premda je iz daleke obćine preko Save, javio se je pravodobno obćini, ali uzalud. Ali da se i nije javio (jer Bog zna, kako je i gdje oglašeno, da se jave, koji su što Klobučaru platili), škandal ovaj ne bi bio manji. Dakle tako. Grga Rulek je platio i mora opet platiti, jer je upravitelj obćine novac ukrao! Sad neka traži novce od njega, a Bog zna, gdje je on, ili od pošte, od koje je već tražio pa znamo, što mu je odgovorila. Ovako je odredila kr. županijska oblast.

Nije vrijedno, da stvar dulje navlačimo, jer se vidi, što je to. Tu nemamo više posla s jednim ovakvim ili onakvim obćinskim službenikom-tatom, nego tu nadzorna kraljevska županijska oblast odpisuje čovjeku, koji joj se pritužio: Izgubio si, uzalud si platio jednomu po zakonu postavljenomu i od oblasti priznatomu uredul!

Tu nema, ljudi, druge, nego ne plaćajte u obćini nikomu ni filira, dok Vam ne dokaže izvornim zapisnikom obćinskoga odbora, da je ovlašten primati novac. Inače znajte, da ste možda svoje novce predali tatu.

Mi ćemo se na ovaj slučaj povratiti.

(»Dom«, God. 1911. Br. 25.)

Na članak u broju 25. pod naslovom »Fiškalski poslovi«, primili smo sljedeći izpravak:

»Nije istina, da je u parnici, vodjenoj kod kr. kot. suda u Velikoj Gorici pod reg. oznakom p. 1905/214. Kata Brozović imala platiti Janku Baltoriću 46 K 92 f, a Janko Baltorić njoj jednu trećinu od 169 K 77 f, t. j. 56 K 59 f, već je nasuprot istina, da je Kata Brozović imala platiti svotu od 46 K 92 f Juri Zlodi, i to kao priplatu za više primljenu vrijednost u nekretninama prigodom razvrgnuća zajednice. Nije istina, da je Kata Brozović došla u moju pisarnu i tražila od mene iznos od 56 K 59 f, da može platiti Juri Zlodi 46 K 92 f, a isto tako nije istina, da je moj juratuš (koncipient) Kati Brozović rekao, da će on sam dati Juri Zlodi 46 K 92 f, a ostatak (9 K 67 f) da će povratiti njoj, i da je ona usled toga bila mirna. — Istina je nasuprot, da je moj koncipient Kati Brozović izričito rekao, da joj prema navodima Jure Zlodi od parbenih troškova od 169 K 77 f ne ide ništa, a to zato, jer da je on davao u parnici sve biljege, predujmove i vještačke pristojbe, a osim toga da je izhodio izpravak osude od 31. prosinca 1908. broj 15878 (gr. p. 1905/214) samo na njegov trošak, a isto tako i gruntovni raspis nekretнина. — Pored toga je moj koncipient rekao Kati Brozović, da joj Juro Zlodi kani voditi ovrhu radi priplate od 46 K 92 f i da mu je u tom smislu dao nalog. Nije istina, da pisarna moja imade pri sebi novce, da plati Juru Zlodi, a isto tako nije istina, da je to priznala i obećala učiniti, a onda ipak podnesla proti Kati Brozović ovršnu molbu radi priplate 46 K 92 f tek na direktan nalog Jure Zlodija, kome po njegovim istinitim navodima — jer je sam na parnicu trošio, a jedino su efektivni troškovi po sudu obredjeni (t. j. troškovi biljega, predujmova i pristojba) — pripada čitav parbeni trošak od 169 K 77 f. Nije istina, da moja pisarna pravi trošak Kati Brozović, već je nasuprot istina, da postupa proti njoj po nalogu i na izričiti zahtjev Jure Zlodija, koji je u njoj zatražio, da se ovrha radi neplaćene mu priplate povede i provede. Dr. Milan Petračić, odvjetnik«.

Odvjetnik g. Milan Petračić poriče glavnu stvar, naime: da je njegov koncipient rekao Kati Brozović, da će on sam (t. j. koncipient, dakako u ime pisarne odvjetnika dr. M. Petračića) platiti Juri Zlodi 46 K 92 f, a vratiti joj ostatak od one trećine, koju joj ima platiti Janko Baltorić, pa se sad dakako pita:

Koje je istina? Je li istina, što kaže Kata Brozović i njezin suprug, koji je s njom tada bio u pisarni dr. M. Petračića ili je istina, što kaže odvjetnik dr. M. Petračić, dotično njegov koncipient. Ovo bi u ovoj stvari bilo glavno, naime: da je pisarna odv. dra M. Petračića imala novce, da u ime Kate Brozović naplati Juri Zlodi, pa to i priznala i obećala, da će ga naplatiti, a da je ipak Katu Brozović tužila i napravila joj troška. Svejedno je tu, što misli Juro Zlodi, glavno je, da je koncipient dra M. Petračića Katu Brozović ovako uputio, — a to ona i njezin suprug mogu, kako kažu, prisegom potvrditi.

Odvjetnik g. dr. M. Petračić poriče i to, da je Kata Brozović imala platiti Janku Baltoriću 46 K 92 f, premda smo mi točno izpisali iz osude, da je ona tu svotu imala platiti Juri Zlodi, pa je svatko mogao vidjeti, da je ono dalje u »Domu« pogreška, gdje se kaže, da je to imala platiti Janku Baltoriću. Pa kad je g. dr. Petračić išao poricati, što mi, ni nitko nije ni htio tvrditi i što sama osuda pobija, onda nam se to ne čini dobrim znakom. Vidimo naime, kako g. dr. Petračić ide za tim, da nam dokaže, da smo makar što krivo uztvrdili.

Jednako nije dobar znak, što se g. dr. Petračić nekako skriva za Juru Zlodi veleći, da Kati Brozović »prema navodima Jure Zlodi od parbenih troškova ne ide ništa«. Ali osuda ne zna ništa o tom, tko je koliko na parnicu trošio i potrošio, nego kaže samo to, da Janko Baltorić ima tužiteljem (a tužitelja su tri, među njima i Kata Brozović) platiti 169 K 77 f. Ovu svotu položio je J. Baltorić kod odvjetnika dra M. Petračića, pa je naravski, da su ju tužitelji od njega tražili. Je li odvjetnik dr. M. Petračić smio od te svote koji dio bilo u kakvo ime bez suda zadržati, — to će on znati bolje nego mi.

Rado vjerujemo g. dr. M. Petračiću, da je proti Kati Brozović postupao po nalogu Jure Zlodi, pa mu to ne bi ni prigovorili, da nam nije rečeno, da je njegova pisarna obećala, da će sama Juru Zlodi namiriti. Ako je ovo istina, — onda smo imali pravo, što smo se na ovakav postupak onako oborili i žestoko ga pokudili. A ako nam je krivo rečeno, mi ćemo to prvi priznati, jer nama nije sila boriti se neistinom, kad na žalost ima i previše žalostnih i sramotnih istina u fiškalskim poslovima.

No da nam se i dokaže, da smo bili krivo upućeni, mi ne ćemo prestati i dalje iznašati ovakve prigovore, jer smo duboko uvjereni, da je ovo zlo veliko i da u ovom boju između seljačtva i odvjetnika nitko na svijetu ne će valjda reći: Siromašni odvjetnici, što se to od njih radi!

(»Dom«, God. 1911. Br. 26.)

Za moć seljačtva.

Medju zagrebačkim trgovcima i obrtnicima veliko je nezadovoljstvo radi toga, što sve trgovine i sve radnje prema nedavnoj vladinoj naredbi moraju biti zatvorene nedjeljom i svetcem cieli dan od ranoga jutra, te ne smiju biti otvorene ni do podne, pa ni do 10 sati. Najviše se ljute trgovci i obrtnici zato, što je vlada tu naredbu izdala za volju tobože »mladih šmrkavaca«, t. j. za volju trgovačkih pomoćnika. I u istinu, da se ti pomoćnici nisu već od duže vremena udružili ili organizirali i da u četama po više stotina ljudi nisu počeli po Zagrebu »demonstrirati«, te i silom neke dućane zatvarati, ne bi vlada bila izdala one odredbe. I tako su, vidite, mladići bez doma i bez imetka, bez velikih škola, bez službe i vlasti prisilili vladu na naredbu, koja je zbilja njima u korist, dok sveukupno hrvatsko seljačtvo ne može vlade prisiliti niti na to, da se u kotarima, gdje nema pošasti, otvore sajmovi, ili da se ukine ona Rauhova naredba, po kojoj obćinski činovnici sa svojim dnevnicama mogu narodu nametnuti pravi harač.

Pa kako to, da je seljačtvo tako nemoćno? Kako to, da si slabo može pomoći i ono seljačtvo, koje više ne spava, a ni ne sluša, što mu govori žid ili činovnik, pače ni ono seljačtvo, koje se skupilo u seljačkoj stranci? Kako to, da si može više pomoći par stotina mladića, nego li 15 hiljada onih izbornika seljačke stranke prošle jeseni, a uz njih najmanje još tri, četiri puta toliko naroda, dakle svakako preko 50 tisuća ljudi?

Tomu je glavni uzrok to, što još ni danas u cijeloj našoj domovini nema niti jednoga jedinoga udruženja, u kojem bi sami seljaci osnovali i odlučivali o svojem dobru. Prosudite samo: Seljaci doduše dolaze zajedno u crkvu, — ali tu imadu slušati,

a ne viećati o svom dobru (kako je i u redu). A gdje se drugdje nadje na okupu više seljaka, na pr. u obćinskom odboru, ili u odboru zemljišne zajednice, — tu su seljaci kao peti kotač, jer oni tu ništa ne mogu, kad tu imaju prvu ili zadnju rječ — gospoda. A gdje se i kada drugdje sastaju sami seljaci radi svoga zajedničkoga dobra? Nigdje i nikada! Može se stalno reći, da odkad postoji hrvatski narod, da se do osnutka HPSS ni trojica seljaka nisu sastala, da se dogovore, kako bi si složno pomogli.

Pa je li onda čudo, što je seljačstvo nemoćno, premda je najbrojnije? Nije čudo, nego je naravna stvar. Sam čovjek ne može ništa!

To je eto glavni uzrok seljačkoj nemoći.

Dakako, da čitav jedan stalež, dok svaki živi za sebe, može postati tako sebičan i bez ikakvih obzira, da će i rođenoga brata i radi male stvari upropastiti, osobito u današnjem težkom životu, jer u težkim časovima života nema ni savjetnika, ni pomoćnika, pa u očajnosti posegne ili za svojom silom, t. j. brani se sam kolcem i sjekirom, ili zove u pomoć državnu. gospodsku pomoć i silu: fiškale, sudce, procese, žandare! Tu je uzrok težkoj onoj našoj šteti i sramoti, koju vidimo i osjećamo, kad toliki naši ljudi stišćući šake govore: »Ja ću se s njima tjerati, dok imam košulju na sebi«. I zbilja, seljak, kao da je proučio djela njemačkoga pravoznanca Jeringa, tjera seljaka od fiškala do fiškala, od suda do suda, od jame do jame, dok na koncu obično obojica u nju ne panu. Tu je uzrok, što mnogi seljak malo drži do drugoga seljaka i do seljačstva, pa se može čuti, da seljak seljaku kaže: »Šta hoćeš ti, zalupani muž, paur, graničar! Da si barem kakav gospodin, ali si isto što i ja, i još gori od mene!« Dakako, kad vidi, da je seljak svuda zadnji, da za njega dapače i ne pitaju, naravski je, da do seljaka ne drži ništa, makar je i sam seljak.

Ovakvo dakle osamljeno, nedruštveno življenje seljačkoga naroda podržava davnu neprosviećenost, surovost i zalupanost, a posljedica je ne samo nemoć ukupnoga seljačstva, nego i međusobno uništavanje — na radost fiškalsku i drugima, koji u tmini i neznanju svoj plien traže i nalaze.

Osnivanjem seljačke stranke, koja je osnovana na tom temelju, da u njoj baš sami seljaci imaju prvu rječ, — od onda

je i u ovoj stvari mnogo bolje. Mnogo je postignuto, mnogo je ljudi došlo k sebi, — ali to nije dosta. Naši mnogobrojni povjerenici i pristaše nisu među sobom sruženi, pa su zato do sada mogli pokazati seljačku slogu i jakost samo na dan izbora, pa ni to nisu mogli pokazati onako, kako bi mogli, da su među sobom jače organizovani. I to je ono, što do sada fali u seljačkoj stranci i seljačtvu u obće, naime čvrsta organizacija.

Istina je, drugačije do sada nije moglo niti biti. Vojsku treba najprije skupiti, onda tek urediti. Tako je i s organizacijom seljačstva: najprije je trebalo ljude probuditi, ganuti, okupiti, a sad se može i mora pristupiti k stvaranju prave seljačke vojske, pred kojom doduše ne će padati gradske zidine, ali koja će zato učiniti kraj ovoj sramotnoj nemoći najbrojnijega staleža u domovini.

O tom se je više sati viećalo na sjednici glavnoga odbora naše stranke dne 29. lipnja o. g. na Petrovo. Svi smo bili složni, da je to potrebno i da je za to došao čas. Za tu novu, čvršću organizaciju stvoren je celi plan i pravilnik, koji je već tiskan, te će ga dobiti svi, koji će novu organizaciju osnivati i dalje voditi. Glavni osnivači novih organizacija bit će zastupnici i kandidati, svaki u svom kotaru, a glavni zahtjev nove organizacije jest, da pristaše u svakom mjestu izaberu pouzdanika ili mjestnoga vodju (predsjednika), poslovodju i blagajnika i da se pristaše redovito svaki mjesec imaju sastati i redovite prinose za stranku davati. Zastupnik pak ili kandidat ima mjestne prvake (pouzdanika, poslovodju i blagajnika) i povjerenike (koji i dalje ostaju na pomoć prvacima) — svake godine barem dva puta, a svakako prije izbora i glavne skupštine, sazvati na dogovor.

I tako će tek ovom organizacijom seljačstvo postati moć. Tek uz ovakvu organizaciju moći će seljačstvo pokazati svoju snagu, i to ne samo na dan izbora, nego i u neizborno vrijeme svaki čas i svagdje, pa i u samom Zagrebu, gdje će se to najjače opaziti, odakle će se to najbolje vidjeti, jer treba priznati, što je istina, naime: što se ne vidi u Zagrebu, za to se u Hrvatskoj obično i ne pita, a kamo li bi se pitalo drugdje u svijetu.

Kad vam dakle za koji dan dodju pozivi na novu čvrstu organizaciju seljačke stranke, znajte, da je to jedini put seljačtvu

do rieči i do moći. Tko i sada kaže: »Sa mnoom ili bez mene!« — taj nije ni vriedan, da se medju ljude pokaže i da mu itko pomogne. Naprotiv, pravi će ljudi shvatiti, da je organizacija sa svakim pojedincem jača!

Na posao!

(»Dom«, God. 1911. Br. 27.)

Nek se zna!

»Hrv. Slob.« javlja pod ovim naslovom dne 1. srpnja, da su njezini prvaci u dvie i pol godine žrtvovali do 60.000 (šestdeset tisuća) Kruna za izdavanje novina, ali da više ne mogu, pa zato pozivaju pristaše, da priteku u pomoć, ako hoće da novine i dalje izlaze. »Hrv. Slob.« piše, da su se prvaci na tolike žrtve odlučili, »da spase čast stranke prava«, pa da se do najnovijega vremena nisu obraćali na svoje prijatelje, ali sada su prisiljeni, jer da »niti bi bilo pošteno i pravo, niti po obstanak stranke i njezinih glasila sigurno i zdravo, kad bi i nadalje sav teret i sve žrtve ležale tek na nekolicini«. K svemu tomu dolazi još i sve to veća skupoća tiskanja. O svem tom je bilo govora nedavno na starčevićanskom vieću, gdje su se nekoji pristaše obvezali davati na godinu »po 400, 200, 120, 60, 40, 30, 20, 10 i 5 Kruna, jedan seljak obvezao se na 30 K«. Drugi su se obvezali davati na mjesec »po 1, 2, 3, 5, 8, 10 pače i 20 K«, što sve čini do 4.000 K na godinu, ali to nije dosta, trebalo bi barem još toliko. Onih 60.000 K do sada žrtvovali su ovi: dr. M. Starčević, (odvjetnik) 30.100, dr. A. Pavelić, (liječnik) K 12.150, Stj. Zagorac (župnik) K 5.600, Mato Miletić (župnik) K 2.500, Luka Starčević (umirov. podpukovnik) K 1.300, dr. Ivan Banjavčić K 900, Nikola Pavelić (trgovac?) K 700, dr. Ž. Petričić (odvjetnik) K 500, C. Akačić (ljekarnik) K 500 i još nekoliko njih po manje.

Eto, to sve pod naslovom »neka se zna« javljaju sami starčevićanci.

Naši si pristaše mogu misliti, kako je i nama svima drago, da se ovo zna, jer će ovo zdravomu našem političkomu životu koristiti više, nego tisuće brojeva do sada s velikim žrtvama izdanih novina. Vidi se i ovdje, da jedna iskrena i istinska rieč

i u politici vriedi više nego petdeset godina pretvaranja i laganja. Zato smo mi vanredno zadovoljni s ovim djelomice iskrenim objavljnjem, pa ćemo to i potanje razložiti.

*

Naša se stranka zove pučka i mi bez prestanka naglasujemo, da hoćemo pučku politiku. Protivnici su nam odgovarali, da su i oni za pučku politiku a mi njima uzvraćali na različne načine, da nisu, ali ih do sada nismo mogli uvjeriti. Sad ćemo im primjerom pokazati, u čem se mi od njih razlikujemo, štono rieč, kao zemlja i nebo. Tu će se naći ključ, zašto nas nisu razumjeli.

Sjetimo se, kako je do sada kod nas bilo:

Kad su koje novine malo glasnije i nešto zabrinutije pozivale svoje predplatnike, da udovolje svojoj dužnosti, — protivnici bi im se stali rugati: Gle, kako cvile! Htjelo bi im se para! Ali slabo kaplje! Vidi se, skoro će presahnuti!

A Bože sačuvaj javno sabirati manje svote za potrebe stranke, ili prodavati knjižice! Što smo mi, Bože moj, pretrpjeli radi toga, što smo odredili ulazninu za glavnu skupštinu, jer je trebalo platiti dvoranu, u kojoj se držala skupština! »Hoće se Stipica malo okrpiti za zimu!« — pisale su novine g. Ivana Peršića, možda g. Peršić sam. A kad smo podigli zajam za tiskaru, pa kad se našlo i seljaka, koji su za taj zajam jamčili, — cielu je knjigu o tom napisao Ivan Peršić dokazujući u njoj, kako će seljački grunti ići na bubanj za »Radićevu tiskaru«.

Ali nije bilo samo to: Sramota je bila, da čovjek, koji se bavi politikom, pokaže ili prizna, da je siromah. Voziti se na seljačkim kolima (mjesto u kočiji), ili čak ići pješice po političkom poslu, pa još k tomu nositi kakav zamotak — to su »žlajferi« i »fehtbruderi«, koji tako rade! Glasoviti je Grga Tuškan u svojim novinah napisao ili dao napisati ravno i otvoreno: Pa što hoće i što mogu Radići, koji ništa nemaju!

Ovo na žalost nisu pripoviesti, tu nije ništa ni preuveličeno, nego je ovo poznato svakomu, tko i koliko čita, što tužni naši novinari pišu dan na dan u sramotne naše novine.

Što je ovo? Od kuda ovo? Zašto ovo? Od kuda mišljenje, da je sramota, ako je rodoljub — političar siromah? Zašto je sramota sabirati male prinose ili darove za političku borbu?

Da smo mi na ovo pitanje odgovorili još pred par dana ovako, kako odgovaramo danas, — nitko nam ne bi vjerovao, nego bi svi rekli, da je to naša izmišljotina. Danas, poslie ovoga starčevićanskoga »odkrića«, poslie priznanja, da ni starčevićanski vodje bez pomoći pristaša ne mogu dalje, — danas će nam mnogi vjerovati.

A evo, što mi kažemo, od kuda to: Kod nas se misli, da je politika samo za gospodu, i to za pravu gospodu, kojoj je tako dobro, da nikoga i ništa ne trebaju. Dakako, da je takvomu gospodinu sramota ići pješice, nositi »pinklece«, ili čak sabirati krajcare. Takav gospodin, ako se malo razljuti, — on ne treba ni toga, da bude zastupnik. Što on ima od toga? Ništa! Brige i dosade od izbornika! Meni za to nije! Ako hoćete, birajte si drugoga! — rekao je više puta svojim izbornicima i g. dr. M. Starčević.

E, sad ja vas molim, recite vi meni: Što je onda ta politika? Kakovi su to ljudi, koji imadu svega dosta, kojim ništa ne treba, a bore se za nešto?

Kakvi su to ljudi, koji? trideset, po sto tisuća kruna i forinti? Kakvi su to pristaše, čiji su to pristaše, uz što i uz koga pristaju, i po čem se pozna, da su pristaše, — kad njih t. j. kad njihove pomoći nigdje niti ne treba, dapače bi bila sramota isto od njih zahtievati? Čemu govoriti tim pristašama: »Ako hoćete, birajte si drugoga!« — kad se to i samo po sebi razumije, jer je za to izbor?

Mi bismo mogli na ova pitanja odgovoriti s tri rieči, ali bi to malo koristilo. Zato treba razložiti.

*

Kakvi su ljudi naši političari, naši rodoljubi, što misle, što ih vodi i goni, kakova je njihova duša, — to nije lako kazati. Tu je toliko dobra i zla, istine i laži; tu se toliko radi pravo i naopako, da je teško odsjeći: to je sve dobro, ili to je sve zlo. No mi ćemo pokušati da pokažemo uzrok glavnomu zlu.

»Hrv. Sloboda« piše, da su se njezini prvaci, dr. M. Starčević i ono malo drugova, odlučili na tolike žrtve (60.000 K) za to, da »spase čast stranke«, da sačuvaju »neokaljanu zastavu«. Budući da su stranka — ljudi, koji u stranku spadaju, znače ove rieči, da su starčevićanci toliki novac žrtvovali za svoju čast, t. j.

zato, da se njima ne uzmogne kazati: Gdje vam je ta vaša stranka? Gdje su joj novine? i t. d.

Da smo mi napisali, da su ti novci žrtvovani za nječiju čast, sigurno bi nam oštro prigovorili i po običaju nas izgrdili. Sad su napisali sami, a mi potvrđujemo i velimo, da je to zlo, da je to naopako, da je to ono glavno zlo. Misao naime, da treba uz tolike žrtve spasiti »čast stranke«, t. j. čast prvaka, — to je sasvim gospodska misao, koje velik dio naroda ne samo da ne može shvatiti, nego je ta misao, kako bi gospoda rekla, za našu bogčiju gorka ironija, t. j. gorka poruga: silnim novcima spasavamo čast, a nemamo tako rekući kruha!

Dugo bismo morali razlagati, kakovi moraju biti ljudi, koji uz velike žrtve spasavaju čast svoje stranke. No svakako treba spomenuti, da takvi ljudi moraju biti tako odgojeni, da do časti tako mnogo drže. Za takvo mišljenje treba imati smisao za slavu, za slavnu prošlost, za junačtvo i pobjedu, za vitežtvo — jednom riečju: to mogu samo gospoda, koja prema tomu i živu i u takvom se društvu kreću i svaki dan vide (makar u kazalištu) primjere ovakve slave, junačtva, ponosa i drugih gospodskih vrlina. Svega toga dakako veliki dio naroda nema i ne može imati. I zato je tu korien velikomu zlu. Ovakvu naime politiku može voditi samo malo ljudi, recimo deset ljudi, kao u Starč. stranci prava, — a za ostali narod ni pitanja. Ovakvu politiku mogu voditi samo gospoda, i to samo njevoja gospoda. Ostali narod, osobito neuko seljačtvo, koje o slavi, prošlosti, junačtvu i vitežtvu nema nikakve misli, može u ovoj politici sudjelovati samo kao pobožni gledalac, kao na pr. i u crkvi. Smije dapače dati i koji novčić dara — kao u crkvi, smije se čuditi i vikati živio! — kao što u crkvi smije pobožno uzdisati i koljeno prigibati. Pa tako je u istinu do nedavna kod nas i bilo.

To je prva posljedica ovakve gospodske politike, a to je, da cijeli narod ne može u njoj sudjelovati.

Ovakva politika ima i drugu, mnogo kobniju posljedicu, naime ovu: Kad dodje do toga, da se ima spasiti čast, onda je sve drugo ništa. I naš narod zna za rieč: Sve za obraz, obraz ni za što! Zato, kad se je u našoj politici udomila i uobičajila ova gospodska politika, činilo se mnogo puta, da političke stranke nemaju druge svrhe, nego da jedna drugoj i da se jedna pred drugom pokaže. Čudan je to bio, Bože prosti, cirkus. Neka je

na pr. koja stranka držala svoju skupštinu u Zagrebu, ili pučku skupštinu vani. Ta čitali smo novine: jedne pišu o sjajnom dočeku i uspjehu, druge pišu »fiasco«! Tako je bilo redovito, tako je još i danas. Ne pita se tu za ništa drugo, nego je glavno — stranka i njezina »čast«.

I tako sve pomalo naša je politika sasvim izgubila izpred očiju obći cilj, — glavno je bila stranka, njezina čast, čast njezinih prvaka. U tom su boju ljudi tako zasliepljeni, da na drugo već nisu ni mislili, nego kako da sakriju svoje slabe strane i poraze, — pa stajalo to, što mu drago. Tako je došlo i do žrtava za novine Starčevićeve stranke, t. j. trebalo je makar uz najveće žrtve dokazati, da Starčević i drugovi mogu — i bez Franka. I sada dolazi ono najstrašnije i ujedno najgadnije: Kad se u ovakvom boju ljudi razpale, tu se ne pazi, što košta, — kao kad dvojica povedu parnicu. Tu se troši, »žrtvuje«. Ali jednom postane tiesno. Što sada? — Dvoje se ne može dogoditi: Ili se zaduženi pravdaši podadu ili prodadu onomu, tko ih spasi iz duga, (tako kaže i »Hrvatska Sloboda«), ili bace sve »do vraga« psujući tu »marvu«, taj hrvatski narod, za kojega se nije vredno žrtvovati. A protivnici mu se još smiju veleći: Je li mu toga trebalo?

Trećega izlaza iz ove doista velike naše nevolje do sada nije bilo. Sad se našao i treći izlaz: priznati svoju nemoć, t. j. priznati nemoć i ludost gospodske politike i pozvati u pomoć one, koje je trebalo najprije zvati: pozvati u pomoć narod. Nema više prvaka, koji siplju novac i »žrtvuju«. Do biesa i strah i sram pred »fiaskom«; ta svi smo bogčija, što hasni tajiti što se hasni prčiti! Kakva čast stranke, kakva zastava? Stranka je narod, a zastava naš težki život!

Time u našoj politici nastaje i u tom novo doba. Oslobodili smo se jedne sablasti, jedne velike laži, da kod nas ima netko Bog zna što i Bog zna što može. Izjednačili smo se.

No stvar je prevažna, a da se k njoj ne povratimo.

(»Dom«, God. 1911. Br. 27.)

Izbori u Dalmaciji.

Stara Hrvatska, koju su cilu mletački Talijani, kad su joj postali gospodari, počeli zvati i danas ju zovu Dalmacijom, premda se Dalmacijom zvalo za hrvatskih kraljeva samo nekoliko gradova uz more i premda je k toj Dalmaciji priklopljen poslie ne samo dobar dio prave Hrvatske i Bosne, nego i slobodna občina (republika) dubrovačka, — ta dakle Dalmacija bira zastupnike u dva sabora: u svoj domaći sabor u Zadru (koji ima 43 zastupnika) i u bečki sabor (carevinsko vieće), u koji bira 11 zastupnika. Izmedju domaćeg i dalmatinskog sabora u Zadru i hrvatskog sabora u Zagrebu velika je razlika u tom, što sabor u Zadru ima malo više vlasti od županijske skupštine. Glavna pak razlika izmedju bečkoga sabora, u koji šalje svoje zastupnike Dalmacija, i izmedju peštanskoga sabora, jest to, što u Dalmaciji zastupnike u bečki sabor biraju izbornici po kotarima, a u banskoj Hrvatskoj četrdesetoricu zastupnika u peštanski sabor ne biraju izbornici na biralištu u kotarima, nego ih biraju zastupnici sami izmedju sebe u saboru, t. j. izašilje ih sabor. Drugačije se to kaže, da Dalmacija bira u bečki sabor neposredno, a banska Hrvatska u Peštu posredno. To je velika znamenita razlika, i to ne samo zato, što kod posrednoga izbora (t. j. kad sabor bira) mogu biti izabrani samo oni, koje hoće većina sabora, tako da se u taj izbor ne može nikako miešati ni domaća, a kamo li tako zvana zajednička vlada, — nego je ta razlika znamenita osobito zato, što posredno (t. j. od sabora) izabrani zastupnici zastupaju svoj sabor, t. j. cijeli svoj narod i domovinu, dok neposredno izabrani zastupnici zastupaju samo pojedine kotare, dielove jedne države. Drugim riečima: hrvatski izborni kotari nisu dielovi one države, koja ima svoj sabor u Pešti, Hrvatska ne spada pod Ugarsku ili k Ugarskoj, nego je ona s Ugarskom samo u savezu tako, da Ugarska može imati posla samo s cilom Hrvatskom.

Još treba uz put spomenuti, da Dalmacija po nagodbi spada k Hrvatskoj i da je i hrvatski sabor u Zagrebu i dalmatinski sabor u Zadru već više puta zahtievao, da se Dalmacija sjedini s banskom Hrvatskom, — ali uzalud.

Napokon, prije nego što izviestimo o nedavnim izborima u Dalmaciji, treba spomenuti, da su izborni kotari vrlo veliki.

To je i naravski, kad preko 600.000 stanovnika bira samo 11 zastupnika, t. j. jednoga zastupnika po prilici na 60.000 stanovnika, dok u banskoj Hrvatskoj dolazi jedan zastupnik na 30.000 stanovnika. Ali nisu samo kotari veći, nego u Dalmaciji ima, kako smo nedavno javili, mnogo više izbornika. Zato izborni kotari u Dalmaciji imaju i po deset tisuća (10.000) izbornika, dok u banskoj Hrvatskoj ima samo nekoliko kotara, koji imaju blizu pet tisuća (bjelovarski, dugoselski, sisački, vel.-gorički).

*

Izborna je borba bila strašna, tim strašnija, što su se borili među sobom sami Hrvati, dvie stranke: stara tako zvana »narodna«, i pravaška (starčevićanska). Hrvatska stranka složila se s mladom »naprednom« strankom dra Joze Smodlake, a pravaši su se složili najprije među sobom, a onda sa svećenstvom, t. j. popovima i fratriba (jer u mnogim župama u Dalmaciji obavljaju župničke poslove redovnici, kao i u Bosni). Srbima su njihova dva kotara (kninski i kotorski) bila sigurna, a talijanaši su doduše postavili kandidate svuda, ali su dobivali po 100 do 300 glasova od 10.000! Jedino u Zadru, gdje ima sva sila činovnika i od starine doseljenih talijanskih familija, došli su čak u uži izbor, ali su onda odustali, jer se dakako nisu mogli nadati, da će im koja hrvatska stranka pomoći.

Izabrana su po tom četiri »narodnjaka« (Biankini, Tresić, Ivčević i Čingrija ml.), četiri pravaša (Prodan, Perić, Dulibić i Sesardić), jedan naprednjak (Smodlaka), dakle devet Hrvata i dva Srba.

Stara »narodna stranka« bila je dugo jedina hrvatska stranka u Dalmaciji, t. j. jedina stranka, koja je bila za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Prvaci su joj bili sada već pokojni Klaić, Pavlinović, Bulat, načelnik spljetski. Klaić i Bulat bili su umni i sposobni ljudi, a Pavlinović, svećenik bio je pravi apostol hrvatstva i slobode. Ovi su ljudi bili u živoj svezi s Hrvatima u banskoj Hrvatskoj, a kako je do nedavna glavnu rječ u narodnoj politici ovdje vodila također stara »narodna« stranka, poslie prozvana nezavisna narodna stranka (kad se je odijelila od mađjarske narodne stranke) ili »obzoraši«, bila je dalmatinska narodna stranka jedna stranka s ovdješnjim obzorašima (»slavosrbima«). Klaić, Bulat, Pavlinović — ondje, Mrazović, Rački, Derenčin, Mazura (rodnom iz Dalmacije) ovdje — to je

bila jedna stranka pod duševnim vodstvom biskupa Strosmajera. Ta je stranka (za Mažuranića) dobila u banskoj Hrvatskoj i vladu, a kad je talijanaštvo u Dalmaciji skršeno, dobila je i dalmatinska narodna stranka glavnu rječ i kod vlade, pa su ju držali vladinom strankom.

Proti ovoj narodnoj stranci stalo se dizati i ovdje i u Dalmaciji pravaštvo, starčevićanstvo: juriš na »slavosrbe«, sluge bečke i peštanske vlade, bio je jedan i jednak ovdje i tamo. I pravaštvo je ovdje i tamo znatno ojačalo, ali se dogodila čudna stvar: Glavni pravaški prvaci — nisu danas pravaši, nego su prešli među »narodnjake«, među »slavosrbe«, i to jednako u Dalmaciji, kao i u banskoj Hrvatskoj: Biankini, Trumbić, Tresić i drugi — to su bili glavni prvaci pravaški, a svi su ovi danas proti pravaštvu, kao što su ovdje nekadašnji pravaški prvaci: Tuškan, Harambašić, Banjavčić, bili pristali uz Mađjare (uz rječku rezoluciju) i dobili vladu (god. 1906.).

Naravski, da su se tako stare političke razlike između pravaša i narodnjaka izbrisale, a mjesto toga došlo je nešto sasvim novo: razlika je među narodnjacima i pravašima to, što su pravaši — kršćani — katolici, a narodnjaci su bezvjerici! Zato je svećenstvo na pravaškoj strani, zato je uz pravaše prvak slovenske pučke stranke Šušteršić. Dakako, da pri tom malo tko misli na to, da su baš narodnjaci svu svoju moć imali zahvaliti svećenstvu (ta i vodja im je bio biskup!), a baš starčevićanci (i sam Starčević) odlikovali su se svojom protivštinom svećenstvu. Pa i među današnjim narodnjacima i pravašima nitko pravedan ne može naći oštre i očevide razlike, što se tiče vjere i svećenstva.

*

Ljubljanski »Slovenec« (br. 151. god. 1911.), novine »slovenske ljudske (pučke) stranke«, donosi iz pera pravika Ive Jelavića među ostalim ovo:

Sve se je složilo proti stranci prava: narodna i demokratska (»napredna«) stranka, Srbi, Talijani i socijalisti. Demokrati (Smodlaka i njegovi) sasvim su svezali s narodnjaci, koje su još pred godinu nazivali izdajicami, vladinimi podrepinami, austrijskim špijoni i bečkim robljem... Talijani su namjerice postavili knadidate u svim kotarima, samo da kod užih izbora pomognu ovoj smjesi, dakako uz uvjet, da se ne dira u talijanstvo

gradske občine u Zadru (u kojoj bi Hrvati od 36 zastupnika mogli imati 24, da to hoće dalmatinski zemaljski odbor i dalmatinska vlada, u kojoj imaju rieč Hrvati!). Toj četi pridružio se zemaljski odbor (t. j. zapravo domaća vlada), zatim občine sa svim svojim uredjenjem od načelnika do pandura, a onda narodni samoživci, koji su na račun narodnih žuljeva do danas uživali od vlade razne pogodnosti: to su Tripali, Kuliši, Skelini, Gotavci, Madirace, Šimete, Jovići, Omani, Andrijaševići i razne druge mnogobrojne familije, koje nikada ništa ne rade, a imaju svega u obilju.

No glavno su bili novci. Čujte samo:

Proti siromahu Dulibiću postavili su u Šibeniku najvećega milijunaša u Dalmaciji, starca od 80 godina Dubokovića; u Zadru proti siromahu svećeniku Prodanu opet milijunaša i starca od 75 godina kneza Boreli; u Sinju proti siromašnomu seljačkomu sinu dru Sesardiću zeta milijunaša Tripale, dra Masovčića; u Neretvi proti siromašnomu Drinkoviću opet milijunaškoga sina, mladoga dra Čingriju, koji je uz to predsjednik Vjeresijske banke. U kratko: proti četvorici siromaha — četiri milijunaša! Ljudi su se kupovali kao blago, pa je na izbore potrošeno oko milijun Kruna! Od bezbrojnih slučajeva dosta je spomenuti, da su seljacima kupovali za mito — nove opanke!

Povrh toga je uz narodnjake i naprednjake bila vlada i činovnici, koji su izbore prekidali i zavlačili. Izborne su nepodobštine bez broja, pa će biti iznesene u saboru kod prigovora (protesta) proti izboru Čingriju i Ivčeviću. Posebice treba zabilježiti, da je u občini Lečevici bilo u izbornoj listini, koja je sastavljena pred četiri godine, upisano 1500 izbornika, a od tih je glasovalo 1350! To nije moguće, jer u četiri godine ih je dosta umrlo, otišlo u Ameriku i t. d., a osim toga svagdje na svijetu, a kamo li ne bi u Dalmaciji, ostaje kod kuće skoro polovica izbornika, a ovdje ih nije ostalo ni 10 od stotine! Glasovali su dakle drugi za one, kojih nije bilo! Pa ipak uza sve to, da nije bilo bajuneta, ne bi bio izabran ni Čingrija ni Ivčević.

*

Čitali smo, što o ovim izborima pišu i narodnjaci i naprednjaci. Glavni im je prigovor ovo: Popi i fratri govorili su i pripoviedali narodu, da je vjera u pogibelji, pa su narod i pod

križem vodili na izbore kao u križarsku vojnu proti nevjernicima. Iz nekoga mjesta javljaju, da je narod polazeći iz crkve na izbore ljubio razpelo, slike i zidine crkvene i plaćući se s crkvom i Isusom praštao naričući: S Bogom Isuse! Tobože: ako ne nadvladaju, ne će više naći ni crkve ni Isusa!

Možda i nije bilo baš ovako, ali je lako vjerovati, da je bilo što slično, pa još i drugo što. A tomu se ne će nitko ni čuditi, kad pročita pastirski list ljubljanskoga biskupa Jegliča, kojim poziva na izbore ovim riečima:

»Zato ne treba promišljati, komu ćemo utorak na sv. Antuna dati svoj glas. Dati ćemo ga onim ljudima, za koje su se odlučili vodje naše ljudske (pučke) stranke; tako ću dati svoj glas i ja u Ljubljani, vi pak, moji dragi kršćanski izbornici, svaki na svojem biralištu... Što ne, proti Bogu, proti našem Spasitelju mi nećemo biti! Ne, nikakav vihar, nikakva sila ne će nas od njega otrgnuti! Jude, izdajice ne ćemo biti!... Nitko ne će dati glasa čovjeku protivne stranke!... Sad ću vas blagosloviti u ime Boga Oca... Po tom blagoslovu dodajem, da si izdajica Boga Krista ti čovjek ili mladić, žena ili djevojka, koji prodaješ ili čitaš i svojim žuljevima podupireš novine osuđenih stranaka. Budimo odlučni... Doći će smrt, sud, vječnost! Amen«.

*

Našim čitaocima ne treba potanko razlagati, da su sve ovo strahote: strahota su milijuni proti sirotinji, strahota je ovakva kortešacija s biskupske stolice. Jedna i druga strahota hoće da ima pod sobom roblje: milijunaši roblje siromašno imetkom, biskupi i svećenstvo roblje siromašno duhom.

Jadni, tri put jadni hrvatski seljak u Dalmaciji!

*

Ovi su izbori iznesli na svjetlo mnoge nezgrapnosti, mnogo protuslovlja. Prosudite na pr.: seljaci, pristaše dra Smodlaka, u društvu s milijunašima i posjednicima-samoživcima, koji žive od seljačke muke (kako je to istinito opisao mladi Jelavić)! A u kakvom je gadnom boju bio Smodlaka još nedavno s tim ljudima, s »hrvatskom« (narodnom) strankom! Pa onda Ivčević na pr., on — borac za pučku politiku, za slobodu! On, koji je dobro i na daleko poznat kao vladin čovjek, čovjek bečke

vlade! i naši su koalicionaši za njega, a proti — Krstelju! Ta to je ili ludnica, ili lopovska špilja! Ili da je Ivčević — proti svećenstvu, proti crkvi, a Krstelj — za klerikalizam! Tko to može vjerovati? Tko tu može što razumjeti?

Zato nije čudo, da su i naši u Zagrebu došli u nepriliku. Tako je na pr. »Hrv. Sloboda«, koja je gotovo u svem pristajala uz koaliciju, morala s njezinim novinama zametnuti boj radi tih izbora, jer joj se nije dalo lomiti koplje za »slavosrbe«. Ali joj je opet muka bila pristajati uz »crnoga kranjskoga žlindru Šušteršića«, proti kojemu je još nedavno pero brusila. I tako dalje.

I onda da se u toj politici snadje i razabere neuki i neupućeni seljak? I tu da se može kazati, da je narod hotio takovu politiku, kakve je zastupnike izabrao?

Jadni, sto puta jadni hrvatski seljak u Dalmaciji! Bog nas oslobodio ovakve bezdušne gospodske smutnje i ovdje u banskoj Hrvatskoj!

A od kuda ta smutnja, o tom će još biti govora.

(»Dom«, God. 1911. Br. 28.)

»Stranka narodnoga napredka«.

(Nova mađaronska četa.)

Ovih dana sazvaio je ban Tomašić u banske dvore nekoliko zastupnika, koji uz njega pristaju, za tim velike župane, katol. biskupe Švindermana i Krapca i pravosl. vladiku Grujića, te s njima osnovao novu stranku. Kako se vidi iz »programa« te stranke, to je sasvim mađaronska stranka. Program taj u glavnom glasi:

Temelji politike kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije jesu nepokolebiva podanička odanost prema kruni i tvrda vjera u starodrevni vez, koji nas veže u državnu zajednicu sa posestrimom kraljevinom Ugarskom. Da taj vez bude od koristi, za to je potrebna međusobna vjera i povjerenje obiju naroda, kao i podpuno osvjedočenje, da je ta zajednica nerazriešiva ne samo zato, što se temelji na državnim temeljnim ugovorima i zakonima, već mnogo većma i za to, što ju nalažu interesi nama i

Ugarskoj zajednički. Zadaća bit će stoga naša, da podučimo narod, da ga onaj tko mu predstavlja, da treba državnu zajednicu s Ugarskom razriešiti, krivo vodi: jedno, što tomu na putu stoje pravni temelji čitave monarkije, pa ih za to nismo sami ni ovlaštene ni kadri promieniti, o drugo, što tu zajednicu nalažu interesi naši. Zato je dužnost naša podučiti narod, da naša politika ne može biti u rušenju nagodbe, već u što boljem izcrpljenju nagodbe u našu korist. Put k tome ne može biti borba i protimba protiv Ugarske, već bratski sporazumak. Da ovoj zadaći udovoljimo, treba da upoznamo ugarski narod sa tegobama našim. Mi dakle stojimo na nagodbenom stanovištu, pa zato želimo, da se provadjanje nagodbe dovede u sklad sa slovom i duhom njezinim, a njoj je temeljni princip, da smo posebni politički narod sa posebnim teritorijem, dakle posebni individualitet, koji živi na svojoj grudi, svojim pravom i svojim narodnim jezikom. U tom pravcu treba nagodbenu praksu purgirati (čistiti), a nagodbu samu usavršiti.

Dosljedno tome zahtijevamo, da nam nagodbom zajamčeni posebni teritorij postane cjelokupan, i to u prvom redu u onom okviru, koji nam nagodba zajamčuje: ali osim toga ne valja iz vida pustiti one veze, koje vežu kraljevinu Hrvatsku i krunu sv. Stjepana sa starom bosanskom kraljevinom, jer ima dielova današnje Bosne i Hercegovine, koji su bili dio kraljevine Hrvatske. Dalje se u tom »programu« nabrajaju poznate nagodbenjačke tegobe: o hrvatskom jeziku kod zajedn. ureda i kod željeznice, o domobranstvu (koje je pomagjareno!), o nazivlju naših mjesta, (koja su pomagjarena!), o namještanju naših sinova u zajedničke službe (kod željeznica, domobranstva i šumarstva), o osnutku IV. (gospodarskoga) odjela kod vlade, o gradnji naših željeznica, o željezničkom cjeniku, o podupiranju domaće industrije, — a onda dolazi na red i seljačstvo. Tu se kaže:

»Drugim važnim pitanjem na tom području smatramo ojačanje seljačkog našeg stališa, tog najmnogobrojnijeg i najsnažnijeg sloja našega naroda, pa ćemo tražiti uredjenje njegovog posjeda, njegovog kredita, kao i uredjenje nasljednoga prava. Naročito pak ćemo brigu posvetiti unutarnjemu naseljivanju, da se tako s jedne strane na put stane prekomjernom izseljivanju, a s druge strane da se autohtonomu (domaćemu) našem pučanstvu osigura nužni zemljišni posjed, čim će se takodjer

donekle na put stati izseljivanju. Izim toga tražiti ćemo još uređenje međusobnih odnosa između gospodara i poljskih radnika, te reformu zakona u pogledu krajiških imovnih obćina kao što i reformu zakona o lovu».

Promienit će se i obć. zakon, a onda dolazi opet sva sila obećanja gospodi: osnivanje novih kulturnih institucija, medicinski fakultet, »povišenje beriva naših vrijednih (!) pučkih učitelja« i t. d., napokon izjava, da će i Srbi dobiti svoje.

*

Već smo bili mislili, da magjarona nema. I »Dom« je već bio napisao, da ih nema. A nije ih ni bilo kao stranke, nego su se pojedini stari magjaroni bili povukli na stranu kao uhvaćeni zločinci osuđeni pred poštenim svijetom. Sada je ban Tomašić te narodne zločince počeo skupljati, da od njih stvori tubože stranku, a zapravo, da opet skupi raztepenu magjaronsku četu, za koju je sam u saboru kazao, da ju je narod s pravom odsudio.

Tomašić skuplja ove ljude u starodrevnim banskim dvorovima, koji nisu njegova, Tomašićeva svojina, te tako pretvara narodne banske dvore u nedostojno sastajalište ljudi, koji se već nigdje u narodnom društvu ne smiju ni pokazati. Na čelo toj svojoj stranci postavio je osam velikih župana, tri biskupa i do sada jednoga grofa, dakle činovničku silu, crkveni ugled, crkvene novce i duhovni pritisak, napokon velikaški ugled, novce i pritisak.

Činovničku silu svi dobro poznamo. Ona kod nas u Hrvatskoj znade biti gora, nego u istoj Turskoj, te joj u narodu nitko već ne vjeruje. Pa ako se činovništvo ipak stavlja na čelo političkoj stranci, onda svatko zna, na što računaju: na pritisak i na silu.

Ona tri biskupa, koji imaju biti prvaci i vodje obnovljene magjaronske stranke, to su dva katolika: Švinderman i Krapac i jedan pravoslavni Gruić.

Za Švindermana se nije nikada u Hrvatskoj čulo, dok nije nedavno dobio još većih dohodaka i naslov posvećenoga biskupa; sada se zna, zašto je to oboje dobio: da tim pomogne obnoviti propalu magjaronsku stranku. Naravska stvar, da će time magjaronima slabo pomoći, ali će zato mnogo škoditi katoličkoj Crkvi i kršćanskoj vjeri.

Krapac je sada biskup djakovački. Bio je uvijek magjaron i tim svojim magjaronstvom uvijek se je izticao. I samo time si je zaslužio biskupsku čast i hiljadu forinti dohodka na dan! Ali to mu je sve. Narod za njega i ne zna i ne će znati.

Za Gruića, vladiku (biskupa) u Plaškom, tamo u Lici, nije se takodjer mnogo čulo ni među pravoslavnima, a još manje među katolicima; sad će mu se proćuti za ime, ali s tom tužnom slavom slabo će pomoći Tomašiću i Magjarima.

Ovi dakle ni jedni ni drugi ne će i ne mogu ništa učiniti. Ostaju velikaši. Ovi bi mogli na mjeko vrijeme okupiti stare magjarone u Hrvatskoj: ali od tih mogao je Tomašić, dok se još nije osramotio, predobiti samo šestoricu, a danas je uz njega samo jedan jedini velikaš, grof Teodor Pejačević, bivši 16 godišnji Kuenov veliki župan i bivši ban koalicijske vlade. Ostali velikaši Tomašića i preziru i mrze, a među sobom su podijeljeni na tri, četiri skupine.

Ali da Tomašić uz činovnike i uz crkvene poglavice dobije i sve velikaše, ne će i ne može dobiti nikoga ni u narodu, ni u obrazovanoj i slobodnoj inteligenciji, jer je ne samo tobožnji program obnovljene magjaronske stranke podpunu nesmisao, nego i sam način, kako osniva stranku, dokazuje samo očajnu borbu za bansku stolicu i tešku muku, da udovolji nječijoj želji i zapoviedi.

Ili, zar se danas, kad je izborno pravo i kod nas prošireno, ovako, u banskim dvorima, osnivaju stranke? Kad je novinstvo prigovorilo, što se stranka osniva odozgora, što ju osniva ban, činovnici, biskupi, grofovi, odgovorile su »Narodne Novine«, da je to sasvim u redu, jer da našu politiku ne će valjda voditi pastiri i postolari (»šušteri«), nego velikaši i inteligencija. S tim se je ciljalo i na seljačku stranku, ali i na sve naše gospodske stranke, koje se s punim pravom najviše uzdaju u tako zvane male ljude, izbornike. A ako su banu Tomašiću ti izbornici »pastiri i šoštari«, onda on pljuje na sav narod, koji po ustavu i po novom izbornom zakonu imaju pravo i dužnost birati narodne zastupnike — voditi politiku. Mi, da ne znamo, o čem se radi, mi ne bi pojмили, kako s ovakvim mislima u današnje vrijeme može njetko i pomišljati na kakvu stranku. Ta s kojim će licem ovi ljudi doći pred »pastire« i »šoštare« i moliti ih, da im dadu glas i ovlast, da u njihovo ime govore u saboru? Hoće

li se naći seljak ili gradjanin, koji bi toj drzovitoj, nadutoj i sasvim zaostaloj gospodi dao svoj glas? Ne će i ne smije! Baš naprotiv: Po cijeloj Hrvatskoj, po gradovima i po selima, gdje god se pokaže koji vladin magjaronski kandidat, staro i mlado, muško i žensko dočekati će ga s ledenim odvratom: Takove gospode mi ne trebamo!

A sam tobožnji »program« te tobožnje stranke nema nikakvog smisla, pa je upravo čudo, da su ga mogli sastaviti ljudi, koji žive među hrvatskim narodom. Ostavimo na strani sasvim nepolitičku tvrdnju: da je naša zajednica s Ugarskom nerazrešiva (kad nema zajednice na svijetu, koja bi bila vječna!), pa pitamo: Kako se još može naći u Hrvatskoj čovjek, koji kaže, da je naša zajednica s Ugarskom u našem interesu, za našu korist? Ta to je gotova ludost, — što dokazuje sam taj tobožnji program svojim lomatanjem o našim tegobama, a to lomatanje traje već preko 40 godina! Gdje će se naći moždjani, pa bili i pastirski i šoštarski, koji će tu naći kakav interes našega naroda? Očevidno je samo to, da tu vide svoj interes samo oni, koji su taj »program« sastavili.

Ovakvi i samo ovakvi ljudi mogu buncati o »bratskom sporazumku« s Magjarima, — ali političari nigdje na svijetu ne vode politike po nekakvom bratstvu. Pa to je i sasvim naravski! I da ovi ljudi ikoliko misle ozbiljno, oni bi se morali stiditi ovakve ludosti: tvrditi, da mi Hrvati imamo svoju zemlju (teritorij), svoje pravo, da smo svoji i za sebe (da imamo individualitet) — i da moramo tek po bratstvu, jadikujući o svojim tegobama — tražiti svoje pravo! Ta ima li još bolvana na svijetu, koji ne vidi — ali tu se moramo ugrizti za jezik! O bratstvu s Magjarima buncala je, i ne samo buncala, nego i pjesme pjevala i — koalicija! Gdje se do vraga, Bože prosti, kuje ova zločinačka rugoba o nekakvom bratstvu s Magjarima-azijatima i s njihovim židovima, koji nas do kosti oderaše i do praha poniže, — dok se u domovini rođena braća vriedjaju i uništavaju radi sitnica!

Ali svejedno! O tom bratstvu s Magjarima ne zna i ne će hrvatski narod da zna sasvim ništa, pa da o njemu stanu angloskim glasom pjevati svi koruši nebeski, — sav će hrvatski narod od iznemogloga starca do djeteta, koje je došlo k razumu, začepiti uši i kriknuti iz svih sila, a iz dna srca: Prestanite!

Odlazite! O bratstvu s Magjarima govore samo magjaroni, a mi za njih imamo samo jednu riječ: Odlazite! Ne ćemo vas!

Taj glas treba da se čuje i čut će se po cijelom našem narodu na viest, da se magjaroni okupljaju:

Dolje! Dolje! Dolje magjaroni!

(»Dom«, God. 1911. Br. 29.)

Pravaška sloga.

Kako je poznato većini naših čitalaca, negdašnja »stranka prava«, kojoj je svojim govorom u hrv. saboru god. 1861. udario temelj pok. Ante Starčević, a razširio ju i proslavio najviše David Starčević, imala je već god. 1887. dvadeset i pet zastupnika u hrvatskom saboru. No nije prošlo ni deset godina, stranka se prvi put razciepala, naime god. 1895., kad je većina stranke prava pod vodstvom Frana Folnegovića počela »šurovati« koje s kim, radi čega je sam A. Starčević svoje drugove ostavio. Od onda su bile dvie stranke prava »domovinaši« (tako su se zvali po novinama svojim, koje su se zvale »Hrv. Domovina«) i »čista« stranka prava, koju je od sada vodio dr. Jos. Frank (po tom nazvani »čisti« ili »frankovci«). Tako je to trajalo skoro deset godina, dok se god. 1904. nisu »domovinaši« sjedinili s »obzorašima«, najljucim negda protivnicima pravaša, i poprimili ime »hrv. stranka prava«. Ove je stranke nedavno sasvim nestalo, jer se spojila s naprednjacima i stvorila novu »hrv. ujedinjenu samostalnu stranku«. Budući da je »hrv. stranka prava« poobzorašena i poslavosrbljena, a frankovci su bili protiv svećenstvu, ostalo je mnogo pravaša svećenika, koji nisu mogli ni na jednu ni na drugu stranu, pa su osnovali novu, i to kršč.-socijalnu stranku prava, koja je izdavala svoje novine »Hrvatstvo«, čista (»Hrv. Pravo«) i kršč.-socijalna (»Hrvatstvo«, urednik pok. Harambašić), koju su prozvali »furtimašima«, jer je »furtim« (t. j. krađom) kušala predobiti i pok. biskupa Strosmajera. Ali sve su tri bile slabe, a kršč.-socijalna nije ni došla u sabor. Za Rauhove vlade (god. 1908.) razdvoji se i čista (Frankova) stranka prava: Dr. M. Starčević ostavi s njekoliko drugova Franka i osnuje četvrtu stranku prava: »Starčevićevu stranku prava« (to su »milinovci«, novine »Hrv. Slo-

boda»), ali pošto su se pred godinu dana (u rujnu 1910) sjedinili frankovci i furtimaši i nazvali se prosto »stranka prava«, bile su opet samo dvie stranke prava: Milina i franko-furtimaška.

Borba izmedju ovih raznih stranaka prava bila je žestoka, žešća nego nekada izmedju pravaša i slavosrba, osobito u zadnje vrieme izmedju frankovaca i milinovaca. Ova je borba djelovala dakako i na pravaše u ostalim hrvatskim zemljama, u Dalmaciji i Bosni-Hercegovini, pa je i tamo bilo pristaša ove ili one stranke prava. No ovih dana, 24. i 25. srpnja, sastadoše se iznenada na vieće ne samo milinovci i franko-furtimaši iz banske Hrvatske, nego i nekoji prvaci iz Dalmacije i Bosne, te zasnovaše obću pravašku slogu. O toj slozi donesoše prošle sriede (27. srpnja) novine jedne i druge stranke: »Hrv. Pravo« i »Hrv. Sloboda« na prvom mjestu i pod debelim naslovom »Za pravašku slogu« ovu viest:

I. Odaslanici »Stranke prava« i »Starčevićove stranke prava« u Banovini i Dalmaciji te Hrvatske katoličke udruge u Bosni i Hercegovini, sakupljeni na konferenciji u Zagrebu, dne 24. i 25. srpnja 1911. prihvaćaju jednoglasno sljedeće zaključke:

1. Jedinstvo svih pravaških ogranaka širom hrvatskih zemalja u jedinstvenoj stranci prava nuždni je preduvjet za sustavno, organizirano i složno političko djelovanje, koliko prema svim drugim strankama u hrvatskim zemljama, toliko i prema raznim vladama i ostalim političkim činbenicima u monarkiji.

2. Stranka prava prama tomu izstupa u svim političkim, državno-pravnim i drugim obće narodnim pitanjima kao jedna cjelina i jedinstvena prema svim drugim strankama u domovini.

3. Stranka prava kao strogo hrvatska državopravna stranka stoji prema vladama i drugim političkim činbenicima u onom odnošaju, koji izvire logično iz programa njezina, a udešuje taktiku svoga rada prema zaključcima vrhovne uprave stranke.

Vrhovna uprava stranke prava sastoji iz delegata pokrajinskih pravaških organizacija, od kojih one u Banovini biraju šest, u Dalmaciji tri, u Istri tri, u Bosni i Hercegovini tri.

4. Zadaća je ove uprave provesti u djelo jedinstvenu organizaciju stranke prava u svim hrvatskim zemljama te radi posala cjelokupne stranke prava i narodne hrvatske politike sastajati se u redovitu sjednicu stalno barem dva puta na godinu,

svaki put u različitoj pokrajini i u gradu unapred za to odlučenom.

5. Sve pokrajinske organizacije stranke prava obvezuju se držati se zaključaka vrhovne uprave stranke prava prihvaćenih sa dvie trećine glasova prisutnih delegata, te se istima bezuvjetno pokoriti.

6. Nijedan član uprave cjelokupne stranke prava i nijedan član bilo koje uprave pokrajinskih pravaških organizacija ne može po sebi davati bilo kojim trećim činbenicima obvezatnih izjava za stranku prava bez naročitog ovlaštenja cjelokupne vrhovne uprave putem redovitog zaključka.

7. Uprava cjelokupne stranke prava stupiti će, čim se obavi konstituiranje njezino, u doticaj sa braćom Slovencima u svrhu sporazuma za zajednički rad na temelju programa stranke prava.

8. Do biranja uprave prisutni konstituiraju se u odbor u svrhu provedenja gornjih zaključaka.

II. Narodni zastupnici i izaslanici stranke prava i Starčevićove stranke prava, sabrani na sveobćoj pravaškoj konferenciji dana 24. i 25. srpnja 1911. u Zagrebu zaključuju:

1. Da će u predstojećim saborskim izborima poći složno u izbore te izstupati jedinstveno kao cjelina prema ostalim strankama u Banovini.

2. Izabrani zastupnici sačinjavati će jedan saborski klub, te će u dojučem saboru u cjelokupnom svom saborskom radu postupati isto tako složno i jedinstveno koli prema vladama toli prema drugim političkim strankama.

3. Da će i u izvansaborskom svom djelovanju raditi u smislu gornjih zaključaka te složno poduzimati nužne korake za provedbu potpunog jedinstva stranke prava.

Izaslanici obvezuju se zagovarati u krilu svojih stranaka prihvati i provedenje ovih zaključaka.

Ove zaključke ima odobriti vieće obiju stranaka dne 10. kolovoza o. g.

*

Čim se je saznalo za ove zaključke, počeo je novinski boj izmedju koalicije i izmirenih pravaša oko »Hrv. Slob.« i »Hrv. Prava«. Da imamo prostora bilo bi najbolje, da doslovce priob-

ćimo što više razloga s jedne i druge strane, da vidimo, što jedni drugima prigovaraju i čim se brane. Ali kad to ne možemo, skupit ćemo samo u kratko prigovore i odgovore, a onda ih u kratko prosuditi.

Koalicija (»Hrv. Pokret«) prigovara tomu novomu pravaškomu bloku (sklopu), da pomaže Tomašića, a dokazuje to time, što su milinovci sami još pred koji mjesec (na pr. 13. travnja 1911.) sami pisali da se sada treba odlučiti: ili da odbacene i pokopane a sada uzkrsavajuće sablasti (t. j. stare mađjarone) potjeramo nazad u grobove, ili da im omogućimo uskrišenje. »Za ovo potonje« (t. j. za uskrišenje mađjarona) »zovu u slogu franko furtimaši«. To je i sasvim naravski, dokazuju dalje koalicionaši, jer glavni ljudi u tom pravaškom bloku (Prebeg, Milobar, Aleks. Horvat, Zagorac) nisu nikakvi opozicionalci, a da šuruju i kane šurovati s vladama, priznaju i sami, kad i poslie izmirenja pišu (»Hrv. Pravo« od 28. srp.): »Glavno je, da stranka svoj program ne napušta, a oživotvorenje toga programa iziskuje doticaj s faktorima, koji odlučuju«, t. j. glavno je — tumače koalicionaši — da imate programi, kojim prikrivate svoje šurovanje s vladama.

Što se tiče samoga cilja toga pravaškoga sklopa, prigovara koalicija da to još nije ništa, ako pravaška većina opozove delegate iz Pešte i adresom javi kralju (ako sabor i ne bude razpušten), da ne će birati novih izaslanika u Peštu. Uza to prigovara, da sav narod nije za pravaše, osobito pak da će proti pravašima biti Srbi (njih 1,700.000 u hrvatskim zemljama), a i Slovence treba tek predobiti.

Pravaši naravski odlučno odbijaju klevetu, pa pomažu banu Tomašiću, pa se Ivan Peršić pače prieti, da će nožem braniti svoju čast i poštenje! A zastupnik Hrvoj, šuteći o Prebegu, Milobaru, Horvatu i Zagorcu nabraja opozicionalce poštenjake: M. Starčevića, Antu Pavelića, župnike Novaka i Tomca, pak Pazmana i Lončarića, na što im koalicija odmah uzvraća: Kad na naš prigovor nabrajate ove, koji nisu za Tomašića, priznajete time, da oni drugi jesu.

O prigovoru, da pravaši pomažu Tomašiću, piše F(ran) M(ilobar) prekjučer u »Hrv. Pravu« među ostalim ovako: »Pitanje dakle izmedju koalicije i pravaša ... vrti se o tom, imade li buduća većina biti pravaška ili koalicionaška. No koalicija ...

hoće da stvar upravo ... svjestnim izkrivljenjem prikaže odiozno (s mržnjom) po pravaše, jer tvrdi, da mi hoćemo Tomašiću pribaviti većinu, a ne sebi. Drugim riečima, koalicija hoće da utuvi svojim čitateljima: »tko nije za koaliciju, taj je za Tomašića«. Dalje piše: »Ne dodjemo li do sporazuma (naime s koalicijom), u sabor će doći oslabljene nagodbenjačke frakcije (strančice) i jedna jaka pravaška stranka, koja će u saboru dominirati (gospodovati). I zato, ako nama kooperacija (suradnja, sporazum, naime i s koalicijom) ne bi stavljala u izgled više prednosti, onda ... nam kooperacije ni ne treba. No drugo je pitanje«, piše dalje, ako se pravaši s koalicijom sporazumiju, što će raditi poslie izbora: onda bi moguća bila obća narodna borba. Ali ako koalicija ne će sporazuma i za rad poslie izbora, onda će se voditi samo pravaška borba. Ali će koalicija pristati na ovakav sporazum svakako kod drugih izbora, »jer bez kooperacije moglo bi i budućemu saboru brzo odzvoniti«.

Mi ćemo se na ovo dakako pitanje osvrnuti budući put.

(»Dom«, God. 1911. Br. 31.)

Narod je već odlučio.

Hrvatska politika opet je zagrezla. Sabora nema već pol godine, pa će svakako biti novi izbori ili u jesen ili u proljeće. Ali čemu i novi izbori, ako i u novom saboru bude isto, što je i bilo u starom, t. j. ako u saboru ne bude većine, t. j. sloge za nikakvu stvar, kako je nije bilo i nema je u sadašnjem saboru? Zato se već duže vremena snuje i nastoji, kako bi u sabor došla ovakva ili onakva većina. A o tom, koje će stranke dobiti većinu, o tom će mnogo odlučiti seljačka stranka, pa se o tom mnogo govori i dosta piše u novinama. Da naši pristaše i čitaoci uzmognu prosuditi, o čemu se radi, treba tu stvar jasno razložiti.

Seljačka je stranka osnovana zato, da se pomogne seljačkomu narodu, bez kojeg u Hrvatskoj skoro ni nema naroda, jer kod nas, kako je poznato, od 100 ljudi ima blizu 90 seljaka. A da se seljačkomu narodu pomogne, treba ukinuti ili promieniti zakone, naredbe i uredbe koji su mu na štetu, a stvoriti

novе, које ће му бити на корист. Који су то закони, наредбе, uredbe i odredbe, o tom smo dosta pisali u ovim našim novinama i razlagali na skupštinama i sastancima. Poznato je i to, da se ti zakoni i uredbe mogu promieniti samo u saboru, i to samo onda, ako je sabor na okupu i ako hoće i može raditi, t. j. ako u saboru ima slogе i ako ga kralj ne odgodi i ne razpusti. A hoće li kralj sabor odgoditi ili razpustiti, to mnogo zavisi od peštanske i od naše vlade, t. j. od bana i od ministra predsjednika, koji to kralju predlažu, ali još više to zavisi o tom, kakva je saborska većina. Naročito je važnije, da za seljačke potrebe bude saborska većina, negoli vlada, jer vlada ne može sabora prisiliti, da ukine, ili promieni koji stari, ili da stvori novi zakon ili uredbu. Zato treba stvoriti u saboru većinu, koja će biti za seljačke potrebe. Seljačka je stranka danas daleko od takve većine, a tako brzo ne će je ni imati, pa hoće li seljačkomu narodu pomoći brzo ili odmah, mora tražiti sporazum s drugim strankama i to na temelju seljačkih potreba. Drugoga puta nema.

Ali tu sada dolazi jedna velika teškoća, jer ih ima, koji kažu ovako: Većina ne može u saboru raditi, ako prije ne prizna nagodbe, a to je magjaronstvo. A mi nagodbe ne priznajemo, mi ne ćemo biti magjaroni.

Tako kažu pravaši.

A kad im se odgovori, da je po tom teško misliti na to, da se pomogne seljačkom narodu, onda odgovaraju: To se razumije, da se narodu ne može pomoći, dok je tu nagodba. Zato prije svega treba srušiti nagodbu.

To su eto dva različna puta: ili najprije pomoći seljačkomu narodu, ili najprije srušiti nagodbu.

Kojim putem bi to išlo, da se pomogne seljačkomu narodu, to je u kratko već spomenuto, pa još dodajemo ovo: Pita li tko, bi li vlada i kralj pristao na to, da se seljačkomu narodu pomogne, na to je odgovor gotov, jer su zastupnici seljačke stranke prije otvorenja ovoga sabora predložili banu glavne seljačke potrebe, pa ih je ban prihvatio i predložio kralju, te je te zahtjeve i Nj. Veličanstvo kralj prihvatio, potpisao i saboru dojavio u svojem odpisu ili reskriptu, da će se o tim potrebama u saboru razpravljati. Da bi dakle i nagodbena vlada na seljačke zahtjeve pristala, kad bi došla u stisku, to je stalno, ako sudimo po svom iskustvu.

Treba dakle naći još u saboru većinu zastupnika, koji bi bili za seljačke zahtjeve. Zato je sasvim naravski, da bi se zastupnici seljačke stranke imali složiti s onom strankom, koja bi ne samo pristala na to, nego i svom snagom svojom radila za to, da se najprije udovolji glavnim potrebama seljačkoga naroda. Kada bi se i koliko bi se tim potrebama udovoljilo, to bi dakako mnogo zavisilo o saborskoj većini, ali da bi glavne krvave krivice bile uklonjene, to je posve stalno kad bi baš na tom temelju samo došlo do ozbiljnoga sporazuma.

A sada da vidimo, kako bi bilo s rušenjem nagodbe.

Obično se kaže, da bi sabor bio odmah razpušten, čim bi u sabor došla većina, koja bi htjela rušiti nagodbu. »A što onda?« — pitaju na to protivnici pravaške politike, a pravaši odgovaraju. »Ništa zato, što bi sabor bio razpušten i tri puta i deset puta! Neka dodje i komisar, ne će uvijek ostati! Jednom bi tomu bio kraj, jednom bi se Hrvatskoj moralo udovoljiti«.

Recimo, da bi bilo ovako, kako kažu pravaši: da bi sabor bio i deset puta razpušten, da bi došao komisar, ali da bi tomu jednom morao biti kraj, — recimo za pet, deset, dvadeset, petdeset godina (jer još nismo čitali, ni čuli, da bi tko znao reći, kako bi to dugo trajalo).

Što bi se u ovih pet, deset, dvadeset, petdeset godina događalo, to si možemo misliti. Magjari bi zadržali svoju vlast nad Hrvatskom cijelo to vrijeme, — o tom sumnje nema. Kako nam je sada, kad imamo sabor i vladu, koja ipak mora na to misliti, da će imati saboru odgovarati, to vidimo. Kako bi nam bilo, kad ne bi bilo sabora toliko godina, što bi radila vlada i oblasti, to ne znamo, ali se dobru nadati ne možemo. No glavno je ovo: Gospodske plaće i dohodci to bi ostalo, kako je i danas, a isto tako sve ono zlo i krivice, koje trpi seljački narod, i to bi ostalo kao i danas, ako ne bi bilo i gore, — a kako dugo, to još ne znamo. Gospodi bi dakle bilo prilično svejedno čekati makar kako dugo, dok se sruši nagodba, ali je pitanje, kako bi bilo seljačkomu narodu.

Na to pitanje čujemo dva odgovora:

Jedni kažu: Narodu nije zlo, a kad bi mu i bilo zlo, narod je patio stotine godina, pa neka prepati još malo, dok si domovinu oslobodimo.

A mi na to odgovaramo: Narodu je zlo i ne može više bez velike štete za cijelu domovinu trpjeti ni čekati, jer da narod upravo i bježi u Ameriku, to je očevidno, to je poznata stvar. Svaka godina čekanja ne samo da je teška stotinama tisuća naroda, nego je i veliki gubitak za domovinu, jer mi smo uz ovakovu krivicu svaku godinu slabiji.

»Nagodba je kriva, što smo slabi i sve to slabiji! Oni nas izsisavaju, oni troše milijune naše muke«. Tako odgovaraju pravaši.

Istina je. Ali ne olakšamo li život seljačkomu narodu i ne dademo li mu pravice i slobode, koje danas nema ni za liek, te počnemo li najprije rušiti nagodbu, pravaši sami priznaju, da će dugo, možda jako dugo ostati sve ovako, kako jest, pa onda imamo dvie štete: i dalje će nas jednako (a možda i više) guliti Magjari i k tomu još gnjaviti domaća naša krivica.

To su eto, kažemo i opet, dva puta.

Hoćemo li jednim ili drugim, o tom, mislimo mi, ne bi smjelo odlučiti nekoliko ljudi, kojima je svejedno, odluči li se ovako ili onako, jer će njima biti dobro i ovako i onako.

O tom ima odlučiti samo narod, koji ima i trpjeti i stradati, a taj je narod, koliko je zbilja probudjen, o tom već i odlučio. Seljačka je stranka naime još prije zadnjih izbora u tom smislu izdala izborni proglas, da narod odluči na biralištu. Pitanje je bilo jasno: Hoće li seljački narod da mu se odmah pomogne, ili je spreman čekati (kako dugo, to se ne zna), dok bude srušena nagodba, dok se riješimo Magjara. I gle, preko 15 tisuća slobodnih seljačkih gospodara odgovorilo je pred godinu dana jasno i glasno: Hoćemo, tražimo, da se najprije koliko toliko olakša naše seljačko breme; hoćemo i tražimo, da se obuzda svaka činovnička samovolja, da se seljaku baš ne otimlje njegova muka i da se i sa seljakom postupa kao s čovjekom.

Taj odgovor bio je osobito jasan kod užih izbora u Velikoj Gorici, Hercegovcu, Novskoj i Bošnjacima, gdje se broj glasova za seljačkoga kandidata povećao za stotine.

U Bošnjacima 1200 izbornika pokazalo je, da narod ništa ne vjeruje nijednoj magjaronskoj vladi i da ništa ne drži do nijednoga člana takve magjaronске vlade.

U Novskoj je seljački narod pokazao, da ništa ne drži do

ljudi, koji viču na nagodbu, a narod gule, ili im je svejedno, ako ga drugi gule i dave.

U Velikoj Gorici seljački je narod pokazao, da više ništa ne drži do samoga imena Starčević, te je Mile Starčević iz ciele Posavine dobio samo 4 glasa, a kandidat seljačke stranke 714! U Hercegovcu napokon odsudio je seljački narod i politiku koalicije i dao prednost seljačkomu pravu i seljačkim potrebama pred svekolikom tobože jednom praktičnom i jednom ozbiljnom koalicionaškom politikom.

*

Kad je seljački narod odlučio da ne može i ne će čekati na olakšanje svoega života i ukidanje poznatih krivica u našim zakonima, upravi itd. dok se ukine nagodba, — time nije pristao uz nagodbu niti odobrio magjarsku prevlast u Hrvatskoj. Baš naprotiv, narod dobro zna, da baš zato i treba najprije snagom, uztrajnošću i nadom u uspjeh povesti borbu proti silovitoj i otimačkoj vlasti magjarskoj nad Hrvatskom.

Nema dakle straha, da bi seljački narod radi svojih teškoća ili radi svoje koristi tako rekući izdao cijelu domovinu. Naprotiv je istina, da za magjarsku prevlast, pa ni za Magjare ne će biti žive duše, čim se krivičnoj današnjoj gospodi stegne vlast i dohodak uredi tako da ne mogu naroda »sve po zakonu« guliti i upropašćavati.

No sasvim drugačije stoji stvar, ako seljački narod pomogne pravaškim strankama do većine u saboru, bez obzira na svoje seljačke potrebe. Kad bi naime pravaši nagodbu u istinu i srušili, seljačkomu narodu ne bi bilo bolje, jer bi dosadašnja domaća gospodstva krivica ostala, t. j. ostali bi svi tereti, krivični zakoni, globe, zatvori, prevelike činovničke plaće, gulionice, bezkrajne parnice i t. d. i t. d. |

Velika je dakle razlika za seljački narod, pristane li na jednu ili na drugu stranu, a za gospodu je to svejedno.

Drugo je ovo: To nije sasvim sigurno, da bi sabor morao biti odmah razpušten, čim dobiju većinu pravaši, osobito današnji. Sabor je naš doduše više puta već odgodjen i razpušten, ali kako se iz svega vidi, ipak se gleda, da se sastavi kakva takva većina, pa da sabor barem nešto radi. A kod sastavljanja takve većine za nuždu dobra je vladi svaka stranka. Bila je dobra koalicija, i to dva puta, — ona koalicija, koja je

u Beču tako i tako omražena itd. Ban Tomašić htio je u takvu većinu privući i seljačku stranku, premda je znao, kakva je, što misli o nagodbi, Magjarima itd. To vladu ne smeta. Njoj je glavno, da se prokuburi i protura makar samo godinu, dvie, — pa kad ne ide s jednom, pokušat će s drugom strankom. Pa to i jest politika i u našoj carevini, a dobrim dielom i u cijeloj Evropi. Sasvim je dakle lako moguće, da bi vlada, kad bi i pravaši dobili kakvu takvu većinu, pokušala s njima sporazum. U tu svrhu bi im sve obećali, započeli dogovore, koji mogu trajati mjesec dva, i duže: onda bi sabor bio odgodjen, pa bi se dogovaranje nastavilo — i godina će, a možda dvie, i tri proći, — nagodba ostati, a seljačko breme još otežćati.

Treće je ovo: Za volju banskoj Hrvatskoj ne će se nagodba rušiti. Te snage u banskoj Hrvatskoj nema i ne može biti. Nagodba će, se rušiti i stvarati nova država za volju i na zahtjev složne banske Hrvatske, Dalmacije i Bosne, i to onda, ako budu povoljne prilike u svoj ostaloj carevini, t. j. ako magjarski siloviti velikaši sveobćim izbornim pravom izgube današnju svoju vlast i ako ostali Slaveni budu uz nas.

I zato je prema svemu tomu seljačka stranka do sada radila i odsada će raditi ovako:

1. Ni na minutu ne dati pardona takvoj nagodbenoj vladi, koja je magjaronska, to jest koja Magjarima izdaje i naša zakonjena narodna prava, a uz to seljački narod progoni i tlači. Za rušenje takve magjaronske vlade seljačka je stranka za slogu sa svakom strankom, pa je za to dne 6. veljače 1908. proti vladi Rauhovoj podpisala onu oštru odluku zajedno s koalicijom i sa socijalistima (frankovci su utekli, a starčevićanci radi njih u posljednji čas uzkratiše podpis).

2. Ako imamo takvu nagodbenu vladu, koja se strogo drži zakona, te ne da Magjarima bar novoga, što im nagoda brani, može se takva vlada trpjeti uz uvjet, da seljaštva ne progoni i ne tlači, nego da udovolji bar najvećim seljačkim potrebama.

3. Treba neprestano medju slavenskom braćom u carevini tražiti prijatelja, a i s našim Srbima biti u sporazumu, da u sgodan čas, kad se u cijeloj carevini stane mienjati današnje njezino uredjenje, da u taj čas u Hrvatskoj bude u saboru jaka većina, koja će u ime cijeloga naroda izjaviti, da Hrvatska nipošto ne će ove zajednice s Ugarskom.

Eto, ovo i ovako radi seljačka stranka, hvala Bogu, već šest godina. Za ovu i ovakovu seljačku, hrvatsku i slavensku politiku glasovalo je kod zadnjih izbora 15 tisuća svojih slobodnih hrvatskih gospodara; za ovu i ovakovu politiku glasovat će kod budućih izbora i 30 tisuća seljaka, a nije daleko vrijeme, kad medju seljačkim narodom ne će imati baš nikakvoga uspjeha ona i onakva politika, koja svoj gospodi čuva sve plaće, i dohodke (krivične i pravične), a seljačkomu narodu poručuje, neka čeka i trpi makar još i petdeset godina. Takva »politika« nije samo nenarodna i nekršćanska, nego i nečovječna, i zato ju je probudjeno hrvatsko seljaštvo već odsudilo i zabacilo bez apelacije i bez pardona.

Dr. Ante Radić.

Stjepan Radić.

(»Dom«. God. 1911. Br. 32.)

Nečista rabota.

Hrvatska se je politika zadnjih godina bila tako zamutila, da je bilo dosta i političara, koji se nisu znali snaći. A koliko je smutnje bilo u narodu, koji nije znao, na koju bi stranu, dovoljno je poznato. Sad se stvar prilično razbistrila. Bilo je zadnjih dana više znakova, po kojima se moglo suditi, što znači slaganje zavadjenih »pravaša«, ali jučerašnji (22. kolovoza 1911.) članak »Hrvatske Slobode« pod naslovom: »Otc i djeca« sjajno je i bez prikrivanja razsvietlio prošlu i sadašnju pravašku politiku. Evo naime, što se tu kaže:

»Da hrvatski narod uzmožne razumjeti današnju političku situaciju (položaj), treba da se sjeti povjestnih događaja iz sedamdesetih godina. Dolazkom baruna Levina Raucha na bansku stolicu pročišćena bude uprava od »obzoraštine«, a »obzoraši« se zakleše uništiti njega, sbaciti ga sa banske stolice te doći do unosnih mjesta, s kojih su bili sbačeni. Nijedno im sredstvo u tom poslu nije bilo na odmet. Laž, kleveta, izmišljotine, osobni napadaji, pamfleti (sramotni spisi) bijahu na dnevnom redu. Pošto stranka prava nije htjela slijediti te ljude u nečistoj raboti, »obzoraši« su proglašivali pravaše Rauchovim pomagačima, saveznicima magjarona, kod kuće, dočim po peštanskim i bečkim

novinama prikazivahu pravaše revolucionarcima, neprijateljima monarhije i dinastije.

Rauch je bio zazoran Magjarima, jer je htio, da se nagodba poštuje, da se ona vrši onako, kako je bila stipulirana (utanačena). U listopadu 1869. poslao Rauch svoj prvi memorandum (spomenicu, predstavku) na peštansku vladu u pitanju provedenja nagodbe. Magjarima je to bilo zazorno, jer nisu nikada ozbiljno ni pomislili izvršiti ono, što je u nagodbi bilo utanačeno u korist Hrvatske. Ali ne bi bili nikada srušili bana hrvatskoga odklonom njegovih opravdanih zahtjeva, da nisu našli pomagače u »obzorašima«. Ovi su dobili zadaću, da ga ruše kod kuće patriotskim (rodoljubnim) geslima, da ga omraze pred narodom, istodobno su morali oslabiti njegov upliv na dvoru. U to ime se je sastavio ovdje u Zagrebu odbor, koji imadjaše zadaću, da prevadja na njemački jezik sve članke i razprave Starčevića i Kvaternika te da ih šalje u kabinetsku kancelariju, da dvor vidi, kakove se grozne stvari pišu proti Austriji! Trebalo je pokazati dvoru, da se pod pokroviteljstvom bana Levina Raucha u Hrvatskoj podupire jedna anti dinastička stranka, stranka revolucionaraca. I upliv Rauchov usljed tih »obzoraških« podlih denuncijacija pade — na dvoru. Samo bedaci mogu vjerovati, da je Rauch pao radi toga, što je imao udjela u lonjskopoljskoj afairi i što je izgubio parnicu pred austrijskim vojničkim sudom u Petrinji. On je pao u istinu, jer je bio opisan, da je u savezničtvu sa pravašima.

Nu njegov pad nije bio dostatan »obzorašima«, trebalo je njima domoći se korita. Trebalo je dokazati Beču, da su u istinu oni jedna dinastična i lojalna (vladaru vjerna) stranka, — stranka, koja imade oslonu u narodu. Stoga preko svojih ljudi, kojima je bezazleni Kvaternik vjerovao, osobito preko Vončine i Miškatovića, podje im za rukom, da navedu onoga idealnoga i požrtvovnoga fatalistu Kvaternika na čin, iz kojega su »obzoraši« imali crpsti svu korist, naime korito.

Denuncijacijama i izdajom naroda pošlo je »obzorašima« za rukom dočepati se vlasti i grizti iz korita. Kad se je čulo za rakovačku smutnju, graknuše kao pomamni, da treba povješati sve pravaše. Pravaši su im bili najtvrdja kost u grlu. Dok je bilo i jednoga u saboru, nije im bilo moguće izvesti izdaju, koju su izveli godine 1873.

Ante Starčević je to opisao i prikazao u brojnim svojim govorima i brošurama. On je za to nazvao »obzoraše« pravim imenom: skotom«.

*

I našim su čitaocima bile poznate sumnje, da su pravaši bili u nekakvoj svezi s prvim nagodbenim banom, Levinom Rauchom, pače da je i sam pokojni A. Starčević pisao u rauhovske novine, — ali je zacielo mnogi mislio, da je to kleveta, izbačena u divljoj strančarskoj borbi. A da podpunu istinu kažemo, i mi smo mislili, da je između pravaša i prvoga nagodbenoga bana bila doduše nekakva sveza, ali smo mislili i to, da je to bilo tek za nevolju, t. j. da su »obzoraši« kao spretni političari znali pravaše natjerati na oko samo u Rauchov tabor, ali da pravaši nisu imali ništa zajedničkoga s Rauchom i njegovim magjaronstvom. Jedino što smo držali, da je pravašima i magjaronima bilo zajedničko, to je bila njihova i magjaronska mržnja na Austriju i na slavenstvo.

Sad vidimo, da je ta stvar ozbiljna. Iz ovoga pitanja »Hrv. Slobode« vidi se jasno, da su pravaši bili saveznici prvoga nagodbenoga bana. Današnji pravaši otvoreno priznaju, da je prvi nagodbeni ban, Levin Rauch, bio bolji od narodne opozicije, pa da ga oni nisu htjeli rušiti. To bi bila »nečista rabota« — rušiti nagodbenoga bana! Zašto? Zato, što je ban Levin Rauch išao za tim, da se točno vrši nagodba.

Evo dakle, što je bila pravaška politika! Koliko su narodu govorili i pisali, da sva njihova borba ide za tim, da se sruši nagodba i da su svi nagodbeni bani jednaki, a sad evo pišu o prvom nagodbenom banu, kao da je bio poštenjak, kojega su obzoraši klevetama i lažima srušili! To je bila »nečista rabota«, u koju pravaši nisu htjeli. »Nečista« je dakle rabota — rušiti nagodbene bane, poznate magjarone, a čista je očevidno i pravaška rabota — pomagati im i uništavati narodnu opoziciju. To kažu eto pravaši sami. To je bila zadaća pravaštva od početka, to mu je i sada i danas.

No svatko će, tko i malo misli s pravom pitati: A kako to, da, »pravaši« sad na jedanput otvoreno brane jednoga bana magjarona, dok su to do sada kako tako sakrivali? Ne boje li se, da će to narodu otvoriti oči i da će ih narod ostaviti? Što se je

dogodilo, da se pravaši usudjuju pred narod s ovako omraženom politikom?

Tu stvar stoji ovako:

Pravaši računaju, da je mržnja na domaće »slavosrbe«, »obzoraše«, mnogo veća nego mržnja na bilo koju tudjinsku vladu i njezine pomagače. Zato se nadaju, da će i njihovi pristaše, osobito kad se razbjesne u izbornoj borbi, premahnuti makar i na mađjaronsku stranu, samo da unište »potajne koritaše«. Tako i piše jučerašnja »Hrv. Slob.« ne tajeći i ne sakrivajući ništa. No tomu se ne treba čuditi, jer treba znati, da su pravaši, koliko ih još ima onih starih, tako odgojeni: da su slavosrbi najveći dušmani hrvatskoga naroda, koji su se upravo zakleli, da će hrvatski narod upropastiti.

S ovim treba računati. Treba znati, da se naše stare gospodске stranke, koliko imadu pristaša u narodu, diele još uvijek na dvoje: na »slavosrbe«, i »stekliše«. Za nas mladje bez razlike stranaka ne znače »slavosrbi« i »stekliši« ništa osobito; mi ćemo dapače jedan drugomu kazat slavosrb ili stekliš za šalu, — ali starijim ljudima znače ove rieči mnogo više, kod njih je još živa međjusobna smrtna mržnja. Ovu mržnju uzpiruju uzkrisitelji staroga pravaštva i na njoj grade jedan dio svoga uspjeha. I zato se ne boje, da će pristaše njihovu mađjaronsko-vladinu politiku osuditi.

No mogo je važnije ovo: Kako je velika mržnja između starih stekliša i slavosrba, još je, ako je moguće, veća mržnja između starih mađjarona i slavosrba. Jedini predstavnik staroga mađjaronstva, koji se još drži na površini, to je sin prvoga nagodbenoga bana bivši ban Pavao Rauch. On ne može zaboraviti, što su slavosrbi onako sramotno zbacili s banske stolice njegova otca i tako osramotili i ciele mu familiju. On kipi mržnjom i snuje osvetu, kako ju snuju i stekliši. Ova osveta ujedinila je opet pravaše i mađjarone. Kolika je žedja za osvetom kod pravaša, to je nedavno objavila »Hrv. Sloboda«, kad je tu osvetu nazvala krvnom osvetom. A jučer je pokazala, koliko za osvetom žedja sin Rauchov. Svatko naime, tko malo više pozna političku prošlost od nagodbe, odmah je čitajući spomenuti jučerašnji članak u »Hrv. Slobodi« mogao vidjeti, da je ovaj članak napisan po uputi Raucha — sina, jer tu ima stvari, koje mogu samo njega zanimati i — boljeti.

Članku je tomu glavna zadaća i to, da skine s Rauchove familije sramotu, koju joj je nanio prvi nagodbeni ban. I zato se varaju, koji misle, da pravaši rade samo za Tomašića. Ne! Oni rade, da Tomašić barem nešto ostavi Rauchu. Zato je doduše sasvim zgodno, što onaj članak ima naslov »Otc i djeca«, no mnogo bi zgodnije naslov bio »Otac i sin«, a još zgodniji: »Rauch dolazi!« Jest, vidjeti ćete: Dolazi Rauch. Mi smo to napisali pred godinu dana, kad se je Tomašić zavadio s koalicijom: da Rauchova politika nije pokopana.

Ali najvažnije je ovo: Ne treba već mnogo ni pitati, kako pravaši mogu voditi vladinu, mađjaronsku, austrijsku ili kakvu drugu protunarodnu politiku. A ne treba to pitati zato, jer se pravaši već i sami hvale, da su počeli voditi realnu politiku (t. j. politiku, kojom se može nešto postići), i da se više ne će dati nadmudriti, nego će oni nadmudrivati druge. A kad dodje do nadmudrivanja, onda se smije voditi svaka politika, samo ako vodi do uspjeha. Tu je politiku uveo u stranku prava Jos. Frank, koji je baš ovih dana proglašen vodjom i uzkrisiteljem pravaštva (u brzopjavi iz Sarajeva).

Sada dakle znademo od samih pravaša, da je nečista rabota — rušiti nagodbene banove, a čista je, pravaška je rabota braniti nagodbene bane i uništavati makar i krvnom osvetom njegove protivnike. Sad znademo, odkuda tolika mržnja pravaša na seljačku stranku, i seljačka je stranka pokazala prvomu Rauchu-sinu svoju jakost u njegovu kotaru. Zato ju je onako namalovao u Beču, a pravaši mu pomažu.

Dobro je, što je ova doista »nečista rabota« ovako brzo morala pokazati karte, tako da daljega razbistrenja po našem sudu i ne treba.

(»Dom«, God. 1911. Br. 34.)

S kalvarije u pakao.

»Zagorci, selite se u Slavoniju«, — da vam propame i ono malo muke, što imate!

Gospoda naša buncaju o koječem, o čem ni pojma nemaju. Tako već svaki pisar i fiškalski sollicitator drži, da ima pravo davati, osobito »zagorcima« savjete, da se sele i onda ih grđiti, ako odmah ne poslušaju, kao da se je seljaku preseliti iz svojega doma i sa svojega grunta, kao čifutu iz dućana u dućan. Kako je to lako i što preseljenca može dočekati, neka svatko sudi po ovom događaju:

Stjepan Leš odlučio se napokon prije 17 godina, da se preseli iz Kašine u Šumećane u križkom kotaru, kamo se zagorci najviše i sele. Tu se namjerio na Matu Tremca, koji mu je prodao svoje zemljište za 680 for. Sam Mato Tremac odlučio je sve svoje prodati i otići u sviet u službu od jada i sramote, što mu je susjed Joso Karasić premamio ženu. Stjepan Leš imao je cielu kupovninu izplatiti Mati Tremcu za godinu dana, pa mu je i izplatio. Dvjesto (200) for. izplatio mu kod sklapanja ugovora, a ostalo mu je slao poštom, jer je Tremac doista otišao u »sviet« (nalazio se jedno vrijeme u Kostajnici). Bijaše ostalo još 140 for. i na taj ostatak dao je Leš Tremcu obveznicu, ali mu je i taj ostatak poštom poslao, no Tremac mu nije obveznice vratio, nego mu je pisao, da će za malo sam doći u zavičaj i donieti mu obveznicu. No Tremac nije došao, a Leš mirovao — deset godina. Platilo je, što je bio dužan, pa što ga briga. Ali poslie deset godina eto k Lešu Jose Karasića — s obveznicom, koju je pred deset godina Leš bio dao Mati Tremcu. Karasić traži od Leša 140 for. (280) K. Stj. Leš mu kaže, da on njemu nije ništa dužan, i čudi se, naravski, kako je Karasić došao do obveznice i pita za Matu Tremca. — »Nikad ga više ne ćeš vidjeti!« — odgovara gledajući u zemlju Joso Karasić. No Leš, dakako, ne će da plati, jer je veći i taj ostatak od 280 K platio i ima na to poštansku potvrdu.

Joso Karasić nadje odvjetnika (Antuna Kešera u Čazmi), koji u ime Mate Tremca podigne proti Stj. Lešu tužbu radi dužnih 280 K. I sad počimaju za preseljenca Stj. Leša, koji je mislio, da je sišao s Kalvarije, one paklenske muke, koje osjeća

pravednik, kada dodje medju vragove. Sad su naime ovu njegovu stvar dobila u ruke naša rodoljubna gospoda, kojima su puna usta savjeta, »neka se zagorac seli!« Sad se je vidjelo, koliko vriedi ta licemjerska, plitka i glupa gospodska dreka nad biedom »našega seljaka«. Premda su paklenske muke Stj. Leša pobilježene u cielom kupu odluka od kotarskog suda do stola sedmorice, — nema pera, koje bi ih opisalo onako, kako ih je meni opisao sam nesrećni Stjepan Leš, kad mi je pripoviedao, kako su mu lani, treću subotu po Uzkrsu, baš kad je najveća kiša padala, najprije pobacali iz kuće na kišu svu sirotinju, a onda i njega sa ženom i djecom iztjerali na cestu, pošto su mu sve, pa i 11 rali zemlje, prodali za 280 K duga, koji je platilo!

Bit će dobrih duša, koje ne vjeruju, da je ovo moguće. Zato ćemo u kratko kazati, kako je stvar išla kod suda.

Stj. Leš došao je na sud mirne duše, znajući, da nije nikomu ništa dužan, a najmanje Josi Kaorasiću. On, kao i svaki čovjek, koji pravo i zdravo misli, pita na sudu: Gdje je Mato Tremac, on neka dodje, ja s drugim nemam posla! A sud sudi i osudi Stj. Leša s razloga, što je zahtievao, da tužitelj osobno pristupi sudu, a on to nema pravo zahtievati — po parbenom postupniku! Dakako! Svaki zagorac, ili koji drugi nesretnik, koji se mora iz doma seliti, morao bi prije nego se odluči na preseljenje, najprije proučiti parbeni postupak, da ga sudci i fiškali ne ulove za rieč, koja je sasvim razložna, ali po parbenom postupniku imade posljedicu, da čovjek bude bačen iz kuće, koju je krvavom mukom jedva stekao.

Banski je stol ipak ovu osudu ukinuo, i odredio nastavak razprave. No i na nastavljenoj razpravi Stjepan Leš, osjećajući svoje pravo, a i lopovštinu, koja se proti njemu urotila, pita: »Gdje je Mato Tremac? On će kazati, da sam mu platilo«. Pa premda je uz to rekao, da ima ne samo poštansku potvrdu koju može odmah sutra donieti, nego da ima i pet svjedoka, koji će potvrditi, da je Mato Tremac izplaćen, — opet je bio osuđen, jer se »nije htio očitovati« — valjda Josi Karasiću ili njegovu odvjetniku Kešeru (koji ga je neprestano pošiljao, »neka ide tražit Matu Tremca!«), — s kojima on po zdravoj svojoj pameti nema posla. Stj. Leš, kolikogod se je držao toga, da pristupi Mato Tremac, ipak se je toliko upustio u pregovaranje, da se je začudio, od kuda Josi Karasiću (koji je Mati Tremcu preteo

ženu!) — od kuda mu obveznica, koju je Leš dao Tremcu, a Tremca, kaže Karasić, nema u životu? »Od kuda Josi Karasiću punomoć od Mate Tremca? — pita dobroćudni Leš — fiškala Karasićeva Kešera, koji mu se, naravski, smije u brk, jer zna, da protivniku nije dužan davati upute ni uvida u svoje spise. Ali kakav je to bio sudac, koji nije izpitao sve ove čudne okolnosti? Poslie deset godina nadje se obveznica Mate Tremca u rukama njegova smrtna neprijatelja, koji mu je i ženu preoteo; pronose se glasovi, da Mato Tremac nije više ni živ, a odvjetnik Kešer tuži u ime pokojnikovo Stj. Leša, koji uzalud pita za Matu Tremca. Kako je Joso Karasić došao do obveznice? Kako je došao do punomoći Mate Tremca? — Za sve to sudac ne mari i ne pita i — osudi Stj. Leša, da plati, što je već platio. Jedino, što je Leša savjetovao, bilo je to, da si uzme advokata.

No to još nije sve! Kad je Leš vidio, da je sve to krenulo po vragu, pita ovamo, onamo i namjeri se na Ivu Pavičića iz Bujana, koji ga nagovori, da mu dade spise i one poštanske potvrde (recepise), a on da će sve to predati odvjetniku. Jos. Franku. Pavičić to zbilja predade Jos. Franku, kod kojega je to i danas, i jadni je Stj. Leš bio valjda već »sto puta« u pisarni Jos. Franka, da dobije svoje recepise, — ali nikada nemaju vremena. Jednom je na plač Lešov izišao sam Jos. Frank i odredio, da se Lešu dadu spisi, pa su mu nješto i našli, ali već je bilo 12 sati, pa su rekli, da više ne mogu tražiti! I tako su recepisi i sada kod Jos. Franka, a medju njima i onaj glavni na 280 K. Bio je Leš i kod Pavičića, neka on ide k Franku po receptis, ali Pavičić veli, da se je s Frankom razišao, pa da ne će k njemu, već neka Leš tuži i Franka i Pavičića, pa će Pavičić na sudu priseći, da je u Frankovoj pisarni predao spise i recepise Vizneru. I doista je Leš kušao tužiti, ali mu tužbe — ne primaju.

Parnica je medjutim tekla po spisima, kakvi su bili. Stjepan Leš je zatražio i »odvjetnika siromaštva« i dobio ga i došao k njemu u Zagreb. Taj odvjetnik, (dr. Robert Farkaš u Zagrebu kako se vidi iz spisa), odklonio je zastupanje s razloga, što mu Stj. Leš nije znao navesti ništa nova pa bi obnova parnice bila bez uspjeha. Medjutim Leš pripovieda, kako je to bilo kod »odvjetnika siromaštva«, koji ga je samo pitao »A tko će meni platiti?«, pa kad je Leš uzdahnuo, odgovorio je odvjetnik:

»Dobro, dobro, ja ću već pisati sudu«. I pisao je, da odklanja zastupanje.

*

Ovako stoji ova užasna stvar po spisima i pripoviedanju Stjepana Leša iz Šumećana k. br. 64., sada bezkućnika na stanu kod Maljaka u Širincu kraj Ivanića.

Znam, kakav je naš gospodski svijet, koji seljaku ne bi vjerovao, da trpi, ni onda, kad bi ga vidio na križu. Zato uzmimo za istinu samo ono, što se u pripoviedanju Lešovu lako može ustanoviti, je li, nije li istina. Prva osuda, kojom je Leš osuđen radi toga, što je zahtievao, da tužitelj osobno pristupi, baca pravo svjetlo na čitavu stvar. Očevidno je, da se sudac i protivnikov odvjetnik uhvatio za tuženikove razložne rieči, kojima on nije znao domašaja. A na ovom temelju vodila se stvar dalje i onda, kad je banski stol (što mu služi na čast) prvu osudu ukinuo i odredio nastavak razprave. Očevidno je dakle, da je svakako barem u početku postojala nakana fiškalskom dosjetljivošću nad neukim seljakom dobiti parnicu.

Činjenica, da se obveznica, koja je bila u posjedu Mate Tremca, koji već i ne živi, ili se barem za njega ne zna, da se ta obveznica nalazi u posjedu njegova smrtnoga neprijatelja, ta činjenica — baca takovu sumnju na posjed obveznice i punomoći, da je strahota i pomisliti. Ova se je sumnja toliko jasno pokazala na razpravi, da bi u svakoj drugoj zemlji bio škandal, kad tu stvar ne bi u ruke uzelo državno odvjetništvo.

A koliko je pažnje vrijedno i držanje »odvjetnika siromaštva«, pak to, što je ta stvar dospjela i u pisarnu odv. Jos. Franka, napokon i u naše uredništvo, to je dosta samo spomenuti.

Jao narodu, koji mora pravdu tražiti po pisarnama političara!

*

Eto dakle, kako stoji s tim preseljivanjem »siromašnih« zagoraca.

Misle ljudi, da je to samo tako preseliti se. Ne misle, da tu treba svoj grunt prodati, drugi kupiti, izplatiti, prenesti i t. d. i t. d. Kod svega toga imadu posla naši sudci, naši odvjetnici, naše oblasti. Pa vidite, što preseljenik može dočekati. Je li i jedan, koji je imao posla s nesretnim preseljencem Stjepanom

Lešom, i jedanput samo pomislio na to, da je taj čovjek jedva krvavom mukom stekao novi dom? Ne vjerujem. Jer inače ne bi bilo moguće, da ga iz toga doma po najvećoj kiši bace na cestu — mirno, hladno, možda još i nemilosrdno i surovo.

Što onda znači sipati prazne rieči o bilo kojoj narodnoj potrebi, kad mi nemamo ljudi, koji bi u pojedinom slučaju gledali dio obće narodne nevolje i potrebe? Što znači jadikovati nad zagorcima, a bacati iz kuće pojedinoga zagorca? Bi li bilo čudo, kad bi tko došao na misao, da gospoda zato i svjetuju zagorce, neka se sele, samo da fiškali i t. d. imadu više zaslužbe? Što znači sve to naklapanje o narodu, kad je najveći dio naroda, seljak, predan na milost i nemilost dovoljno valjda poznatoj odvjetničkoj trki za zaslužbom, u kojoj trki odvjetnik ne vidi ništa osim svojega troškovnika?

Rekao bi možda tko: Pa odvjetnik je branio i onoga drugoga, recimo Karasića, a Karasić je dio naroda. Jedan mora dobiti, a drugi izgubiti. Jest, samo je na žalost istina, o kojoj sam ja već davno uvjeren, da kod nas dobivaju krivi, a gube pravi. O tom bi se dalo mnogo reći, ali u to za sada ne diram. Kažem samo, o čem sam duboko uvjeren, da naša inteligencija nije sposobna za nikakvo narodno djelo. Tu jest korien svoj našoj jadnosti i kukavnosti.

(»Dom«, God. 1911. Br. 35.)

Naše zemaljske zaklade.

Hrvatski narod ima u ovoj banskoj Hrvatskoj svoju vladu i svoje gospodarstvo već najmanje jednu hiljadu godina bez prestanka. A ako koja kuća i familija postoji i sto godina, mora se u njoj, ako se ikoliko dobro gospodari, naći barem koliko-toliko gotovine. Pa to doista i vidimo na pr. kod starih velikaških obitelji u Njemačkoj i Englezkoj, osobito kod onih, koje su znale stotine godina sačuvati svoje gospodarstvo od razsula i od kraljeve sile, tako da su sve do najnovijega vremena baš onakve stare familije, kojih u Njemačkoj i Englezkoj ima na stotine, bile velika snaga njemačke i englezke države. Vriedno je dakle pogledati, jesu li i naši djedovi i pradjedovi u ovo tisuću godina

štogod prigospodarili i ostavili, što bi ostalo svima nama, t. j. što bi bila imovina čitavoga naroda, pod našom banskom vladom? Da se pravo razumijemo, treba kazati, da mi ovdje ne pitamo, koliko vriedi imetak pojedinih ljudi u banskoj Hrvatskoj, nego pitamo: Jesu li naši djedovi i pradjedovi, koji su vodili gospodarstvo čitave hrvatske banovine, jesu li oni kroz tolike stotine godina štogod metali na stranu za crne dane t. j. jesu što prištedili onima, koji iza njih dodju, da nam vode gospodarstvo.

Hoćemo li da pravo o tom sudimo, treba odmah reći, da mi u banskoj Hrvatskoj imamo svoju vladu doduše i hiljadu godina, ali moramo ujedno priznati, da je imetak i pojedinih ljudi mnogo puta u ovo hiljadu godina bio u pogibelji, da dodje u ruke neprijatelju, osobito Turčinu, pa da je Turčin sto i sto puta oplienio naš dom i odnio na milijune vriednosti, kako nas to uči tužna naša povjest. A kad to znamo, onda se je lako domisliti, da je i naša vlada, t. j. velikaši, a na čelu im ban, slabo što mogla prigospodariti, jer ako se je što kada i pričovalo, sve je prošlo na obranu domovine. Uza to treba držati na umu još i to, da u staro vrieme, skoro do najnovijega vremena, nije ni bilo pravoga domovinskoga gospodarstva, niti je bila kakva domovinska (zemaljska) ili vladina kasa (blagajna), nego je samo kralj imao državnu kasu, pa je i to bila njegova imovina, o kojoj nije morao davati računa nikomu.

Zato moramo reći, da mi Hrvati u banskoj Hrvatskoj imamo doduše svoju vladu i preko hiljadu godina, ali o kakvom gospodarstvu ili imovini ciele domovine ne može biti govora za ciele to vrieme, nego istom u najnovije vrieme, i to najviše od zadnjih sto godina.

Da dobro uzmognemo razumjeti, kako može nastati tako zvana »zemaljska« ili domovinska imovina, treba kazati ovo:

Kako je poznato, i u našoj banskoj Hrvatskoj plaća narod razne poreze i daće, koje teku u zajedničku blagajnu, iz koje sabor dozvoli vladi, da troši toliko i toliko (okruglo sada oko 24 milijuna). Ako vlada ne bi svega potrošila, što joj sabor dozvoli, bila bi ta prištednja imovina ciele domovine. No na ovaj način nije se do sada skoro ništa prištedilo, osim što je vlada bana Mažuranića (prije 30 godina po prilici) nešto na taj način prištedila baš »za crne dane«, kako reče taj ban.

Više se je glavnice prikupilo na ovaj način: Imućni koji domoljub ostavio je po svojoj smrti od svoja imetka kakovu glavnicu u posebnu svrhu (na pr. za siromake, ili za škole) i odredio, da se ta glavnica ima čuvati za sve vjekove, a kamati se samo imadu trošiti u odredjenu svrhu: gospodariti pak tom glavnicom i kamatama ima vlada. Takova se glavnica zove fond ili zaklada. A može ovakvu zakladu stvoriti i čitavi narod dobrovoljnim darovima. Takovi fondovi ili zaklade, kojima gospodari naša kr. vlada u Zagrebu, iznose danas oko dvadeset milijuna (20.000.000) Kruna. Najveća je među njima hrvatsko-slavonska naukovna zaklada, koja ima blizu četiri milijuna, za tim sirotinjska zaklada Marije Terezije, koja ima preko dva i pol milijuna, zaklada za medicinski fakultet, koju je najvećim dielom stvorio narod dobrovoljnim darovima i koja ima blizu dva i pol milijuna. Velike su još zaklade: učiteljska mirovinska zaklada, koju su si stvorili naši učitelji, a ima blizu dva i četvrt milijuna, za tim zemaljska gospodarska zaklada, koja ima preko jedan i jednu trećinu milijuna, komercijalna (trgovačka), koja ima nešto manje, sveučilišna (milijun stopetdeset tisuća), regnikolarna (preko tri četvrt milijuna), narodnih učiona za naseljivanje i preseljivanje, Eduarda baruna Jelačića (svaka ima preko pol milijuna), muzealna, za dobrotvorne svrhe (svaka preko 300.000), kazališna (120.000), stradajućih, za gluhomieme i sliepe (svaka preko 100.000) i još dvie tri manje.

Sve ove zaklade imadu gotovine, kako rekosmo, oko 20.000.000 (dvadeset milijuna) Kruna, a gospodari njima naša kr. vlada u Zagrebu.

*

Pitamo li sada, kako naša vlada gospodari ovim za nas siromahe dosta velikim novcem, naći ćemo ovo:

Za blizu devet milijuna ovih novaca kupljeni su papiri državnoga duga, koji nose samo 4 po sto. Preko šest milijuna posudjeno je privatnim dužnikom uz 4 i 5, riedko uz 6 po sto. Za preko tri milijuna kupljeni su papiri (založnice) raznih banaka, a preko pol milijuna uloženo je u razne banke, i to uz 3.6 (tri i šest desetina) po sto!

Kako se vidi, ovaj bi se novac dao i imao mnogo bolje upotrebiti. Tako na pr. nije dobro, što je onih devet milijuna posudjeno ugarsko-hrvatskoj državi, koja za našu domovinu ne

mari. Naša bi osobito seljačka sirotinja bila sretna i presretna, da može tih devet milijuna dobiti u zajam i po 5 i više po sto, a ovako mora plaćati i 15 po sto! A našoj vladi nitko ne može zabraniti, da državne papire proda i novce drugačije upotrebi.

Krivo je sasvim i to, što oko četiri milijuna ovih novaca leži u bankama (na pr. u hrv.-slav. hipotekarnoj banci), gdje se još više bogate razni, pa i tudjinski bogataši. I ta bi četiri milijuna mogla biti na veliku korist našem seljačtvu i drugim našim ljudima, koji hoće raditi i skrbiti, a nemaju čim.

Ne znamo pravo, tko su oni privatnici, koji su od tih zakladnih novaca uzajmili preko šest milijuna, no po svem sudimo, da će to biti njekeji naši veleposjednici. A i to je krivo, ako je tako. Pravo bi bilo, da najveći dio ovih zajmova dobiju seljaci uz one nizke kamate: 4 i 5 po sto.

Jedno osobito treba iztaknuti kod privatnika, koji imaju zajmove iz ovih zaklada, i to ovo: Iz izvješća, koje je kr. vlada predložila saboru, vidi se, da su mnogi od ovih dužnika u zaostatku s plaćanjem kamata, i to u velikom zaostatku, po 20 i 30 hiljada! I vlada ih čeka! Ne odkazuje zajma i ne tuži i ne pravi im troška. A kad se sjetimo, koliko seljački svijet ima troška samo radi protesta mjenica, a kamo li, ako je mjenica utužena, onda tek vidimo, koliko je teže seljaku i kolikim bi se pomoglo i olakšalo, da su i ovi milijuni barem na polovinu na službu i seljačtvu, — da gospoda nisu sve pridržala za sebe!

(»Dom«, God. 1911. Br. 36.)

Najpreče seljačke potrebe.

»Dr. F. M.« (Fran Milobar) napisao je u Hrv. Pravu« (od 2. i 4. rujna) već dva članka o najprečim seljačkim potrebama. Kako mi pravašima nismo dali povoda, da o tom toliko pišu, mora tomu pisanju biti drugi razlog, a mi mislimo, da je taj razlog ovo: Među pravašima vlada veliko nezadovoljstvo, razdor, svadja, prigovaranje vodjama i gotovo razsulo. Poštenji pravaši najviše prigovaraju, što nije došlo do sporazuma sa seljačkom strankom, i to prvo proti Tomašiću, drugo za seljačke potrebe. Na ove prigovore imalo bi biti odgovor ovo Milobarovo pisanje.

Što se same stvari tiče, kaže se u ovim člancima u glavnom ovo: I do sada su i obzoraši i koalicija govorili, da treba na stranu pustiti državopravna pitanja (rušenje nagodbe), a primiti se »sitnoga rada«. Ovim putem, kaže, ide sada i seljačka stranka. Ali iskustvo je dokazalo, da ni obzoraši ni koalicija nije ništa postigla za narod, nego je ovakva politika samo pojedincima donesla lične koristi. A kad nisu ništa postigli ni obzoraši, ni koalicija, ni magjaroni, »po čemu može seljački narod očekivati više sreće baš od stranke poštovane gospode braće Radića? Jesu li oni umniji i pametniji od prijašnjih stranaka?«... Uza to je iskustvo dokazalo, da su Magjari istom u zadnje vrijeme, od kad ima stranaka, koje ne mare za državopravna pitanja, tako osokoljeni, da su ravno počeli jurišati na Hrvatsku, kako se vidi po pragmatici, po pokušaju, da se odciepi Rieka od senjske biskupije, a u najnovije vrijeme, da se odciepi Medjumurje od zagrebačke biskupije. Tako piše F. M.

Upravo je čudo, kako je ovo dokazivanje plitko.

Tako može Milobara, kad pita, jesu li braća Radići pametniji od dosadašnjih stranaka, svako diete upitat: A je li Milobar i Prebeg pametniji od Antuna i Davida Starčevića? Kad Antun i David Starčević nisu ništa postigli, po čem može hrvatski narod očekivati, da će postići Milobar i Prebeg?

A zašto nisu druge stranke, osobito magjaroni, ništa postigli za narod, to je barem očevidno: Nisu postigle zato, jer nisu ni htjele. Ono, što hoće seljačka stranka, toga nije htjela nijedna stranka.

Što se napokon tiče magjarske nasrtljivosti, nije istina, da su Magjari počeli ravno jurišati na Hrvatsku istom u najnovije vrijeme, nego je istina, da Magjari jurišaju od vajkada, pa se ovakvo izvraćanje, koje za magjarsko jurišanje krivi naše ljude, mora nazvati nepoštenim i zlonamjernim, jer brani Magjare i daje im u njeku ruku pravo.

No do ciloga ovoga pisanja nije ništa držati, jer je očevidno, da do njega ništa ne drži ni sam Milobar. Ta on sam piše, da je napisao, što tobože misli, pa da sada ide »u toplice«! Pa dakako, to je i sasvim naravski! Fran Milobar je podigao kao sveučilištni profesor svoje stotine za mjesec rujan, pa zašto da ne ode »u toplice«? Borbu neka vode oni, koji ne znaju, čim će osoliti, a da sliepici ne progledaju, treba napisati, da se ovi,

koji nemaju kruha, bore za ličnu korist, a on, Milobar, on se (u toplicama!) bori za domovinu! Doista, hoće se skrajnje bezočnosti, ili kako gopoda kažu, impertinencije, da ovakav čovjek, kakav je baš ovaj Fran Milobar, govori o ličnoj koristi. Ta taj se je čovjek viekom brižno sakrivao (sad pod imenom »F. M.« pišući za bosansko-hercegovačku vladu, sad pod »Petrinjensis«), pače ni onda, kad je glavnu rječ vodio kod »Hrvatstva« malo je tko znao, da glavnu rječ kod tih novina »za preporadjanje u Kristu« vodi taj šimšiš (koji je inače znao govoriti, da treba »vjeru uništiti«), dok nije (za Raucha!) uhvatio čvrsto mjesto na sveučilištu. Od onda je doduše kao kandidat bio prisiljen izaći na javu barem s imenom (jer još, hvala Bogu, ne može čovjek anonimno kandidirati), ali djelovanje je njegovo i danas tamno.

(»Dom«, God. 1911. Br. 36.)

Saziv sabora i seljačke potrebe.

Sve naše novine pišu, da je u banskoj Hrvatskoj nesnosno. To dakako ne znači drugo, nego da je nesnosno novinarima i onima, na sreću riedkima kod nas, koji od političkih promjena očekuju kakvu korist za sebe.

Za prave rodoljube mora se kazati i više. Njima nije samo nesnosno, nego oni moraju upravo očajavati videć, što se s nama radi, a kod nas nitko ništa ne radi. Da nije ništa drugo, dosta je, što ban bere veliku svoju plaću, a nitko ni ne zna, gdje je. Kad prvi službenik u domovini ovako vrši svoju službu, a što onda rade drugi! Zar nam onda i treba ban? Zar se onih četrdeset i više tisuća, što ih ban dobiva, ne bi dalo bolje upotrebiti?

Nema sabora, nema bana. Što kane s nama? Njekoje su novine već napisale, da hrvatskoga sabora i bana ne će ni biti, da će Magjari Hrvatsku priklopiti Ugarskoj, kako su priklopili Erdelj. Druge novine opet javljaju, kako se Magjari u istinu spremaju, da Ugarskoj priklope dolnju Hrvatsku, tako zvanu »Slavoniju«, u kojoj i onako ima dosta Magjara i drugih doseljenika. Napokon čitamo i to, kako su Magjari postigli, da se u Hrvatsku smjesti pet magjarskih regimenta carske i kraljevske vojske.

Sve to nije dosta, nego baš jučer i danas dolazi iz Pešte

glas, da se magjarska opozicija u peštanskom saboru sprema, da traži od vlade račun o banovanju bana Tomašića, radi toga, što taj ban tobože vodi u Hrvatskoj politiku proti Magjarima! Nije im dakle dosta magjaroniska politika bana Tomašića, koji je do sada u svem popustio Magjarima!

I da se zbilja Magjari odluče na to, da sebi priklope Slavoniju, da više ne sazivaju sabora i da za bana nitko i ne pita, pače da bana ne bi ni bilo, već da ugarski ministri počnu izdavati naredbe za Hrvatsku ne pitajući bana, — tko bi se u Hrvatskoj maknuo? Najjača skupina, koalicija, ne miče se na sve ovo, osim Srba-samostalaca, od kojih su neki ovih dana bili u Lici, i to radi svojih stvari. Za pomirene i sjedinjene pravaše (starčevićance i frankofurtimaše) manje se zna sada, nego prije, dok su bili razdvojeni i zavadjeni. I da se što dogodi, prvo bi bilo svakoj od ovih skupina, da skoči jedna na drugu i da na nju baci krivnju.

A seljačka stranka? — Ona medju gospodom ne samo da nema skoro nikoga, nego ju sva gospoda bez razlike mrze, ili su joj barem sasvim protivna. Da ona što počne u ime celoga naroda, koji je još sasvim što pod vodstvom, što pod gospodstvom razne gospode, — na to se ne može ni misliti.

Zato seljačkoj stranci nije preostalo drugo, nego da nastavi ono, što je počela: da budi i okuplja seljački narod na svojim sastancima i skupštinama. Ali što hasni buditi i okupljati i zahtievati nešto, kad nema od koga, — kad nema sabora? Što je dakle naravnije, nego da seljački narod traži, da se sazove sabor? A da se u saboru opet ne protepe vrieme u natezanju, od kojega nema nikakove koristi, a narod medjutim strada pod lošijom i krivičnijom službenom gospodom, pod fiškalima i guli-onicama, — što naravnije, nego da seljački narod zahtieva, da se barem to uredi, kad nema sloge za druge stvari, da se barem udovolji najprečim potrebama seljačkoga naroda?

I zbilja: Predsjednik glavnog odbora seljačke stranke, bez ikakvoga viećanja i zaključka, jer se sve to po dosadašnjem radu i po programu stranke samo po sebi razumije, — uputio je pristaše, da na skupštinama mole kralja, da sazove sabor, a druge stranke da u saboru primu u ruke seljačke potrebe, neka se jednom učini nešto i za većinu naroda, za seljake, a ne samo za manjinu, za gospodu, za njihove plaće i druge poboljšice.

Pa što mislite, što su na ovo rekle novine drugih stranaka? Ne samo pravaške novine, nego i »Obzor«, napisaše, da je ova uputa »Radićeva stupica«, »Radićev trik« (zamka), u koju hoće da uhvati pravaše, te da ih natjera, da podupiru vladu. Ova uputa o sazivu sabora i o udovoljenju seljačkim potrebama, — to je (piše »Obzor« i »Hrv. Pravo«) — »ofert« vladi, ponuda vladi, da bi seljačka stranka naime podupirala vladu, ako bi se udovoljilo seljačkim potrebama. Radići su gladni, htjeli bi na vladu (pisala je već prije toga »Hrvatska Sloboda«).

Da seljačka stranka ima u saboru većinu, ili da je barem još jedamput jača, mi bi smo ovakvo pisanje razumjeli. Ali dok seljačka stranka ima devet zastupnika, i dok nema ni nade, da bi kod novih izbora dobila Bog zna koliko više, očividno je, da uspjeh sve te njezine »akcije« ne zavisi od vlade, nego od drugih stranaka, koje ona misli na suradnju prisiliti, ili navesti. Možda se u tom vara, — ali to je ta »akcija«, i ništa drugo, i mi nikako ne razumijemo, kako se može pisati o »ofertu« (ponudi), dapače o tom, da je tu nešto ugovoreno već s Magjarima, kako danas piše »Hrv. Sloboda«: »Ako Magjari ne će, složna volja celoga naroda ne može ovdje stvoriti jedan zakon. To znade Radić. Pa kad on ipak predlaže saziv sabora i određuje mu zadaću, on se je valjda morao prije sporazumiti s Magjarima«.

Ne, nije se Radić morao sporazumiti s Magjarima — to dobro znade »Hrv. Sloboda«, — nego se je seljačka stranka kušala sporazumjeti s hrvatskim strankama, s koalicijom i s pravašima u svrhu, da se udovolji najprečim potrebama seljačtva. Do sporazuma nije došlo, ali iz toga ne sliedi, da niti ne će doći. Mi ćemo barem kušati. Naš odgovor pravašima kaže, da »ovaj čas« prekidamo dogovaranje. Bio je to čas, kad smo vidjeli, da pravaši imadu nešto drugo na umu. Sad valjda vide i sami, da su se prevarili i prenašli.

Pravaši se boje, da će Magjari tražiti nešto za sebe, ako nam »dopuste«, da pristupimo udovoljenju seljačkih potreba. I mi se s njima toga bojimo. Mi se bojimo i više. Izkustvo nas naime uči, da naši ljudi, čim dodju blizu vladi, udaraju strminom — za vladom, u svakoj stvari. Jedina je seljačka stranka premda je bila u sporazumu s vladom za seljačke potrebe, ostala slobodna i proti Magjarima, i proti nagodbi i proti gospodskoj upravi i gospodarenju, koje pobija, te se je o tom javno i glasno

u saboru izjavljivala — i zato tako brzo pribavila odlikovanje predstojniku Sokoliću. Mi se za sebe ne bojimo. A ako se boje drugi, mi im ne zamjeramo, nego ih zovemo, da budu oni uz nas, mi uz njih, da jedni na druge pazimo, — ne kao uhode, nego kao savjetnici, pomažaci.

Ali ima jedna točka, preko koje pravaši, kažu, ne mogu. Oni kažu (jučer u »Hrv. Slob.«), da ni »složna volja celoga naroda ne može ovdje stvoriti jedan zakon. Mi se moramo od Magjara razkrstiti, a tek onda ćemo moći nešto za narod, osobito za seljaka učiniti«.

Tu se, ako nigdje, naši i pravaški putevi razilaze. Ima nas, koji ovo pravaško mišljenje držimo ludošću, dok ga drugi krste još gore, osobito kad su — ne od novinara, nego od političara njihovih — čuli razjašnjenje ovakvoga mišljenja. Naši su naime pitali: »Kad ne možemo bez dozvole Magjara stvoriti ni promieniti jednoga zakona, kako ćemo srušiti nagodbu? — Pravaši su odgovorili: Revolucijom.

Nisu mislili ozbiljno. To je više očajnost. A mi bismo barem htjeli, da ozbiljno govorimo i radimo.

Revolucije dakle ne ćemo. Čekati ne možemo. Dosadašnje iskustvo nas uči, da su najžešći borci proti nagodbi (da ne kažemo vikači), u odlučnom času, kad su imali većinu, pristali uz nagodbu pače birali u Peštu: Tuškan jednako, kao i M. Starčević. To nam dokazuje, ako nismo sliepi da ova duga borba proti nagodbi ili nije ozbiljna, ili smo mi za takvu borbu preslabi. Mi kažemo, ovo drugo. Latimo se dakle posla, kojemu smo dorasli: ukinimo domaću krivicu, oslobodimo narod, osobito seljački, od domaćega robstva, kojega je u nas mnogo. To nije stranački zahtjev, nego narodni, jer je domaća sloboda priprava i uvjet za borbu proti tudjinskomu jarmu, te ne može nikako biti na štetu borbi proti nagodbi.

Je li ovo jasno?

»Ne će dati Magjari. Nisu oni ludi, da nam se dadu očajati. Zahtievat će, da im budemo poslušni, pokorni« — odgovorit će pravaši i dodati: Tim se učvršćuje sustav, sužanjstvo. Tim se priznaje sadanje stanje«.

Nema sumnje, da u ovom odgovoru ima istine, jer već sam dodir s nagodbenom vladom uključuje kakvo-takvo popuštanje i priznavanje nagodbenoga stanja. No tu smo točku bili već

prebrodili, jer drugoga puta do kralja nema osim kraljevske vlade. Ili zar M. Starčević nije viećao s banom Tomašićem?

O čem se dakle radi?

Radi se o tom, da sadašnjemu stanju ili sistemu priznamo što manje, a da za narod i domovinu postignemo što više. Ono »manje« može pasti do ništice, ono »više«, s vremenom, doći do podpune pobjede narodnoga stajališta. To mnogo zavisi o nama.

Mi se ne možemo složiti s mišljenjem, da ni složna volja celoga naroda ne može ništa, — kako tvrde pravaši. Ovakvo je mišljenje ili podpuna predaja na milost i nemilost Magjarima, ili odluka na revoluciju, ili čekanje na vanjsku silu, ili na pomoć božju, a u svakom slučaju — najkomotnije za gospodu i najpogubnije za narod.

Ako nije ovako, neka nam pravaši razlože, kako je. Al neka razlažu ozbiljno.

Mi smo za saziv sabora i za seljačke potrebe.

(»Dom«, God. 1911. Br. 39.)

Savez katoličkoga svećenstva i židova proti seljačkoj stranci.

Kad se ono predprošle godine za izbor u Ludbregu svećenstvo čitavoga kotara složilo sa židovima, te zajednički izborni proglas potpisalo 12 katoličkih svećenika i 13 židova, ja sam ovu nečuvenu sramotu i bezglavost, ovaj strahoviti škandal pripisivao tomu, što »nemamo biskupa«, kako se je govorilo u Zagrebu, što je naime nadbiskup zagrebački star i nemoćan. Snebivao sam se nad tim škandalom zajedno sa seljačkim narodom i nastojao sam naći razloge, koji su katoličko svećenstvo mogli navesti na korak, da se proti seljačkoj stranci, u kojoj su sami katolički seljaci, a za koju se govori, da je proti Vjeri, — da se proti toj stranci složi sa židovima. Ja sam naročito pitao ondašnjega župnika u M. Bukovcu, što ima proti seljačkoj stranci, pa mi je odgovorio, da političkomu programu seljačke stranke ne prigovara, nego da je seljačka stranka proti Vjeri

i svećenstvu. Kad sam na to g. župnika u čudu zapitao: Pa zar ste se na obranu katoličke Vjere i svećenstva složili sa židovima? — Nije mi vrijedni inače taj svećenik znao ništa odgovoriti. Po tom sam još manje razumio, što se to događa, tim manje, što nisam mogao držati, da je to sve djelo stranačke zasljepljenosti, jer je bilo poznato, da se je za ovaj izbor složilo svećenstvo svih stranaka, kao na pr. župnici Strahinšćak, Zagorac i Bočkaj — svaki druge stranke. Kad sam još dočuo i to, da je jedan kapelan u crkvi s propovijedaonice branio židove, veleći, da židovi nisu krivi, što seljak nema, a oni imaju, pa kad sam čuo, kakvim se bezbožnim lažima svećenstvo služi, — vidio sam, da tu već nemamo posla sa svećenstvom, koje bi branilo Vjeru, ili makar ugled ili korist svojega staleža, nego da se je tu složilo sve, što živi od neznanja, straha, robstva i siromaštva seljačkoga naroda: fiškal, vlastelin, pop, službenik, židov — to je svejedno, oni su složni proti seljačtvu, od kojega živu, oni tomu seljačtvu ne dadu, da dodje k sebi, da se složi i pridigne. U tom oni svi vide svoju propast, ili barem svoju štetu. Za druge, koji se ne diče, da su »sol zemlje«, ne pitam. Ali da je i katoličko svećenstvo, bez ikakvoga obzira i bez izuzetka, ustalo proti seljačtvu, te se zajedno sa židovima stalo izticati u prvim redovima, — to je nješto, što je s katoličkoga svećenstva izbri-salo svaki djelotvorni trag kršćanskoga nauka i crkvenoga poglavarstvenoga reda tu svećenstvo radi što hoće, jer — nemamo biskupa«.

Danas imamo biskupa, pa se radi isto. Eto: katolički kapelan osniva štedionicu zajedno sa židovima, i to baš u mjestu, gdje se je seljačtvo organizovalo u seljačkoj stranci. Je li to slučaj? Ili zar zbilja katolički svećenik nema drugoga načina proti seljačkoj stranci, nego slogu sa židovima?

Čitaoci se domišljaju, da se radi o nesrećnom kapelanu u Dubravi, Vlašićku, za kojega su naši dopisnici odanle javili, da sa židovima osniva štedionicu. Da vidimo, u kakvom se svjetlu ovdje opet ukazuje jedan katolički svećenik. Na onu našu viest poslao je taj g. kapelan našem uredništvu ovaj izpravak: »Nije istina, da sam ja bilo kakvim dioničarom »Prve dioničke štedionice u Dubravi«. Donosim o tom službenu izjavu — U Dubravi 19. VIII. 1911. Ivanko Vlašićak, kapelan«. — A priložena službena izjava glasi: »Dubrava-Gradec 19. kolo-

voza 1911. Velečastnomu gospodinu Ivanku Vlašićak, Dubrava. Oviem Vam na zahtjev potvrđujemo, da Vi nieste dioničarom našim, a niti ste inače u kakvoj svezi s nama. — Štovanjem Pučka štedionica u Dubravi. Mavro Fürst, ravnatelj (Drugi podpis nečitljiv.)«

Naši su dopisnici dakle lagali! Naše uredništvo, držeći, da bi se katolički svećenik jedva mogao igrati s lažju, posumnjalo je o podpunoj istinitosti one viesti, pa je u umetku u jednom dopisu iz Dubrave izjavio, da bi stvar trebalo razjasniti. I doista je stvar razjašnjena. Za malo naime evo nam ovoga pisma:

»Dubrava, dne 9./9. 1911. Bratski i prijateljski pozdrav od pristaša i povjerenika HPSS. Ponajprije pozdravljamo Vas i sve Vaše i naše, da bi vas ovih naši par rieči u što većem zdravlju i veselju naći moglo, a mi se još molimo, da bi Vas Svemoćući obdario zdravljem, srećom i zadovoljstvom mnogo godina na sreću i napredak mile nam domovine Hrvatske.

Slavno uredništvo! Odgovoriste na izpravak kapelana Vlašićka, da stvar raztumačimo. Mi, što pišemo, to je istina, te o tom nema sumnje nikakove, pa vam za točnost poslasmo i plakat, što će biti najbolji dokaz.

Taj plakat ili oglas, dug preko jednog metra, glasi:

Objava!

Konstituirajuća glavna skupština »Prve dioničke štedionice u Dubravi« održavat će se dne 20. o. mj. u 11 sati u kući g. Fürsta U Dubravi, 14. srpnja 1911.

Dr. Makso Engel, Križevac.

Ignac Fürst, Bjelovar.

Makso Fürst, Bjelovar.

Oto Spiller, kot. pristav, Bjelovar.

B. Forges, kr. javni bilježnik, Čazma.

Erno Fürst, Dubrava.

Mavro Donner, Dubrava.

Adolf Lauš, Dubrava.

E. Prohaska, Dubrava.

Jakov Svoboda, Dubrava.

Ivan Crho, Dubrava.

Ivanko Vlašićak, kapelan u Dubravi.

(tiskara Gust. Neuberg, Križevci)

Isti Fürst, osnivač štedionice, dao je toj štedionici, da ona od seljačtva utjera njegov dug, i to 180.000 K. Tu se vidi, u kakovo se društvo slaže Vlačićak: sto osamdeset hiljada utjerati od seljačtva u ovo doba oskudice, suše i t. d.!

Baš istu nedjelju, kad se je radi toga sudio na prodikaonici, kazao je, da je htio biti dioničar, da pazi, ali da poradi nas ne smije, te da je izstupio.

Toliko za ravnanje. Sa štovanjem i vjerni do volje Božje.

Lovro Kranjec, Tomo Manić.

Naši prijatelji priložili su svojem pismu veliki ovaj oglas, na kojem je doista podpisan i »kapelan u Dubravi Ivanko Vlačićak« zajedno s onih šest židova (tri Fürsta, Doner, Lauš i židovski rabin Engl).

Pa što da čovjek sada kaže o katoličkom kapelanu, koji si je od židova, dao izdati svjedočbu, da nije s njima u nikakvoj svezi? Što mogu ovi židovi držati, ne ćemo reći, do toga kapelana, nego što mogu držati do katoličkoga nauka o poštenju, zdušnosti i čestitosti, kad oni znadu, da je kapelan Vlačićak u njihovom kolu, traži od njih svjedočbu, da nije?

Da, da! Zato je, je li, seljačka stranka proti Vjeri? Ona ruši Vjeru, a ne ruše ju činom ovakvi evo njezini službenici!

Mi smo mislili, da je ovako moglo biti, dok »nismo imali biskupa«. Sad imamo biskupa, pa da vidimo: Je li zbilja moguće, da se i danas katolički svećenici slažu u tečevna društva sa židovima, a uza to vode rat sa svojim katoličkim narodom, kojemu bi morali vodje u svakom dobru i napredku? Je li moguće, da katolički svećenik javno zove na osnivanje društva, koje se sprema, da poznatim našim nesmiljenim advokatskim postupkom utjeruje židovske tražbine, za koje se je seljački narod u svojoj biedi, neznanju, a recimo i nemaru, kod židova zadužio? Je li napokon moguće, da katolički svećenik za volju židovima i svojoj neobuzdanoj strasti javno pljuje u lice istini i nogama gazi kršćanski moral, i to u sporazumu s tim inovjercima, koji moraju prezreti i njega i njegovu Vjeru?

Mi držimo, da to nije moguće, ako imamo biskupa. Međutim, vidjet ćemo.

A dok ne vidimo, sudimo po javnim činima i držanju svećenstva gotovo bez izuzetka, što mi znamo: da je današnjemu

katoličkomu svećenstvu u svem: u politici, u gospodarstvu, u svakdanjem životu i društvu, — bliži židov, taj poznati izrabljivač seljačkoga naroda i protivnik svakoga domoljubnoga nastojanja našega, — bliži mu je židov, nego katolički seljak, taj skoro još jedini pošten radnik i čuvar našega narodnoga bića i obstanaka. A što tu još ostaje — ne ćemo reći: od svećeničkoga dostojanstva, nego što tu još ostaje od kršćanstva, — nije vrijedno ni pitati.

I takovo svećenstvo više, da je njetko proti Vjeri!

Doista, bilo je vrijeme, da dobijemo biskupa.

(«Dom», God. 1911. Br. 37.)

Gosp. kapelan Iv. Vlačićak

u Dubravi napisao mi je u »Hrv. Zast. Ist.« veliko pismo u kojem o glavnoj stvari kaže samo tri rieči, naime, da je njegov podpis na oglasu za osnivanje židovske štedionice došao »bez moga znanja« — kaže, t. j. da su ga židovi podpisali bez njegova znanja.

Ovo je doista nečuveno. Čovjeka podpišu bez njegova znanja — i taj čovjek šuti, nikomu ništa! Što bi g. kapelan učinio, da su ga ovako bez njegova znanja podpisali na pr. naši prijatelji Mato Okroša i Ivan Ivančan na kakav proglas seljačke stranke! No to se dade iztražiti, je li g. kapelan znao za svoj podpis. Stvar nije tako zakučasta: ili je znao, ili nije znao; ili laže, ili istinu kaže. To će se i ustanoviti, a da se što prije ustanovi, morao bi nastojati najviše g. kapelan. A dok se ne ustanovi, priznat će i g. kapelan, da mu nitko nema razloga na rieč vjerovati, dok ne razloži barem to, zašto je šutio i dopustio, da židovi s njegovim imenom prave reklamu.

Kako je g. kapelan smeten u ovoj doista nemiloi neprilici, vidi se po tom, što piše: »Na tom je oglasu osvanulo i moje ime bez moga znanja, a to je i krivo, što su Vam Vaši štovaooci već dvaput lažno javili, da sam se složio sa židovima proti seljačtvu«. — Dakle: istina je, da je kapelanovo ime bilo na židovskom oglasu, a ipak su naši prijatelji lažno javili!

G. kapelan se tuži, što »Dom« nije uvrstio njegov izpravak, što židovi oglašuju u »Hrv. Zast. Ist.«, u koju Vi pišete. Ako nije

u kojem kaže, da ne dobiva znakove za omladinsko društvo po 14 filira, nego po 80 filira, pa ih po tom i prodaje, dakle ne pravi nikakav kšeft. G. kapelan ima ovdje pravo, uredništvo »Doma« imalo je taj izpravak uvrstiti. A što ga nije uvrstilo, kriv sam ja, koji sam uzeo k sebi onaj drugi izpravak o štedionici, jer mi je trebao za moj članak o savezu svećenstva i židova, a oba su izpravka bila na jednom papiru. No sad je i u tom g. kapelanu Vlašićaku udovoljeno, pa neka bude uvjeren, da ur. »Doma« nije imalo nakane, da zabaci njegov izpravak.

A što još piše g. kapelan, ne piše tako, da bi mu vriedno bilo odgovoriti. Što na pr. spominje, da su i neki pristaše seljačke stranke spleteni s tom židovskom štedionicom, pa da im naši ljudi ne prigovaraju, to se čudimo (ako je istina, što g. kapelan kaže), što gosp. kapelan ne vidi razlike između sebe i svećenika i tih ljudi. — Što g. kapelan piše, da su meni svećenici i najedanput »postali četom lienčina i narodnih zlotvora« i t. d., to ne može nikako dokazati. Nije istina ni to, da se ja rugam svakomu, koji živi u miru s ljudima druge vjere, nego je istina, da ja prigovaram katolicima, osobito svećenicima, koji se slažu sa židovima, a kažu, da brane katoličku vjeru, proti katoličkomu seljačtvu. Istina je i to, da mi je milija sloga i mir s kršćanima, pa i ne bili katolici, dok je g. kapelanu milija sloga sa židovima, nego s kršćanima. — Nije istina ni to, da u »Domu« medju oglasima preporučujem židove Singera, Lauša i druge, nego se židovi za plaću sami preporučuju na žalost u »Domu« kao i u »Hrv. Zast. Istine«. Kažem: na žalost i u »Domu«, jer je »Dom« u toj stvari morao popustiti. Neka zna g. kapelan, da je Laušev prvi židovski oglas u »Domu«. No zato u »Domu« ipak nema onih oglasa krakovskih židova, koji nudjaju cijeli magazin za 4 do 5 K, a u »Hrv. Zast. Ist.« preporučuju i takve oglase svećenici Vilim Ivanek i Ivanko Vlašićak, koji se valjda zato i moraju slagati sa židovima i s njima složno pobijati seljačku stranku, je li? A mi se tako nismo prodali, da im moramo i služiti i u strahu biti, nego kad židov hoće da plati, koliko i drugi, pa dok mi ne možemo u tom ciloga svijeta promieniti, počeli smo i židovske oglase primati, do sada samo jedan, ali smo zato ostali svoji i slobodni, pa nam zato i ne treba židovske sjedočbe, da s njima nismo u nikakvoj svezi, već pišemo i govorimo o židovima, što mislimo, da je pravo i za

narod dobro. A g. kapelan, čini se, mora židove braniti, on mora šutjeti i onda, kad oni bez njegova znanja povlače njegovo ime za reklamu! To je robovanje židovima.

(»Dom«, God. 1911. Br. 39.)

*

G. kapelan Vlašićak, dao mi je u »HZI« devet pitanja, na koja mu odgovaram ovo: 1. O glavnoj stvari, naime jeste li u svezi sa židovima, ili niste, odgovorili ste samo tri rieči: »bez mojega znanja« (t. j. da su Vas bez vašega znanja židovi podpisali). O drugom svačem pisali ste »obširno«, kako kažete, na pr., da ja popove držim lienčinama, i t. d. što na ovu stvar ne spada. — 2. Ja ne zahtievam nikako, a kamo li nasilno (jer nemam sile), da se proti Vama povede iztraga, nego držim, da bi se imala povesti, i to radi toga, što nije svejedno, piše li jedan svećenik istinu, ili ne piše. Do toga bi moralo biti i Vama, a Vi se naprotiv srdite, što ja pišem o iztrazi. — 3. Kad ste vidjeli da su Vas židovi bez Vašega znanja podpisali, niste imali dići u zrak kuću, u kojoj je štedionica (na tu ste misao Vi došli), nego ste imali svagdje, gdje Vam se desila prigoda, reći, da je Vaš podpis došao na židovski oglas bez Vašega znanja. A mogli ste to objaviti i u novinah, u koje pišete i o manje važnim stvarima. Onda ne bi nitko imao razloga prigovarati Vam radi podpisa. — 4. Nije mi dosta, kad kažete, da niste dioničar i da Vas nije bilo na prvoj skupštini, jer Vaše ime, ime katoličkoga svećenika, na proglasu kud i kamo više znači, nego da ste samo dioničar, jer ste po tom podpisu osnivač židovske štedionice. Tako sam na pr. i ja bio osnivač Hrv. Polj. Banke, premda nisam dioničar, (jer nemam novaca), a medju dioničarima naše tiskare ima ljudi, koji nisu pristaše seljačke stranke. — 5. Da ste samo dioničar te štedionice, ne bi se moralo reći, da ste se urotili proti seljačkoj stranci. Ja rieč »urotiti«, mislim, nisam ni upotriebio, jer nije ovdje na mjestu. Ja Vam prigovaram, što se slažete sa židovima, a ne ćete da se složite s velikim dielom katoličkoga seljačkoga naroda. Jesu li dubravski židovi pravaši ne znam. Znam, da su drugdje (u Ludbregu itd.) židovi i svećenstvo zajedno izdavali proglase i glasovali za pravaša. — 6. Ne poznajem Ivana Črha ni Vinka Škarupke i ne znam, smatraju li ih pristaše seljačke stranke svojim. Nepošteno baš ne bi bilo, ali bi bilo nepravedno, podići na Vas paklenu graju, ma da ne bi imali nikakova

posla kod te štedionice, a kukavno šutjeti, kad se dokaže, da u toj štedionici sjede ljudi, za koje se naši ljudi trgaju kao za sladki med. Ali, kako vidite, nije istina, da Vi nemate nikakovoga posla kod te štedionice. A ako naši ljudi šute radi onih, za koje se trgaju, a dioničari su i nadzornici te štedionice, ne rade sasvim pravo. Ipak, je, kako Vam već napisah, razlika, jeste li Vi sa židovima, ili tko drugi, tko nije svećenik i član kršćansko-soc. stranke, k tomu čovjek, koji se dosta iztiče, pa se na njega i na njegove čine više i pazi. — 7. Da je Vama milija sloga sa židovima nego s kršćanima, mogao sam i mogu napisati zato, jer se sa židovima slažete, a o pravoslavnim kršćanima neliepo pišete i nama prigovarate, ako se oni s nama slažu. Koliko ste poruge bacili na naše ljude, što su negdje bili u društvu s pravoslavnim popom, a na sve nas zato, što je drugi pravoslavni pop pristao uz seljačku stranku i bio izabran u obč. vieće! Krivo Vam je i to, što je Srbin Opačić darovao nješto hrvatskoj seljačkoj stranci. Tko bi Vam ugodio, kad Vam je krivo, što se »Vlasi« tudje od nas, a nije Vam pravo, kad se prikupljaju k nama! — 8. Da ste preporučivali židovske oglase, to sam Vam napisao zato, jer ste Vi napisali, da ja preporučujem židove Singera i Lauša. Vi ste to za me napisali zato, što židov Lauš oglašuje u »Domu«, u koji ja pišem, a ja sam za Vas napisao zato, što židovi oglašuju u »Hrv. Zast. Ist.«, u koju Vi pišete. Ako nije istina, da Vi preporučujete židove, nije istina ni to, da ih preporučujem ja. — 9. Moje rieči, da Vi morate šutjeti i onda, kad židovi povlače Vaše ime sebi za reklamu, znači to, da ste imali razloga šutjeti, kad su Vas židovi bez Vašega znanja podpisali, tim više, što Vi ne šutite rado. Ta napisao sam: Što biste Vi, da su Vas naši prijatelji, Ivančan i Okroša, podpisali na proglas naše stranke!

(»Dom«, God. 1911. Br. 41.)

»Lutorani« i »Kranjci«.

Listak iz povjesti hrvatske prosvjete.

Svi mi Hrvati vidimo, da ništa ne možemo, pa jedni druge krivimo radi toga: Krivi su magjaroni, krivi su slavosrbi, krivi su stekliši, krivi su furtimaši, krivi su napokon i »radićevci«.

Ima već i seljaka, i to takovih, koji su malo čuli, a još manje čitali, ali kad čuju za ove svadje, kažu, da smo krivi svi, da mi svi skupa ne vriedimo, da od nas ne će nikada ništa biti, da ćemo vekom biti tudji sluge, dok ne propanemo... A kad ovakovo mišljenje zavlada u narodu, kad narod izgubi vjeru u sebe, onda je zbilja blizu propasti.

Ali na sreću ova stvar nije tako strašna. Istina je, ima dosta znakova, da smo mi Hrvati u istinu strašno nesložni i da jedni drugima ne vjerujemo, da se jedni u druge ne uzdamo, jedni do drugih ništa ne držimo, pa naravski ništa ni ne možemo. Ali treba znati, zašto je tako, pak se onda toga čuvati.

A evo, što je svemu tomu krivo: Kriva je neprosviećenost, kriva je glupost, zalupanost.

Prosudite samo ovo, prije nego što vam razložim ono, što sam nakanio o »lutoranima« i »Kranjcima«:

Razgovarajući u kojem selu s ljudima, znadem ih upitati za ljude u susjednom selu, pa gotovo uvijek dobijem ovakav odgovor: »A, tamo vam nema ništa! To su čudni ljudi. To su vam sasvim drugačiji ljudi. Tamo nije vriedno ni ići. To su vam ljudi...« I tako dalje. Toliko toga čujem, da bi napokon pomislio, da u tom selu ljudi imadu i rogove. A što je u istinu? Dodjem i u to tobože čudno selo, a ljudi — kao i drugi naši ljudi, često i bolji.

Eto, to vam je naša zalupanost, to je stara glupost. Naš sviet u istinu živi previše u svojem domu, premalo se stara za sve oko sebe, ne mari za ništa izvan sebe, pa zato ništa i ne pozna i ne zna, zato je kod nas u prvi čas teško početi kakvu narodnu stvar, koja se tiče celoga naroda cele domovine, jer se ljudi ne poznaju, jedni drugima ne vjeruju, a kamo li da bi znali, da samo jedni s drugima u slozi mogu postići kakvu veću stvar. Zato nam i jest gospodar tudjinac, kad ne znamo i ne marimo za braću.

Tako eto misle naši ljudi svaki o svom selu, a što istom misle, kad čuju za Kranjce, ili čak za lutorane, potari ih sveti križ! Tako naš sviet zna i o »Kranjcima« i o »lutoranima«.

A baš tima »Kranjcima« i »Lutoranima« već odavna straše i one naše ljude, koji su ipak koliko-toliko prosviećeni. Evo o tom jedna zgoda iz povjesti naše prosvjete.

Svakomu je valjda našem čitaocu poznato, da je Ljudevit Gaj počeo novu hrvatsku književnost, i to time, što je uredio pravopis i književni jezik. Stari su naši naime pisali knjige već prije 500, 600 i više godina, ali je svaki pisao svojim govorom ili narječjem i svojim pismom. Tako su jedni pisali glagolskim slovima (koja se danas mogu naći samo u starih pismih i u crkvenim knjigama), a drugi su pisali ovakvim slovima kao i mi danas, t. j. latinicom. Ali latinska slova nisu onda imala slova č, ć, š, ž, nego su to naši stari pisali kojekakove, na pr. mjesto č pisali su c, mjesto ž pisali su zs ili x i t. d. Prvi je Ljudevit Gaj upotriebio ove današnje znakove: č, ć, š, ž, a uz to je sve po malo počeo uvadjeti u novine i knjige ovaj književni jezik, kojim danas pišu svi hrvatski književnici i novinari. To je jezik, kojim su mnoge knjige napisali već naši stari u Dubrovniku, gdje se tako i govori. Gaj je dakle uzeo za književni jezik onaj govor, kojim se govori u južnoj Dalmaciji i Hercegovini, pa i u Liki, a nova slova uzeo je od Čeha. U celom ovom poslu bili su Gaju na pomoć rodjeni Slovaci, pjesnik Kolar i učenjak Šafaržik, koji su pisali češkim jezikom. Ova dvojica su bili lutoranske vjere. Proti Gaju i njegovomu radu ustao je iz Beča drugi učenjak, i to Kranjac Kopitar, a u Zagrebu kanonik i abaš Kristijanović. Taj Kristijanović bio je za to, da Hrvati i dalje pišu knjige kajkavskim govorom, t. j. kaj mjesto što i sve ostalo, kako se govori u Zagrebu. A u tom je Kristijanovića podupirao iz Beča onaj »Kranjac« Kopitar i puntao ga neka se čuva Gaja, jer sve je to, kaže, lutoranska zduha, tobože zato, što su Kolar i Šafaržik bili lutorani. Na sreću — nije osim Kristijanovića nitko pristao uz Kopitara, a danas cieli prosviećeni hrvatski narod hvali i slavi Ljudevita Gaja i njegovo veliko djelo, t. j. književno jedinstvo hrvatskoga naroda. A da su Hrvati poslušali »Kranjca« Kopitara, koji ih je strašio »lutoranima«, — ne bi od svega toga ništa bilo.

Pogledamo li, kako je danas, vidimo na žalost, da su naši

djedovi bili pametniji, jer danas ima mnogo tobože prosviećenih ljudi, kojim je dosta kazati: »O, čuvaj se toga i toga, to su ti Vlahi, bezvjerci!«, ili: »A, što bi nam crni Kranjci pamet solili!« Koliko se je ovo zadnje vrijeme čulo i još se čuje ovo jedno i drugo, i koliko ima naroda, koji je tim smućen i zbunjen! A koliko vriede ovakva strašila neka svatko prosudi, kad se sjeti Kranjca Kopitara, kako je hrvatskoga popa strašio lutoranima.

Ne treba valjda ni dokazivati, da sam po sebi nije strašilo ni Kranjac, ni lutoran, nego da se ovakvim strašenjem služe samo oni ljudi, kojim se ne će naroda učiti, ili se i boje, da bi narod progledao. Lakše je dakako lupiti: »Čuvaj se toga, to je lutoran!«, ili: »to je Kranjac«, nego razlagati narodu samu stvar, o kojoj se radi. A budući da kod nas ima još dosta ljudi, koji ne znaju naroda učiti, ili se boje prave prosvjete, a htjeli bi narod voditi, onda je sasvim naravski, da ga moraju ovako strašiti pa i »lutoranima« i »Kranjcima«.

(»Dom«, God. 1911. Br. 40.)

Izdajnička politika.

U našem je »Domu« više puta bilo napisano, da medju Hrvatima nema izdajica. Mislili smo, kad smo tako pisali, na naše političke stranke: pravaše, koalicionaše i druge, pa ako je govor o njima, i danas bismo rekli i napisali, da medju njima nema izdajica, t. j. ljudi, koji bi znalice i hotice svoju domovinu prodavali i izdavali tudjincu.

No ovih smo se dana uvjerali, da medju nama Hrvatima ima ljudi, za koje moramo kazati, da vode izdajničku politiku. A uvjerali smo se o tom iz pisanja službenih »Narodnih Novina« dne 6. listopada o. g.

Te novine, koje se izdaju velikim troškom celoga naroda, pišu taj dan u prvom članku po prilici ovako:

Ban Tomašić nije mogao pristati uz koaliciju zato, što koalicija vodi takovu »politiku, koja bi imala Hrvatsku dovesti do podpune samostalnosti, a to znači do razvrgnuća unije« (t. j. jedinstva s Ugarskom) ... »no ovakova politika je neprovediva, dok je svaka revizija nagodbe ovisna o privoli Ugarske«. — Ugarska, razlažu dalje »Nar. Nov.«, ne će privoljeti na pro-

mijenu nagodbe, ako bi vidjela, da Hrvati tu promjenu traže samo zato, da budu jači, pa da poslie opet traže više. Ugarska mora imati jamstvo, da će ta promjena biti trajna, t. j. vječna, a ne, da je to samo jedan obrok hrvatskih tražbina. Ugarska nije tako luda, pišu »Nar. Nov.«, da bi ona Hrvatskoj davala sredstava za novu borbu!

Tako pišu »Nar. Nov.« Pišu ponajprije, da se nagodba ne može promieniti bez privole Ugarske, a onda, da bi Ugarska bila luda (»Nar. Nov.« kažu da bi bila naivna, t. j. djetinjska), kad bi privoljela na to, da Hrvatska bude jača! Drugim riečima: Hrvatska mora ostati viekom pod mađjarskim jarmom!

Možete li, poštovani čitaoci, pomisliti, da ovako može pisati Hrvat? — Ja sam okretao te »Nar. Nov.«, da vidim, tko odgovara za njihovo pisanje, pa sam našao, da odgovara Milan Grlović, poznati hrvatski književnik, čovjek dosta poštovan u zagrebačkom društvu, a mnogi bi mu rekli, da je i čovjek dobar, pače požrtvovni rodoljub! A ja se, vidite, čudim, da se ovakav čovjek usudjuje i pokazati medju Hrvatima, jer dok ljudi, koji ovako pišu, ili za ovakvo pisanje uzimaju na se odgovornost mogu biti poštovani medju Hrvatima, — mi Hrvati ne zaslužujemo, da nam bude bolje.

Mislimo, da našim čitaocima ne treba potanko razlagati, da ovakva politika, kakvu evo na trošak naroda šire »Nar. Nov.«, znači smrt hrvatskoga naroda, jer je to gotova smrt, kad koji narod sam prizna ne samo to, da je zadovoljan s tuđim gospodstvom i da ne želi i ne će željeti ni tražiti ništa bez privole svoga tlačitelja, nego i to, da bi taj tlačitelj bio luda, kad bi mu jaram olakšao. A da to prizna hrvatski narod, to hoće »Nar. Nov.« i njihov odgovorni urednik Milan Grlović, predsjednik društva hrvatskih novinara! Dični su to novinari — hrvatski!

Ti novinari naši! Za koga sve ne pišu, da je izdajica! Za svakoga, tko se malo samo ne slaže s njihovim gospodarima, već misli, da se i na drugi način dade više postići za domovinu i narod? A njihov predsjednik slobodno piše ili slobodno uzima odgovornost za pisanje, koje znači smrt hrvatskomu narodu!

U ovom bismo jednom morali doći k svijesti mi Hrvati te spoznati ovo:

Ako medju nama ima izdajica, to nisu oni, koji se bore, pa bilo kakogod i za što god, nego su izdajice oni, koji kažu, ne samo, da nam se je uzalud boriti, nego da se i ne smijemo boriti, da se moramo predati, — izdati i ono, što imamo!

A što se tiče same ove izdajničke »politike« — ali to i nije nikakva politika, nego čisto izdajnička služba tuđincu — stoji ta stvar ovako:

Nema prosviećenoga čovjeka na svijetu, koji bi se danas usudio ustvrditi, da je pravo, ako jedan narod tlači drugi. A ni sila tu ne odlučuje. Jer kad bi Ugarska smjela gospodariti Hrvatskoj zato, što je jača, — onda će se brzo naći gospodar i Ugarskoj, — jer ima njetko jači i od Ugarske!

A što se tiče nagodbe, nije istina, da za promjenu nagodbe treba privola Ugarske. Sama ta nagodba nije tako luda, da bi to u njoj bilo. U nagodbi stoji, da se ona može promieniti pristupom svih onih, koji su stvorili (t. j. Hrvatska, Ugarska i kralj). novine izkrivljuju slovo i onako krivičnoga zakona, nagodbe. ali ne mora privoljeti, — kao što stranke pristupaju i na sud i t. d., ali ne moraju zato privoljeti na sve, što protivnik hoće. A to se u ostalom razumiye i samo po sebi. Ta kakva bi to bila pogodba ili nagodba, gdje jedan hoće, drugi ne će, pa mora biti onako, kako jedan hoće, — i to bi se onda zvalo, da su se pogodili ili nagodili! Braniti ovakovu nezgrapnost — to mogu doista samo očajnici, kojima je grižnja savjesti radi primljene Judine plaće pomutila i pamet. A škandal je, što službene novine izkrivljuju slovo i onako krivičnoga zakona, nagodbe. Nagodba naime (§ 70) kaže doslovce; »da promjena iste (nagodbe) uzsliediti može samo onim putem kojim je udjelotvorena, pristupom naime svih onih činbenika, koji ju sklopiše«. — Pristupom dakle, ne privolom! U ostalom zašto ta izdajica u »Nar. Nov.« ne dokazuje, da se nagodba ne bi mogla promieniti bez privole Hrvatske, kad bi to htjela, recimo, Ugarska? Ima li obraza priznati, da »Ugarska nije luda«, da traži promjenu nagodbe, — kad je nagodba na njezinu korist?

Dobro je u ostalom, da se je ovo izdajstvo ovako očito odalo. Do sada su mađjaroni samo svečano proglasivali, da je nagodba »nerazrešiva« ali se nisu upuštali u ovakvo razlaganje: imali su još razbora i stida. Sad je dogorjelo do nokata, pa boće da uplaše barem kukavice, a sebe da izpričaju — tobože

zakonom, a onda razbojničkom naukom: da među ljudima može biti nagodbe i bez nagodbe! To je već proti razumu, i zato najčvršće jamstvo, da se ne će u cijelom hrvatskom narodu naći razumna i poštena duša, koja bi bila za magjarone i bilo za kakvu obranu ovako razbojničkim razlozima branjene nagodbe.

(»Dom«, God. 1911. Br. 41.)

Starčevićanska vlada.

Danas nemamo još starčevićanske vlade u Hrvatskoj, ali ju imamo u gradu Koprivnici. Po tom, kakva je ta vlada u Koprivnici, možemo suditi, kakva bi bila, kad bi zavládala cijelom domovinom.

U »Domu« je već bilo dosta toga o starčevićanskoj gradskoj upravi u Koprivnici: kako su prodali šume, napravili asfalt, ogradili sajmište rdjavim židovskim željezom (mjesto jeftinim, a dobrim i trajnim svojim hrastovim drvom), kako su gradske novce spremali u Vargovićevu štedionicu, kako Bregovcima ne dadu graditi kuća od naboja, samo da više dohodka bude od gradske ciglane, kako su gradski zastupnici ujedno gradski poduzetnici i t. d. i t. d., što sve dobro znadu koprivnički građani, osobito seljaci.

Sve smo to znali. Ali da su koprivnički starčevićanci, oni, na glasu borci za slobodu, da su ti istinu gori tlačitelji slobode, nego što su bili isti khuenovi magjaroni, o tom se je svako mogao uvjeriti i doista se mnogi uvjerio prošle nedjelje.

Poznato je doduše bilo, da je čudno to koprivničko starčevićanstvo. Pustimo na stranu načelnika Vargovića, koji je uza sve svoje nepomirljivo starčevićanstvo i protivnost nagodbi pozdravio nagodbenoga bana, k tomu Raucha. Više se pazi na rieči i čine koprivničkoga župnika i nar. zast. Stj. Zagorca, koji i zapovijeda, u tom starom, ali tužnom gradu. Čovjek je to, što zna ciela domovina, koji je dušom i tielom, govorom i pismom u sramotnoj onoj knjižici branio Magjare, da nisu Hrvatskoj ništa krivi, već da je svemu kriv »Beč«. Za malo — eto ga, od vodje novih revolucionarskih magjarona — eto ga među pravovjernim »starčevićancima«, što ga ipak nije smetalo,

da se ukloni s puta banu Tomašiću i posjeti svetu zemlju Palestinu: kad se je trebalo boriti, da se nagodba sruši, — Zagorac ide u sv. zemlju! Zna i zašto. Za malo opet, od ljutog tebože protivnika frankovštine — eto ga i s drugovima opet u istom kolu s frankovcima, eto ga nasljednikom glasovitih ljudi VI. Franka, i Elegovića, koji su svoju borbu protiv nagodbi svršili unosnim javnim bilježničtvom, a da ih ni ondašnji ni sadašnji frankovci nijednom riečju nisu osudili. To je politička stalnost, to je rodoljublje! A govoriti o njegovim špekulacijama, osobito sa magjarskim židovima (kako su to ovih dana novine javile, a nitko nije porekao), — to je suvišno, jer je zast. Zagorac već davno dokazao, da ga ne smeta, ako magjarski židovi njegovim imenom prave reklamu za svoje trgovačke poslove u Hrvatskoj. Sveza je njegova s Magjarima (i s Tomašićem) davno poznata, još od osnivanja »Banke za parcelaciju i kolonizaciju«. Takvi su poslovi dopušteni starčevićancu, a drugi tko ne smije seljaku prodati ni knjižice, jer ga već tim izrabluje. I tako dalje.

No — to su poslovne, trgovačke stvari, svaki mora živjeti i sticati, pa se tu ne pita, posluješ li s Magjarima ili s vragom, — samo da se posluje! To sve ipak ne smeta, da ovakvi poslovni ljudi budu vrlo rodoljubi, borci za prava Hrvatske i za slobodu naroda.

Jest, o tom smo se uvjerali, kako rekosmo, u nedjelju Zastupnici Stj. Radić i Jos. Predavec posjetili su koprivničkoga načelnika Vargovića, i molili ga, da dozvoli u svojem gradu javnu skupštinu. Dozvolit će, reče, ali »samo za Koprivničane«. Medjutim (to je bilo 2. listopada) eto dne 7. listopada brzojava zast. Predavcu, da se dozvoljena skupština zabranjuje. Dakako, bez razloga, jer bi brzojav izišao prevelik i preskup...

Da se kako tako opravda pred gradjanstvom i gradskim zastupnicima, rekao je načelnik Vargović jednom gradskom zastupniku, da zato nije dozvolio skupštine, jer mu je Stj. Radić rekao, da ima dozvolu za skupštinu od kralja, pa ako mu je ne da gradsko poglavarstvo, da će on, Stj. Radić, doći — s batinom! (To je načelnik kazao gr. zast. gosp. A. Ivaneku, a g. Ivanek g. F. Kegleviću st., a čuo je listonoša Borković i gostioničar Vyborny.) Ali to još nije ništa. Starčevićanska gradska vlada poslala je na sve strane grada svoje stražare, da odvrćaju

skupštinare, koji bi možda ipak došli na skupštinu. Liepol-
Brinu se, da se narod badava ne trudi...

Ali ni to nije ništa. Kad je skupština bila zabranjena, a
naroda ipak dosta došlo, odlučismo da držimo skupštinu ogra-
ničenu na pozvane osobe, a za to po zakonu ne treba dozvole.
Skupismo se kod prijatelja F. Jos. Keglevića, a kako nas je bilo,
hvala Bogu, mnogo, nismo svi mogli ni u sobe, ni u hodnik nego
nas je bilo najviše u ogradjenom dvorištu, dakako svi s poziv-
nicama. Bože moj: Čovjek se valjda smije razgovarati, pa i
govoriti ljudima, koje poimence pozove u svoje dvorište? Zakon
doduše kaže, da za skupštinu pod vedrim nebom treba dozvole,
ali za skupštinu ograničenu na pozvane osobe — ne treba
dozvole. Stvar je nejasna, ali slobodoljubivi starčevićanci morali
bi zakon tumačiti onako, kako je bolje za narod, za slobodu, za
borbu. Ali jok! Badava uvidjavni predvodnik redarstva piše
starčevićancu Vargoviću, da će biti red, neka se narodu dozvoli
dogovor u privatnom dvorištu, — starčevićanska je strogost u
izvršivanju nejasnoga slavosrbskoga zakona svetija nego ljubav
slobode. Ne da, pa ne da!

Ali što je to! Ništa, nego čujte: Iza dvorišta prijatelja
Keglevića ml. opazismo da jednom u polju, a u živici, kako se
skriva 5—6 koprivničkih stražara! »Fuj!« krikne ogorčeno stari
F. Keglević, čovjek, koji se ne bavi politikom, a inače miran
i umjeren. »To je škandal! Tako nije bilo ni za Khuena!«

A to je mišljenje celoga koprivničkoga gradjanstva.

Tako vidite. Takvi smo mi Hrvati, t. j. takvi su Hrvati
starčevićanci: bore se tobože za slobodu proti Magjaru, a ne
dadu je bratu! Pa tko bi im vjerovao, da se bore za slobodu?

Ali — dobar je strah, komu ga je Bog dao. Starčevićanci su
koprivnički u groznom, upravo smiješnom strahu, i u tom su
strahu počinili sve one nezakovitosti i gluposti.

Ali uzalud! Vidjet ćemo skoro — konac starčevićanske
vlade u Koprivnici. Sve je proti njima, a seljačka stranka u
Koprivnici kao doma.

(»Dom«, God. 1911. Br. 41.)

Pravaši proti seljačkoj banki.

Dva narodna zastupnika, župnik Fran Novak, zastupnik
križevački, i štedionički ravnatelj Ivan Zatluka, zastupnik
vilič-selski, ustadoše proti nastojanju seljačke stranke, da se
seljačkom narodu olakša zaduženost.

Na sve, što pišu ova dva narodna zastupnika, nije se na
žalost vriedno osvrnuti. Župnik F. Novak, kojega držimo
iskrenim prijateljem seljačkoga naroda, nastoji barem, da piše
razložno, premda ima i krivo. No zastupnik Zatluka piše tako
nerazložno i neozbiljno, da se na to nije vriedno osvrutati.

Kako je poznato, seljačka stranka nastoji, da hrvatski sabor
pribavi seljačtvu novac uz jeftine kamate. Kako? Tako, da se
glavnice zemaljskih zaklada, zemljištnih zajednica i imovnih
občina dadu seljačtvu uz one kamate (t. j. uz 3 i pol, 4 i pol i 5
po sto), uz koje su uložene u raznim bankama i državnim
papirima. Ima li se u tu svrhu osnovati posebna banka i hoće li
se zvati seljačka banka, to je prilično svejedno, a glavno je, da
seljačstvo dobije svoje novce uz jeftine kamate.

To je glavna stvar, to hoće seljačka stranka, a tomu se
protive ovi pravaški narodni zastupnici. Da vidimo, zašto se
tomu protivi zastupnik Novak.

1. »Seljačka banka bila bi velika, najveća banka, pa bi
trebala i najviše činovnika, a to bi sve bila gospoda, koja bi
živjela na račun seljaka. Pa kako može seljačka stranka, koja
u svakom kaputu vidi neprijatelja, stvarati takvu banku?«

2. »Seljačka će banka biti u Zagrebu, pa će seljak morati
s velikim troškom čak u Zagreb, a sada ima banku pod nosom.«

3. »Kamatnjak u seljačkoj banci ne može biti manji, jer će
i u toj banci biti skupa uprava. »Uknjižbe, kontrola, svakojaka
izvidjenja proždret će silni novac. Niti seljačka banka ne će
moći davati novac izpod 8 po sto.«

4. »Uz tolike lihvarske banke (»liepo to razlaže »Dom« pod
naslovom »Gulikože pod krinkom rodoljublja«) evo, koliko se
narod zadužuje... ja sam proti osnutku seljačke banke, jer će
i ta nova banka biti jedno utočište gospode i oružje za vladinu
politiku.«

5. »Seljačka je banka suvišna, jer imamo »seljačke zadruge«,
u kojima odlučuju seljaci, a uprava je jeftina. Samo bi vladu

trebalo prisiliti, da zemljišnim zajednicama vrati njihove glavnice, koje bi se onda uložile u »seljačke zadruge«.

Na ovo odgovaramo:

1. Seljačka stranka ne vidi neprijatelja u svakom kaputu, nego u onom, koji hoće da bez koristanoga rada živi na račun naroda i još ga gnjavi. Seljačka stranka ne stvara seljačku banku za to, da poveća broj kaputaša, koji će živjeti na račun seljaka, nego da se taj broj umani. A kad se osnuje Seljačka banka, propasti će mnoge gulionice i tim će se broj kaputaša, koji danas žive na račun seljaka, znamenito umanjiti. Ali seljačka stranka nije proti tomu, da i kaputaši koristnim radom služe plaću.

2. Seljačka bi banka imala doduše biti u Zagrebu, ali radi zajma ne bi trebalo ići u Zagreb. Ta i druge banke ne traže, da čovjek dodje osobno po novce, pa imadu i svoje podružnice, pa Poljodjelska banka, i seljačke zadruge. Seljačka banka, kako ćemo vidjeti, mogla bi i morala stvar i zgodnije urediti.

3. Dobro je, što se g. zastupnik Novak boji skupe uprave u Seljačkoj banci. Zato će se morati nastojati, da uprava ne bude skupa, osobito da u toj banci ne bude one razkošnosti i nepotrebnoga sjaja, kako to vidimo u velikim bankama. Mi smo sirotinjski narod, pa treba da sve u nas, što se narodnim novcem uztraja i uzdržava, bude toj našoj sirotinji primjereno. Ta tko proti suvišnom trošku više viče, nego seljačka stranka? Zato joj krivo čini g. župnik Novak, kad nju već unapried krivi za skupu upravu u seljačkoj banci. Seljačka stranka hoće seljačku banku, ali ne će u njoj skupu upravu. Da uprava ne bude skupa, na to treba da svi pazimo, a da će seljačka stranka paziti, za to se ne treba bojati.

4. Dobro je i ono, što se g. Novak boji, da će seljačka banka biti novo utočište gospode, a još bolje ono, što se boji, da će biti vladino oružje. Što se najprije tiče ovoga drugoga, dakako da bi zlo bilo, kad bi banka bila u rukama vladi. Zato će se morati stvar tako urediti, da u banci budu gospodari neodvisni ljudi, izabranici onih, čiji je novac u njoj, t. j. izabranici zemljišnih zajednica. Vlada neka ima i treba da ima nadzor, i to što stroži.

Što se tiče toga, da bi se ustrojenjem seljačke banke stvorila nova mjesta za gospodske službe, tu se g. župnik vara. Mi

mislimo naprotiv, da bi se ustrojenjem seljačke banke broj bankarske gospode znatno umanjio, i to zato, što bi prestalo djelovanje tolikih gulionica. Ta je stvar na dlanu. Osim toga bi se moglo urediti, da mnoge bankovne poslove (zemljišne izvide i t. d.) obavljaju občinski činovnici, a dakako i seljačke zadruge.

5. Seljačka bi banka zbilja bila suvišna, kad bi ona imala povećati samo broj naših novčarnica, kojih doista ima previše. Ali, ako nismo sve ovo uzalud razlagali, seljačka banka nema biti jednaka ostalim bankama, i to već zato, što ne će ići ni za dobitkom, kao sve banke, a kamo li bi gulila.

Što se tiče predloga, da se novci zemljišnih zajednica dadu seljačkim zadrugama, nije stvar tako jednostavna. Kad bi se ti novci davali seljačkim zadrugama, pobirali kamati, i t. d., trebalo bi za to posebno računovodstvo i dopisni ured, a toga vladin računarski ured ne bi mogao kako treba obavljati, jer novčano poslovanje treba da je uređeno bankarski, t. j. jednostavno, brzo i točno.

Inače se samo po sebi razumije, da će najbolje biti, ako seljačka banka bude radila sa postojećim i novim seljačkim zadrugama, pa mi stvar tako i zamišljamo.

Ne znamo, jesmo li uvjerali g. zast. Novaka, no mislimo ipak, da nam ne će moći još mnogo prigovoriti. U ostalom neka prigovara i on i drugi — u dobroj nakani, da stvar izadje što bolja. Samo neka se ne diže proti samoj stvari, naime proti nastojanju, da se narod izbavi iz ove prezaduženosti, iz vječne kubure s mjenicama i parnicama, dok narodni imetak uživaju drugi. Složimo se u samoj stvari, a kako će se bolje udesiti, tu će dobro doći svačija.

(»Dom«, God. 1911. Br. 42.)

Hoće li hrvatski sabor raditi?

Što kane naše političke stranke, to čovjek može ponešto doznati i nagadjati samo iz njihovih novina, jer naši politički vodje ne idu među narod, među izbornike, pa da njima kažu, što kane. Ovo je dvostruka nepravilnost, i to prvo zato, što u novine većinom pišu neodgovorni plaćeni novinari, pa se može dogoditi — a već se je i dogodilo — da odgovorni političari, vodje i zastupnici, jednostavno kažu, da ne znaju ništa u tom, što pišu njihove novine i da oni do toga ništa ne drže. Druga je nepravilnost to, što se u ovakvom slučaju ne zna, što misle pristaše tih stranaka, kad im se ne daje prilike, da kažu svoje mnijenje.

No premda po svem tom nije mnogo do toga držati, što pišu novine naših stranaka, za sada nemamo ništa drugo, po čem bismo mogli što znati i suditi, pa se moramo držati tih novina, premda je tu i treća nepravilnost, naime to, da jedne novine iste stranke pišu ovako, a druge sasvim protivno, ili dapače da jedne novine pišu danas ovako, a sutra onako.

Tako je, da odmah tu i počnemo, »Hrv. Sloboda« jedan dan pisala sasvim jasno, da se zahtjevi seljačke stranke imaju u saboru razpraviti i prihvatiti, a prekjučer već piše sa sumnjom, ne misle li »braća Radići tim predlozima zavarati narod i gubiti vrijeme«. Još se boji »Hrv. Slob.«, jesu li »Radići« već izradili dotične zakonske osnove. Ako nisu nego misle naložiti vladi, da ona te osnove izradi, ... onda ćemo imati dokaz više, da Radići nisu mislili ozbiljno. Ipak »nema dvojbe«, piše dalje »Hrv. Slob.«, da će stranka prava te predloge seljačke stranke načelno prihvatiti. Za stranku prava je stvar jednostavna. Tko god nešto dobra i koristna po narod predloži i iznese, stranka (prava) će to poduprijeti... Jučer piše »Hrv. Slob.«, braneći se od pisanja »Novosti«, da nije nikada rekla ni napisala, da se seljačke potrebe imaju razpraviti prije proračuna.

Druge novine ujedinjene stranke prava, »Hrv. Pravo«, piše isti dan: »Dajemo pravo onima, koji traže, da se najprije razpravlja proračun... Sa strane seljačke stranke stavljaju se zahtjevi, kojima sigurno nije do toga, da se popravi odnosaj Hrvatske prema Ugarskoj, nego da se kortešira kod seljačtva

proti drugim strankama. Da se oduzme orudje ovomu korteškomu knifu (zamki), moglo bi se pristati na to, da se razprave oni zakonski predlozi, kojima je svrha udovoljiti najprečim potrebama seljačtva i pučkoga učiteljstva.

Tako pravaši.

Novine hrv.-srb. koalicije, »Hrv. Pokret« i »Srbobran« (»ćirilicom«) pišu: da se svakako ima prije svega razpravljati o proračunu. Tako »Srbobran« jučer gnjevno pita: »Što bi vriedio sabor, u kojem bi se pravili zakoni, a još nije vladi dozvoljen proračun?! Vara se »Obzor«, ako misli, da će koalicija biti u nepravilnosti... Koalicija će sasvim otvoreno ustati... i tražit će, da proračun dodje na dnevni red prije sviju drugih pitanja... Ne smije biti staleža, koji pod cieniu uništenja državnog individualiteta naše otačbine hoće da zadovoljavaju svoje potrebe, ma kako one prešne bile«. — Slično piše i »Hrv. Pokret«, koji još dodaje, da bi hrvatski sabor sebi sam razporio trbuh, kad bi isto dozvolio vladi prije proračuna.

Između »Obzora« i koalicijonaških novina vodi se prepirka o toj stvari, može li naime sabor isto drugo prije raditi, prije nego što razpravi i odobri proračun. »Obzoru« naime prigovaraju, da je on za to, da se prije svega razprave prešne seljačke potrebe, na što on odgovara, da je samo tumačio mišljenje seljačke stranke. Iz nekoliko rieči u »Narodnim Novinama« dalo bi se suditi, da bi vlada pristala na to, da se prije svega razprave seljačke potrebe.

*

Kako se vidi, svejedno je, pita li se, što će prije svega sabor raditi, ili se pita: hoće li sabor raditi? Očividno je naime, ako najprije dodje na red proračun, da će ga sabor odkloniti, pa će sabor biti opet odgodjen ili razpušten. Kada dakle koalicija traži, da najprije dodje na red proračun, i kada ni pravaši nisu za to, da prije svega dodju na red seljačke potrebe, to je isto, kao da traže, da sabor sada ne radi, nego da se ili odgodi ili razpusti.

Sve dakle stranke — osim seljačke — traže, da prije svega dodje na red proračun, pa da ga odbiju i da sabor bude odgodjen ili razpušten. Zašto to traže pravaši, oni toga ne kažu. A koalicija kaže, da to traži zato, jer je glavno pravo sabora, da dozvoljava proračun. Bez toga prava, kažu, sabor nije ništa,

hrvatski sabor postaje pokrajinski sabor, a ne državni. Proti tomu se buni i sam »Srbobran«, a »Hrv. Pokret« biesno i neumorno, po svom običaju, obtužuje s izdajstva sve one, koji su došli na samu misao, da bi sabor mogao što raditi, dok nije dozvolio proračun.

Istina je, ustavno uredjenje države zahtieva, da sabor dozvoli vladi proračun, tj. da vlada ne smije trošiti državnih novaca bez dozvole sabora. A budući da se bez novaca ne može vladati, bez proračuna nema ni vlade.

Ali — ovo su, kako se ono veli, ustavna »načela«, principi. To je ustavna nauka, po kojoj bi tako moralo biti. Ali mi barem ovdje u Hrvatskoj znamo, da tako nije. Znamo, da ni vladi bana Raucha sabor nije dozvolio proračuna, pa je ipak ta vlada državne novce trošila. Isto je tako s vladom bana Tomašića. Ali nije samo to. Ni vladi u Ugarskoj — svi se još sjećamo — nije sabor pred koju godinu dozvolio proračuna, pa je ipak novce trošila. Nije doduše utjerivala poreze, ali je pobirala druge daće (neizravne poreze) — i imala je dosta. A ni drugdje na svijetu ne znamo ovaj čas primjera, da bi vlada ostala bez novaca. To napokon nije ni moguće, jer ne mogu ni činovnici, ni vojska i t. d. ostati bez plaće i uzdržavanja. Istina je samo to, da drugdje u svijetu doista vlade padaju, ako im sabor ne dozvoli proračuna, dok u Hrvatskoj i Ugarskoj, kako vidimo, toga nema, nego vlade troše novce i bez proračuna.

No kod svega ovoga mi do sada nismo spomenuli ono, što je u ovoj stvari glavno, a to je, da hrvatski sabor nema prava dozvoliti ili ne dozvoliti vladi pobiranje poreza. (To je pravo preneseno na tako zvani zajednički sabor u Pešti). Proračun za Hrvatsku i Slavoniju dozvoljuje se u Pešti. Porezi se dakle pobiru i bez dozvole hrvatskoga sabora, novci su tu, vlada ih ima, pa ih i troši.

Sve ovo naši političari znadu. Pa što hoće? Je li im zbilja stalo do toga, da hrvatski sabor ne postane pokrajinski sabor i da »ne pusti iz ruku pravo dozvoljavati proračun«? Je li im zbilja do toga, da na pr. seljačka stranka ne izdađe narodnoga prava za njekoje olakšice seljačkomu staležu?

Očevidno je, da im nije do toga. Da i ne spominjemo, kako je smiješno, da se političari, koji su se do sada rugali kojekakvim »načelima«, sada bore za ustavno načelo o dozvoljavanju pro-

računa, premda vide i znadu, da je to načelo kod nas otišlo do biesna i premda priznavaju, da su potrebe seljačkoga naroda (a i druge) prešne i da sav narod sviestno zahtieva, da se tim potrebama udovolji, — dosta je ponoviti (što su već spomenule jedne novine), da je koalicija prošloga proljeća razpravljala o povišenju učiteljskih plaća, premda sabor nije još bio odobrio proračuna. Onda je dakle sabor mogao viećati o nečem drugom i prije proračuna!

Sve je ovo dakle, štono rieč, izmotavanje, a glavno je ovo: Koalicija hoće da sruši vladu, pa da dodju na vladu njezini ljudi.

Imadu li u tom pravo? Nemaju. Pravo postavljati vladu pripada vladaru. Saboru, dotično većini sabora, pripada pravo ne dozvoliti vladi proračun i u obće ne primati njezinih predloga. Vlada ima na to predati vladaru ostavku, t. j. zahvaliti se na službi. To je Tomašić već dva puta učinio. Ali vladar nije ostavke primio, jer mu to pravo daje zakon. Što sada?

Sada dolazi ono, kako je kod nas već više godina. Vladar drži vladu, koja vlada bez sabora. A saboru ostaje po zakonu još jedino pravo, da vladu stavi pod obtužbu, ako što radi proti zakonu. Ako pak vlada, koju vladar drži proti volji sabora, ne čini ništa proti zakonu, ne može joj se i ne smije joj se ništa, jer po ustavu vladu postavlja vladar. Tomu po ustavu ne smije biti prigovora upravo tako, kako ne smije s nijedne strane biti prigovora tomu, što vladar bez sabora ne može dati zakona.

Preostaje dakle saboru još to, da vladu obtuži. No koalicija, o kojoj se ovdje najviše radi, pustila je i to svoje pravo, kad za volju svomu banu Tomašiću nije obtužila vlade bana Raucha, za koju je bilo očevidno, da je radila proti zakonu (štitila legionačke razbojnice i t. d.). Isto je tako bila jednom progutala već i pragmatiku. I sad drugima kaže, da puštaju iz ruku narodna prava za svoje staležke potrebe!

Ne će nam se dalje o ovoj stvari, jer je iz svega očevidno dvoje: prvo, da koaliciji nije do prava naroda i sabora, i drugo: da joj nije do narodnih potreba. Koaliciji je ovaj čas do toga, da na vladu postavi svoje ljude. Hoće li joj to uspjeti, mi ne znamo, ali čekati toga ne možemo i ne ćemo, pa hoćemo, da sabor radi i s ovom vladom. No kako toga ne će druge stranke, sabor hrvatski ne će raditi.

$$25 \times 25 = -1.$$

God. 1887., prije 25 godina, imali su starčevićanci 25 zastupnika u hrvatskom saboru; danas, poslije 25 godina, imadu ih 24, dakle jednoga manje. To kažu u kratko gornje brojke i znakovi.

A dalo nam je priliku za ovaj račun to, što su se starčevićanci svih smjerova napokon sjedinili te od jučer više ne izlazi ni »Hrvatska Sloboda«, ni »Hrvatsko Pravo«, nego će mjesto njih izlaziti »Hrvatska«. Time je, pošto je lani u rujnu prestalo izlaziti i »Hrvatstvo«, prestanak dviju starčevićanskih struja barem vanjskim načinom završen.

Da u kratko ponovimo povjest »stranke prava«: God. 1895. razciepila se stranka prava prvi put, i to tako, da je sam utemeljitelj stranke, pok. A. Starčević (koji je malo za tim umro), ostavio svoje nevjerne i nevriedne drugove. S njim je pošao i »sinovac« Mile i dr. Josip Frank, dok su među »nevjernicima« bili Tuškan.

Sada dolazi debelih deset godina najgadnijih psovaka između ovih dviju stranaka, između »čistih« (Frankovih) pravaša i Folnegović-Tuškanovih »domovinaša« (koji su izdavali »Hrv. Domovinu«). U vrieme te borbe stvorila se i treća stranka prava, »kršćansko-socijalna«, koju prozvaše »furtimašima« (jer su »furtim« t. j. kradomice premamili na svoju stranu za čas i biskupa Strosmajera). Ovu je treću stranku osnovalo katoličko svećenstvo, a novine joj je velikim kažu, troškom uzdržavao, zaogr. nadbiskup. U travnju 1908., za banovanja Rauchova, razciepiše se »čisti« pravaši time, što je opet drugi Starčević, Mile, »sinovac«, ostavio Franka. Njemu se od domovinaša pridružio i Stj. Zagorac i odvjetnik Banjavčić. I tako su sada bile četiri stranke prava, a svima tobože učitelj Ante Starčević. Lani, kako rekosmo, spojili se furtimaši s frankovcima, bivši »domovinaši« (Tuškan, Vinkovčić, Magdić) sjediniše se s naprednjacima, a ovoga ljeta i jesen vodili se pregovori za sjedinjenje »milinovaca« s frankovcima, što je sada gotovo, pa imamo opet jednu stranku prava.

Što je ove nove stranke prava stvaralo i što ih je opet sjedinilo, mi pravo ne znamo. Mnogo se je pisalo, da su ciepanju

stranke krive osobnosti, t. j. osobna mržnja i neprijateljstvo. Ali to nije vjerojatno, osobito kad uzmemo na um, da mržnja može ljude razdvojiti, ali ih ne može pomiriti, — a mi i u ciepanju i u sjedinjivanju stranke prava vidimo, čini nam se, jednu nit, vidimo istu ruku. Kad naime nije uspjelo stvoriti novu stranku prava, koja je toj ruci trebala, odlučila se na to, da ju stvori od starih ostataka stranke. To joj je sad uspjelo. A koja je to ruka, to nije tako lako pokazati, no barem za starčevićance bit će ta ruka dovoljno označena, ako se kaže, da je to »austrijanština kroz deset u ruku«.

No za nas to nije najvažnije. Za nas je važnije ono, što znamo stalno, što vidimo na svoje oči i što možemo prosudjivati, pa ćemo o tom kazati još koju.

»Hrv. Sloboda«, prestajući jučer izlaziti piše:

»Ovo je zadnji broj »Hrv. Slobode«. Upravo prije tri i pol godine počela je izlaziti. Danas se zaklapa knjiga njezinoga rada. Listati po njoj u ovome času niti bi bilo umjestno niti bi vodilo svrsi. Pozniji naraštaji bit će pozvani, da sude i da reknu svoju, jesmo li bili na pravome putu, naročito pak jesmo li se daljnjim svojim radom iznevjerili prošlosti i zakopali nade, koje su se u nas stavljale.

Primjećujemo samo, da je »Hrvatska Sloboda« od prvoga svoga početka nosila na sebi sve biljege privremenosti, znajući, da će prije ili kasnije doći do promjene prilika«.

Kad smo mi ovo pročitali, mi smo se snеbivali. Tek nedavno smo o toj istoj »Hrv. Slob.« čitali, da je na nju potrošeno preko 60.000 K (a to nije ni sve), a danas poslie tri i pol godine, pišu ljudi, koji su tri i pol godine radili pri tom listu i borili se, da nije umjestno, nije vriedno ni listati po toj »Hrv. Slobodi«, nije vriedno ni pogledati na tu muku, na taj trud, na tu hrpu papira! Za Boga miloga, mislili smo, pa zar se tako mogu za ništa baciti toliki novci, potrošiti tolika muka, počiniti toliko — zla?! Kamo ćemo mi doći, ako se kod nas svake tri godine baci u vodu po 60.000 K?! A onda, ako nije danas vriedno ni listati, ni pogledati, što ste tri i pol godine radili, hoće li za druge tri i pol godine biti vriedno pogledati ono, što danas radite? S kakvim povjerenjem može narod gledati u rad ovakvih ljudi, koji tri i pol godine rade i troše, a onda sami kažu, da taj njihov rad nije vriedan ni da se pogleda?

Ali poslie, čitajući ovo po više puta, činilo nam se nemogućim, da su ovi ljudi od prvoga početka vidjeli i držali, da je njihov rad uzaludan, ili kako sami kažu, da je imao »sve biljege privremenosti«. Činilo nam se to nemogućim s dva razloga: znajući, da radi u ludo, a drugo zato, što ovi ljudi oko »Hrv. Slob.« nisu ničim pokazivali, da rade privremeno, naprotiv su se vladali, kao da kane osvojiti barem pol svijeta, ili najmanje da udaraju temelje budućnosti hrvatskoga naroda za sva vremena.

Držeći ovo na umu nismo mogli svega ovoga nikako razumjeti, dok nam nije sasvim naravski postalo jasno, da to može biti samo ovako. Ako su ljudi oko »Hrv. Slob.« od početka znali, da sve to nema biti ništa, a i sad kažu, da sve to nije ništa, kao da ništa nije ni bilo, — onda, onda je sve to bilo tako i dogovoreno i udešeno, naime: da se privremeno učini to i to, dakako uz odštetu, — sve u onom istom smislu, kako se je to pokazalo ovih dana. Dakako, da je onda sasvim naravski, da nitko ne žali za onih 60.000 K, koje su po tom ili predujmljene, ili nadoknadjene. Pri tom, dakako, treba držati na umu, da se i Tomašićevi protivnici razumiju u ovakvu »politiku« i da su kadri dati odštetu.

Ovo je dakako sve skupa strašno. Ali svatko će priznati, da je ova nagla pravaška sloga tako bezrazložna, da si svatko mora sam tražiti razloge po činima i riečima, kad oni, koji sve to vode, ne drže za vrijedno da narodu, o kojem toliko govore, razlože, zašto su se tako promienili. Nisu naime dosta one dvie rieči, da su se promienile prilike, nego bi trebalo reći, u čemu i kako su se promienile prilike, a posebice bi narod morao biti na čistu: Je li ono, što je »Hrv. Slob.«, tri i pol godine pisala, istina ili laž, pa jesu li njezini ljudi bili u bludnji, ili su i sami pristali uz ono zlo, koje su kudili?

No mi toga ne ćemo doznati. Narod će i dalje niemo pratiti ovu tamnu gospodsku igru. Nas u svoj toj sramoti i rugobi, nedostojnoj ozbiljnih ljudi, slabo tješi to, da su za 25 godina od 25 zastupnika došli na 24. Bude li hrvatski narod i daljih 25 godina tako slabo pri svijesti, imat ćemo još i za 100 godina 20 starčevićanaca u saboru. No Bog će nas toga valjda osloboditi.

(»Dom«, God. 1911. Br. 44.)

Knjige društva sv. Jerolima za godinu 1911.

Za god. 1911. izdalo je ovo društvo pet knjižica. Malene su, ali je malena i članarina (1 K na godinu ili 10 K za uvijek), ali neka bi bile i malene, ako su valjane. Da vidimo.

Na prvom je mjestu »Danica«, koja bez koledara ima oko 200 stranica zabave i pouke. Dobro je napisano »Medjumurje« od profesora Rudolfa Horvata, a nisu loše ni pouke iz pravnoga života od dra Milana Grubera. Vrlo je poučno i sasvim dobro napisana stvarca o izumrlim orijaškim »zmajevima«, samo ne znamo, zašto se pisac sakrio za dva slova.

Ostalo, što sam pročitao, samo me ljutilo. Rožićeva pjesma nadbiskupu Baueru sasvim je loše i suvišno kadjenje bez smisla. »Šta ćeš više! Kad se glas razglasi, ... Tebe da cjelunu Bog! Sav se narod listom podigao ... već unapried lovor-vienac sprema, da ga sviije oko Tvoğa čela: Tu mu mjesto, tu mu dom!« (Tu mu dom — lovor viencu! Što i vienac ima i dom? Čemu takve blezgarije?) Pa i ostale pjesme ne valjaju ništa, i to se tiska u 60.000 primjeraka! To je smrtna grehota!

Učitelj Širola piše o pučkim školama u drugom svijetu. Ne znam, čemu i komu ima to poslužiti. Gdje se ima paziti na svaki redak prostora (ta to se tiska u 60.000!), tu čovjek ne smije pišući o pučkim školama drobiti koješta: kakvu je nagradu dobio, koliko je godina služio, je li se na put spremio početkom rujna ili listopada, gdje je putem noćio i t. d. Bez obzira na to, što ovakvi članci nisu ni putopisi, ni razprave, te nemaju nikakve književne forme (ta što bi tu još, pišući za seljaka, pazio još i na književnu formu!), — ovakvo je pisanje prosto globljenje društvene blagajne. Misle naši »pučki pisci«, da se o svem piše jednako: njima je sve pripoviest i pripoviedanje. Šteta još, što ne pripoviedaju, gdje su kupili pero i papira. Pa onda u članak o stranim školama gdje god samo umiešati obće mnienje, o potrebi škole (»pučke škole temelj budućnosti« itd.) i o tom sipati prazne rieči, sve to dokazuje, ili da pisac nema pojma, kako se ima pisati, ili da je išao samo za tim, da izadje više redaka. A o tim stranim školama čitalac dozna jedva što više od toga, da su to »kneževski dvorovi«, »veličanstvene palače«, — jer je toga pun taj člančić, a onda dakako dosadnoga

jadikovanja radi »potleušice«, u kojoj je naš Šironja učio 250 djece. Bog se smiluj ovim našim učiteljima! Ta i u Zagrebu su pučke škole veličanstvene palače, ali valjda ne može i svako selo imati mjesto škole »kneževski dvor«!

Neki Cajnko, valjda svećenik, opisujući put u sv. zemlju piše i to, da se je u Palestini nehotice sjetio, da bi u »Danici« trebalo — kortešovati za izbore u Hrvatskoj, pa piše: »Narode katolički, hrvatski! pazi kakve ljude biraš u sabor! Biraj ljude odane svetoj vjeri tvojoj«. Ovakvo pisanje ne bi bilo bez prigovora ni onda, kad bi se kod nas doista po savjesti i po duši prosudjivalo, tko je, a tko nije odan vjeri. Ali kad znamo, kako kod nas lako čovjek bude proglašen bezvjercem, pače da su kod nas samo njekeje stranke i njekeji ljudi proglašeni bezvjercima, premda nisu pogledom na vjeru gori od drugih (ako nisu bolji), — onda se ovakvo pisanje, k tomu u članku, kojemu ima biti svrha sasvim druga, mora osuditi. Ali da je taj g. Cajnko mislio, da piše u »Hrv. Pravo«, vidi se po ovim riečima u tom članku: »A uz to smo se mi Hrvati sjetili i naše ne sjedinjene braće, od kojih nam mnogi na žalost u našoj hrvatskoj domovini hoće oteti hrvatsko ime i jezik, te nam narinuti ime srbsko. Pomolili smo se« i t. d. Ne, g. Cajnko nije ovim pokazao dobroga ukusa. On može imati svoje mnijenje o nastojanju naših Srba, mogao bi o tom s načinom pisati i u »Danici«, — ali miešati ovakve stvari, koje u životu radjaju svadjom i mržnjom, — miešati ih u pričanje o Spasiteljevu grobu, — to ne samo da nije ukusno, nego strašno zaudara farizejstvom. Prigovoriti se mora oštro odboru društva sv. Jerolima, što je dopustio ovakvo haraćenje po »Danici«, koje od sada nema prava preporučivati celomu narodu hrvatskomu. Jednako nemilo djeluje ono, što g. C. na više mjesta pripovieda, kako su »grčko-iztočnjaci« oteli ovo i ono katolicima, kad se zna, da su jedni drugima (kao prava kršćanska braća) otimali. Ta barem na grobu Spasiteljevu treba da se ljubimo i time dokažemo, da smo Isusovi učenici. Ili zar nas nije tako On učio? — G. Cajnko piše i nesmisle, pripoviedajući na pr., kako muhamedanci vele za Muhameda, da je tamo i tamo stajao, »prije nego je uzašao na njihova nebesa«. Ili zar muhamedanci imaju posebna svoja nebesa? A ako nemaju, nego im se g. Cajnko htio narugati, onda im je liepo uzvratilo na ono, što o njima piše, naime, kako

su turski vojnici, »s najvećim poštivanjem promatrali našu molitvu«. — Koliko je pak g. Cajnko (ili oni, kojima je to briga) pazio i na sitnice, na koje se mora paziti, vidi se po tom, što jedan put piše dolina Himon, a drugi put dolina Hinom, a negdje je pače ostalo, da je Omar bio drugi kadif (mjesto kalif). Ovu napokon književničku spretnost neka si metne g. C. za kapu. »Ovdje je imao Booz svoja polja, na kojima je čestita Ruta pabirčila klasje i zatim postala prababa kralja Davida«. Pabirčila klasje i za tim (jednoga liepoga dana, zar ne?) najedamput postala prababa!

G. Ivan Jobler (valjda učitelj) dobro je napisao, a još bolje mislio pišući o »Americi u — Hrvatskoj«. Živa je istina, da bi naš narod mogao više zaradjivati, kad bi se dao na drugi način gospodarenja (sijanje drugoga bilja, pčelarenja i t. d.) i kad bi se primio rukodjelskoga rada. To je istina, pa toga po malo već i ima. Samo g. Jobler, čini mi se, premalo drži na umu dvoje, i to prvo, da se način gospodarenja i uz veliku nuždu teško mienja, a drugo, da za to i za sve ono drugo (rukodjelski posao) treba nauka. A tko se kod nas za to svojski i stalno stara? Nitko nego svi samo prodičemo. A tko ide, da činom pokaže, što se može? — Ali dobro je i ovako i pisati i poticati. I to će pomoći, da se ganemo.

Naprotiv, mislim, ima g. Jobler krivo, što toliko piše proti troškovima za krstitke, svatove, proštenja (»kirvaje«) karmine i t. d. Ima tu dosta nerazumnosti, to je istina, ali s tolikim prikorom ne valja na to navaljivati s tri razloga: Prvo zato, što gostbe doista ne uništiše seljaka, jer ni krštenja ni svatova nema u kući poprieko ni svake pete godine, a čini se, da nas to uništava, samo zato, što smo već uništeni, pa to teško osjećamo, te je u istinu vrijeme, da se stisnemo, — kako se i stištemo uzprkos običaju — nasilniku. Nisu badava već stari rekli, da je običaj — tiran, nasilnik. Za tim treba držati na umu, da mnogi otac samo jedan put ženi sina ili udaje kćer. Htjeti tu komandirati srcu, obrazu, obiteljskoj časti — ne, to je odviše. Nužda će, gdje je ima, i tu na žalost, učiniti svoje, ali ja sam prvi, koji ne bih želio, da naš narod postane takav račundžija, da i u najredjim i najsvečanijim časovima života misli samo na to, da će mnogo potrošiti. Napokon seljak, ako troši, svoje troši, i zato mi, koji od njegove muke živimo, ne samo da

nemamo prava, nego ne bismo smjeli imati ni te kuraže, da brojimo zalogaje i gutljaje onomu, koji troši svoje muke. A koliko troši inteligencija? Zašto g. Jobler ne računa, koliko milijuna ode u zrak na fine cigare, pa na šampanjac, na gospojinske šešire, i t. d.? Koliko dobije narod natrag od onih petdesetak i više milijuna, što ih samo u Hrvatskoj daje za domaću gospodu, pak za zajedničke činovnike i vojništvo? — Pustimo dakle narod, koliko znamo, kako bi mogao bolje živjeti, ali budimo obzirni i pravedni, kad prigovaramo, da predobro živi, nikad pak, mislim, ne bi nitko od gospode smio brojiti seljaku zalogaje.

U jednu rječ, ljetošnja »Danica«, ako i ima u njoj dobrih stvari, dosta je loša. Knjiga, koja se tiska u toliko tisuća primjeraka, morala bi i morat će biti ne samo bolja, nego bez opravdana prigovora. Ali da to bude, ne smiju gospoda oko »Jerolima« misliti, da je to njihovo, pa da smiju pisati i dati pisati, što oni znadu i što oni hoće, — ako hoće da im knjige prigrli narod. Treba oni da se dobro obazru po narodu, prije nego pod tisak stave toliku gomilu papira.

O ostalim knjigama drugi put.

(»Dom«, God. 1911. Br. 44.)

Nepodobštine zagrebačkih mesara i krčmara, što ih čine seljacima.

Već smo pisali o tom, kako znadu gradski stražari postupati sa seljacima, kad u Zagreb dodju. Ali to nije ništa prema onomu, što u novije vrieme rade njekeji zagrebački mesari i birtaši (krčmari). Poznata je naime stvar, što se tiče birtaša, da znadu od seljaka kupiti vino, iztočiti i — ne platiti. Tako je i naš prijatelj Petar Rusan iz Gor. Stubice prodao preklani oko 10 hektolitara vina jednomu krčmaru negdje u Ilici, a ni danas nije primio ni novčića. I tužio ga je badava, jer je krčmara na jednom nestalo. A što su nas prigorski seljaci pitali, kako bi se tomu moglo na kraj stati, sudimo, da takvih slučajeva ima mnogo.

A evo, što su počeli raditi zagrebački mesari: Pogode, recimo, svinje, dadu kaparu, svinje zakolju, a onda ne će da plate pogodjenu svotu veleći, da su svinje bolestne! Što će siromah seljak, koji u Zagrebu nema nikoga! Što će letjeti na policiju, ili čekati na sud! Što će lutati po gradu do noći, a sila mu je kući, gdje ima posla pri blagu i t. d.! Pa i komu će se potužiti, tko će mu dati pravo? Ta on mnogi i ne zna, kamo bi, boji se ili mu je neugodno izpitivati po ulicama i hodnicima, dok bi i našao koga. »Neka ga vrag nosi!« — misli seljak, pa primi, što mu ovakav otimač dade. A otimač uztegne po 3 do 4 Krune, za koje će se napiti — i smijati se »bedastome kumeku«. A riedko se stvar svrši drugačije. Znade se doduše naći seljak, koji ne pozna šale, kako je nije poznao naš Ivica Šandor iz Preseke, koji je ovakvoga jednoga mesarskoga razbojnika bez pitanja pograbio za gušu, firmao ga lievo i desno, i novci su bili odmah podpuno izbrojeni. Da, ali je Ivica momak i pol, a k tomu je bio s bratom. Ali što će ovakvomu otimaču naš mali Valent Poljak, kojega mnogi pozna od vas po pisanju u »Domu«! K tomu je Valent čovjek miroljubiv, ali i čovjek, koji svojega prava tako lako ne da, tim više, što je pri malom imetku. Nema druge, nego da potraži prijatelja, te dodje k meni i izpriповjedi mi ovo:

Došao u naše selo mesar Drnek iz Zagreba i pogodio sa mnom svinje i dao mi kaparu. Ja svinje dovedem u Zagreb pred klaonicu. Tu sam ostavio kola i svinje na kolima, na koja je pazio moj sinčić, a ja otidjem do mesara Drneka, da mu javim, da su svinje tu. Kad sam se vratio na klaonicu, svinje su moje bile zaklane, ali mi mesar nije htio platiti veleći, da su svinje bolestne. Još prije mi momak, koji je svinje klao, rekao, da mu platim litar vina, pa da će mi dati cedulju za mesara, da su svinje zdrave. Ja sam mu rekao, da bi u poštenom društvu platio i više, ali za ovakav posao ne dam ništa. Dodje i mesar, ali ne će da plati, dok tobože ne dodje veterinar. Mislio je, da se ni meni ne će htjeti čekati, pa da ću primiti, što mi dade.

Tako meni to izpriповjedi prijatelj Poljak, a ja s njim na redarstvo, gdje je činovnik g. Kopsa pripravnno odredio jednoga stražara, da podje i vidi, što je, pa ako bude trebalo, da mesara pozove na redarstvo. No sve to nije pomoglo, nego je Poljak morao čekati, dok je došao veterinar, koji je, čim je zaklane

Poljakove svinje pogledao, oštro ukorio one mesarske slugane veleći im, da bi tielo i dušu htjeli iz seljaka sguliti, kad ga sile, da za ovakvu stvar do ove dobe čeka. Svinjama naime nije bilo ništa, nego se malo koža na zadnjoj nozi opalila od vapna, kad su svinjci po nalogu oblasti bieljeni! Veterinar, čestit i pravedan čovjek odredi odmah, da ako mesar odmah ne plati, da se svinje imaju zaplieni i sutra na dražbi prodati, a Poljaka savjetuje, neka mesara preda sudu. No mesar je vidio, da mu njegova špekulacija, da seljaku otme 5—6 K, ne će uspjeti, pa je platio.

Eto tako se to radi. A da stanete o tom pripoviedati medju seljacima oko Zagreba, evo mene, ako se ne bi svaki drugi javio. I meni je tako učinio taj i taj! Mojemu otcu učinio je taj i taj! U mojem selu ima ih najmanje dvadeset, od kojih je jednomu uztegnuo 3, drugomu 4, trećemu 10, ovomu 15, onomu 20 kruna!

Ovo je sramotno!

A što je tomu krivo? Ta ovi mesari nisu gospoda, nego svi možda do jednoga seljačka djeca, a k tomu dobrim dielom ljudi, koji ni ne žive gospodski, nego kubure svakojako, pa i gore od seljaka. Pa zašto ovako rade sa svojom seljačkom braćom?

Mi znamo više toga, čim bi ove ljude mogli izpričati. Tako na pr. znamo, da je velika skupoća i da ovi ljudi teško žive, a za seljaka misle, da je njemu lako, jer seljak ima svoj grunt, ima svega u kući, pa ne će ni osjetiti, ako mu se uztegne 5—6 K od stotine. Uz to su ovi ljudi većinom sasvim neprosviećeni, a u gradu dosta pokvareni, naučeni naime potrošiti u piću, kartanju i t. d., pa to onda treba nadoknaditi.

Ali to nije glavno, nego je glavno ovo. U gradu skoro nitko ne drži do seljaka ništa. To mišljenje o seljaku tako je obćenito i ukorienjeno, da se to kao kuga prima onakvih ljudi, koji su i sami seljačkoga roda. To nije ni čudo. Seljačko diete dodje u gradić na nauk i tu dan na dan čuje, kako se seljaku sve ruga, kako do seljaka nitko ništa ne drži, pa i takav seoski dečko, čim promieni seljačko odielo gradskim, misli, da je postao nešto drugo, nešto bolje, a na seljaka gleda već kao i drugi gradski sviet: veli mu, da je kumek, da je mužek i t. d.

To je jedno. A drugo je ovo: Ovi gradski obrtnici vide i opažaju, kako je seljak u gradu nespretn, kako si ne može pomoći, pa znadu, da seljak ne će nigdje kod gospode dobiti prava. I zato se ufaju seljaku učiniti svaku krivicu i zato ovako rade.

Ovu stvar treba liečiti i popravljati. A treba je liečiti i popravljati dvojakim načinom, i to ovako: Seljaci, koji imaju u gradu posla treba da se sami brane i da ne popuštaju surovosti i otimačini, nego da svakoj ovakvoj nepodobštini stanu na put svakim mogućim načinom, i to oštrim prigovorom, traženjem zaštite kod redarstva, pa i kod suda. Kod obrtnika pak ne možemo očekivati promjene u ovoj stvari, dok se i medju njima ne počne širiti prosvjeta u tom smislu, da nije dostojno živjeti i pomagati se na račun tudjega neznanja, slabosti, dobroćudnosti i bezpravnosti. Taj put je dakako dalek, ali jednom se mora početi. Brže bi se dakako ta stvar popravila, kad bi i medju gradske obrtnike prodrila misao seljačke stranke, pa mi naše ljude upozorujemo, da u toj stvari nastave, kako su mnogi već počeli, a drugi da jednom počnu. Obrtnici su naša seljačka djeca, koja po svem k seljačtvu i spadaju, pa je šteta i sramota, što tomu do danas nema traga.

(»Dom«, God. 1911. Br. 45.)

Pred izbore.

U svim novinama čitamo opet dan na dan, da je naša domovina u takvoj pogibelji, u kakvoj nije bila još nikada. Budući da se ovo čita u našim novinama već mnogo godina i budući da se naši ljudi u svem vladaju, kao da nema nikakve pogibelji, sasvim je naravski, da do toga jadikovanja o pogibelji, u kojoj se naša domovina nalazi, nitko ne drži baš ništa. Ljudi se sjećaju, da su to već toliko puta čitali, pa su i poslie te velike pogibelji ostali čitavi i ništa im se osobita nije dogodilo, pa šta da onda drže do svega toga?

Uza sve to ipak je istina, ne samo, da u našoj domovini nije dobro, nego da je zbilja, mnogo toga u pogibelji, i to ne možda baš sada, nego od uvijek, što znamo, i to sad više, sad manje. Istina je i to, da je baš u zadnje vrijeme bilo važnih događaja, promjena i pokušaja, koji dokazuju, da se hrvatski narod zbilja bori i da se nešto ozbiljno hoće. Najočitiije se to vidi po tom, što ćemo evo skoro imati po četvrti put izbore u pet godina, a inače su u pet godina samo jedanput izbori.

Mi doduše ne mislimo, da će ovi izbori biti odlučni, baš ako opozicija sasvim potuče magjarone, niti mislimo, da je borba zato pri kraju, jer na žalost znamo, da su magjaroni već bili uništeni, tako da smo svi nad tim klicali, a sad se moramo bojati, da će opet uzkrsnuti! Po tom uništenje magjarona nije konac borbe, kad magjaronstvo može i uzkrsnuti!

Uništenjem magjarona nije dakle, kako se vidi, sve postignuto. Treba više, i to mnogo više: treba da svi mi u opoziciji drugačije radimo.

Mnogo se prigovora čuje, da smo nesložni. Vikalo se, da je previše stranaka. Vikalo se posebice na seljačku stranku, da je ne treba, jer ima i previše stranaka. No za čudo mnogo se je manje vikalo na to, što su od jedne pravaške stranke, s istim programom, u malo vremena postale četiri! A još je veće čudo, što gotovo nitko od onih, koji su prigovarali, da ima previše stranaka, nije prigovarao, što se naše stranke tako gadno grde i kolju u novinama, na skupštinama, i u saboru.

A to je, to klanje medju strankama, medjusobno psovanje, izrugivanje, lažanje, klevetanje i najbezobraznije ocrnjivanje, bies, nepromišljenost, — to je naše zlo, koje nam ne da napried; to je ono zlo, koje će omogućiti, da i opet uzkrсну magjaroni makar ih sad sve potučemo na izborima.

Da različitih stranaka mora biti, više ili manje opravdanih, toga ne ćemo dokazivati; ali svega onoga spomenutoga zla medju strankama — toga ne mora biti i neka nitko ne pokazuje na to, da toga ima drugdje, jer kad bi toga i bilo drugdje, nigdje to nije dobro, a mi, dok to ne prestane, ostat ćemo, gdje smo.

Mi dakako na druge stranke ne možemo djelovati, da u tom podju drugim putem, ali možemo, hoćemo i moramo sami drugačije, jer njetko početi mora. Mi zapravo i ne moramo tek početi, nego možemo nastaviti, kako smo počeli i radili. Naš nas već program upućuje, da se imamo čuvati mržnje i stranačkoga biesa, mi smo se toga držali. To dokazuje naše pisanje, u kojem se malo nadje oštirih, a još manje nepristojnih i pogrdnih rieči, a hotimične laži ne može nam nitko dokazati. To dokazuju stotine naših skupština i tisuće naših sastanaka. A što je koji od naših zastupnika u saboru znao poći predaleko, braneci sebe i stranku i navaljujući na druge, — ne kažemo, da je to bilo dobro, ali promislamo, u kakvo su naši došli društvo, kakve su

našli običaje, kako smo bili prezreni i što bi bili od nas učinili, da smo se učinili janjci! Danas nam je lakše. Danas je misao i moć seljačke stranke poznata i priznata, — danas možemo i moramo još stalnije ići putem mirnoga i razboritoga nastojanja, kako smo to odlučili stvarajući svoj program.

Jedno osobito hoćemo da naglasimo, i to ovo: Mi nemamo razloga protiviti se ni stranci prava, ni koaliciji, što se tiče njihova programa. Ove stranke nisu nama protivne po svojem programu. One nam postaju protivne istom onda, ako odbijaju i pobijaju naše seljačke zahtjeve. Izpunjenje pravaškoga programa ne protivi se programu seljačke stranke, mi i sami moramo nastojati, nastojimo i nastojat ćemo, da se taj program izpunji. A razumijemo i koaliciju, koja misli sve po malo približiti se onomu, za čim teže svi Hrvati. Mi znamo i za grieh i pogreške jedne i druge ove stranke, pa ćemo ih, a i moramo ih, ako bi to bilo na korist domovini, i iznašati i odsuditi, ali one običaje kod nas borbe: podmetanja, izrugivanja, ocrnjivanja, psovanja — toga ćemo se čuvati i zahtijevati od svih pristaša. da se toga čuvaju.

A pita li tko god, zašto smo se kod užih izbora odlučili za koaliciju, odgovorit ćemo za sada u kratko ovo:

Starčevićanci sami najbolje znadu, da je njihova stranka u teškoj našoj narodnoj borbi već višeputa gadno zastranila. To je najbolje dokazao g. Mile Starčević. A kako se danas drži, mi toga ne razumijemo: ona sama ne će da kaže, pa se bojimo. Kako se ne bismo bojali, kad njezine novine pišu, da ne vjeruju, da se Tomašić prieti Radiću, dok ne vide čine t. j. dok se prijetnje ne izvrše! Ta to znači: Dajte samo učinite? A komu je onda pomoženo, kad bude gotovo?

To je jedno. A drugo je ovo. Ne pazeći na stranputice i grieh stranke prava — i mi smo za tako zvani program stranke prava, ali ne ćemo čekati, dok se taj program oživotvori, nego nastojimo i prije toga pomoći narodu, i to najprije i najviše seljaku. Pravaši kažu, da se ne može baš ništa, dok stoji nagodba, a mi ih o protivnom ne možemo uvjeriti. Koalicija naprotiv ne samo da to ne kaže, nego više njezinih ljudi dobro poznaje i priznaje seljačke potrebe, pa ima nade, da bi koalicija sve te zahtjeve i u saboru podupirala. Sasvim je dakle naravski, da mi kao seljačka stranka, ako možemo već odlučiti, pomognemo, da

u sabor dodje jedan ili dvojica više od one stranke, koja je za to, da se seljačkomu narodu odmah pomogne.

Napokon smo držali na umu i ovo. Premda smo mi odlučni protivnici riečke rezolucije i one neke špekulacije s Magjarima, koja se je ovdje ondje opazala u koaliciji, i premda nismo sliepi, da ne bi vidjeli i pogreške i slaboće koalicije (na pr. biranje starih magjarona u sabor), — mi vidimo, i to, da je većina koalicije stalno uztrajala u teškoj borbi i proti Rauchu i sada proti Tomašiću, tako da je hoćeš ne ćeš na njezinoj strani veći dio ozbiljne školane gospode i da uz nju pristaju veći dio ozbiljnoga javnoga mnijenja, proti kojemu se mi boriti ne možemo, kad bismo i htjeli.

I tako mi ne idemo u izbore s mržnjom na nijednu stranku, nego u živom i nepopustljivom nastojanju za naše seljačke zahtjeve. Ovo neka na umu drže i naši kandidati i izbornici. A što još treba razjasniti, bit će za to, nadamo se, prilike još prije izbora.

(»Dom«, God. 1911. Br. 46.)

Što je to sa strankom prava?

Kad se ono u travnju god. 1908. dr. Mile Starčević razkrstio s drom Josipom Frankom, naveo je za to mnogo razloga, što više, počeo je uz nekoliko svojih zastupničkih drugova, koji su s njim zajedno Franka ostavili, izdavati posebne dnevne novine »Hrvatsku Slobodu«, koja je kroz pune tri i pol godine najviše pisala o tom, kako je Frank raztrovao i otrovao stranku prava, i kako je sad lukavo, sad drzovito htio na stranputicu zavesti i Milu Starčevića, ali da mu to srećom nije pošlo za rukom. Naročito je urednik »H.S.«, a prije toga dvanaestgodišnji pomagač Frankov Peršić, na dugo i široko pisao, kako je sada sav sretan i blažen, jer da je raztrgao robske lance, da sad ne mora grditi drugih poštenih Hrvata, da je sad posve novi, pravi čovjek. Još je više bilo takvoga pisanja u »H. S.«, kad je Franka ostavio novinar i književnik Matoš, za kojega je »H. S.« napisala, da će on najbolje moći i znati otkriti i izliečiti hrvatske rane, t. j. da će Matoš Franka do kraja razkrinkati, i Frankov politički upliv da kraja oslabiti.

Tako je to bilo sve do prošloga ljeta, kad smo najedanput čuli i čitali, da se frankovci i starčevićanci slažu. »Dom« je odmah napisao, da je to dobro, ali je odmah dodao, da toj novoj pravaškoj slogi treba kazati razlog javno pred narodom i narodu čisto i bistro kazati, kojim će putem ići ujedinjena stranka prava, Frankovim ili Starčevićevim.

Prošli su tjedni, pa i mjeseci, prestala je izlaziti i »Hrv. Sloboda« i »Hrvatsko Pravo«, ali dnevnik »Hrvatska«, koji sada mjesto njih izlazi, nije o tom do sada napisao ni rieči. Ali zato bolje od svih rieči govore ovi čini:

1. Prvaci ujedinjene stranke prava, Akačić, Bošnjak, Milobar, Prebeg, Šegvić, Zagorac, odbili su predlog izaslanika seljačke stranke Stjepana Radića, dra Šuperine i Predavca, da seljačka stranka i stranka prava sklope medju sobom i s koalicijom najprije takav sporazum, po kojem bi sve te tri stranke u današnjih 14 magjaronskih kotara postavile po jednoga zajedničkoga kandidata, bez obzira na to, hoće li se te tri stranke u ostalim nemađjaronskim kotarima složiti ili ne će. Što više, dr. Bošnjak je izjavio, da stranka prava ne može ni razpravljati o takvom predlogu, jer da ona do zadnjega časa ne zna, što je za nju bolje: da prodje magjaron, ili koalirac.

2. Na medjustranačkom sastanku, što ga je na dan razpusta sabora sazvao grof Kulmer, izaslanici stranke prava, Akačić, i Prebeg, tako su govorili i tako su se ponašali, da im je seljak, bivši zastupnik Mato Babogredac, sav ogorčen kazao »Da vas, gospodo, sada vidi i sluša samo stotina seljaka, vaših pristaša, vaša bi stranka ovaj čas bila pokopana«.

3. Premda se već danas za stalno znade, da će magjaroni kod ovih izbora kandidirati i nekoliko Magjara — Hidegetija, Kelečenija, Bardu i pomagarenoga Srbina Adamovića, piše pravaška »Hrvatska«, da su ti i takvi magjaroni ono isto, što i svi ostali nagodbenjaci, dakle ono što i osječki rodoljubi većinom stari pravaši, koji jedva jedvice otimlju Osiek Magjarima i Niemcima, isti što i koalicija, a »Hrvatska« naročito dodaje, da su magjaroni isto, što i seljačka stranka. Dakle stari i postariji pravaši: Barčić, Tuškan, Magdić, Vinković, Modrušan, pa toliki drugi Hrvati, odgojeni medju nama, — oni su isto, što i koje-kakvi Hidegeti, Franki, i Devići, koji s hrvatskim narodom nemaju ništa zajedničko! I mjesto da ove i ovakve magjarone

baš pravaška »Hrvatska« tjera iz svakoga našega društva, ona ih izjednačuje sa našim strankama i ljudima! Pa što treba tim slugama svake vlade — što im treba druge obrane, kad oni nisu gori od bivših pravaša, koji su u pravaštvu osiedili?!

4. Još u travnju o. g. bili su za onda zavadjeni Frankovci i starčevićanci proti seljačkoj stranci više, nego proti magjaronima, te su pokušano uapšenje i siloviti progon zastupnika Stjepana Radića odobrili jedni time (»Hrv. Pravo«), što o svem tom nisu ni pisnuli, drugi (»Hrv. Sloboda«) time, što je to sve nazvala komedijom.

5. I sada, gdje zagrebačko redarstvo s tajnim redarima, pa i s četom oružnika, progoni i lovi predsjednika seljačke stranke, kao kakvoća razbojnika, pravaške novine o tom proganjanju ne javljaju ništa, nego neistinito pišu, da je Sjepan Radić utekao odmah, čim je sabor bio razpušten. Nekoji pravaši, na pr. Ivan Peršić, govore medju narodom, da je ove progone Radić s Tomašićem dogovorio, a »Hrvatska« i druge pravaške novine neprestano ponavljaju, da su ti progoni samo reklama Radiću.

6. Još dne 23. travnja o. g. pozvao je dr. Vladimir Frank Stjepana Radića, na prolazu kroz Djakovo k sebi i živo ga nagovarao, neka se složi s pravašima, koji da su se složili sa Tomašićem, jer inače da će biti zlo za njega (za Radića) i seljačku stranku.

7. Pravaški prvak, župnik Zagorac, bio je lani u najvažnije doba saborskoga zasiedanja u Palestini, a sad sam javlja, da još prije izbora ide u Argentinu. Dra Josipa Franka nije ni jedanput bilo u zadnjem saboru, a ne će ga biti poživi li, ni u budućem, pa ga ipak stranka prava kandidira. Frankovi sinovci, Gustav, Leo i Edmund Frank, Tomašiću su desna ruka, a samoga Frankovoga sina Vladimira Tomašić je nagradio javnim bilježništvom, koje je prije imao Prebeg, komu je za to u zamjenu istodobno dao odvjetništvo u Zagrebu.

I tako bismo uz ovih sedam grieha mogli nabrajati dalje, ali čemu, kad ni na ovo barem do sada nisu mogli odgovoriti? Da nema ništa drugo, nego sve ono, što je sam g. M. Starčević iznio proti Jos. Franku, pa to, što je Vl. Frank dobio službu javnoga bilježnika u Djakovu (a to je preko 50.000 K na godinu!), a Elegović, koji je ostavio katoličku vjeru i primio lutoransku, u Brodu, pa ipak su svi ovi još uvijek u toj stranci prava, koja

više na seljačku stranku, da je za vladu i da ruši vjeru, — ovo je dosta, da se svaki pošten Hrvat od ove stranke s užasom odvрати, jer ovo nisu izmišljotine, nego poznati čini, pa dok se ove strahote ne razjasne i ne opravdaju, ne može se tim ljudima ništa vjerovati, makar se oni pokrivaju najnepomirljivijim protunagodbenjačtvom, najčišćim hrvatstvom i najvjernijim katoličtvom.

(»Dom«, God. 1911. Br. 47.)

Sad se vidi, što je to sa strankom prava.

Na onaj članak u zadnjem »Domu«: »Što je to sa strankom prava«, nije pravaška »Hrvatska« ništa odgovorila. Ali je za to u njezinom prvom članku od 28. studenoga o. g. napisano i ovo:

»Ako činovnici budu glasovali za pravaškoga kandidata, reći će koalicija, da je Tomašić za pravaše, da su pravaši saveznici Tomašićevi. Koalirci bi dakle htjeli, da Tomašić u kotarima, gdje ne ima izgleda, svakomu činovniku dade naredbu, neka glasuje za koaliciju; jer pusti li Tomašić slobodu, činovnici će u velikoj većini glasovati za pravašku politiku, jer je pravaška politika jedina prava i spasonosna politika, jer činovnici kao Hrvati moraju biti osvjedočeni pravaši. Ako tako budu postupali činovnici u kotarima, gdje Tomašić ima kandidata, može li se reći, da je stranka prava u savezu s Tomašićem?«

Tako »Hrvatska« pita, a mi odgovaramo. Toga više ni ne treba reći i govoriti, jer to se vidi, to je već gotovo, ili još točnije: to je Tomašić ugovorio s frankovcima još proljetos, kako je to predsjedniku seljačke stranke dne 24. travnja ove godine kazao u Djakovu, tamošnji Prebegov nasljednik, dr. Vladimir Frank.

Sad se zna i to, zašto pravaški vodje govore i pišu, da će seljačkoj stranci preoteti više od polovice njezinih kotara, da će joj preoteti Ludbreg, gdje lani nisu mogli ni kandidirati, i Veliku Goricu, gdje su kod užega izbora ostali u manjini za 900 glasova, zatim Dugoselo, gdje su kod prvoga izbora bili u manjini za 300, a kod drugoga za 500 glasova i t. d.

Pravaši sad eto najedanput propoviedaju, da Tomašić može činovnicima dati slobodu i da činovnici Hrvati mogu, dapače

moraju biti pravaši sve pod nagodbom, a još dne 7. listopada o. g. tvrdio je Prebeg u ime pravaša na dogovoru s izaslanicima seljačke stranke, da ban Tomašić ne smije pred Mađarima učiniti baš ništa za narod i da ne može radi toga ukinuti one naredbe, o namakanju konoplja. A sad taj isti Tomašić može pustiti činovnicima slobodu, da svi glasuju »kao Hrvati za pravašku politiku«! Vidite li, kako se Prebeg ulovio? Sad se ne može izvući samo tako, da kaže: Ciela današnja pravaška politika, sav pravaški program i pravaška stranka — sve to nije Mađarima ni toliko pogibeljno, koliko slobodno namakanje konoplje, pa zato Mađari dopuštaju, da činovnici glasuju za pravaše, ali nipošto ne daju, da se ukine naredba.

Kao da pravaški vodje nisu već tim pokazali svoj savez sa Tomašićem, pišu u istom još članku ovo:

»Mi znamo, da je Tomašić odviše proti nekim koalicionaskim osobama, jer bi volio, da i vrag bude izabran, nego osobe iz koalicije. Tomašić je u tom osoban (mrzi osobe), kao i Nikolić. Nitko se ne bi smio čuditi, kad bi njegovi podčinjenici amo-tamo proti tim osobama jače izstupili, za ljubav svoga poglavara.«

Eto čujte i sudite, što je opet to. Malo prije su činovnici kao Hrvati mogli slobodno glasovati za pravaše, a sad su to najedanput Tomašićevi podčinjenici (a nisu, nego su to kraljevski sudci, predstojnici itd. t. j. izvršitelji zakona), koji su tako malo svoji, da i oni mrze one iste osobe, koje mrzi i Tomašić, a da ljube ne narod i domovinu, nego samo toga svoga poglavara, koji je samo mađarski sluga! A ljube ga toliko i tako da samo iz te ljubavi »jače izstupaju proti osobama koalicije«.

Ciela je Hrvatska do sada bila jednodušna u tom, da ni jedan činovnik u svom uređivanju ne smije paziti na osobe, nego samo na zakon, cieli naobraženi svijet, i mi Hrvati s njim, držali smo, da činovnik, koji krši zakon, čini to iz neznanja ili iz osvete i mržnje, ili iz želje, da tim zgodi možda komu višemu, ili iz straha pred tim višim; zato takvo kršenje zakona osuđujemo i žigošemo. Sad nam najedanput ujedinjena stranka prava poručuje, da se tomu »nitko ne bi smio ni čuditi«, jer da to činovnici rade tobože »za ljubav svoga poglavara«!

Kad pravaški vodje ovako misle, ovako pišu, onda je naravski, što sa župnikom Zagorcem i s pravaškim kandidatom

Pukom po novigradskom kotaru obilazi i drugi Frankov sin, Ivo. Isto je tako naravski, što takvu stranku prava počimaju ostavljati još do jučer njezini zastupnici, kao na pr. Dr. Ante Pavelić, koji je za pravaštvo i mnogo radio i još više davao. A naravski će biti i to, da ovakva stranka prava ode javno u mađjarone, ako kod izbora ovim putem što dobije, a da se raztepe bez traga i glasa, ako ni ovim načinom na izborima ne uspije, premda za nju mogu slobodno glasovati i »jače izstupati« svi činovnici Hrvati!

No premda je sve ovo ovako, mi ipak ne možemo vjerovati, da su se svi pravaši upustili u nerodoljubni i nepošteni sporazum s vlastodržcima. Mi smo spremniji vjerovati, da su vlastodržci nalazeći se u stisci predobili nekoje pravaške vodje, što su im obećali ono, o čem se je već dosta govorilo i pisalo, naime: novo razdieljenje kotara, koje ne bi bilo samo pravednije, nego bi i vladi i Srbima oduzelo dosadašnju premoć. Ako je tako, bila bi to onakva od prilike pogodba (pakt), kakvu je s banom Tomašićem sklopila koalicija za proširenje izbornoga prava, pa mi ne znamo, zašto se to taji. Ta za pravednije razdieljenje kotara ne bi bili samo pravaši, a kako se sada stvar ukazuje, vidi se samo to i obće je mišljenje, da su se pravaši sporazumjeli s vlastodržcima samo radi Franka, Prebega, Elegovića, Ogrižovića itd.

(»Dom«, God. 1911. Br. 48.)

Gospoda za seljačku politiku?

Čitamo u božićnjem broju »Hrv. Pokreta« na prvoj strani, odmah redom prve rieči:

»Čast našem selu! Selu našem — tim kulama naše narodne individualnosti (posebnosti) našega poštenja, naše neslomive narodne energije (snage).«

»U pet godina umjesto, po zakonu, da su se obavili jedni izbori, morao je narod da obavi četiri izbora, da četiri puta okuša neopisive muke raznovrstnog pritiska, da četiri puta prodje kroz redove šiba, a da sačuva čitavu kožu. I sačuva je!«

»Teško je u historiji (povijesti) i većih i jačih naroda naći sličnog primjera uztrajnosti«...

»A tko je to kod nas u četiri maha herojski (junački) i titanskom (velikanskom) odvažnošću odbio teške juriše neprijatelja? Na kome leži sva težina borbe — pred kim moramo da pobožno skinemo kapu? Tko je najdivnije uztrajao?«

»Naš ratar, naš seljak.«

»Drugdje su gradovi bili zatočnici (branitelji) slobode, nosioci napredka... kod nas je ono uprljano, felatno (?) selo naša snaga, naša nada! Ono selo, u koje zavire samo ovrhovoditelji, oružnici i stražari te — gospoda pred izbore«...

»Nema oporbenog kandidata, koji ne bi iza ovih izbora znao pripovijedati čitave romane o žilavosti, mudrosti i poštenju većine našega seljaštva... Kroz ovih pet šest posljednjih godina podigla se u nas vrsta seljačke inteligencije, koja je najčvršća...«

»...kako da shvatite, da u drugom i prvom zagrebačkom kotaru toliko naše neovisne inteligencije glasuje za Spevca ili Tomašića ili ostaje kod kuće, a onda mirne duše sjeda s vama za stol i deklamira o domovini, a možda se i zgraža nad nezrelešću naroda?...

»Mi još ne slutimo, kolika snaga počiva u narodu našem«...

»Još je zatrpano, u mnogo blata zagnjureno naše selo. Još nad njim kruže crni gavranovi, ali četiri puta ih je otjerala žuljevita šaka seljačka. Otjerat će ih i peti puta«...

A kao nastavak ovoga razmatranja čitamo u istim novinama dne 5. siječnja:

»Naše uporište nije više mlitavi Spevčev Zagreb, već žilavo selo. Podignuti našega čovjeka na selu i svagdje, to je u današnjoj svjetskoj materijalnoj politici jedina politika, koja će nam jedina donieti i ono, u što mi danas uzalud trošimo rieči i sile čekajući, da nam od nekuda pane u krilo velika Hrvatska«...

No hvala Bogu, jedanput! Dolaze k sebi! Počinju spoznavati, gdje je naša snaga, mudrost, poštenje, uporište. Znadu već, pred kim treba dapače skidati kapu: pred seljakom (da prostite!).

Ali ne nadajmo se još mnogo. Iste ove novine, koje evo kažu, da je jedina politika — podizanje našega čovjeka na selu, dakle seljačka politika, koja će jedina donieti i slobodu domovine, za koju danas uzalud trošimo rieči i sile, — iste ove novine tri dana poslie ogavnim već novinarskim črčkanjem i podme-

tanjem sipaju plaćeni doduše novinarski, ali otrovni i štetni jad na seljačku stranku, što ne će da se, trošeći uzalud rieči i sile, natječe s frankovcima i koalicionašima, tko je više za glasoviti »prelom«, već i tu misli najprije na seljaka.

Ali ipak se miče! Led smo probili. Pravi put pokazali! Uztrajmo! Ne popuštajmo jeftinoj, špekulantskoj, očajnoj kortešaciji!

(»Dom«, God. 1912. Br. 2.)

Progoni poslie izbora u novskom kotaru.

Nevini ljudi preko Božića utamničeni!

Na sam Badnjak po podne dobio je dr. Ante Radić ovaj brzojav od Dragutina Kovačevića, bivšega zastupnika i kod posljednjih izbora kandidata seljačke stranke u kotaru Novskoj: »Matu Kušmiševića, Miju Kovačevića, Damjana Ivezića odveli cruznici kotarskoj oblasti, gdje su zatvoreni radi izbora. Posreduj kod vlade«.

Dakako da se na Badnjak u večer nije dalo posredovati, a i drugi dan Božića, odgovorio je podban Čavrak, dosta ljutito ili kratko, da će se informirati.

A evo, što je, zašto je i kako je sve to bilo:

Rano, već u pet sati u jutro, na sam Badnjak eto oružnika k Miji Kovačeviću u Roždaniku. Miji, koji je baš pekao pečenicu za Božić, predoče oružnici pismeni nalog kr. kot. oblasti, da dovedu na preslušanje Miju Kovačevića i Matu Kušmiševića iz Roždanika i Damjana Ivezića iz Jazavice. Nije bilo druge, nego Mija podje s oružnicima, koji se najprije svrate po Matu Kušmiševića, a onda po Damjana Ivezića, te svu trojicu dovedoše kotarskoj oblasti. Tu kot. predstojnik Vukovarac reče oružnicima, neka dovedene ljude vode pred perovodnoga vježbenika Matijaševića, koji im pročita prijavu obč. poglavarstva u Raiću: da je Mija Kovačević rekao Mati Kušmiševiću, kada je dne 17. prosinca u večer svietleći si lampašem išao kući s Dimitrom Kosalicom, da zar nema poštenijega čovjeka s kojim bi išao, a Kušmišević da je na to šutio, a Damjan Ivezić da je ljude odgovarao, da ne kupuju u dućanu D. Kosalice, jer je magjaron.

Ljudi odgovoriše na ovu prijavu, da je Mija Kovačević doista rekao one riječi i da je Mato Kušmišević šutio, znajući, da se njegov zet Mija (kojemu Kosalica govori »singo«) — da se Mija šali (premda svi znadu, da je Dimitar Kosalica poznati magjaron, inače Srbin-radikal).

Načinivši zapisnik pošalje vježbenik Matijašević svu trojicu pred sud, gdje ih je sudac Stojanović preslušao, časak pritvorio, onda nekamo pošao, vratio se, a onda svu trojicu dao otpremiti natrag kotarskoj oblasti, koja ih je strpala u zatvor. Očevidno, sudac Stojanović nije imao dovoljno razloga, da ljude pridrži u zatvoru (a čulo se je o tom i više, što je preslušavši ih i pošavši do kot. oblasti rekao predstojniku Vukovarcu).

Ljudi ostadoše u zatvoru. A sutra je Božić! Badava su išli predstojniku i molili ga da ih pusti radi Božića, već on odgovara derući se: »Baš, baš hoću da na Božić budete u zatvoru!« A kad je Mato Kušmišević rekao, da je on županijski skupštinar, pa da mora 28. prosinca na skupštinu, i tu se čulo deranje: »Baš zato, baš zato ćete biti u zatvoru!«

Medjutim nisu sami Božić dočekali. Kasno u večer dovedoše oružnici petoricu iz Drenova boka, a to bijahu: Iva Crnolatac, Luka Duzemljčić, Iva Kušina, Nikola Marčec i Ilija Svetac (obojica obć. odbornici), koji su skrivali, što su svoga seoskoga starješinu samovoljno skinuli s razloga, što je glasovao za Tomašićeva kandidata Oršanića. Pustili su iz zatvora jedinoga Nikolu Marčeca, pošto je rekao, da je bolestan i da je glasovao za Oršanića. (Jest, glasovao Nikola Marčec, ali onaj, koji je — doma, jer su dva Nikole! Ali sila Boga ne moli!).

Ovi su Drenobočani starčevićanci, ali se naši uvjeriše, da su i ljudi.

Približava se badnja noć, naši se ne vraćaju kući. Komšija Mate Kušmiševića, stari Ećimović, koji se pazi s Matinim sinom Perom kao djed s unukom, sve pita Peru: »Je l' komšija došo?« — »Nije, djedel!« — Pita stari i opet pod večer, pa kad čuje i opet i opet, da ga nema, zaplače! A kako je moralo biti našem Miji Stajčiću Gaku, koji je jutros vidio naše, kako ih oružnici gone i — smijao se, misleći: ne će biti ništa. Vidi sad i on, da je vrag odnio šalu i da ljudi ne će družini dieliti božićnje pečenice. Diže se on, diže se Karla Čidić, diže se Karla Kovačević, Vinko Šagovac, da nešto uredi, a da ljudi zbilja ne dočekaju Božić u

tamnici. Skupiše se — skupilo se njih do stotine, pa na kojih dvadeset kola u Novsku. Tu im se na molbu dragovoljno i kao ljudi i Hrvati pridružiše odlični građani: Novaković i Knopp, te će i oni s njima.

Već je davno mrak, badnja noć, a do stotinu se ljudi na dvadestak kola sprema — kamo? Kamo sada, kad se sav kršćanski svijet sprema, da dočeka i da se pokloni i pomoli Bogu, koji je na svijet sišao, da spasi ljude? Ali se ovi skupiše i spremaju se, da se pomole — e tako je! — novomu svemožnomu bogu novljanskom, predstojniku Vukovarcu. Jer danas je on bog u novljanskom kotaru. Eto, ne usudjuju se ni gospoda, ni da ga uznemiruju u stanu, nego g. Novaković — dobro se poznaju — kuca mu prozor, a on se otresito pomolivši glavu na prozor dere: »Tko je! Šta je?« — »Ja sam, Novaković, gosp. Knopp, g. Kovačević, Stajčić, Čidić — ima nas stotina — da pustite ove ljude iz zatvora, Božić je, poznati su ljudi, ne će uteći...« — »Ne ću, ne ću! — i zalupi prozor...«

Ej, ne dao vam Bog čuti jauk žena i plač djece, kad se ovo sve vratilo kući, na badnjak, a one tamo ostavilo! Što znadu djeca, a što znadu i mnoge žene! Odveli ih žandari kao razboj-nike i tatove i bit će u zatvoru na sam Bog — Božić! — Da! Što znadu! Ne znadijahu, ali znat će! Znadu već danas! Ovako se uči, što je pravo i sloboda!

I tako našima osvanuo Božić u zatvoru. Kako im je bilo, kako je narodu bilo, dosta je reći ovo: Kad je naš Karla Čidić — kojega poznaju mnogi naši čitaoci iz pisanja u »Domu« i iz govora na lanjskoj skupštini u Bjelovaru — kad je on na Božić uranio, da pohodi braću u tamnici, stade na pragu, ne govori ni riječi, a suze mu curkom cure, sve dok nije k njemu pristupio Mata Kušmišević i zdrmao ga veleći: »Ne plači, brate, ovo je za nas dobro i nama je dobro!

Jest, moralo je biti dobro, a i bilo je dobro — uz onoliku slogu i ljubav, koja medju našima vlada. Karla Čidić i Vinka Šagovac jedini — do nedavna naši u Novskoj — najviše, a i drugi su se brinuli za naše tako bratski i liepo, da im osim toplog domaćeg ognjišta i drage svojadi ništa nije pofalilo. Vinkina je vrijedna i kuražna žena ogrijala onih dana i maramom i grudima mnogu čvrstu začepljenu bocu, noseći je tamnici pod

pendžere — svaki čas spremna, da ju razbije o glavu svakome, tko bi joj stao na put... I nije nitko.

Istom na dan Drobne djece odredi novljanski Irud, da se utamničenicima na novo preslušaju. Dokasao i Kasalica i doveo dva svjedoka: Marka Karaturovića i Ivana Kovačevića (kbr. 7) iz Roždanika. Ali kad Marko reče, da ne zna ništa o tim lažima, — zatvorili i njega, a Mitar Kasalica tuži, da ga je 17. prosinca u večer tukao taj Marko i Matin sin Pera. Sa zapisnikom o tom preslušanju poslalo ih opet k Pilatu, t. j. k sudcu Stojanoviću, koji ih ispita i opet i — pusti kući.

Je l' gotovo? — Nije.

U subotu 13. siečnja eto sudca i još nekoga s oružnicima ravno pred vrata »Hrv. seljačke zadruge« u Jazavici, kojoj je zadruzi Karla Kovačević blagajnik, a ostali naši ljudi članovi ravnateljstva. Vrata zatvorena, dakako, Karle nema kod kuće (odnio zadružne knjige u Zagreb Poljodjelskoj banci, da uredi račune). Hoće da razvle vrata. Gazda ne da razvaljivati svojih vrata, već ako plate 50 K. Zovu bravara iz Novske, no taj nije lud, da razbija vrata, pa nadjoše kovača, koji ih posluži, te odbivši vrata zapečatiše blagajnu, a onda i vrata. Knjige ne uzeše, jer su u Zagrebu.

Što je opet to? Da se nije i u Jazavici preko noći osnovala kakva »narodna pomoćnica« kakav novi »Jadran« ili »Balkan«, pa da nisu tamo Duma, Ceraj, Špigler... nastavili špekulaciju s mrtvim dušama? Jok, brajko! Duma i drugi mu vrijedni drugovi mogli su i mogu i moći će dugo još mirno spavat i ne treba im se bojati za obraz pred prevarenim i oguljenim narodom, — ali zato treba barem pokušati, ne bi li pred narodom ocrnili obraz poštenim ljudima bacivši na njih sumnju — bogzna, zbog čega, ne bi li onda među smetenim zastrašenim, izmučenim i ozlovoljenim svijetom lakše haraćili kojekakvi Galjardi i bili progllašivani narodnim zastupnicima koječiji šogori...

Ali kasno si se rodio, Vukovarče! Kasno barem za deset godina! Sad istom ne će nikako »šogor« biti ni proglašen narodnim zastupnikom, pa makar ti dali ne samo Galjardija, nego i Garibaldija i topove!

(»Dom«, God. 1912. Br. 3.)

Svietlo oružje u borbi za domovinu

lifrjuje starčevićancima — židov Frank, ne onaj pokojni, već, drugi sinovac mu Eda, do sada Tomašićev, a od sada Cuvajev kućni žid, »hausjud«. Taj židov naime pripovieda im, da ima Radićevu namiru, da je Radić od Ede dobio novaca. I to starčevićanci štampaju u »Hrvatskoj« i u »Prijatelju Naroda« i pitaju Radiće, što je s tim namirama. A to je takova tajna, da za nju znade i »Hrv. Pokret«, a valjda još barem sto ljudi, pa neka znadu i naši čitaoci.

Jest, dr. Edmund Frank, inače i odvjetnik u Zagrebu, imao je u rukama od Stjepana Radića potvrdu, koja kaže, da je dr. E. Frank uzajmio Stj. Radiću 300 K. A došlo je do toga ovako: Trebalo je jedne subote opet platiti radnike seljačke tiskare (koji su, kako se vidi iz poslovnih knjiga, zaradili povrh svojih plaća, ali su to bile radnje vezane na poslovnu vjeresiju, a predplate za »Dom« je kroz cijeli tjedan došlo samo nekoliko kruna). Za novce se je, kao uvijek, imao pobrinuti dr. Ante Radić, koji je za potrebe tiskare molio i dobivao novaca evo od ovih ljudi i gospode: Lavoslava Kleina, zastupnika firme Ježek i drug Bohačeka, kanonika Bauera, svoga brijača Fr. Karasa, S. Pavlekovića, — od kojih nijedan nije pristaša seljačke stranke. Molio je novaca, ali ih nije dobio, i od ove gospode: Mije Majnarića, prebendara Korenića, kanonika Hangija, tajnika obrtničkog saveza Čupaka, jav. bilježnika Mihaljinca, ravnatelja poljodjelske banke Cvetka, Maksa Šnapa — i od drugih, koje je slabo i poznavao, a koliko je puta kod raznih novčanih zavoda osobno (ponajviše uzalud) molio mjenični zajam, ne treba ni spominjati. One subote (bilo je to 8. srpnja 1911.) nije nigdje mogao dobiti novaca, pa je brzojavio dru. B. Šuperini, da pošalje 200 K, no on je odgovorio »Ne mogu«. Dr. A. Radić obleti još po gradu, ali uzalud, a onda javi telefonom bratu Stjepanu. Bilo je već 5 sati, a za pol sata treba platiti radnike slagare, koji se obzirom na svoju organizaciju (a ta nam nije ni najmanje prijateljska) — strogo drže svoga po zagrebačkim tiskarama priznatog cjenika, po kojemu imadu dobiti posebnu odštetu za svaki čas čekanja na izplatu, a mogu tiskari nanieti i drugih neprilika. Odredili smo, da radnici rade jedan sat dulje. Za poldrug sata dodje Stjepan Radić. Bilo nas je više u tiskari,

među nama: Tomo Jalžabetić, Josip Predavec, Fr. Koren i Juro Valečić, a nadošao je i Oton Iveković, svi zabrinuti, a i ljutiti. Stj. Radić donese novce, a na pitanje dra A. Radića odgovori glasom i pogledom, koji se ne da opisati, da mu je novce uzajmio dr. Edo Frank, kojega je našao u kavani »Zagreb« vraćajući se praznih ruku od četvorice rodoljubnih zagrebačkih odvjetnika. Na to reče dr. Ante Radić, pol u biesu, pol u šali: Sad ćemo izabrati podpredsjednika seljačke stranke Edu Franka!

Kad je ono nedavno Stj. Radić objelodanio u »Domu«, da je dr. Edo Frank bio kod njega i nudio mu odštetu za put u Ameriku i t. d., nije onih 300 K još bilo vraćeno dru E. Franku, ali za koji dan smogne ih Stj. Radić i pošalje po svojoj supruzi, koja je naravski zahtievala natrag i potvrdu. Ali Frank reče: »A, to će meni još trebati« i napiše potvrdu, da mu je Stj. Radić vratio uzajmljenih 300 K. No kad je »Hrvatska« počela pisati o namirama braće Radića, upozorio je dr. Šuperina, da vjerovnik mora vratiti dugovnu izpravu, pa je Stjepan Radić upitao telefonom E. Franka, zašto mu nije vratio potvrde, no Frank je odgovorio: »Ja s Vama ne razgovaram« — i zatvori telefon. Ali sutradan pošalje potvrdu sam, pošto ju je valjda kako kaže »Pokret« dao fotografirati. Dne 7. stud. (na dan raspusta sabora) sabrali su zastupnici seljačke stranke 80 K, da djelomice naknade Stj. Radiću, što je vratio Franku.

Tako je to s tom »namirom«.

A ako tko pita, kako dolazi Stjepan Radić, da uzajmljuje novce od jednoga čifuta k tomu Franku, neka zna, da bi u onakvom času bio i jedan i drugi Radić uzajmio novaca od svakoga, tko bi ih dao. Sila Boga ne moli, osobito u Hrvatskoj.

Ovaj je događaj u ostalom bio razlog, da je dr. Ante Radić htio obustaviti pravilno izdavanje »Doma«, jer već nije mogao uzdurati, na što je u Zagreb došao predsjednik tiskare Tomo Jalžabetić, i energično zahtievao i odredio, da se pravilno izdavanje »Doma« nastavi.

Ivan Peršić i drugovi mogu sad slobodno pisati dalje (u entrefiletu!) i rugati se Radićima, što uzajmljuju novce za »svoju politiku« i od svojih brijacha i što »fehtaju« i napastuju i druge ljude, ali narod, koji za to doznade, znade i to, da nijedan Radić za milijune svojih koraka nije primio od seljaka i od

nikoga ni filira, dok nam baš ovaj čas pripovieda jedan seljak, da je dao g. M. Starčeviću 10 K, što je koračio s njim preko ulice do g. Spitzera. Pa ako narod ipak više voli rodoljube, koji za par koraka traže i dobivaju 10 K i onda se hvale, kako oni imadu i mogu, pa ako se stane rugati onima, koji boreći se za narod kubure kako mogu, pa i »fehtaju«, — za nas to ne bi bilo veće čudo, nego što je to, da izmedju starčevićanske stranke prava i Tomašićeva agenta Ede Franka postoji takvo povjerenje, da si uzajamno uzajmljuju oružje, kojim će tući braću Radiće i seljačku stranku, a da ipak ima još i pet ljudi, koji što drže do ove već na sve načine osramoćene stranke.

Mi ne znamo, bi li, da prostite, samo pljunuli nad ovakvim svjetlim oružjem stranke prava, ili bi očajali nad sljepoćom naroda.

Stvar će se ova nastaviti pred sudom, jer »Hrvatska« jučer piše, da »su Radići dobivali Tomašićev novac«.

Dr. Ante Radić, Stjepan Radić.

(»Dom«, God. 1912., Broj 4.)

**Hrvatski sabor razpušten! — Predsjednik gl.
odbora HPSS Stj. Radić zatvoren! —
»Dom« zaplienjen! — Peti izbori u pet
godina! — Sloga cicloga naroda.**

U dva dana — koliko se toga dogodilo? Koliko se toga sprema? Nanižimo redom:

»Dom« zaplienjen.

U petak u 7 i pol sati na večer — eto u našu tiskaru strazara s obavješću, da je »Dom« br. 4. zaplienjen. Srećom smo ga već dan prije svega poslali (samo ako ga na poštama nisu zaustavili!). Koji ste ga dobili, da znate, što je zaplienjeno, evo:

Prvomu ili uvodnomu članku zaplienjen je naslov, za tim malo dalje u 4. redku članka od »ali osim« do »Hrvatske«, onda u 20. redku od »Što više« do »pljunuo« i cijeli svršetak od »Nikola Tomašić« do kraja.

Još je među političkim viestima zaplijenjeno sve o imenovanju novoga bana Cuvaja.

Po novom tiskovnom zakonu moralo bi državno odvjetništvo sada obtužiti i pisca zaplijenjenoga članka Sjepana Radića i urednika dr. Antu Radića, a sudila bi im porota (12 slobodnih gradjana), pa ako bi ih riešila, bila bi tim i zapljena ukinuta. Ali radi dosadašnjih zapljena »Doma« i drugih novina nije još bilo takvoga suda pred porotom.

Uhapšenje Sjepana Radića.

Dne 28. siečnja (u subotu) malo prije 2 sata po podne ulete u Slavensku knjižaru Stj. Radića i M. Radićeve četiri tajna redarstvenika, a njihov vodja (neki Fučkar) odmah pograbi Stj. Radića i još zapovjedi drugoj dvojici, da ga i oni uhvate svaki za jednu ruku i onda proglase, da je uhapšen, jer da je ovaj čas sabor razpušten. — Stj. Radić odgovori, da to ne vjeruje, jer da sabora još niti nema, nego da su to samo narodni zastupnici, koje će kralj najprije sazvati, a onda možda i razpustiti, ali ovaj čas da to ne može biti. Na to Fučkar izvadi iz džepa »Narodne Novine« i stane čitati, kako je sabor razpušten. Radić odgovori, da ni tomu ne vjeruje, jer da sabor po zakonu sazivlje i odgadja i razpušta sam kralj, ili kraljev namjestnik, pa da će se samo sili pokoriti. U to sva četiri redarstvenika sgrabe Stj. Radića, te mu se nisu dali niti obući, ni šešira na glavu metnuti, nego su ga onako htjeli odvući u kočiju, koja je stajala pred knjižarom. Tu im se Stj. Radić iztrgne i oštro reče: »A što ste me pograbili kao razbojnika? Zar mislite, da sam tako lud, da ću vam bježati? Dajte mi barem da se obučem. I počne oblačiti zimski kaput, ali ga jedan redarstvenik (neki Rebrek) i u tom počeo smetati. Tada Stj. Radić poviče: »Za ovu surovost činim vas svu četvoricu odgovornim pred Bogom i pred djecom vašom. Ako i imate nalog, da me uhitite, nemate naloga ni razloga, da me ovako natežete«. Za malo odjurila je kočija sa Stj. Radićem u uze zagrebačkoga sudbenoga stola.

Tu Fučkar preda Stj. Radića uz potvrdu tamničaru Stiplošku (otcu osmero djece) a taj odmah dade upisati da osuđenik Stjepan Radić nastupa zatvor od tri tjedna i od 10 dana, dosuđen mu još 1908. radi onih članaka »Židovska politika« i »Frank u Pešti«. — Na to Stj. Radić izjavi, da je on doduše bio

odsuđen na zatvore, ali da je taj zatvor pretvoren u globu od 5 K na dan, pa je radi te globe kod njega već provedena i ovrha, a ako dražbom globa nije podmirena, imao je sud pozvati Stj. Radića, da nastupi zatvor, te bi ga i morao nastupiti, ili platiti. A ovakovoga poziva Stj. Radić nije dobio. Tada tamničar ode k novomu upravitelju zagrebačkoga sudbenoga stola g. Cekušu, a taj poruči Radiću, neka pokaže namire, da je globu platio. Stj. Radić to nije mogao učiniti, jer da je globu i platio, ne bi namire pri sebi imao. (Kod kuće ima namiru za jednu drugu osudu radi članka »Frankova politička smrt«, jerbo su mu tada nekoji pristase sabrali potrebnu svotu).

Još treba spomenuti, da u uzama Stjepan Radić nije naravski dobio ništa jesti, a susjedni gostioničar Poparić (preko puta od sudbenoga stola) nije uzničkom stražaru htio na vjeresiju ništa dati, (a Stjepan Radić nije kod sebe imao novaca, niti ih u zatvoru smije imati.) Sutradan, u nedjelju, pritužio se Stjepan Radić ponovno radi ovoga zatvora viećniku sudb. stola, koji ima nadzor nad uzama, te je naročito naglasio, da se ovrhom mogla u svako doba od njega globa utjerati prodajom knjiga, ali je viećnik samo slegnuo ramenima veleći: Vi ste kaznu nastupili i sad ju morate izvršiti. A to ne stoji, jer uhvatiti nekoga na ulici i strpati u zatvor — ne znači, da je dotični sam zatvor nastupio.

Ali kako se vidi — sila Boga ne moli, pa će Stjepan Radić po svoj prilici ostati u zatvoru do 28. veljače o. g.

Razpust sabora.

Nagli i sasvim neobični razpust sabora već je svratio na Hrvatsku pažnju ciele carevine, što više i čitave Evrope.

Sad će istom porasti zanimanje za Hrvatsku, a u današnjoj zajednici prosviećenih naroda ovako zanimanje ostaloga svijeta najveća je pomoć u borbi za narodno pravo i slobodu.

Glavna skupština seljačke stranke.

Glavna skupština seljačke stranke obdržavati će se dakle prvi put bez predsjednika. Ništa zato. Bar će se i opet jasno pokazati, da ni ovaj niti nikakav drugi progon ne može seljačke stranke niti oslabiti, a kamo li skršiti. Sad će istom pristase seljačke stranke oživjeti i već na samoj glavnoj skupštini po-

kazati, da je seljačka stranka nepobjediva. U tu svrhu treba da pristaše sve moguće urade, da prije ovih petih izbora bude seljačka tiskara do kraja utvrđena, a naš »Dom« sasvim osiguran.

Novi izbori.

Za ove pete izbore već nagovještaju, da će biti strašniji od svih dosadašnjih. Ali se toga više nitko ne plaši. Mirnu, trieznu i odvažnu narodu nitko ništa ne smije i ne može. Tomu je dokazom deset pobjeda seljačke stranke kod zadnjih izbora (treba naime za pobjedu računati i Novsku i Kloštar), a i pobjeda sveukupne opozicije, koja kod ovih petih izbora može i mora magjarone do kraja izkorieniti u saboru. I vidjet će se, da je Khuen ovim čestim izborima Hrvatsku samo još bolje izvježbao i složio.

Živio seljački narod!

Živjela Hrvatska!

(»Dom«, God. 1912. Br. 5.)

Seljačko Gospodarsko Vieće.

Program hrvatske pučke seljačke stranke kaže u drugom dielu A. I. 10: »Samoupravne občine biraju tri pokrajinska i jedno državno poljodjelsko vieće, kojemu se posao i vlast ima odrediti zakonom.«

Ovo Državno Poljodjelsko Vieće imalo bi od prilike onu brigu, posao i vlast za seljake, kakovu trgovačko-obrtničke komore imadu za trgovce i obrtnike. A da bi takovo vieće bilo za našu seljačku domovinu ne samo potrebno, nego upravo nužno, — o tom ne sumnja nitko, tko što razumije te ima iko-liko osjećaja pravednosti. Seljak je danas u Hrvatskoj prepušten sam sebi, za njega nitko ne mari, a ako i mari, to je često seljaku na štetu, kao što razne nezgodne naredbe (na pr. proti namakanju konoplje ili narivavanje bikova i ždrebaca kojih seljak ne će, jer nisu za njega). Imamo doduše dva gospodar-ska društva, u Zagrebu i Osijeku, koja su u istinu svoje učinila za seljačko gospodarstvo, a mogla bi učiniti i dosta od onoga, što bi bio posao Seljačkoga Gospodarskoga Vieća, — da u tim

društvima ne diše (i poslie obnobljenja zagrebačkoga društva) onaj duh, što ga pučka politika mora nazvati gospodskim. Dosta je spomenuti, da u odboru zagrebačkoga gospodarskoga društva od njegova obstanka (a postoji već 70 godina!) nije do osnutka seljačke stranke bilo nijednoga seljaka. I tom je nastojanju seljačke stranke težkom mukom uspjelo, da u odbor toga društva upravo protura jednoga jedinoga seljaka (Gombovića)! A to nije ni čudo, jer je tomu društvu već takav temelj, da je u to teško dirati, pa mi ovo i ne spominjemo zato, da u to staro i u istinu slavno i zaslužno društvo diramo, već to spominjemo zato, da upozorimo, da je danas drugo vrieme, kad se svatko ima za sebe brinuti, pa tako i seljak. Prošla su vremena, kada su se gospoda i mogućnici brinuli za »dobri naš siromašni narod«, a recimo pravo: od te brige, jer nije naravska, i nije bilo prave koristi i napredka. Seljak treba da se sam za se brine, a već je za to i vrieme.

Misao seljačke stranke ohrabrila je, probudila, osviestila, okupila i medjusobno upoznala dovoljan broj seljačkih gospodara, koji su kadri pristupiti k samostalnoj i svojoj organizaciji i u tu svrhu, da si stvore središta, u kojem će se skupljati sve misli i nastojanja oko napredka seljačkoga gospodarstva u cijeloj banskoj Hrvatskoj.

Prvi korak u toj stvari ima se učiniti na šestoj glavnoj skupštini seljačke stranke dne 2. veljače 1912, i to ovako:

Skupština će izabrati izmedju poznatih izkusnih seljačkih gospodara iz raznih krajeva, recimo 24 viećnika. Ovi bi se imali odmah privremeno konstituirati (izabrati predsjednika i poslovođu), a onda sazivati skupštine u upravnim kotarima, na kojim bi skupštinama seljački gospodari izabrali još toliko viećnika, da bi svaki kotar imao po jednoga, a veći i gospodarski različniji i po dva, tako da bi svih viećnika bilo oko stotinu.

Kad bi bili izabrani viećnici za sve kotare, vieće bi se ponovno i trajno konstituiralo, prijavilo svoj obstanak kr. vladi i sličnim sebi uredbama u domovini (trg. obrt. komori, hrv. slav. gospodarskoga društva itd.) a onda bi započelo svoj rad. Razumije se, da bi se viećnici po kotarima birali bez obzira na polit. stranke i da Vieće, čim bi se konstituiralo, ne bi pripadalo nijednoj političkoj stranci.

Zadaća bi Seljačkomu Gospodarskomu Vieću bila ova:

I. S. G. V. ima tražiti i primati od svojih članova izvještaje o tom, kako stoji u dotičnom kotaru seljačko gospodarstvo pogledom na poljodjelstvo, stočarstvo, prodaju gospodarskoga priroda i nabavu gospodarskih potrebstina, za tim pogledom na novčani promet, osobito kredit i napokon na zdravstvene prilike. Za prve izvještaje imade Vieće izraditi točni naputak i zgodne tiskanice, da se izvještaji brže, lakše i točnije uzmožu napisati i poslie proučiti.

Osim ovih izvještaja ima S. G. V. primati i pretresti gospodarske izvještaje ili predloge i od osoba, koja nisu članovi Vieća.

II. Dobivena izvješća imade Vieće već po redu svojega poslovanja proučiti i sastaviti obće izvješće o stanju seljačkoga gospodarstva u banskoj Hrvatskoj zajedno s predlozima, što bi se za napredak seljačkoga gospodarstva imalo učiniti. Ovo obće izvješće ima se izdati tiskom.

III. S. G. V. ima se u svrhu pretresivanja stanja seljačkoga gospodarstva na temelju dobivenih i proučenih izvješća svake godine sastati u dvie redovite skupštine, u kojima se imadu odobriti predlozi u korist seljačkoga gospodarstva.

IV. S. G. V. ima se za oživotvorenje svojih predloga i ključaka obraćati na kr. hrv. slav.-dalm. vladu i na sabor kralj. Hrv. Slav. Dalm., a prema prilikama i na svaku oblast, uredbu, udruženje i t. d. t. j. svakamo gdje bi se što za seljačko gospodarstvo u cijeloj domovini ili u pojedinom kraju moglo postići, a pojedincima to nije moguće.

V. Posebnu skrb treba da S. G. V. ima na ovo: prvo, da se olakšaju kreditne neprilike seljačkih gospodara, a osobitom brigom na to, da se radi duža ne prodaju seljački posjedi i da se ljudi ne sele u Ameriku, drugo, da se uvede red, i pravilnije i koristnije uživanje u zemljišnim zajednicama; treće, da se provede komasacija posjeda, četvrto, da selj. gospodari u prenapučenim krajevima dodju do zemlje, ako je ima doma, ili da se upute na drugo zanimanje, ili da se presele; peto, da se gospodarski prirod i blago, u obće i u pojedinim krajevima, što povoljnije za seljačkoga gospodara unovči, šesto, da shodnim posredovanjem nastoji oko seljačkih gospodara odkloniti štetne

posljedice provadjanja zakona i naredaba, koje se tiču seljačkoga gospodarstva (na pr. kod bolesti blaga, zatvaranja sajmovi, odredaba o paši, drvvariji i t. d.) sedmo napokon, da nastoji oko gospodarstvene prosvjete u svrhu što pomnijega (intenzivnijega) gospodarenja s osobitim obzirom na gospodarsku industriju (pecare, sirarne, predionice i t. d.) i gojenje industrijalnoga i ljekarničkoga bilja.

VI. S. G. V. kao uredba strogo gospodarska ima svoje poslovanje urediti tako, da za nikakav posao (izuzevši prisustvovanje skupštinama) ne traži dobrovoljnih (bezplatnih) radnika. Zato treba da za obavljanje svojih pisarskih, putničkih i stručnjačkih posala postavi ili nadje sposobne osobe, kojima će se po mogućnosti odrediti plaću ili nagradu. Proračun za to ima se odrediti u redovitoj skupštini Vieća i rasporezati na pojedine viećnike, koji će se svaki u svom kraju postarati prigodom kotarske skupštine za pokriće dobrovoljnim prinosima.

VII. Da se seljački gospodari upoznadu s nastojanjem S. G. V. ima S. G. V. po mogućnosti svake godine prirediti u svakom kotaru javnu seljačku gospodarsku skupštinu.

VIII. S. G. V. ima nastojati, da mu obstanak i djelovanje bude što prije uređeno zakonom.

Ovako od prilike imali bismo početi, hoćemo li, da se za seljačko gospodarstvo barem počne raditi, jer budemo li čekali, ne će se nikad ni početi.

(»Dom«, God. 1912. Br. 5.)

Naše novine »Dom« i naša tiskara.

Svakomu pristaši seljačke stranke, koji se i malo više zanima za stranku, dosta je poznato ne samo to, da naši ljudi teškom mukom uzdržavaju tiskaru, nego i to, da s tim imaju neprilike i velike brige. O tom se je dosta pisalo i u »Domu«, a još više u drugim novinama, a budući da se na šestoj glavnoj skupštini naše stranke ima i ta stvar urediti, potrebno je znati, kako je do neprilika došlo.

U tu svrhu treba znati, kako stoji »Dom« i seljačka tiskara, t. j. koliko je duža i kako je nastao.

Prije svega pogledajmo račune seljačke tiskare za god. 1910. Ti računi (bilanca) pokazuju, da je seljačka tiskara koncem god. 1910. imala K 5.396.43 gubitka. I to je sav pravi dug, jer što ima drugoga duga, taj se može pokriti vrijednošću tiskare, njezinom drugom imovinom i tražbinama.

Ali tu treba odmah kazati i ovo: U imovinu seljačke tiskare uračunano je među dužnicima 30.000 K (trideset tisuća), što duuguju vlasnici »Doma« (Stjepan Radić i još 16 drugova) i K 2893.34 što duuguje hrvatska pučka seljačka stranka. Sbrojimo li ovo, pak pribrojimo li k tomu gubitak tiskare, iznaša to sve K 38.289.77 t. j. recimo okruglo četrdeset hiljada. Kad bi ovo bilo plaćeno, tiskara ne bi bila samo bez duga, nego, kad bi se prodala, ostalo bi još toliko, da bi dioničari dobili natrag, što su uplatili. (Kad bi se dakle dioničari odrekli svojih dionica, trebalo bi podmiriti još oko 8.000 K.)

Pita se sada: Kako je ovaj dug nastao, t. j. na čem je bilo toliko gubitka?

Koliko je »Dom« »progutao«?

Tu stvar stoji ovako:

»Dom« je prve dvie godine imao veliki gubitak i to prvo zato, što je počeo izlaziti već u prosincu 1906 (4 broja, a za istu cieniu)! drugo zato, što ga se je tiskalo i po 5.000 primjeraka, a redovito 3.000 do 4.000, a predplate je na njega došlo 1907. god. K 5.494.48, god. 1908. K 7.755.12 (t. j. plaćalo je »Dom« god. 1907 samo oko 1380, a 1908 oko 2000 predplatnika), treće zato, što je bio pun puncat, a bez ikakvoga oglasa, pri čem je bio dvostruki gubitak, naime: više posla za slagare (ciela jedna strana) a nikakvoga dohodka od oglasa. Tako je »Dom« već došao u seljačku tiskaru sa dugom od K 6.523.25, a taj je dug koncem god. 1908. iznašao K 7.999.04.

God. 1908. imao je »Dom« gubitka 929 K 60 f, a god. 1910. K 1.500.88 ukupno od 1907. K 10.429.52.

To je gubitak pri »Domu«. Pribrojimo li k tomu ono, što još HPSS duuguje tiskari (K 2.398.34), dobijemo K 13.323.06, što ide na račun »Doma« i stranke, a odbijemo li to od ciela spomenutoga duga (K 38.289.77), ostaje K 24.966.71 ili okruglo dvadeset i pet tisuća K (25.000) što bi bilo »na duši« tiskari, t. j. što je tiskara »progutala«.

Koliko je »progutala« tiskara?

Ne pitajmo za sada, je li tiskara bila seljačkoj stranci na kakvu korist kad evo vidimo, da stranka i uz svoju tiskaru ima još platiti za »Dom« i druge tiskarnice (za dva izdanja programa, za proglose, pozive i t. d.) preko 13.000 K, nego pogledajmo najprije, kako je došlo do toga, da je tiskara u tri i pol godine »progutala« oko 25.000 K. t. j. poprečno na godinu 7000 K.

No prije nego stanemo to razlagati, treba spomenuti, da je od vrijednosti tiskare u njezinim računima odpisano 8000 K. Za one, kojima nije poznato, što je to »odpis« treba spomenuti ovo: Svaka se stvar troši i svaki dan manje vrijedi, pa tko hoće, da istinski izkaže svoju imovinu, treba da ju procieni po sadašnjoj vrijednosti, a ne po cieni, pošto ju je nabavio (kupio). Tako je i od seljačke tiskare odpisano već god. 1908. K 8000 na pogoršanje, premda se tiskara za toliko nije pogoršala ni do sada. No u računima fali ovih 8000 K t. j. računi pokazuju u imetku 8000 K manje, kao da je ta svota potrošena, a u istinu nije potrošena, nego samo odpisana. Pitamo li dakle za pravi gubitak tiskare, ne smijemo računati i ovih 8000 K nego prema gornjemu imamo računati samo 17.000 K što je tiskara »progutala«. A sada da vidimo, kako ih je progutala.

Zašto je tiskara imala gubitka?

Seljačka je tiskara osnovana sa glavnicom od 24.000 K. Ali ni ova mala glavnica nije bila još ni do konca 1908. god. podpuno uplaćena, nego još u bilanci 1908. iznaša uplaćena glavnica samo 21.424 K. Ali ako držimo na pameti, da je »Dom« k tiskari došao sa 6500 K duga, koji je trebalo odmah platiti, za tim da su troškovi za osnivanje tiskare (ne za samu tiskaru, nego za namještanje strojeva itd.) ili tako zvani utemeljiteljni troškovi iznašali 3.670 K 10 f, a za priuđenje prostorija za tiskaru 3.837 K 94 f, što je također trebalo odmah platiti, vidi se, da je od ove uplaćene glavnice ostalo odmah u početku samo 7.023 K 84 f. Ali ni to nije cielo moglo ostati, jer je trebalo barem djelomice platiti druge dotadašnje tiskarske troškove stranke, poimence trošak za prvo izdanje programa i za knjižicu »Hrvati i Mađari«. I tako je od ciele glavnice ostalo kojih pet do šest tisuća za izplatu same tiskare (koja je

u početku stajala oko 13.000 K), i za vođenje posla, t. j. u prvom redu za izdavanje »Doma«.

Kad je za kratko vrijeme tiskara povećana nabavom velikoga tiskarskoga stroja (K 18.300) i slova, trebalo je za nju platiti (koncem g. 1908.) 50.506 K 13 f. Očividno je dakle, da je tiskara već u drugoj godini morala imati duga oko 45.000 K samo za tiskarske strojeve i ostalo, što spada k tiskari. A pribrojimo li k tomu, da je do konca 1908. god. nabavljano pokućstva i t. d. (K 1204.06) tiskarskih potreština (K 2216) i papir (K 9105.31) ukupno za 12.425 K 37 f, dugovala je tiskara već druge godine bliku 60.000 K. Na taj dug, kojega je bilo poslie sve to više, trebalo je plaćati kamate, i to obično visoke (8% i više), a trebalo je plaćati i sudbene troškove (1910. g. preko 6000 K).

Tiskara bi dakle bila morala svake godine zaslužiti pet šest tisuća samo na kamate, a prvih pet godina još preko 1.500 K svake godine za naknadu utemeljiteljnih troškova, t. j. ukupno 7000 do 8000 K. No tiskari je glavni posao bio »Dom«, »Gospodarski list« i »Koledar« hrv. slav. gospodarskog društva. »Dom« je slabo plaćao, osobito u ljetnim mjesecima, a kod »Gosp. Lista« i »Koledara« radi kojega tiskara i jest povećana, zasluživalo se je vrlo malo, jer su radi velikoga natjecanja drugih tiskara cijene bile vrlo nizke, možda i prenizke.

I tako je dosta držati na pameti, da je tiskara imala plaćati u ove tri i pol godine samo kamate, kojih nije zaslužbom nadoknadila, pa se odmah vidi, kako je progutala onih 18.000 K.

Ali to nije sve. Tiskara je na svoj račun izdala četiri koledara »Božićnice«, svaki u 6000 primjeraka, jedan dapače u 10.000 primjeraka, što zajedno čini blizu 30.000 knjižica. A da i tu nije bilo dobitka, kao što ni kod ono par drugih knjižica, što ih je na svoj račun izdala, jedva treba spominjati.

Drugih radnja bilo je malo, pa ni tu nije tiskara imala sreće, kao što uobće povrh ovih glavnih uzroka gubitka, naša tiskara nije imala ni sreće, bez koje nijedan posao ne može napredovati. A bilo je i pogrešaka u poslu i upravi, bez čega je malo koji posao, no to nije odlučno.

Je li tiskaru bilo vriedno osnivati?

Na sve ovo mogao bi tko reći, da tiskare nije ni trebalo, jer da nje nema, ne bi ona progutala onih 18.000 dotično 25.000

K. S ovim, što su naši ljudi dali, mogli smo »Dom« izdavati i bez tiskare.

Je li tako?

Prosudimo. Prije svega treba reći, što su naši ljudi dali. A tu stvar stoji ovako: Naši ljudi dosta su pripravno jamčili za zajmove, ali davali t. j. poklanjali nisu ništa, — osim onih sitnih prinosa, (koji iznašaju ipak preko 5000 K) i kojima se je djelomično vraćao tiskari dug za programe i tiskanice.

No istina je, da su naši ljudi skupili do konca god. 1908. t. j. u četiri godine, što postoji stranka 21.424 K za dionice.

Pita se sada, bi li se ovim novcem bio mogao izdavati »Dom«, izdati drugo izdanje programa, četiri »Božićnice« i sve one tiskanice, što ih je stranka trebala?

Držimo li na pameti, da je »Dom« pri osnutku tiskare bio već u duhu sa 6.500 K i da je trebalo platiti prvo izdanje programa, knjižicu »Hrvati i Mađjari« pa i još koješta, što je trebalo platiti, ostalo bi od te glavnice 10.000 do 12.000 K. To bi bilo u istinu dosta, da se izdavanje »Doma« bez poteškoća nastavi, ali o drugom izdanju programa, o »Božićnici«, proglašima i t. d. ne bi moglo biti ni govora — bez novoga sakupljanja. A bi li stranka bila bez Božićnice, programa i t. d. bila postigla ono, što je postigla? O tom se može sumnjati.

Ali i to nije glavno, nego je glavno ovo: Da se nije osniвала tiskara, ne bi se onih 21.400 K bilo ni sakupilo, pa o tom ne hasni ni govoriti, da se je s onim novcima moglo to i to, — kad tih novaca ne bi ni bilo.

Drugim riečima: Tiskara je bila središte, oko kojega su se naši ljudi okupili, a onda je bila naš vjerovnik, koji je opet imao kredita više, nego itko od nas. No kredit, što smo ga mi imali kod naše tiskare i ona kod drugih, bio je skup: u tri i pol godine 25.000 K.

Tiskara nije ništa »progutala«.

I tako je očividno, da je tiskara malo, ili da nije ništa progutala, nego su sve progutale kamate.

Da ta stvar bude još očividnija, dosta je samo malo računati, i to tako, kao da tiskare i njezine glavnice nije ni bilo.

Za »Dom« i za potrebe stranke potrošeno je do sada u ovih sedam godina okruglo, i to:

1. za dva izdanja programa (25.000 kom.) . . .	K 3.200.—
2. za pet godišta »Doma«	K 52.000.—
3. za proglase i ostale tiskalice i poštarinu (7 g.)	K 10.000.—
4. za 28.000 »Božićnica«	K 6.000.—
5. za stan uredništvu (pet god. po 50 K na mj.)	K 3.000.—
6. za telefon uredništva i stranke (pet god.) . .	K 1.200.—
Ukupno	K 75.000.—

Sve se je ovo od početka trošilo na dug, tako da je skupljenom glavnicom (koncem god. 1908. K 21.424) trebalo odmah plaćati dugove za program i »Dom«.

Za sav ovaj trošak primili smo do konca 1911. god. i to od predplatnika »Doma« K 42.000.—, od prinosa za podmirenje duga za tiskalice K 5.000.— od prodanih programa (najviše) K 1000.— ukupno K 48.000 po čem preko K 27.000.— nije ni danas plaćeno. A gdje su kamati ne samo od ovih 27.000 K, nego i od onih tisuća, koje su uzajmljene i trošene, dok je stigla barem djelomice predplata za »Dom«?

Istina je, nema se računati, da smo sedam godina plaćali kamate od onih 75.400 K, jer dug odmah nije bio tolik, ali je istina na pr. ovo: »Dom« duuguje od početka 6.500 K a to znači platiti kamate od 32.500 K. A za druge smo dugove plaćali kamate i pet i šest godina, — kad smo neprestano u dugu, tako te se mora računati, da smo za trošak svake godine morali čekati (t. j. plaćati kamate) najmanje dvie godine. Trošak svake godine iznašao je poprečno 10 do 11 tisuća, dvogodišnje kamate od te svote iznašaju (po 10% s troškovima) kroz sedam godina okruglo petnaest tisuća Kruna, što zajedno s onih 27.000 K čini 42.000 K, t. j. i više, nego što smo u istinu dužni.

Da smo dakle baš novce i mogli uzajmiti, ne bi bili bolje prošli ni bez tiskare.

Zaključak.

Cielo ovo razmatranje i računanje dokazuje u ostalom poznatu stvar, da nijedan posao bez kapitala (novaca) ili bez čvrstoga (solidnoga) kredita ne može napredovati. Mi nismo

imali ni jednoga ni drugoga, a da smo imali ili jedno ili drugo, bili bi dobro izašli s tiskarom i bez tiskare.

Iz toga slijedi zahtjev: Hoćemo li obstati i napredovati, treba se pobrinuti ili za gotov novac, ili za solidan kredit.

Za utjehu pak onima, kojim se čini mnogo spomenutih (oko) 40.000 K, ne će biti suvišno naglasiti, da je to i za naše prilike upravo neznatna svota, kad se zna, da je to ujedno gotovo sve, što smo u sedam godina potrošili. Ta bivša stranka prava (Bauer-Tuškan) nadoplatila je jedne godine samo za novine 60.000 K.

(»Dom«, God. 1912. Br. 5.)

Seljačke potrebe i vlada.

Službene »Narodne Novine« pune su viesti o tom, tko sve dolazi u pohode i poklone novomu banu, a pišu o tom dosta i druge novine. I tako smo čitali, da su novoga bana pohodili ili da su mu se poklonili u ime svećenstva nadbiskup Bauer s cilom četom kanonika i odličnih svećenika, za tim predsjednik Prve hrvatske štedionice Milivoj Crnadak u ime svih novčanih zavoda, nadalje grof Miroslav Kulmer s tajnikom Poljakom u ime gospodarskog društva itd. itd. Čitamo dalje, da je dr. Vladimir Prebeg pred novoga bana već vodio jednu deputaciju, nadalje, da je na jedan sjajni ples, koji se priređuje za poljepšavanje glasovitih Plitvičkih jezera, da je na taj ples došao i dr. Ante Pavelić (pravaš) i dr. Srgjan Budisavljević, Srbin samostalac, premda je na tom plesu bio novi ban posebice svečano dočekan i posebice pozdravljen u ime dotičnoga društva. U kratko, dan na dan čitamo i vidimo, da k novomu banu idu pojedinci i izaslanici cijelih društava i staleža bez razlike, jesu li koalirci, pravaši ili magjaroni. I da koga od tih ljudi upitamo, zašto idu pred novoga bana, kad su njegovi politički protivnici, odgovorili bi bez okolišanja: Baš zato idemo pred njega, jerbo smo njegovi politički protivnici, pa ne ćemo, da naše društvo ili naš stalež šteti radi nas, nego naprotiv, naša je dužnost, da i kod novoga bana svoje društvo i svoj stalež zastupamo, ali za sebe, osobno ne tražimo ništa,

a ostajemo, naravski, i u buduće oštri protivnici politici novoga bana i njegove vlade.

Mi se svi još dobro sjećamo, da se u doba Rauchove vlade bilo pokušalo, da k Rauchu nitko ne ide i da s Rauchom niti ne razgovara. To se nije provelo i radi toga su nas Hrvate u svijetu dosta napadali, da smo kukavci, itd. I poslije Raucha predlagalo se i za Rakocaja i za Tomašića, a sada za Cuvaja, da nitko ne ide k njemu. To se nije provelo, pa i sad ima novina (izvan Hrvatske), koje nas Hrvate zato nazivlju kukavicima, a ima i naših ljudi, koji govore, da mi nismo za ništa, kad ne možemo učiniti, što su Talijani učinili Austrijancima ili »Švabama« u Piemontu i Lombardiji. Pa imaju li pravo, koji nam tako prigovaraju? Nemaju.

Talijani su imali proti sebi tudjince (»Austrijance«, »Švabe«) od kojih su se htjeli sasvim riješiti silom i od kojih su se s pomoćju francezkoga cara Napoleona I. i njegova sinovca Napoleona III. i oslobodili. Mi Hrvati vodimo političku borbu — dakle ne oružanom silom — proti mađarskoj vladi i politici i proti onim Hrvatima, koji po našem uvjerenju uz tu mađarsku politiku pokorno pristaju i još pokornije ju brane. Kad bi dakle mi Hrvati proti Mađarima i proti Hrvatima, koji uz Mađjare pristaju, počeli raditi isto onako, kako su radili Talijani, bio bi to pravi domaći (»građanski«) rat i taj bi nas rat više oslabio, nego li ojačio. To je jedno. A drugo je ovo: U današnje doba ima vlada toliko sredstava u svojoj ruci, t. j. toliko novaca i toliko vlasti, da se oni ljudi, kojima je povjerena briga za crkvu, ili za novčane zavode, ili za gospodarsko društvo, da se ti ljudi boje odgovornosti, ako oni povjerenu im Crkvu, banku ili društvo izvrgnu kakvoj neprilici ili kakvom progonu.

I tako su, vidite, naša gospoda svih staleža našla put i način, da budu protivna vladinoj politici, ali da ipak od sebe ne odbiju svake vladine pomoći, nego baš naprotiv, da interese ili korist svoga staleža (nipošto svoje osobe) svakoj vladi još i preporučel...

Samo je jedan stalež ostao, koji nije imao kod nijedne vlade svoga zaštitnika i branitelja. To je stalež seljački. A baš tu treba i najbrže i najviše pomoći, jer većini seljačtva život je tako težak da se više ne da podnositi.

U to je, hvala Bogu, osnovana seljačka stranka. Poslije neopisive muke i truda, seljačka je stranka izvojevala najprije trojicu, a 1910. i devetoricu svojih zastupnika. Na vladi je bio ban Tomašić, koji je na bansku stolicu zasio sporazumno sa saborskom većinom i s tom odlukom, da narod ojači, kako ga je proširenim izbornim pravom i ojačio. S tim banom Tomašićem htjeli su zastupnici seljačke stranke sklopiti sporazum javno i otvoreno u tu svrhu, da se seljačtvu koliko koliko olakša njegov težki život, te su kao prvi uvjet toga sporazuma došle neke glavne seljačke potrebe u kraljevski odpis. Zastupnici seljačke stranke još su složno s banom birali saborskoga predsjednika, kod izbora za Peštu predali su prazne glasovnice, a malo za tim srušili su banovu (vladinu) osnovu o trideset postotnom nametu za maloposjednike, t. j. na seljake. Sav je svet vidio i znao, da drugoga sporazuma nije bilo između seljačke stranke i vlade, nego kod izbora za saborsko predsjedništvo i kod glasovanja za dnevni red o izboru delegacije, a isto se tako vidjelo i znalo, da je ovaj sporazum nastao samo zato, da se seljačtvu olakša njegov život. Pa gle: na seljačku se stranku vikalo i još se više, da je ona onda izdala narodnu slobodu, da je bila proti »prelomu s Ugarskom« itd.

Od toga vremena na svakoj sjednici glavnoga odbora seljačke stranke i na svakom važnijem sastanku razpravljalo se o tom: Kako bi se seljačtvu odmah koliko koliko pomoglo i nastojalo pomoći, a da ipak na seljačku stranku ne padne niti sumnja, a kamo li opravdani prigovor, da ona slavi borbu za narodno i za državno pravo?

Razpravljajući ozbiljno o ovom pitanju glavni odbor seljačke stranke uvidio je brzo, da je položaj seljačkoga staleža posve različan od položaja drugih staleža. Drugi staleži naime imaju izvan političkih stranaka, kojima pripadaju, mnogobrojne svoje uredbe i pojedince, po kojima mogu od vlade postići i primati sve, nimalo ne pitajući je li vlada nagodbena, ovakva ili onakva. Tu su za svećenstvo biskupi i Crkva, za trgovce trgovačka komora, za sve skupa njihove banke itd. itd., dok seljački stalež, osim seljačke stranke, nema danas nikakve organizacije ni uredbe, gdje bi seljak vodio glavnu riječ, ili još točnije, gdje bi se najprije pazilo na seljačko pravo i na se-

ljačko dobro. I sad ta jedina posve seljačka organizacija i uredba — ne bi s vladom smjela ni razgovarati — radi posebnih naših političkih neprilika, jer bi time izdala narod za svoju staležku korist! A teški i preteški seljački život treba pomoći, treba lieka, ili barem treba raditi, da se taj život ne pogorša, t. j. treba seljačtvo i pred ovom i pred svakom drugom vladom zastupati, braniti, zagovarati itd. Tko će to?

I to je, vidite, također glavni razlog, radi kojega je na zadnjoj šestoj glavnoj skupštini izabrano Seljačko Gospodarsko Vieće. To je ujedno glavni razlog, što se to gospodarsko vieće ima popuniti seljacima bez razlike stranaka (sve do 100 članova) i što ima biti i ostati posve nepolitička uredba, te se nema nimalo pačati ni u izbore, niti u nikakav politički rad. Ali su mu na čelu ljudi, koji su dapače zastupnici seljačke stranke (Jalžabetić i drugi). Jesu, ali ništa za to.

Tu će naš Jalžabetić s drugovima govoriti i postupati, kako sada govore i postupaju nadbiskup Bauer, grof Miroslav Kulmer, dr. Poljak, dr. Prebeg itd. Braneći povjerene im interese (a ne svoju korist), ići će do potrebe k svakoj oblasti i vladi, svuda poticati i svuda nastojati, da se seljačtvu koliko toliko olakša ovo njegovo preteško breme t. j. seljačko gospodarsko vieće brinut će se najviše i glavno za sadašnjost, za »kruh svakdašnji«, a za budućnost, za seljačko pravo, za položaj seljačtva u društvu i javnom životu, za to će se brinuti seljačka stranka kao politička organizacija.

Seljačka stranka ostaje, razumije se, i dalje vjerna misli pučke politike, po kojoj se naša domovina ima urediti kao seljačka država, jer joj je seljačtvo jezgra naroda, što u ostalom priznaju i ostale stranke: No seljačka stranka ne će iza osnutka Seljačkoga Gospodarskoga Vieća radi seljačkih potreba doći u sukob s ostalom opozicijom, već će s njom u skladu sa svojim programom moći lakše doći do sporazuma i zajedničkoga rada. A bude li Seljačko Gospodarsko Vieće (u kojem, uz put budi rečeno, nema ni jednoga Radića) radilo kako treba, moći će i na vladu i na ostale stranke djelovati još uspješnije, nego sama seljačka stranka.

(»Dom«, God. 1912. Br. 6.)

Zašto je hrvatski sabor razpušten?

To se sada znade posve točno. Jedan mađjarski zastupnik (Gejza Polonji) interpelirao ili pitao je dne 3. o. m. u peštanskom saboru grofa Khuena uz ostalo i za to: »Je li istina, da je vlada (mađjarska) prije, nego je izdano ručno (kraljevo) pismo, kojim se hrvatski sabor razpušta, dobila obavijest, da će novo izabrani hrvatski sabor pod predsjedanjem dobnoga predsjednika Barčića iznieti i primiti predlog, da se Hrvatska od Ugarske odciepi?«

Grof Khuen odmah je na to odgovorio ovako:

U istinu se bilo bojati, da će u novom hrvatskom saboru doći još i do žešće demonstracije proti Ugarskoj, nego je to bilo god. 1908. (za Raucha). Zato je sadašnja ugarska vlada smatrala sgodnim svjetovati hrvatskoj vladi, da bi bilo dobro izbjeći toj demonstraciji, koja bi došla u prilog onima, koji ne gledaju rado mađjarske države. Još je grof Khuen kazao, da u hrvatskoj politici prevladavaju doduše takvi ljudi, koji vole narod razdraživati, ali da većina samoga naroda ne bi nipošto odobrila one demonstracije, kakva se spremala u hrvatskom saboru.

Ovaj Khuenov odgovor važan je s triju razloga: Prvo, Khuen eto veli, da je hrvatskoj vladi samo »svjetovao (zapo-viedati joj zbilja nema niti prava), da bi bilo uputno ili sgodno, izbjeći onoj demonstraciji«, te prema tome svu odgovornost za ovakav razpust sabora nosi jedino ban Cuvaj bez ikakve i najmanje »olakotne okolnosti«.

Drugo je ovo: Khuen i Mađjari boje se i puke demonstracije proti Ugarskoj u hrvatskom saboru, jerbo znadu, da ih ima dosta i da ti nisu daleko, koji nerado gledaju mađjarsku državu (Khuen valjda zna i zašto) i kojima bi ovakva demonstracija došla u prilog. To je eto službena potvrda onoga mišljenja, na koje seljačka stranka uvijek upozoruje, da se naime naša, hrvatska, politička borba spaja i veže s politikom ciele carevine, pa zato moramo dobro paziti ne samo, što i kako radimo, nego i kada što činimo, t. j. treba paziti i na zgodan čas za velike i važne političke odluke i čine. Mi držimo, da taj zgodan čas još nije nadošao.

A treće je ovo: Ni sam grof Khuen i ne vjeruje ono, što je govorio, da bi većina hrvatskoga naroda bila tobože za njegovu politiku; jer da to vjeruje, on bi bio savjetovao banu Cuvaju, da sabor bude sazvan upravo zato, da ta većina naroda, koja je tobože proti sadašnjoj opoziciji, ogorčena radi protumagjarske demonstracije u saboru, kod izbora, koji bi odmah na to bili razpisani, izabere sve same pristaše Khuenove i Cuvajeve politike. Ali grof Khuen dobro zna, da je u Hrvatskoj ogromna većina naroda bila nezadovoljna s njegovom politikom još onda, kad je po starom izbornom redu u hrvatskom saboru sjedilo 77 (sedamdeset i sedam) khuenovaca, ali ni grof Khuen, ni plemić Cuvaj nemaju te odvažnosti, da istini gledaju u lice. A teško je čovjeku i političaru, koji se boji istini pogledati u lice, te sam sebe vara!

Nagli i neobični razpust hrvatskoga sabora znači svakako, da je magjarska i carevinska politika u hrvatskim zemljama do tjerala tako daleko, da dalje kao do sada ne može, pa sada ostaje samo dvoje: ili se hrvatski sabor i ne će više sastati, ili će se sastati sasvim drugi i drugačiji sabor.

(»Dom«, God. 1912. Br. 6.)

Šesta glavna skupština HPSS.

Šesta glavna skupština bila je u neku ruku izvanredna skupština, i to ne samo zato, što je držana u neobično, t. j. u zimsko vrijeme, nego i zato, što se na njoj nisu imali razpravljati redoviti poslovi stranke, kao što je na pr. izvješćivanje o radu i napredku stranke, nego je gl. skupština imala odlučiti o tom, ima li HPSS prije svega i kako ima raditi za najpreče potrebe seljačkoga naroda, a drugo, imala se pobrinuti za osiguranje strankinih novina »Doma«.

Prvo ono pitanje, naime: ima li HPSS prije svega raditi za najpreče potrebe seljačkoga naroda, nastalo je poradi toga, što je ciela naša domovina, posebice banska Hrvatska, već skoro deset godina (od odlazka bana Khuena) u teškoj borbi, nemiru i nestalnosti, pa nema nikakve nade, da bi vlada i sabor mogao što za seljački narod učiniti i to s razloga, što se vlade

i banovi tako naglo mienjaju, a sabor se odgadja i razpušta. Hoće li naime seljačka stranka, da se što učini za seljački narod, mora nastojati, da sabor ne bude razpušten, nego da radi; a budući da se na rad u saboru može misliti samo u sporazumu s vladom, koja još uvijek ne samo da stoji na nagodbi, nego je s nagodbom i s postupkom ugarske vlade i Magjara podpuno zadovoljna, — došla bi seljačka stranka u položaj, u kojem je već bila: naime, da tobože podupire vladu, koja vodi ne samo nagodbenjačku, nego i Magjarima povoljnu politiku. A kako za ovakvu politiku u cijelom hrvatskom narodu, osobito seljačkom, pa dakako ni među pristašama seljačke stranke, nije ni živa duša, sasvim je razumljivo ne samo to, da su protivnici žestoko navaljivali na seljačku stranku, što je tobože podupirala ovakvu vladu, nego i to, da je sama stranka ozbiljno uzela ovu stvar prosudjivati, kad je i predsjedništvo seljačke stranke u sjednici dne 30. prosinca 1911. predložilo glavnomu odboru takvu taktiku ili postupak, pri kojem se ne pazi, hoće li sabor ili ne će raditi. Tu je dakako moralo nastati pitanje: A što će biti sa seljačkim potrebama, ako sabor ne bude radio? Tu je trebalo odlučiti, ima li seljački narod tu čekati i trpjeti, i to Bog zna kako dugo. A to nije mogao odlučiti glavni odbor sam, nego je za to trebalo sazvati one, koji imaju čekati i trpjeti, t. j. trebalo je sazvati glavnu skupštinu, pa neka ljudi kažu: Hoće li da čekaju i trpe, pa bilo što mu drago, ili pak ne će dalje čekati. Odluči li se za čekanje i trpljenje sam narod t. j. onaj, koji ima trpjeti ne samo svoju nevolju, nego još i pritisak i neprilike radi neuredjenih i nestalnih prilika u domovini, — bit će to sasvim drugačije, nego što je ono, kad vodje gospodskih stranaka odluče, neka narod čeka. Lako je na pr. čekati svećeniku ili odvjetniku, dok se sruši nagodba, jer oni dobivaju svoje u redu i pod nagodbom.

No o svem tom nije se na skupštini moglo razpravljati, pa ni odlučiti, jer je kr. redarstvo (policija) prietilo, da će skupštinu raztjerati, te je jedva jedvice pristalo na to, da će skupštinu pustiti u miru, ako se ne bude govorilo o — politici. Zato nije bilo druge, nego da se ovo pitanje razpravi na sjednici gl. odbora. Ali s obzirom na to, što se na skupštini nije imalo govoriti o politici, osobito državo-pravnoj, tekla je razprava i u glavnom odboru drugačije, t. j. ne dirajući državo-

pravnih pitanja — samo da se govornici, koji će govoriti na skupštini, ne upuste u ta pitanja i ne dadu povoda, da redarstvo skupštinu razpusti. I tako je ovo pitanje u glav. odboru i na skupštini riješeno od prilike s onim obrazloženjem, kako je to razloženo u današnjem članku »Seljačke potrebe i vlada«.

Druga stvar, radi koje je bila sazvana gl. skupština jest uzdržavanje naših novina, »Doma«. Ta je stvar našim pristašama dobro poznata. Gospodske stranke ne iznašaju ovakvih stvari na skupštine, nego njihovi prvaci segnu u žep, pa je stvar u redu. Kod seljačke je stranke drugačije, jer je ona osnovana na drugom temelju: nju je stvorio i uzdržava narod, pa zato za svaku veću potrebu treba, kako netko već reče, sazvati cijeli kongres. To nije zlo, nego dobro. Na ovaj način doznadu naši pristaše do najmanje sitnice, koliko stoje novine i za što se upotrebljuju prinosi, oni vide, da se tu ništa ne taji i ne sakriva, pa zato i imaju ono neograničeno povjerenje, zato i pokazuju onu doduše čednu, ali liepu požrtvovnost, kakve za političke potrebe nema valjda u seljačtvu nigdje na svijetu.

Ova je druga stvar uredjena tako, da je osnovana »Novinska zadruža Dom, zadruža s ograničenim jamstvom u Zagrebu« s dielovima po 20 K. Razumjevanje je za ovu stvar i na sjednici gl. odbora i na gl. skupštini bilo toliko, da je odmah na račun dielova uplaćeno oko 1000 K.

Napokon je skupština prihvatila i njekeje zaključke političke naravi, dakako bez razprava, jer se o politici nije smjelo govoriti.

I skupština i sjednica glav. odbora bila je vanredno dobro posjećena, tako da je na sjednici gl. odbora bilo preko 50 članova gl. odbora i 16 izaslanika organizacija, a na koncu sjednice bilo je svih nazočnih oko 140. Na skupštini je bilo najmanje 400 učestnika, što je u ovo zimsko doba mnogo. Došli su pače i mnogi dolnjaci. Mnogi su držali, da skupštine ne će ni biti, kad je predsjednik zatvoren, pa je tako ostalo kod kuće najmanje polovica ljudi, tim više, što je »Dom« br. 5 bio zaplijenjen, pa iz njega nisu mogli pristaše doznati, da će se skupština ipak obdržavati.

Držanje na skupštini i cijeli joj tečaj bio je primjeren težkim vremenima u kojima živimo. No sve nas je krie pilo to, što smo vidjeli, da su naši redovi ne samo gušći, nego i čvršći i stalniji.

(»Dom«, God. 1912. Br. 6.)

S kim to imamo posla?

Poznato je našim pristašama i čitaocima, da je Stjepan Radić prije izbora objavio u »Domu« kako je k njemu došao jedan prijatelj bana Tomašića (zagrebački novinar i odvjetnik dr. Edmund Frank) i nudio mu »odštetu«, ako na koje vrieme ostavi Hrvatsku, pa ode on (a i brat mu Antun) u Francezku, u Ameriku ili kamo drugamo, a da bi se udovoljilo i bratovima (t. j. mojim) željama.

Poznato je preko mjere, kako je o tom pisao poznati zagrebački novinar Ivan Peršić: da je to sve Radić izmislio, drugi put, da je to s banom Tomašićem dogovorio, treći put, da je novce primio, prigovarajući Radiću pri tom, što nije, kad su mu već novce nudili, novce uzeo i dao ih za hrvatske škole, čime bi ujedno i bana Tomašića srušio. U velikogoričkom kotaru, gdje je isti Ivan Peršić kandidirao, nije o drugom ničem ni govorio, nego o tom, kako su Radići kupljeni, proprodani, podmićeni.

Poznato je i to, da smo mi na sve to malo odgovarali, a ja kao protukandidat Ivana Peršića u veliko-goričkom kotaru nisam Peršića nigdje skoro ni spomenuo, a gdje sam ga spominjao, govorio sam ono, što zna sav svijet: da je najprije bio uz Franka 12 godina, onda ga grdio do zla boga, a sad se opet s frankovcima složio. A slušajući od ljudi što taj čovjek govori, i čitajući, što piše, ja sam — to priznajem iskreno — dosta puta gubio vjeru, da se isto može u narodu, gdje se ovakvi ljudi mogu u narodu i pokazati. To mislim i danas, i to tim više, kad prosudim, što se poslie ovih dana dogodilo. Čujte:

Isti taj Ivan Peršić piše u »Hrvatskoj« dne 3. veljače 1912. dosta velik članak (pod nadpisom »Mir!«), u kojem kaže, kako sada poslie raspusta sabora moramo biti mirni i oprezni, te kako ne treba oštro pisati proti vladi, — jer bi to sve više koristilo našim dušmanima. Novine će biti zaplijenjene, pa zato kaže, doslovce: »ne ćemo tratiti za druga izdanja (novina), od kojih najveći profit ide tvornicama papira, još k tomu iz Mađarske; niti hoćemo da idemo svojim pisanjem u susret onima, koji jedva čekaju izliku, da mogu što više vodećih Hrvata spraviti u zatvor ili barem preko granice, kako su savjetovali Radiću, a kako su uspjeli kod Hinkovića i Lorkovića.«

Jeste li čuli? Sad i Ivan Peršić kaže, da su oni, koji jedva čekaju, da što više vodećih Hrvata sprave u zatvore, svjetovali Radiću, da ga sprave preko granice, — a mjesec je i mjesec pisao i govorio, da je to laž, nego da je to Radić izmislio, da je to bilo dogovoreno, da je Radić podmićen.

Koje je istina? Jesu li Radiću zbilja svjetovali da ode preko granice, ili je to bilo i izmišljeno, dogovoreno i Radić podkupljen?

Članak, što ga je Ivan Peršić napisao i potpisao, hoće da bude ozbiljan, pisan po uvjerenju, istinski. U tom članku, kako smo čuli, kaže Ivan Peršić sasvim ozbiljno, i to kao dokaz za svoje razlaganje, da su Radiću svjetovali, da ode preko granice. Rekao bi dakle čovjek, da je pravo uvjerenje Ivana Peršića to, da su Radića zbilja savjetovali, da ostavi Hrvatsku.

No je li to samo tako: pisati mjesec i mjesec, da je Radić varalica i podmićen, — a onda, kao da ništa nije bilo, pisati, da su ga htjeli podmititi kao i druge »vodeće Hrvate?« Što ovaj čovjek koji tako govori i piše, što misli o sebi i o ljudima, s kojima ima posla? Ili zar je to zbilja malenkost — narod do klanja razbjesniti lažima i izmišljotinama, javno crniti i blatiti poštenje čovjeku, koji u radu za narod samo strada, — a onda, kao da ništa nije ni bilo? — Zar je to zbilja, pa makar i starčevićanska borba za narod i domovinu?

Ja ne znam, što je sve to i što je taj Ivan Peršić. A najmanje znam, kako ovakvo ga čovjeka mogu među sobom trpjeti i ovakav njegov rad makar i šuteći odobravati i svojim imenima pokrivati toliki pristojni i čestiti ljudi, pogotovo svećenici. Moguće je jedino to, da je to ostatak Frankove škole: plaćen čovjek (Frank ga je dobro plaćao: oko 500 K na mjesec), koji će za komotne naše ljude obavljati rodoljubnu agitaciju kako najbolje znade i pribavljati bogatašima (Mileusniću) mandate, pa ako treba i revolverom.

Kako bilo u novinama nijedne čestite stranke ne bi bez kakvo ga takvo ga razjašnjenja smio ugledati svjetlo članak, koji sam sobom dokazuje, da se je u tim istim novinama bezdušno lagalo i bez ikakva dokaza uništavalo tuđe poštenje. Novine, koje tako malo drže do svoga glasa, ne mogu se brojiti ni među ozbiljne, ni među poštene novine.

Ali što sve radi ovaj čovjek pod imenom najčišćega hrvatstva, neka svatko sudi i po ovom:

Već znade ciela Evropa, što se kod nas događa pod banovanjem Cuvajevim, pa su i francuske novine doniele viest, kako je još prije proglašenja raspusta sabora zatvoren predsjednik seljačke stranke Stjepan Radić. Da taj zatvor kako tako opravdaju, našle su se jedne vladine mađjarsko-židovske njemačke novine u Pešti, poznati »Pester Lloyd« i — Ivan Peršić, koji u »Priř. Nar.« piše, da Stj. Radić nije zatvoren radi politike, nego radi — uvrede poštenja. Da, kako ni David Starčević za Khuenove strahovlade nije bio zatvoren radi politike, nego radi toga, što je pronevjerio jednu pipu.

I naši ljudi misle, da se kod nas što može, dok ima naših ljudi, koji čak pred seljačtvom ovako pesterlojdski brane razne khuenovštine i cuvajovštine? Ta što Cuvaju više treba?

Dok se ovako što događa, a da proti tomu ne dignu glasa nijedne naše novine, koje s tolikim ogorčenjem pišu o uvadjanju strahovlade — nama se i to ogorčenje čini uzaludnim.

(»Dom«, God. 1912. Br. 6.)

Temeljna promjena u hrvatskoj politici.

U Beču izlazi već šestu godinu njemački tjednik »Velika Austrija«. Izdaju ga prijatelji budućega vladara, nadvojvode Franje Ferdinanda, te se misli, da će se u buduće u našoj carevini tako po prilici vladati, kako se tu za sada samo piše.

Zadnji broj toga lista sav je pun nas Hrvata, a u svakom broju najviše se piše o tom, kako je mađjarska politika silovita »švindlerska« i za carevinu opasna i kako je već skrajnje vrijeme, da se ciela carevina uredi tako, da svaki narod dobije sva svoja narodna i politička prava, a za velike i skupne carevinske poslove i potrebe da bude u Beču jedno carevinsko vijeće i jedna vlada.

Ovaj puta najvažniji je članak pod naslovom: »Što imadu Hrvati sada činiti.« Pisac (neki dr. Koller) najprije pripovijeda, kako je u doba riečke rezolucije došao u Zagreb, razgovarao tu sa pok. prvakom bivše Strosmajerove stranke, Derenčinom.

pa kako mu je Derenčin kazao ovo troje: Prvo, da ne će ni pošto potpisati riečku rezoluciju (i nije je potpisao, predma su ju potpisali ili uz nju pristali svi njegovi prijatelji); drugo, da je nama Hrvatima najviše škodilo to, što smo uvijek kolebali između Beča i Pešte, treće, da je najveća pogreška hrvatske politike, što je naš sabor 1861. odbio carev poziv, da pošalje svoje izaslanike (delegat) u vieće ciele carevine u Beč, nego je mjesto toga pristao uz Magjare, po čem su Hrvati dospjeli na peštanski sabor, gdje su Magjari jedini gospodari.

Pišući o tom odobrava spomenuti pisac poznatu spomenicu stranke prava, za koju kaže, da se pozivlje na carski patent (otvoreno pismo) od 26. veljače 1861., pak potpisateljima pravaške stranke poručuje, kada se već tako zgodno pozivlju na taj carski patent, neka budu tako mudri i odvažni, pak neka se toga patenta do kraja drže. U tom je naime patentu i ta carska odredba, da Hrvatska svoje zastupnike ima slati u Beč na carevinsko vieće, a ta vladareva odredba da nije ukinuta do sada niti jednim zakonom. Baš naprotiv: i sama austrougarska nagodba od 1867. god. određuje, da će one odredbe te nagodbe, koje uređuju poslove ciele carevine, vriediti istom onda, kada ih odobri carevinsko vieće, a toga odobrenja do danas nema. Poslužite se dakle, svjetuje taj pisac pravaše, svojim pravom i — pošaljite svoje zastupnike na carevinsko vieće u Beč, pa ćete vidjeti, kako će i Beč i ciela Austrija Hrvate dočekati.

U ovom razlaganju ima doduše dosta krupnih netočnosti. Prva je netočnost, da se pravaši pozivlju na carski patent od 26. veljače 1861., jer se pravaši pozivlju na carski odpis (reskript) hrvatskomu saboru od istoga dana i godine. A to je razlika već po tom, što je carski patent imao biti (i bio je za Austriju) i zakon, a carski odpis saboru bio je poziv i predlog (da Hrvati pošalju zastupnike u Beč). Ne stoji ni to, da onaj carski patent nije ukinut, jer je izrično promijenjen austrijskim zakonom od 21. prosinca 1867. u kojem nema ni rieči o tom, da bi Hrvatska slala svoje zastupnike u Beč. Napokon je doduše istina, da ugarski zak. čl. XII. od god. 1867. (to je tako zvana austro-ugarska nagoda) kaže (§ 69.) da će one odredbe toga zakona, koje se tiču ciele carevine, istom onda vriediti, kad na te odredbe pristanu i ostale zemlje Nj. Veličanstva (t. j. Austrija), — ali je istina i to, da je Austrija na te odredbe pri-

stala svojim zakonom od istoga dana, kojim je promijenjen onaj carski patent.

No uza sve to jasno se vidi, što taj pisac hoće: zove Hrvate u Beč. I to je ono, što je u ovoj stvari važno, kako je važna i ona rieč pok. Derenčina, da je naša velika pogreška, što smo uvijek kolebali između Beča i Pešte. Osobito je pak istina, da smo tako rekući srljali u naručaj Magjarima, a onda cvilili, da nas je »Austrija predala Magjariima!«

A bili smo pošli dobrim putem. Slavni Ljudevit Gaj ne samo da je izučen u slavenskom duhu, te se je i po srcu sasvim priklanjao Slavenima u carevini, nego je dosta rano spoznao, osobito 1848. god. gdje je mjesto Hrvatima: naime uz carevinu. Toga je mišljenja bio i Jelačić. Ali susjedstvo magjarsko i talijansko — a Magjari i Talijani i danas smrtno mrze Austriju — pak doista krivična i loša politika austrijska, osobito za vrijeme absolutizma (1849. do 1860.) za malo je postigla, da je Gaj i Jelačić umro zaboravljen i skoro prezren — kao »austrijanac«, — a napokon, baš prije sklapanja nagodbe, sve je u Hrvatskoj upravo ludovalo za »braćom Magjarima«, priredjivalo im u Zagrebu plesove itd. Tko ne vjeruje, neka se sjeti kako je bilo prije par godina za vrijeme riečke rezolucije. Je li to tad bilo od srca, ili je bila »finta« — to je skoro svejedno. Onda su sva gospoda, inteligencija, pristala uz Magjare — osim Franka, ali taj čas se je i on u poznatom petsatnom razgovoru s ministrom Vekerlom, prvakom Košutovske vlade, sporazumio. I tako je u taj čas samo seljačka stranka bila za politiku Gaja i Jelačića, radi čega je dobila porugljivi naziv »cesarevci«.

Danas je drugačije. Osim šake starih magjarona, danas smo, rekao bi čovjek, svi »cesarevci«, dapače i Srbi, a pravaši, rekao bi, — vode kolo: idu u bečke kancelarije, brane Austriju i otvoreno govore, da se je položaj promienio i to na bolje u pravaškom pravcu, a na štetu svih magjarona, pa i koalicije. Pametniji političari, pišu pravaši, to vide, pa pristaju uz — pravaše: kao na pr. stari Mazzura (o čem pišemo na drugome mjestu).

No pravaši imaju krivo, kad prikazuju stvar tako, da su stari obzoraši (slavosrbi), koliko ih ima, prisiljeni pristati uz pravašku politiku. Ta mi smo malo prije čuli, da je stari obzoraš Derenčin bio za Beč, a Starčević i njegovi bili su uvijek proti Beču. A možemo dodati ovo: Jedini Srbin, za kojega je pok. A.

Starčević znao reći, da je bio »pošten Vlah« i sada živući starac Mihajlo Polit — i danas je mišljenja Starčevićeva, pa upozoruje Magjare, neka za Boga ne dadu propasti — koaliciji, koja je jedina u Hrvatskoj proti Austriji, a sve je ostalo za Beč. Da je živ A. Starčević, zacielo bi i on bio na strani koalicije (osobito ako bi u njoj bilo više »poštenih Vlaha«).

A što se vidi iz svega ovoga? Vidi se, da se je hrvatska politika doista u temeljima promijenila u zadnjih deset godina. A promijenila se u ovom:

Naše su sve stare stranke poslie Gaja i Jelačića više ili manje bile, recimo, magjaronске, i to ne samo pravi magjaroni, koji su bili na vladi, nego i oni u opoziciji: Strosmajer kao i Starčević, jer su svi bili proti Austriji, proti Beču. No Strosmajer i njegovi (obzoraši, slavosrbi) došli su prije k pameti, kako dokazuje Derenčin a još više Strosmajer, koji zato i nije valjda dolazio u sabor punih 30 godina. Ali je bilo kasno: oni su svoje magjaronstvo platili političkom smrću, jer su ih pravaši neprestano time tukli, da su hrvatsku proglasili magjarskom krunovinom, t. j. krivi su bili, što su išli u Peštu. Za »obzorašima« ili recimo za svojom pameću, pošli su i pravaši: bježe od Magjara, a hvale Austriju, — upravo protivno od onoga, što su viekom naučali.

I tako bi danas ciela naša inteligencija bila protumagjarska — i to je — ona velika promjena. Rekosmo: bila bi, — jer je tu još koalicija, za koju smo čuli, što za nju piše ugarski Srbin Polit, koji zna, što kaže. No kako bilo, koalicija svakako koleba, ali je 40-godišnje gospodovanje magjarsko učinilo zacielo toliko, koliko je učinilo 12-godišnje gospodovanje austrijsko-njemačko, pa bi u odlučnom času svakako i koalicija bila na strani ostalog naroda.

No iz ovoga razlaganja neka nitko ne misli, da će ovaj čas nastati kakav rat između Austrije i Magjara, pa da će se pitati, na koju će stranu Hrvati. Istina je doduše, da bi se u čas moglo što važna dogoditi, te bi i mi Hrvati imali o sebi odlučiti, pa je zato svakako potrebno, da i na to mislimo i stvar razmotrimo. No u ovom razlaganju bilo je glavno to, da se pokaže, kako je mnogo naše staro političko geslo, kao ono »proti Austriji« »magjaroni« itd. izgubilo staro svoje značenje, jer se eto vidi, da su i oni za Austriju, koji su druge radi toga grdili, i da danas grde Magjare oni, koji su ih jučer slavili itd. Nas veseli,

što bi to moglo dovesti u sabor jaku i složnu stranku, koja bi mogla odmah nešto u saboru učiniti za narod, koji već 50 godina uzalud čeka, a bila bi ujedno složna i u tom, što nam je činiti u važnom i odlučnom času, koji bi mogao nadoći.

(»Dom«, God. 1912. Br. 7.)

Novinska zadruga »Dom« i seljačka tiskara.

Kako je poznato našim pristašama i čitaocima, osnovana je na sjednici gl. odbora dne 1. veljače 1912. »Novinska zadruga Dom«, kojoj je zadaća, da izdaje novine seljačke stranke »Dom«, a gl. skupština je dne 2. veljače odlučila, da je pristašama dužnost pristupati u zadrugu »Dom«. Da pristaše uzmognu svjestno i s uvjerenjem u tu zadrugu pristupati, treba da točno znadu, što je to zadruga i čemu je uz seljačku tiskaru osnovana još i zadruga Dom.

Što je zadruga? Seljački narod znade, što je to seljačka zadruga (ili družina, »skupština«): to je naime ono, kad je na jednom posjedu i u jednoj kući živjelo više osoba ili više obitelji, a nijedna pojedina osoba nije bila vlasnik zadružnog imetka. Ali je po trgovačkom zakonu »zadruga« nešto drugo, i to ovo:

Kad više ljudi hoće da zajedno počnu kakav posao, kojega jedan čovjek sam ne može ili ne će, pa ako hoće, da im se i pred sudom prizna to njihovo zajedničko gospodarstvo, onda imaju osnovati »zadrugu« i dati to upisati kod suda. To je onda zadruga po trgovačkom zakonu, sud na nju pazi i ako dodje pred sud, sudi joj se po trgovačkom zakonu.

Treba posebice spomenuti, da zadruga nije isto, što je i dioničko društvo. Seljačka je tiskara na pr. dioničko društvo, a ova zadruga Dom — to je zadruga. Razlika je između dioničkoga društva i zadruge u tom, što dioničko društvo mora imati dioničku glavnica, a zadruga ne mora. Kad se osniva dioničko društvo, mora se unapried odrediti, kolika se glavnica ima sakupiti, pa kad je ta glavnica sakupljena, novi se dioničari ne mogu primati. A kod zadruge ne treba unapried glavnice, nego su potrebni samo zadrugari, koji mogu neprestano pridolaziti, dok zadruga hoće. Pa ako je određeno u pravilima zadruge, da zadrugari imaju uplatiti po jedan ili više dielova, može zadruga dok hoće primati nove zadrugare i njihove dielove.

Čemu zadruga Dom uz seljačku tiskaru? Kako je poznato, seljačka je tiskara osnovana za to, da izdaje novine seljačke stranke, a sad je osnovana »Novinska zadruga Dom« također zato, da izdaje »Dom«. Zašto to? Zar ne može seljačka tiskara izdavati »Doma«? Čemu nova ta zadruga za izdavanje »Doma«? — Ta stvar stoji ovako:

Seljačka je tiskara izdavala na svoj trošak »Dom«, tiskalice i knjižice za seljačku stranku tako dugo, dok je mogla t. j. dok nije pri tom imala gubitka oko 35.000 (trideset i pet tisuća) kruna, kako je to razloženo u 5. broju »Doma« o. g. No po trgovačkom zak. ne smije dioničko društvo imati gubitka više od polovice svoje glavnice, nego čim dioničko društvo izgubi polovicu svoje glavnice, mora prestati, mora kod suda najaviti takozvani »stečaj« (konkurs), t. j. mora pozvati svoje vjerovnike, da si podiele ostatak društvene imovine, samo da i dalje ne štetuju. To bi morala učiniti i seljačka tiskara, da je gubitak na »Domu« i ostalim izdanjima ostao nepodmiren. Ali su izdavači »Doma«, t. j. neki članovi gl. odbora HPSS uzeli na sebe dug za »Dom« i druga izdanja, i to u iznosu od 30.000 (trideset tisuća) K. I tako je seljačkoj tiskari podmiren dug, pa ona može dalje obstojati i raditi.

Ali sada treba članovima glav. odbora olakšati, što oni seljačkoj tiskari imaju platiti, jer nije pravo ni lijepo, da od tolikih članova gl. odbora i pristaša seljačke stranke samo nekoliko njih (16) nosi taj teret, nego taj teret treba razdijeliti. I zato je osnovana zadruga imenom »Dom«, u koju zadrugu može svaki pristaša pristupiti, ako uplati barem jedan dio po 20 (dvadeset) K. pa pristupi li 1500 zadrugara, bit će onih 30.000 nadoknadjeno. A bude li više zadrugara, skupit će se i veća svota, pa će se moći izdati još koja koristna knjiga ili izdavati drugi potrebni list za seljaštvo. Zato i jest osnovana zadruga, koja se može neprestano širiti, pa može imati i 10.000 zadrugara, a po tom i znatnu svotu za izdavanje spisa potrebnih seljačkomu narodu.

A što je sada s dionicama? Tako pitaju oni, koji znadu, da je seljačka tiskara osnovana s dioničkom glavnicom najprije od 24.000 K, koja je poslije povišena do 60.000 K, ali je do sada uplaćeno tek oko 34.000 K, pa treba još uvijek skupljati nove dioničare i uplaćivati dionice, da se glavnica od 60.000 K podpuno uplati. Hoćemo li sad pristupiti u zadrugu Dom, ili ćemo uplaćivati dionice za seljačku tiskaru?

Iz svega, što je dosada rečeno, svatko vidi, da je tiskara sada, kad joj je podmireno 30.000 K, što je potrošila na »Dom« i druga izdanja za stranku, prilično u redu, pa još do konca 1915. ima vremena, da se ostalih 26.000 K dionica skupi i uplati. Ali treba skinuti teret s onih članova gl. odbora, koji nose na svojim leđima onih 30.000 K. Kad to bude sve u redu, onda ćemo prionuti, da se podpuno uplate dionice i time i tiskara riješi većega diela duga.

Učinimo dakle svi, što možemo, najprije za »Dom«, koji lijepo napreduje, tako da više ne će imati gubitka. Broj predplatnika narasao je za god. 1912. za preko 600, tako da se već sada može računati, da će u god. 1912. imati barem 2000 K dobitka. Nas ima, hvalu Bogu, mnogo, pa jedni predplatom, drugi zadružnim djelovima možemo brzo podići »Dom«. A bude li jednom »Dom« kojega je tiskara i stranka stvorila i uzdržala, bude li »Dom« čvrst i razširen, bit će čvršća i tiskara, a čvršća i jača i stranka. »Dom« nam budi svima prva briga.

(»Dom«, God. 1912. Br. 7.)

Seljaci — lihvari (gulikože).

Od kada su se umnožile štedionice gulionice po svim većim mjestima i selima, te od kada seljačka stranka otvoreno i odlučno udara na te gulionice, javljaju se sve to više nekoga gospoda, koja govore i pišu, da su pravi gulikože seljaci. O tom je u posljednjem »Pri. Nar.« progovorio i sadašnji upravitelj župe u Bučici Iv. Vlašićak, pišući među ostalim: »Jedan od najvećih božjih bičeva za čitavu Banovinu su lihvari. Nisu to židovi, nisu to ni ljudi iz naših gulionica štedionica, već su to ponajviše rođeni seljaci... U mojoj župi ima 4—5 lihvara«... Dalje g. V. kaže, da će se drugdje pozabaviti tim krvopijama, a sada će ocrtati žalostni svršetak najglasovitijega lihvara u svojoj župi, Nikole Žugaja. Tomu Žugaju bila je kapelica sv. Trojstva dužna 1000 K pa je u toj stvari došao do g. V. a on ga pozdravi: »A, vi ste taj glasoviti Žugaj!... Rieć po rieć (priповieda g. upravitelj) a meni prekipi srce, pa mu se zagrozih, da ću ga tužiti državnomu odvjetništvu... Čovjek se moj poklopio i jedva je znao naći vrata. Sat dva iza toga

lutao je po polju (a nije bio pijan) i tako došao do smznutoga potoka Golinje, koji ga je povukao k sebi i na svome dnu priredio mu smrtno ležište. Dva dana bio je N. Žugaj pod ledom. Tek treći dan ga izvukoše domari i kod njega nadjoše za čudo kapu iznutra posve suhu, neke obveznice ni malo pokvašene, a i obojci su bili kao da su se čitavu noć sušili... Za njegovu novu kuću pripoviedaju i školani ljudi, da je tamo po noći nemir, lupa, štropot. G. učitelj Belan i njegov otac tvrdili su to pod prisegu. Tako je zaglavio« itd.

Šteta, što je g. V. u ovu stvar umiešao i koješta, što u nju ne spada, a nije posve ni jasno (kako je potok Žugaja »povukao k sebi« itd.), kao što nije jasno ni to, je li g. V. sve to izpričao, da pokaže, kako je on lihvara u smrt natjerao. A sasvim je suvišna ona bajka o noćnom lupanju i štropotu.

Ali neka bude. Glavno je g. Vlašićku, da se obori na lihware-seljake, i u tom ima pravo. Nema doduše pravo, kad kaže, da su lihvari ponajviše seljaci, ali koliko ih god ima, svi zaslužuju ovakvu osudu i prikor. Tu se dakle s g. V. slažemo, ali se ne slažemo u dvojemu. Ne slažemo se u tom, što g. V. kaže, da su lihvari (gulikože) ponajviše seljaci. To ne stoji, barem to ne vriedi za cielu Hrvatsku. G. V. kaže, da u njegovoj župi ima 4 do 5 lihvara (gulikoža), a da izpita, koliko u njegovom kotaru ima udruženih gulikoža u raznim gulionicama, mislim, da bi se tih razmjerno više nabrojilo. A da stanemo brojiti dioničare gulionica po cijeloj domovini, pa njihove sukrivce, dobro plaćene gulioničke službenike, bio bi broj ovih gospodskih gulikoža kud i kamo razmjerno veći.

Drugo, u čem se ne slažemo s g. V. jest ovo: G. V. pokazao je neobičnu odlučnost i strogost proti gulikoži-seljaku, za kojega još kaže, da je to bilo »čudno čeljade: malešno, dlakavo, gegavo«. Mi bi naime želili, da se g. V. (i njegovi drugovi) ovako odlučan pokaže i proti gospodskim gulikožama, — pa će možda i kojega od njih »povući k sebi« Sava, Drava ili Kupa... Natjerati baš seljaka u vodu, da se utopi, — nije barem za našu gospodu ni bogzna kakvo junačtvo, ni bogzna kakva novost...

Napokon, ako hoćemo da budemo pravedni, moramo reći i ovo:

Istina je, koliko mi znamo, lihvari su obično ljudi tvrda srca i zli, pa malo koji zaslužuje izpriku, a još manje obranu. Ali svako zlo ima svoje uzroke, pa i naše seljačko i gospodsko lihvarstvo. Poznata je stvar, da je lihvarstvo tim veće i gadnije, što manje ima novaca, a novaca je tim manje, što je manji promet. Zato je lihvarstvo najveće i najgore tamo, gdje je narod zaostao, pa nema prometa, a ni novaca. Tu lihvarstvo cvate, kako je na pr. cvalo pred 400 do 500 godina, kad su se vladari kod lihvara zaduživali. Ako se dakle u zapuštenom kraju nadje i u selu koji lihvar, znak je to, da je tu teško doći do novaca. A ako takav seljak-gulikoža uzima i veće kamate, nego susjedne gulionice, treba držati na umu, da je on i u većoj pogibelji za svoj novac, nego udruženi lihvari, koji imadu obično među sobom i fiškala, a taj se temeljito razumije u utjerivanje dugova: taj to u redu uknjiži itd. itd. Kolike li razlike prema onomu, kad seljak-lihvar uzajmi novce i na rječ, a možda nekomu, tko ide u Ameriku!

Uz sve to seljaci-gulikože, ako i nisu svi došli do prve hrpice novaca teškim svojim trudom i žuljevima, ipak su većinom ljudi, koji su barem negda radili i mučili se, pa zato i strepe, da im muka donese ploda. A gospoda dolaze do novaca lakše (kao na pr. poznati bogati kapelan, koji je napunio žepove u Mariji Bistrici, a sada ne će ni župe, nego živi od kamata), pa im je više zamjeriti, ako na tudju muku beru velike kamate.

Tako je dakle sve to, kad se pravedno prosudi. Gulikože su gulikože, pa bili i seljaci, ali nema razloga, da ih više osuđujemo. A ovo, što su se njeka gospoda tako požurila, da uz naše prigovore i navale na gulikože i gulionice prstom pokažu na seljake-gulikože, to je samo zato, da se ova sramota gospodskih gulionica zabašuri, jer među udruženim gulikožama ima sva sila »rodoljuba« kojim su inače puna usta »dobroga«, »našega«, »siromašnoga« naroda, kojega ti i ti gule, prikraćuju itd., a za utjehu i izpriku služi im onda to, što i seljak seljaka guli. No ta se stvar više ne da zabašuriti, jer je zlo preveliko.

(»Dom«, God. 1912. Br. 8.)

Parada s učiteljima.

No, učitelji nam prirediše paradu!

Godine su i godine vikali i pisali, da ne mogu živjeti, da su im premale plaće. I svi su im davali pravo: novine su s njima jadikovale i dan na dan donášale njihove račune, kako su drugdje plaćeni učitelji, a kako kod nas, te već svaki čitalac novina znade, da je tobože uznički stražar bolje plaćen, nego prosvjetitelj naroda, jadni hrvatski učitelj! Novine, a i sve stranke upravo su se natjecale, tko će više zagovoriti učiteljske zahtjeve za povišenje plaće. Zašto i ne bi? Što to stoji novinara ili političara-advokata, ako se učiteljima, ili komu drugomu, povise plaće? Ta ne ide iz njihova žepa!

Došla stvar i pred sabor. Iznese ju vlada bana Tomašića, računajući mudro, da će tu uz njih biti sve stranke, kad toliko viču za tu povišicu. A bit će za tu povišicu i seljačka stranka, kad se je prodala vladi! I zbilja: starčevićanac, sada već pokojni Jerko Pavelić, preporučuje saboru vladinu osnovu zakona, da se obćinama nametne 30% (trideset po sto) nameta za povišenje učiteljskih plaća, a kako da za njima zaostane i koalicija! Divno! Učitelji su klicali, a klicala je valjda i vlada.

Ali — gospoda se prevariše. Seljačka stranka iznese proti vladinoj osnovi predlog, da se učiteljima doduše povise plaće, ali ne na teret obćina, nego neka se pokriće nadje u domaćem državnom proračunu, t. j. neka se uzme ondje, gdje je previše, pa neka se dade učiteljima, od kojih mnogi imadu zbilja premalo. Govornik koalicije prigovori na to takodjer vladinoj osnovi, ali je kolebao: nije bio odlučno proti nametu, samo je rekao, da je prevelik, pa neka se prije iztraži još koješta. Vlada je vidjela, da je — jedino protivnošću seljačke stranke — cijela stvar izgubljena, pa je osnovu povukla — i učitelji ne dobiše povišice.

Sad su se tek stali komešati. Toliko su im svi obećavali i svi ih žalili, a sada — ništa! Sad će se oni osvetiti! I zbilja: sazvaše u Zagreb skupštinu i zaključiše, da ne će više ništa raditi za prosvjetu i za narod, što baš ne moraju: ne će orguljati, ne će biti povjerenici prosvjetnih društava, ne će sudjelovati u političkom životu, ne će dapače ni djece učiti, ako ih u razredu ima više, nego što to određuje zakon. A i ono, što budu radili,

radit će tako, samo da se ne kaže, da ne rade. To je ta glasovita učiteljska »pasivna rezistencija«, t. j. troma protivnost.

Sad je došao čas za vladu. »Kad vam ne dade sabor, dat će vam vlada« — mislio je ban Tomašić i povišio — bez sabora — naredbom učiteljima plaću za 10% (deset po sto). I kolikogod je većina novinstva bila proti banu Tomašiću — nitko tomu nije prigovorio.

To je zacielo okuražilo i vladu i novoga bana Cuvaja, tim više, što su našli nekakvoga učitelja, koji je ostavio učiteljsku službu, pak došao u Zagreb za kočijaša (fijakera), a sve novine u jedan glas tjedan dana su pisale, kako je hrvatskim učiteljima zlo, jer eto ostavljaju službu, pak idu za kočijaše! Gore im već ne može biti, i to svima, a ima ih preko tri hiljade, pa je samo jedan (i to možda najmljen) volio biti kočijaš — ali ipak: odmah je svima gore nego kočijašima! Pa tko im onda ne bi povišio plaću — osobito kad ne ide iz njegova žepa? I ban Cuvaj poviši ovih dana učiteljima plaću za 25% (dvadeset i pet po sto) — bez sabora i zakona. I novine i nitko opet — ništa! Sasvim je u redu, da se učiteljima povisi plaća, pa makar to čini sam ban bez sabora i zakona: nitko ne će da se učiteljima zamjeri. Ta oni su — oni su, Bog zna, što su oni: prosvjetitelji, krčitelji, razgonitelji tmine, pioniri — a gladuju! Ne, to ne smije biti! Neka im se da, pa makar i Cuvaj dao!

Ali sada tek dolazi parada! Banov brat slučajno je kr. zemaljski školski nadzornik za pučke škole, pa učitelji imadu u neku ruku svoga bana, ili barem imadu svoga zagovornika kod bana, koji je možda preuzvišenomu gospodinu banu inače bratu svomu, koju liepu rieč rekao za onu povišicu. I tako se nekome, a možda i samim učiteljima pričinilo, da je sada došlo učiteljsko carstvo, kad je učiteljev brat ban! Kako bilo, jednoga dana osvane pred banskim dvorima golema deputacija od 300 učitelja, da se banu zahvale za onu povišicu i da mu ponude svoju službu i u politici. Vodja te učiteljske deputacije (neki Novak, učitelj u Brdovcu) nije se naime zadovoljio samo tim, da se banu zahvali (što, uz put budi rečeno, ne bi bilo ništa zla, premda je sasvim suvišno), nego je jošte rekao, da će učiteljstvo biti uz bana i pomoći mu, da se nesnosne prilike u domovini poprave itd.

A što sada dolazi — to je pravi škandal. Službene »Nar. Novine« napisashe nekoliko članaka o toj deputaciji, dokazujući, kako se sve počelo okretati k novomu banu i pristajati uz

njegovu politiku — zato, što je 300 poniznih i («gladnih» — rekla bi gospoda) učitelja došlo k banu, da mu se zahvali za povišenje plaće, i što je jedan učitelj držao potrebnim, da bana, uz koga nije ni živa duša, uvjeri, da su uz njega barem učitelji! »Nar. Novine« pišu o toj stvari tako ludo i nedostojno, da upravo tim dokazuju, kako mora biti jadan i traljav temelj, na kojem kane graditi politiku novoga bana. Ta što može kod izbora u Hrvatskoj i 3000 učitelja, a kamo li 300? Mogu malo, kad su u slozi s narodom bilo za koju protuvladinu stranku, a u opreci s narodom ne mogu ništa, osim do kraja osramotiti cijeli učiteljski stalež, koji svojom puzavošću pred službenom i moćnom gospodom, a nezrelim držanjem prema seljačtvu nije svuda stekao ni poštovanja ni ljubavi.

Cijela ova smiješna i nedostojna učiteljska deputacija pribavila je paradu i koaliciji, koja je učitelje toliko zagovarala, tetošila i slavila. Što mislite: miljenici i mezimci ciele javnosti, osobito koalicije, »naši vriedni, a biedni učitelji, ti naši pioniri i lučonoše« — na koljenima pred Cuvajem! Da su na koljena padali pred Tomašićem, pred Rauchom — ali pred Cuvajem! Uh! Ta to je pljuska, to je...

To je naša mizerija, štono kažu gospoda, ili naša tuga, što bismo mi rekli. Odlučni inače »Pokret« taj uz zastupnika Hrvoja (koji je rekao, da se učiteljima mora pomoći, makar koža išla s ledja, — samo da nadkrili («pokretaše») — »Pokret«, najvatrejniji zagovaratelj učitelja — ne zna jadan, što bi rekao na tu pljusk. Ne da mu se lupiti po učiteljima jer ih dosta pristaje uz pokretaše (već radi svećenstva), nego dapače i malo brani vodju deputacije, da nije rekao, da je koalicija kriva... kao da nije dosta i ono, što je rekao! Inače se nada, da se svi učitelji ne slažu s vodjom ove deputacije, pa da će to bilo kojim načinom pokazati!... Izmotava se, da je koalicija bila za povišicu ali iz proračuna, što ne stoji, kako smo već spomenuli, jer je za povišicu, iz proračuna bila samo seljačka stranka.

A što mi na sve to?

Nama će opet možda prigovoriti, da smo proti učiteljima. Prigovorit će nam i oni naši pristaše, koji nas sasvim pravo upućuju, da promienimo držanje prema učiteljima, jer da učitelje treba osobito osloboditi zavisnosti od župnika. Učitelji treba da su sa seljačtvom, a treba im i život poboljšati.

Sasvim se slažemo, pa smo to svojim držanjem i dokazali. Posebice nas veseli, što naši prvaci — seljaci, shvaćajući sasvim u duhu naše stranke slobodu naučanja i slobodu osobnu, žele i slobodna učitelja i da im bude saveznik i drug u borbi za pravo, slobodu i slobodnu prosvjetu. Sve je to tako, ali mi i dalje ostajemo protivnici one špekulacije, koja učitelje mami, obećava im, hvali ih i laska im — radi stranke, kako su to radili frankovci i koalicija — pa evo, što su doživjeli, da ih istim načinom mami i miti Cuvaj!

To je jedno, čemu smo protivni. A drugo je ovo: Protivni smo svakoj, pa i učiteljskoj sebičnosti. Sjećate se, kako se na seljačku stranku digla hajka, što je radi seljačkih potreba pristala uz to, da sabor radi, te se u tu svrhu i s banom Tomašićem sporazumjela. Navalili na nas, da smo izdali domovinu! A kad treba pomoći učiteljima, slobodno je to na račun naroda i bez privole sabora, dapače se učitelji mogu radi svoje plaćice nuditi i jednomu Cuvaju — pa ni »Pokret« nema pravo prikora za to, jer za učitelja vriedi ona, da se živjeti mora, — a za seljaka ne vriedi!

Inače mi smo za učitelje. Oni su tako naši, da smo mi uvjereni, da će oni prvi od sve inteligencije biti u seljačkoj stranci.

(»Dom«, God. 1912. Br. 8.)

Demonstracije. — Narodni pokret. — Smutnje. — Nezrela politika.

U najnovije vrijeme čitali smo više puta u našim navinama, da je hrvatski narod, hvala Bogu, zrio da vodi svoju politiku. A čitali smo tu doista veliku pohvalu i u stranim novinama. Ne dao Bog, da se varamo, ali nam se čini, da ove pohvale još posve ne zaslužujemo. A to sudimo baš po najnovijim događajima.

Da čujemo najprije u kratko, što se događa.

Javili smo već u kratko, da je u Zagrebu sve živo, sasvim drugi život. Od onda to nije prestalo, nego se pače pojačalo,

tako, da je u Zagrebu u nedjelju, pak prekjučer i jučer — a valjda i danas — po ulicama konjanička i pješačka vojska, da ne govorimo o žandarima, koji s nataknutim bodovima hodaju po Ilici, po Jelačićevom trgu, pred kolodvorom, pred mađarskom školom i t. d. Zašto je to? Čemu oružništvo? Čemu vojska? U Zagrebu su nemiri, demonstracije: radnici, trgovački pomoćnici, kelneri, djaci, naučnici (šegrti) — hodaju po ulicama, fićukaju, pjevaju, pozdravljaju na svoj način Cuvaja — demonstriraju jednom riečju, pokazuju, da im nije po volji ban, da im je krivo, što se sabor nije sastao. Ali je bilo i krupnijih stvari: razbijeno je nekoliko prozora, a u Ilici je razbijeno preko 30 svetiljki (lampi). Kad je sve ovo počelo, policija je počela oštro: lupalo se sabljama i zatvaralo nemilice. Ali za malo dana policija je mirno gledala ove demonstrante, dok nije u nedjelju i ponedjeljak počela opet nemilice udarati, i to najviše nedužne ljude, pače i žene, a zatvoreno je zadnjih dana preko 50 demonstranta, najviše radnika, trgovačkih pomoćnika i dva tri djaka.

Tako je u Zagrebu.

A po domovini, i to po Dalmaciji i Bosni (banska Hrvatska je mirna, osim što je nešto bilo na Sušaku kraj Rieke) — drže se velike skupštine i pale se mađarske zastave. Što je bilo u Sarajevu, u kratko smo javili, a sad dolaze viesti, da su i u Mostaru u Hercegovini bile proti Cuvaju i Mađarima i da je spaljena mađarska zastava. Isto isti dan u Banjoj Luci, u Travniku još prije (20. o. mj.). Osobito se pokazala Dalmacija: u Dubrovniku je poslije velike skupštine spaljena mađarska zastava, a u Spljetu je u nedjelju bila velika skupština (3000 ljudi) na pozivnice, na kojoj su govorili prvi rodoljubi i političari (Trumbić, Smodlaka, Majstrovčić), a onda opet spaljena velika mađarska zastava.

Protu vladine novine javljaju radostno sve ove viesti i pišu o narodnom »pokretu proti mađarskom režimu (vladanju) i Mađarima«. Tako na pr. jučerašnja »Hrvatska« piše: »Poput bujice širi se u hrvatskim zemljama pokret proti režimu (vladanju) bana Cuvaja i proti Mađarima. Svaki dan donese novih viesti o demonstracijama i spaljivanju mađarske zastave. Poput bujice širi se taj pokret, i danas nema više sile, sastojala ona od policijskih sabalja ili bajuneta, koja bi ga mogla spriečiti... Sve su ove demonstracije krič potlačenih za »slobodom«... A

još podrobnije, oduševljenije i kuražnije pišu novine koalicije, osobito »Hrv. Pokret«. Službene »Nar. Novine« pišu proti demonstracijama i nazivaju ih zastrašivanjem (teror) ulice.

Načelnik grada Zagreba saziva na vijeće gradske zastupnike i građane, da ih pita, kako bi se samo spriečilo oštećivanje gradske imovine (razbijanje lampi).

Ali čujte, pa se čudite: U prekjučerašnjoj »Hrvatskoj« opisuje Ivan Peršić (podpisivao se, a inače se u tim novinama malo tko podpisuje, a urednici i suradnici ne podpisuju se nikada) — opisuje pod naslovom »Burne noći u Zagrebu« događaje od subote i nedjelje. Pripovieda, kako su stražari puštali u miru demonstrante (vikače), a lupali po mirnim građanima i gospodjama, a onda kaže doslovce: »Čudno mi je i to, da je jedan čovjek u kratkom zimskom kaputu vuče ili lisičje dlake neprestano obilazio štop (skup) redarstva i te demonstrante te s jednima i drugima razgovarao... Osvjedočen sam, da većinu tih (demonstranata)... slavno naše redarstvo dobro pozna. Valjda nije imalo kuraže ozbiljno uredovati protiv tih jedinih i glavnih demonstiranja, ili je nekakav savez između jednih i drugih«... A u jučerašnjoj »Hrvatskoj« u onoj istoj, koja piše o bujici narodnoga pokreta, piše isti I. P. (svakako je to opet Ivan Peršić) kako su one sve lampe po Ilici razlupala samo dva čovjeka, kojim redarstvo nije učinilo ništa, pa kako je u ponedjeljak na večer jedan posve triezan čovjek na očigled stražaru razbijao svetiljke, tako da je mimo prolazeći jedan liečnik morao reći stražaru: »Čujete, meni se čini, da ste vi zato ovdje, da se ovomu čovjeku, koji razbija svjetiljke, ništa ne dogodi!«

Eto vidite! Iste novine na jednoj strani pišu oduševljeno o narodnom pokretu proti mađarskom vladanju i Mađarima, o pokretu, kojega ne će skršiti nikakve bajunete, jer je to krič potlačenih — a na drugoj strani pišu, da to nije nikakav pokret, nego da to sve vodi nekakav čovjek »vuče ili lisičje dlake« i da su demonstranti s redarstvom u savezu, pa zato slobodno i lampe razbijaju! Drugim riečima: to je sve naručeno i dogovoreno! Da ne bude nikakve sumnje, što ovo drugo pisanje znači, donosi ista »Hrvatska« u ponedjeljak debelim slovima ovo: »Pri zaključku lista doznajemo s veoma pouzdane strane, da se je kod bana jučer držala konferencija (vijeće)... Na toj konferenciji... vlada je sa zadovoljstvom konstatirala (ustanovila) da

su demonstracije zauzele njoj nužne dimenzije (t. j. da su se tako pojačale), pa je zaključeno favorizirati (podupirati) taj pokret«...

Dakle: vlada bana Cuvaja zaključila je podupirati onu bujicu, koja bi imala odneti ili oslabiti magjarsko vladanje!...

Recite sada, nismo li mi Hrvati podpune lude. Naše novine, koje težkom mukom uzdržavamo, kojima je zadaća i dužnost, da narod upućuju, da njegovo držanje ravnaju — one ga smućuju i zaglupljuju, kad jedne pišu, kako sviće zora, kako se eto narod diže i bori proti magjaronima i Magjarima — a kad tamo, to je sve tako napravljeno, jer sama magjarska vlada želi, da se proti njoj narod diže! Sve to nisu nikakvi borci nije to nikakav »krič potlačenih« nikakav pokret, nego su to najmljenici, plaćenici ili zavedenici, koji rade, što želi vlada! A da ludost bude i podpuna nakaza, iste novine na jednoj strani pišu o narodnom pokretu, a na drugoj tvrde, da vlada sama proti sebi taj pokret, tu komediju podupire!

Doista, jasna li mora biti slika naroda u duši hrvatskoga čitaoca kad u jednim novinama (jučer u »Hrv. Pokr.«) čita, da se nalazi »u središtu naroda, koji već hiljadu godina ustavnim životom živi, kojemu izvan ustava, izvan zakona nema života«, a u drugim doznaje od novinara »najnepomirljivije« stranke, da je taj hiljadugodišnji ustavni narod — saveznik Cuvajeve policije!

Tko nije znao, što je to, kad narod nije zrio, neka sad sudi. Ta što ćete veći dokaz nezrelosti, nego to, kad narod ne zna, bori li se za slobodu, ili ga pak njegovi dušmani vode u propast, ili barem do poniženja?! Tu nema govora o svjestnoj borbi do nekoga cilja.

Svejedno je sad, tko su ti novinari, koji ovako prikazuju naš narod, i od koje su stranke. Dosta je, da narod, da »javno mnijenje« čita i mirne duše prihvaća i hvalu o hiljadugodišnjoj svojoj ustavnosti i sumnju o svom savezničtvu s policijom magjarskoga izaslanika — bez najmanjega prigovora.

A pitamo, li gdje je uzrok ovoj nezrelosti, moramo odgovoriti ovo: Nezrelim se zove čovjek, kad hoće nešto, čemu nije dorasao i što ne razumije. I baš u tom smislu naši su političari i novinari nezreli, jer hoće da vode veliku politiku, u kojoj ne samo da ništa ne mogu, nego u njoj tako malo razumiju, da ili drže rog za svieću, ili se boje i sami sebe ne znajući, kamo nas

guraju i što nam snuju oni, koji u toj velikoj politici odlučuju. A za pravu našu politiku, koju razumije zadnji seljak, u kojoj se ne možeš prevariti ni prevaren biti, jer ti je sve pred očima i na dlanu, za tu politiku ne mare.

Mi činimo, što možemo, da ovakovoj bezplodnoj, nedostojnoj štetnoj gospodskoj politici učinimo kraj, te da većinu naroda, seljački narod, okupimo za politiku, koju razumije, a to je naša pučka seljačka politika.

(»Dom«, God. 1912. Br. 9.)

Hrvatska carevinska politika.

Lani se navršilo 60 godina, odkad se u našoj carevini znade za saborske izbore. Istom od toga vremena počima barem jedan dio naroda sudjelovati u javnom životu, to jest davati zakone i paziti na vladu i njezinu upravu, a osobito na trošenje novaca. Prije toga davao je zakone, vladao je i upravljao i trošio novce — ako ih je bilo — ili kralj sam samcat, ili zajedno s biskupima i velikašima.

Od svih naroda u našoj carevini prvi su Niemci stvorili takve građanske i pučke stranke, koje su mogle primiti u ruke i vladu, jer su imale jaki koren u narodu i takve sposobne vodje, koji su imali i povjerenje vladarevo. Kod ostalih naroda nije dugo vremena bilo pravih stranaka, a kod nas Hrvata nije pravih stranaka bilo još pred deset godina. U saboru je hrvatskom doduše bilo od 88 zastupnika preko 70 magjarona, ali ta tobože svemoćna magjarska stranka nije imala niti jednih svojih novinica, nije održala nikakvoga sastanka ni skupštine, jerbo nije imala pravih uvjerenih pristaša među narodom. Na dan izbora glasovali su ljudi za magjarone ili iz straha, ili iz sebičnosti, ili iz neznanja, a za volju kakvom gospodinu.

Ni opozicija, hrvatska, t. j. oni ljudi, koji su bili proti vladi, nisu bili prava stranka. Opozicija je doduše imala svoje novine i dosta pristaša, ali ti su pristaše bili više oduševljeni, nego upućeni ili uvjereni, sastajali su se ili malo ili nimalo, a mislili su, da će već vodje i prvaci u Zagrebu sve što treba sami učiniti i izvoštiti.

Ovo je bilo naše veliko zlo, ali još je gore bilo to, što niti najpametniji naši političari nisu shvaćali i razumjeli te očevide ne istine, da si mi Hrvati ne možemo pomoći sami za se, da promjena u Hrvatskoj i na gore i na bolje ima svoj uzrok u uređenju ciele carevine, a da naročito naš vladar nije samo kralj hrvatski, nego još više i u prvom redu car austrijski, kralj češki i kralj ugarski (magjarski) i da baš zato vodi i zagovara najprije politiku za ciele carevinu, a onda prema njoj ravna i udešava i politiku austrijsku, češku, hrvatsku, magjarsku i t. d.

Da je ovo živa živcata istina, evo jednoga velikoga dokaza:

Spomenuli smo, da su Niemci prvi stvorili u carevini prave stranke na građanskom temelju. No kad je vladar jednoj ovakvoj jakoj pučkoj stranci povjerio prije 40 godina vladu za sve kraljevine i zemlje, koje su zastupane na bečkom carevinskom vieću, pa kad je malo za tim (1877.) došlo do rata između Rusije i Turske, na što su god. 1878. velike države (Englezka, Francuzka, Njemačka i Italija) uzprkos Rusiji povjerile našoj carevini, da okupira ili zauzme Bosnu i Hercegovinu, ona se je njemačka stranka, koja je onda u Beču bila na vladi, preplašila bosanske okupacije, jer da će tim u carevini biti opet više Slavena, pa je ctvoreno ustala proti vladarevoj carevinskoj politici, to jest proti bosanskoj okupaciji. Pa što se je dogodilo? Ova je stranka izgubila vladu i od onoga vremena nisu više nikada Niemci sami u Beču na vladi.

Za ovo znadu dobro i naši gospodski političari, ali ipak za to ne mare, nego jedni neprestano govore i pišu, da mi Hrvati moramo voditi samo svoju hrvatsku politiku bez obzira na Beč i Peštu, a koji su tobože kuražniji, govore i pišu, da se moramo boriti i proti Beču i proti Pešti. Drugi opet vele, da moramo voditi slobodnu ili nezavisnu narodnu politiku, ali nikad pravo ne kažu, a ni ne znaju, kakva je to slobodna narodna politika, je li to bratinstvo s Magjarima proti Beču, ili je to revolucija i proti Beču i proti Pešti, ili je to mirno čekanje, dok dodje Rus ili Englez, te nama slobodna i ujedinjena domovina padne kao s neba?

»Dom« je o tom već više puta pisao i već dobro razložio, da je naša politika dvostruka: Jedna je domaća hrvatska, i ta se može voditi u prvom redu na seljačkom temelju, jer smo mi Hrvati u devet desetina seljački narod; druga naša politika ne

smije biti peštanska ni bečka, ni magjarska ni austrijska, nego mora biti carevinska, i to na evropskom temelju, a to znači na temelju podpune ravnopravnosti svih staleža, na temelju pravice, slobode i pravice. Seljačku našu politiku dosta razlažemo i seljački ju narod s potpunim razumijevanjem prihvaća. A da s jednakim razumijevanjem prihvati i carevinsku politiku, treba i nju razložiti tako jasno, da ju uzmožne shvatiti i prihvatiti svaki razboriti i rodoljubni Hrvat.

Koji su dakle tvrdi razlozi za hrvatsku carevinsku politiku?

Našim starim čitaocima i pristašama ne ćemo kazati skoro ništa nova, kad mi razložimo ovo troje:

Prvo: Nije nikakvo čudo, što naši ljudi još uvijek vrlo rado slušaju rieči: »Ni s Bečom ni s Peštom!« Nije to čudo zato, što svaki naš čovjek osjeća, da to znači: »Ili pod Beč, ili pod Peštu!« — a nama, kojima nikada nije bilo dobro ni pod Bečom ni pod Peštom, nama se ne će ni pod Beč ni pod Peštu, nego bi htjeli biti jednom sasvim svoji, slobodni. To je naravski. No kako se vidi, to nam ne ide za rukom. Zašto?

Dugo smo svi mislili, a još i danas mnogi misle, da su tomu krivi domaći izdajice, ili barem naša nesloga. A da smo složni, — već bi davno bili svoji i slobodni. Da su zastupnici u hrvatskom saboru složni (na pr. »za prelom«) — sve bi bilo drugačije.

Je li tako? — Na žalost — nije. Evo gledajte: Lanj je izabrana u sabor takva i tolika većina zastupnika, koja nije htjela ni razgovarati ni sa prijašnjim banom Tomašićem, ni sa novim Cuvajem, — pa što je bilo? Svi znamo. Sabora nema.

Što je to? Zašto je to? Ne dadu nam, ne možemo, pa makar svi mi bili složni kao jedan. Sami ne možemo, baš ništa, skoro ništa.

Koalicija, koja je imala u saboru liepu većinu — što je mogla? Sama ništa! Morala je s Peštom, da samo do vlade dodje, — a za narod nije mogla ništa. Sad s Magjarima ne će ni ona, kad im je uzalud pjevala onu pjesmu ljubavi i bratimstva (rezoluciju).

A s Bečom, t. j. s Austrijom — Hrvatska po današnjim zakonima i ne može, jer Hrvatske s »Austrijom« (t. j. sa zemljama, koje šalju zastupnike u Beč) ne veže ništa.

S kim ćemo dakle? Gdje je onda ta »carevina« o kojoj govorimo?

Carevina je vladar i ono, što je vladaru u ruci: tri ministarstva ciele carevine (vanjski poslovi, vojska i zajednički troškovi ili financije — i oni mnogobrojni odlučujući ljudi, koji su s vladarem jedno, kojima je do carevine kao i vladaru. Držati se carevine — to znači držati se svega onoga. Kako se držati, gdje se držati? Najprije ovako: Ništa proti njima! Ne zvati na Beč kozačkoga kopita (osobito, kad kozacima to nije ni na kraj pameti). Ne vikati: s puškom na Beč (osobito kad nemaš ni pištolje!) Ne veseliti se kako će carevina dobiti batina (osobito kad te batine padaju najviše po našim ledjima!) Ne grđiti carevine, da je infamija (sramota) od države! A onda — ali da smo i ovoliko bili razboriti, bilo bi dosta, bili bi dobili već mnogo, jer bi bili i zaslužili. Dakle sa carevinom zato, što sami ne možemo. A tko misli, da možemo, sliep je kod zdravih očiju gledajući, što smo postigli.

To je jedno, a drugo je ovo:

Hrvatska je danas pod vlašću Ugarske, t. j. pod vlašću ugarskih Magjara i židova — Kako nam je, to osjećamo, ali i oni, koji ne trpe, što mi trpimo, žale nas, jer se ovako kao u Ugarskoj ne vlada danas nigdje u Evropi. Magjarsko-židovsko vladanje u mnogom je azijsko, t. j. divljačko, nasilno, rabulističko ili što bi mi rekli, bezsramno, prevarantsko, tako da i ondje, gdje i ne mogu ništa silom, ostanem bez prava, jer te bez srama prevare oni, koji su i bedastiji od tebe.

Proti ovakovoj vladi buni se naš kršćanski i u pitomom domaćem poštenju odgojeni čovjek cielom dušom — već skoro 50 godina. Uzalud! (Uzalud, kad su naša gospoda pjevala Magjarima pjesme ljubavi, dok je naš pošten sviet stradao). Ali mi moramo izpod ovakve vlade makar uteći, kamo bilo, — makar u Ameriku, ako već ne možemo ostati u Evropi. Ali kušajmo prije naći razboritom politikom zaštitu u carevini. Nastojmo, da carevina evropskom prosvjetom obuzda azijsko-židovsko nasilje i bezkrajnu već bezsramnost.

Treće je ovo, doduše gorko, ali istinito: Gledajmo, što naši ljudi s nama rade. Gledajmo tko nas i zašto globi, zatvara, guli, ne poštuje, zanemaruje. Ne, ljudi, barem današnjoj hrvatskoj gospodi nema narod razloga povjeriti sav svoj život i imetak.

Mnogo je u te gospode dielom stare surovosti, dielom nove bezdušnosti, a nada sve nemara za sve, što ostali sviet oko nas drži za dobro i pošteno. Hoćemo li čekati, dok se poprave, dok naraste novi sviet gospodski? Ne bi li bolje bilo, da dodjemo bliže k carevini, tako da bi nas i ona imala na oku, pa bi se u nas možda skoro zatro trag sramotnim nažderanim bogovima, koji boguju ili pašuju osobito po našim selima, kao već nigdje na svijetu? Ne zaboravimo nikada, da je hrvatskoga kmeta-seljaka protiv domaće gospode prva uzela u zaštitu prosviećena carica Marija Terezija i sin njezin Josip II. Nije li se onda lako nadati, da će prosviećeni umnici u carevini prije shvatiti, što hoće hrvatski seljak, njegova seljačka stranka, nego naša gospoda, koja gledajući sve to na svoje oči u sedam punih godina ne progledaše, te u svem tom ne vide ništa osim »Stipice« i »Antonija« i »braće Radića?« Ta uz ovoliku zalupanost naše gospode čovjek bi skoro povjerovao, ostanemo li sami medju sobom, da ćemo se još sto godina motati kao piškori u loncu i napokon se sami medju sobom izjesti! Danas, gdje svaki dio svieta živi pod pazkom, pod kontrolom ostaloga svieta, — kod nas se radi i događaju stvari, kao u kojem kutu Azije!

Zato smo mi za Evropu, a naša je Evropa — naša carevina.

A držali smo, da je potrebno ovo opet jednom kazati narodu zato, što se po svem vidi, da se u carevini spremaju velike promjene, prema kojima treba da se razborito vladamo, da ne bi opet uzalud zapjevali kakvu novu pjesmu.

(»Dom«, God. 1912. Br. 9.)

Progon Stjepana Radića.

Iztražni zatvor proti predsjedniku seljačke stranke, na prijavu predstojnika Sokolića oteže se bez kraja i konca. Osječki sud je najprije zamolio zagrebački sudbeni stol, da odmah presluša Stjepana Radića. To je i učinio u subotu dne 17. veljače, kad je Stj. Radić imao izaći na slobodu. Na to preslušanje nije S. Radić imenovao ni jednoga svjedoka, pa je time iztraga bila gotova, jer su svi svjedoci već davno preslušani. I tako je po zakonu morao iztražni zatvor biti ukinut,

jer su iz Osieka izprvice tražili, da Radića zatvore samo zato, da ne može djelovati na svjedoke. Ali dne 25. veljače zatražio je osječki sud, da se Radić pridrži u zatvoru, jer da bi mogao pobjeći, kako je tobože pobjegao i jesenas. Na to je Stj. Radić izjavio ovo troje:

1. Ja jesenas nisam nikamo pobjegao, nego sam od 7. studenoga pa do 19. prosinca bio u Zagrebu, kod svoja brata Dr. Antuna Radića, Akademski trg br. 7 a jerbo sam znao, da me redarstvo kod kuće traži i straži, a nije mi kod kuće bio dostavljen nikakav sudbeni nalog, ni poziv, nisam, naravski, sam htio u ruke redarstvu, koje me, kako sam uvjeren, tražilo samo iz političke osвете. Za moj boravak kod brata znali su svi bivši zastupnici seljačke stranke.

2. Ja imam u Zagrebu svoju kućicu i sav svoj imetak, pa već zato ne mogu da nekamo bježim.

3. Ja sam dne 1. studena 1911. otvorio u Zagrebu knjižaru i papirnicu, koja je sudbeno protokolirana (upisana) pod firmom: »Slavenska knjižara Stj. i M. Radić« u kojoj je najviše takvih knjiga, što su mi ih prve češke knjižare — J. Otto, F. Topić, J. R. Vilimek, A. Storch syn i F. Šimaček — povjerile ili dale u komisiju samo uz taj naročiti uvjet, da ja knjižarski posao vodim sam osobno.

Sve su ovo takvi razlozi, da po zakonu mora biti odmah ukinut iztražni zatvor proti Stj. Radiću.

Nekoje su naše novine javile, a po njima je i »Dom« donio viest da je Stj. Radić zamolio, da mu sudi zagrebački sudbeni stol i da do iztrage ostane u Zagrebu, da bude bliže svojoj obitelji i svom knjižarskom poslu. To nije tako. Stj. Radić prigovorio je i samom poveljenju iztrage, a ne samo iztražnomu zatvoru, pa prema tomu ne bi za sada imalo smisla, da zamoli sudjenje kod zagrebačkoga sudbenoga stola i iztražni zatvor u zagrebačkom uzištu.

Obtužnica proti predsjedniku seljačke stranke Radiću. Kr. državno odvjetništvo u Osieku podiglo je proti predsjedniku seljačke stranke Stj. Radiću obtužnicu, koja je stigla u Zagreb dne 25. o. mj. i odmah predana iztraženiku (kojemu još nije priobćen ni zaključak suda na njegov prigovor proti samomu poveljenju iztrage i istražnom zatvoru). Obrazloženje te obtužnice glasi doslovce ovako:

»Kraljevski kot. predstojnik dr. Janko Sokolić doznao je, da će u kotaru županjskom narodni zastupnik Mato Babogredac obdržati javne pučke skupštine, kojima će prisustvovati i govoriti i okrivljeni Stjepan Radić. (Tu je drž. odvjetnik zaboravio, da je tada i Stjepan Radić bio narodni zastupnik. — Opazka ur. »Dom«). Pošto nije za obdržavanje takovih skupština zatražena od nadležne kotarske oblasti dozvola, to se je kr. kotarski predstojnik dr. Janko Sokolić uputio dne 24. travnja 1911. u Rajevo selo, da se osvjedoči, da li će se takve skupštine obdržavati. Pošto je vidio pred gostionom udove Ivić mnogo skupljenoga naroda, uputio se onamo i unišao u gostionu, u kojoj se je nalazio okrivljeni Stjepan Radić. — Ovomu se predstavi kotarski predstojnik kao oblasni izaslanik, predočio mu, da je skupština protuzakonito sazvana, raspustio istu i pozvao ljude, da se razidju. Sada je stao okr. Stjepan Radić, kako je to ustanovljeno izkazima svjedoka Dra. Janka Sokolića, Stjepana Mertza, Nikole Milovanovića, Ilije Gjermanovića i Antuna Palackića, vikati sakupljenom narodu, da on kao narodni zastupnik zabranjuje, da se razilaze, da se ne treba pokoriti kot. predstojniku, da predstojnika već sutra ne će biti, da će kamen tucati. Na ovo je kot. predstojnik proglasio okrivljenoga Stjepana Radića uhićenim, pozvao ga, da ga slijedi, no ovome se pozivu okrivljeni nije hotio odazvati. (Tu prijava i obtužnica zaboravlja na 3 redara, dakle na 3 službene osobe, od kojih su dvojica Radića kao narodnog zastupnika već držala za ramena i pustila ga istom onda, kad je sam Sokolić opozvao svoj uhitbeni nalog. Op. ur.)

Nakon toga uputio se kr. kot. predstojnik Dr. Janko Sokolić u Soljane, gdje se je takodjer obdržavala takova skupština, te je i ovu skupštinu proglasio razpuštenom i pozvao ljude, da se razidju, na što je okr. Stjepan Radić priskočio k njemu, pograbio ga obim rukama za prsa i stao vikati: »Eto hulje, koja me progoni, nitkov, napolje, huljo!« Ovo je ustanovljeno izkazima svjedoka Dr. Janka Sokolića, Šime Dautovića, Ivana Kovačevića, Leopolda Galovića i Marka Špoljara.

Nakon toga došao je okrivljeni Stjepan Radić u Vrbanju, gdje je takodjer bio narod pozvan u takovu skupštinu, pa je pred sakupljenim narodom, kako je to ustanovljeno izkazom Augusta Matzingera, Gjura Blaževića, Franje Štelcera, Petra Nikoljačića, Josipa Lellisa i Ivana Nikoljačića, govori medju ostalim,

da kotarski predstojnici samo kartaju i pijančuju, dane trate, ljude šikaniraju, globe i zatvaraju. Govorio je nadalje, da oblasti prave nasilja, da šalju žandare rano u jutro da obijaju vrata i razbojnički nose blago kukavnoga seljaka, da je to lopovski i razbojnički posao. Pošto je kr. kot. predstojnik Dr. Janko Sokolić i na ovu skupštinu došao i čuo, kako je okrivljenik haranguirao (razdraživao) narod proti oblasti. Zabranio je okrivljenomu dalje govoriti i ovu skupštinu proglasio razpuštenom. (I tu je kao i u Soljanima bio pouzdani sastanak u seljačkoj kući ograničen na pozvane osobe, Uredništvo). Na ovo je okr. Stjepan Radić stao vikati prema kot. predstojniku: »Vi ste izrod, izdajica, nitkov, hulja, smeće, vi ste zaslužili Mitrovicu i Lepoglavu. Vi ćete još kamenje tucati.« Ovo je ustanovljeno izkazima, jur navedenih svjedoka i izkazom dra. Janka Sokolića.

Okrivljeni Stjepan Radić poriče, da su se upitnoga dana u Rajevu selu u Soljanima i u Vrbanji obdržavale javne pučke skupštine: dopušta da je toga dana bila u Rajevu selu sazvana javna pučka skupština, na kojoj bi imao narodni zastupnik Mato Babogredac položiti račun, nu da je baš on (naime Stjepan Radić) obzirom na to, što nije preležala oblastna dozvola za takovu skupštinu predložio, da se obdržava samo pod otvorenim krovom (ovako za stalno nije Stjepan Radić izkazao. Uredništvo.) pouzdani sastanak izbornika, što je i učinjeno bilo u tamošnjoj domaćoj gostioni. Na ovaj je sastanak došao kr. kot. predstojnik Dr. Janko Sokolić, kojega da je samo upozorio, da je to pouzdani sastanak za koji ne treba oblastne dozvole, pa da nije vlastan uredovati i sastanak ovaj razpustiti, a ako to čini, da je nezalica. Na ovo da ga je kot. predstojnik proglasio uhićenim i naložio prisutnim redarima, da ga uhite. Medjutim je on (naime Stjepan Radić. Uredn.) sjeo na stolac i rekao redarima, neka ga ne diraju. (A zar nije Stjepan Radić izkazao i to, za što ga redari nisu smjeli dirati; zašto se obtužnica tako uklanja tomu, da samo i spomene, da je Stjepan Radić tada bio narodni zastupnik? — Opazka uredništva), a kot. predstojniku da je ovo, što on čini, zločinstvo, povreda zastupničkoga imuniteta i dao Bog, da za ovaj zločin sjedi u Lepoglavi, a poslije toga da tuca kamenje na cesti. — Nakon toga je kot. predstojnik odustao od njegova uhićenja. Ne priznaje okrivljeni, da je sakup-

ljeni narod izazvao na odpor proti kr. kot. predstojniku na način opisan u dispozitivnom (prvom) dielu ove optužnice.

Okrivljenik dalje navodi, da je isto tako i u Soljanima i u Vrbanji prisustvovao pouzdanomu sastanku izbornika pod zatvorenim krovom (Opet taj nesmisao! — Uredništvo) i tom zgodom govorio, pa da je i ovdje došlo do prepirke izmedju njega i kot. predstojnika radi toga, što mu je ovaj zabranio govoriti i razpustio ovaj sastanak.

Ne priznaje okrivljenik, da se je u Soljanima opro kot. predstojniku... Isto tako ne priznaje okrivljeni, da je u Vrbanji govorio protiv oblasti i pojedinih oblastnih organa, kao ni to, da je kr. kot. predstojnika dr. Janka Sokolića prigodom uredovanja uvredio riečima, koje su u obtužnici navedene. Okrivljeni hoće da prikaže, kako je baš on bio po kr. kot. predstojniku Dr. Janku Sokoliću izazvan, a on da je taj izazov željeznim mirom i strpljivošću odbio.

Ali ako se uvaži, da su sva fakta, koja se okrivljenomu u grieh upisuju, dokazana izkazima gore navedenih svjedoka očevidaca, ako se uvaži, da je na učin utuženoga zločinstva i prestupka sasvim neodlučna okolnost, koju okrivljeni svojom obranom navodi, kad bi ista i stajala, da kr. kot. predstojnik nije bio vlastan uredovati, t. j. razpustiti skupštine, odnosno sastanke (A što je sa uhićenjem narodnoga zastupnika radi onih tobože izrečenih uvriedljivih rieči? — Opazka Uredništva); ako se uvaži, da se činima, koje se okrivljenomu u grieh upisuju, stiču sva obiležja zločinstva prestupka i prekršaja, — to se ova obtužnica opravdanom na zakonu osnovanom ukazuje.

Kr. drž. odvjetništvo u Osieku, dne 21. veljače 1912. kr. državni odvjetnik Aleksander.«

Proti ovoj obtužnici ima Stjepan Radić, da u roku od osam dana podnese pismeni prigovor na kr. banski stol u Zagrebu. Kad bi i banski stol obtužnicu potvrdio, bila bi, kako se vidi po dosadašnjoj žurbi, odmah i glavna razprava, i to u Osieku. Na glavnu razpravu imadu se po zakonu pozvati i svjedoci obrane, t. j. obtuženikovi, koji svi dolaze na državni trošak. Medju svjedocima što ih navodi obtužnica, nema kako se vidi, Mate Babogredca, s kojim je Stjepan Radić kao sa svojim saborskim drugom, taj čitav dan bio zajedno i kojega je predstojnik Sokolić u Rajevu selu ne samo po ramenu potreptao, nego i po licu gladio veleći: Ovo je moj Mato, ovo je narodni zastupnik, a Vi ste

(prema Stjepanu Radiću) rajzender, bunitelj naroda i zavoditelj, koji okolo skuplja krajcero i kojemu sam i ja jedanput dao 5 krajcera«. (Kupio je valjda program seljačke stranke za 10 filira). Pa ipak nije Sokolić niti tobože »svođa Mate« dao upisati za svjedoka. A što je s onima, koje je sudac Milošević preslušao u Rajevu selu još u svibnju 1911?

Predsjednik seljačke stranke odpraćen je u Osiek, u ponedjeljak dne 26. veljače i to još prije, nego li mu je priobćen zaključak suda o njegovom prigovoru radi poveljenja iztrage i radi iztražnoga zatvora. Predsjednik je naš kao razbojnik lancima svezan odveden u Osiek, a odvela su ga dva žandara i jedan uznički stražar. Sad će valjda biti srce na mjestu prvim hrvatskim rrodoljubima — od Tuškana do Peršića, koji su to jedva dočekali. Ali još je Boga na nebu, hvala mu i dika budi! On ne sudi svake subote! A još je tu i seljački narod hrvatski, koji je dobrano već progledao.

Da se vidi, kako se postupalo s našim predsjednikom, neka se zna i ovo:

Po brzom uručenju optužnice i po tom, što su djaci radi spašavanja mađarske zastave bili 1895. iznenada noću poslani iz Zagreba u Bjelovar, sudio je i Stjepan Radić, da bi ga još iste večeri dotično noći (na dan 26. o. mj.) mogli odpratiti u Osiek, pa je za to nadzorniku uzišta sudbenom viećniku dr. Rehmanu kazao ovo: »Mene je moj očni liječnik glasoviti pražki specijalista dr. Deyl upozorio, da mi je očni živac tako slab, te u nijednom slučaju absolutno ne smijem putovati noću, jer da mi se od jednoća jedinoga nespavanja mogu oči zaliti krvlju i da mogu osliepiti; uz to mi je još od upale porebrice ostao na prsima »eksudat« (gnojenje) te bi me svakako morao prije moća puta u Osiek liečnik pregledati.«

Dr. Rehman je poslao zbilja po uzničkoga liječnika, ali je taj najprije izjavio, da on nije nikakav specijalista za oči, pa da se u to ne paća, a onda je dobro iztražio prsa i premda mu je Stjepan Radić kazao, da ga boli, kad malo diše, rekao je liečnik nehajno: »A, to nije ništa, deblji ste, nego prije, a i srce Vam kuca mladenački«. U tom je smislu napisao valjda i svoje mnijenje. — Ni slutio nije taj prijatelj »Stipice« Radića, koliku je istinu rekao. Jest, Stjepanu Radiću kuca srce junački i kucat će do zadnjega daha sa stotinama hiljada seljačke braće, a ne

drhće bome i ne klapaće, kako drhće i klapaće jednim slugama mađarskoga žandarmeštra, po čijem se nalogu sve ovo radi.

Radi ovoga nagloga preokreta Stjepan Radić ne će valjda ni stavljati prigovora proti optužnici samo da dodje što prije do glavne razprave.

(»Dom«, God. 1912. Br. 9.)

Posmrtne zadruge i naše seljačtvo.

Nekoliko naših pristaša već nas od davna pita, što je to s »Jadranom«, »Balkanom«, »Zagrebom«, to jest kakve su to zadruge za osiguranje života, radi kojih je mnogi već stradao, a mnogi i do novaca došao. »Dom« nije o tim zadrugama mnogo pisao, kao što ih nije ni oglašivao, već smo se mi samo smijali, kako su novine, koje su donasale dobro plaćene oglase: »Pozdravljam te, Jadrane!«, najedanput počele upravo biesno pisati proti tim zadrugama. Mi smo naime znali (ili barem slutili) da su ove navale opet plaćene (plaćala su ih osiguravajuća društva, kojima su zadruge posao kvarile). Nama se sve to zgadilo.

Ove su zadruge prava lutrija, i to ljudskim životom, jer ako pogodiš osigurati čovjeka, koji ne umre prebrzo (za tri mjeseca), a umre dosta brzo (na pr. iza pol godine) — eto dobio si 2000 K, a platio nisi ni stotinu. Pa ipak sve te posmrtne zadruge imale su i imadu pravila, koja im je potvrdio sudbeni stol. Za sve te zadruge vriedi i trgovački zakon, u kom su točno propisi o svem, kako se svaka zadruga (i svako dioničko društvo) ima voditi, kako ima sastavljati svoje račune i t. d. Pa ipak su naši sudovi puštali te zadruge u miru (a slali su sudce i oružnike Hrv. seljačkim zadrugama u Jazavici i Novskoj, premda one stoje pod nadzorom Hrv. poljodjelske banke). A ne može se reći, da sudovi nisu znali za sve to. Prva takva zadruga bila je »Narodna pomoćnica«, kojoj ravnateljem bio učitelj Sivoš. O toj »Narodnoj pomoćnici« pisale su sve naše novine, tako da je na to bila upozorena i vlada i trgovačko-obrtnička komora i nada sve naši sudovi. I uzprkos tomu, što je spomenuti Sivoš bio pet i pol mjeseci pod iztragom, — uzprkos tomu potvrdio je zagrebački sudbeni stol nekako pred četiri godine pravila novoj takvoj

zadruzi pod imenom »Balkan«, koja je imala podružnicu i u Sarajevu.

Kad je ta podružnica zabranjena i kad su se i u novinama sve to više javljale nepodobštine, koje bi morao uzeti u ruke sudbeni stol, uzelo je tu stvar u ruke zagrebačko redarstvo, i to proti »Balkanu« i proti mnogo mladjoj sličnoj zadruzi »Jadranu«. U isto vrijeme nekako proćulo se u javnosti, da ova oba društva, a osobito »Jadran«, kortešuju kod izbora za vladu u Zagrebu baš za bana Tomašića. Tomašić je međjutim kod izbora sasvim propao. I gle, sad ono mladje društvo »Jadran« bude najedanput obustavljeno i skoro svi njegovi članovi ravnateljstva i namještenici pozatvarani, a ono starije društvo »Balkan« doduše je takodjer kao pod iztragom, ali ipak ne samo dalje posluje, nego izdaje i takav svoj list »Balkan«, u kojem otvoreno pozivlje svakoga, neka članovi »Jadrana« priedju k njemu, a ono će im članstvo računati od onoga dana, kad su se upisali u »Jadran«!

Za nas ova stvar ima veliku važnost zato, jer se celim ovakvim postupkom tih zadruga, a još više naših oblasti podkapa vjera u zadrugarstvo, koje je najjača poluga za napredak svakoga, a osobito seljačkoga staleža.

Uz put i za dokaz, kako se ne mjeri jednakom mjerom, možemo zabilježiti i ovo: Od svih 11.000 bivših članova »Jadrana« zatvoren je samo jedan jedini, i to trgovac i posjednik Fran Jurinac u Dabcima (između Ivanićgrada i Čazme), za kojega su nam naši ljudi pripoviedali, da je to čovjek radin, štedljiv i čestit, a nije pristaša seljačke stranke, nego je kod zadnjih izbora glasovao i iz svih sila radio proti Dru. Ivi Franku, a za šestinskoga župnika Matu Miletića. Zato je i dočekao, da je »Hrvatska«, glavno glasilo stranke prava u svom broju od 8. veljače napisala za njega, da je proti njemu odredjen iztražni zatvor, »jer je Jurinac počinio razne prljavštine, te tako oštetiо koristnike«, ostale članove »Jadrana«, pa se »Hrvatska« nada, »da će sud ove trgovce ljudskim životom eksemplarno (drugima na strah, to jest svom strogošću) kazniti«.

Sad prosudimo: Od 11.000 »Jadranaša« zatvoren je jedan jedini čovjek, koji je zapravo seljak, a tisuće gospode: svećenika, odvjetnika, visokih činovnika i t. d., koji su osiguravali i na svoje i na tuđe ime, od svih tih nije nitko drugi zatvoren, a preslušano ih je samo pet, šest!

Jedne zagrebačke novine bile su javile, da je g. Jurinac pokušao u zatvoru samoubojstvo. Ne bi bilo čudo! Čovjek zna, da nije ništa kriv, te da, ako ima pravice, ne može nikako biti zatvoren, a kamo li odsudjen. Ali došavši u Zagreb eto ga u uzničkoj samici, gdje su samo četiri gola zida i čudni onaj krevet s tvrdim »jastukom«, da te u jutro boli sva glava, kao da si spavao na kamenu. A na to čuješ, da te jedne opozicionalne novine proglasiše, i to tebe samoga, »trgovcem ljudskim životom«, kojega treba svom strogošću kazniti! Čovjek vidi, da pravice nema, da je propao pa hoće da se sam ubije.

I tako će i u ovoj stvari biti kao u svem kod nas: nastradat će samo sirotinja ili oni, koji su manje krivi, a možda glavni krivci veselo će trti ruke i udarati po punim žepovima, dapače još dalje ostati u prvim redovima narodnih »boraca«, ili na visokim mjestima...

(»Dom«, God. 1912. Br. 9.)

Važni događaji u carevini i položaj u domovini.

Ministarstvo grofa Khuena-Hedervarija zaključilo je — odstupiti, a došlo je do toga ovako:

Magjarska opozicija — košutovci i justovci, jedni i drugi borioci za podpunu samostalnost Ugarske — protive se u ugarskom saboru već preko godinu dana prihvatu vojnih osnova, t. j. ne dozvoljavaju kralju vojske (novaka). Khuenu je doduše uspelo, kako smo javili, primiriti košutovce, ali mu to nije mnogo koristilo, jer su tim žešće nastavili obstrukciju justovci. Međjutim je došla i druga velika neprilika. Khuen je naime ipak morao nešto obećati i košutovcima, da umiri njihove pristaše, pa je u saboru izjavio, da će u vojne osnove vlada umetnuti rezoluciju ili odluku: da kralj ne može pod oružje pozvati ni vojničke rezerve, ako sabor ne dozvoli novaka (rekruta). Radi ove Khuenove izjave digla se proti njemu austrijska vlada i zajednički ministar rata, a i načelnik glavnoga vojničkoga stožera tako, da je austrijska vlada poslala ugarskoj vladi upit ili opomenu (notu), ministar rata pismo, a načelnik stožera i mi-

nistar rata stupili su pred vladara, — a svi skupa išli su za tim, da ne dadu dirati u vojsku. Khuen je radi toga morao dva puta u Beč, da austrijskoj vladi i vladaru razjasni svoju izjavu, ali kao da nije ništa postigao, jer je gotova stvar, da će on i njegovi drugovi odstupiti.

Medjutim se je jučer sastao opet bečki sabor (carevinsko vijeće) u kojem je odmah prvi dan izneseno više važnih interpelacija, koje se i nas tiču. Jedna pita austrijsku vladu, je li se voljna najodlučnije oprijeti pokušaju (Magjara), da se okrnje prava vladara i umanji bojna spremnost vojske. Zastupnik Prodan pita vladu, kako je grof Khuen smio kazati, da je poznata pravaška spomenica kralju bačena u koš, a zastupnik Biankini sa još 60 drugova iznio je prešni predlog, u kojem pita vladu, je li voljna zauzeti se, da u banskoj Hrvatskoj prestane vladanje bez sabora.

Obrazlažući svoj predlog zastupnik je Biankini ocrtao, kako već više godina u Hrvatskoj nema sabora, kako se pliene novine, kako oblasti raztjeruju zakonom dozvoljene sastanke, pa kako se proti svemu diže narod po Dalmaciji, Bosni i Istri.

Po svem ovom: po promjeni ministarstva u Ugarskoj, od kuda već više godina vlada i Hrvatskom grof Khuen, pa po tom, što se za nas zauzimaju hrvatski i ostali slavenski zastupnici u bečkom saboru, mnogi se nadaju, da bi i kod nas skoro moglo biti bolje. Neki dapače misle, da su u Austriji došli k pameti, pak da će udovoljiti davnim željama i težnjama hrvatskoga naroda, te ga izbaviti izpod magjarske vlasti, dok se drugi boje, da Hrvate samo mame, a Magjare tim straše, ne bi li popustili i dozvolili kralju i carevini vojsku. (O tom je ovih dana odlični naš prijatelj, zast. I. F. Lupis pisao u englezkim novinama).

Po našem sudu imadu ponešto pravo i jedni i drugi, a za nas je važna i jedna i druga mogućnost, jer dokazuje, da se i na nas gleda. To neka bude utjeha onima, koji misle, da je sve propalo, da od nas ne će biti ništa, nego da će nam slati sve same Rauche i Cuvaje, dok nas Magjari sasvim ne poklope.

No jedna pogibelj, od koje nas ne može nitko izbaviti, svakako je u nama samima, a to je ovo:

U nas ima previše kukavštine i nepoštenja. Da toga nema, Cuvaji i Rauchi ne bi ništa mogli. Jer tko nam plieni novine? Tko nas raztjeruje? Tko nam ne dopušta sastanaka? Tko nas

sudi? — Naši ljudi! I to ne samo gospoda, nego i seljaci. Mene je i druga Kovačevića nasred puta iz Puske u Krapje zaustavio s dva redara načelnik-seljak riečima, da ne smijemo u Krapje! A da je to čovjek, on bi prije pustio ovakvo robsko načelničtvo, nego da poslije onoga nasilja u Novskoj izvršuje onakve naloge. A tako bi imali raditi i predstojnici i sudci, kako se i jest ovih dana zahvalio na službi u Zagrebu sudac Dr. Draganec, jer mu se prigovorilo, što nije bivšega zast. Modrušana i odsudio, kad ga je sudio. Ali to je jedan!

No gdje bismo mi to mogli dočekati, kad smo već svi kao okuženi onim, kako bi gospoda rekla, filistarskim cmizdrenjem: da svaki »mora čuvati svoj kruh!« Da, on mora čuvati svoj kruh, a narodu smije otimati i život i budućnost!

Ako zbilja hoćemo, da u ovo odlučno vrijeme nešto učinimo, imamo raditi sasvim drugačije. Mjesto da izpričavamo koje-kakove kukavelje, koji nas dave, a izgovaraju se, da »moraju«, mjesto da prvaci i nepomirljivih tobože stranaka i sami nago-varaju svoje kukavne prijatelje, koji žele postići kakvu službu, »neka ne budu ljudi, pa neka ne puste na svoje mjesto kakvoga lopova«; mjesto običnoga u nas i ogavnoga prizora, da ljudi, koji su jučer na pr. komandirali na narod oružanu silu, danas sjede s »rodoljubima« i nazdravljaju »teško izmučenu domovinu« — mjesto toga sve kukavice, svi špekulanti, bili to činovnici, koje narod plaća, ili krčmari i trgovci, kojima narod daje zasluzbe, a oni ili »moraju« tobože proti narodu, ili nisu ni simo ni tamo, svi ovi treba da osjete oganj pod nogama i mraz na obrazu, čim se pokažu u kojem društvu poštenih ljudi; sve im se ima uklanjati kao kugi, nitko s njima ni rieči, kao ni s onima, koji se s njima druze.

Mi znamo, da za ovako odlučnu borbu nismo još pripravljeni, već naprotiv, da pojedinci, koji se pošteno i odlučno prema ovomu vladaju, mogu doživjeti i zloradih poruga. Ali dok je tako, nemojmo jadikovati, da nam je tko drugi kriv, a ne mi sami. Sva je sreća, da je seljački narod uz staro svoje poštenje već prilično upućen i organizovan u novu političku borbu, pa će sva težina borbe, ali i sva zasluga narodne pobjede biti i opet na seljačkoj strani.

(»Dom«, God. 1912. Br. 10.)

Starčevićanci, demonstracije i novi izbori.

Dne 27. veljače sastao se poslovni odbor stranke prava i uzeo u pretres najnovije događaje, pa je zaključio, da su političke manifestacije (javni izkazi) i demonstracije doduše »dopustivi izražaji javnosti«, nu istodobno taj poslovni odbor zaključuje »preporučiti svojim pristašama da paze« pa da se »njihovi patriotski (rodoljubni) izkazi kreću u granicama zakona i dopustivosti«, a onda nastavlja: »Ako se narod bude držao mirno i dostojanstveno pa uzprkos tomu ne budu izbori provedeni i sabor sazvan do 27. travnja, stranka prava će stupiti u akciju (djelovanje) i učiniti sve moguće, da se digne jednodušan glas protiv jednog hrvatskoga naroda od Drine do mora, od Triglava do Kotora ... Do toga roka neka narod bude u svojim izkazima oprezan i dostojanstven«.

Ovo je vrlo važno za razvoj stranke prava, kod koje smo doduše bili naučni slušati riječi o »dostojanstvu«, ali ne o »dopustivosti«. (Čemu još »dopustivost« uz »granice zakona«? Što je u granicama zakona, svakako je dopušteno.) — Cijela ova opomena narodu tako je sastavljena, kao da dolazi od ljudi, koji imaju u rukama udes cijele domovine i naroda, ili im je obećano, da će ga imati u rukama, ako uzmognu jamčiti, da će se narod držati u »granicama zakona i dopustivosti« (t. j. koliko dopuste oni, koji mogu dopustiti). Drugim riječima: stranka prava, kao da se pripravlja za vladu, pa se sada kao vježba, može li narodom vladati, t. j. držati ga na uzdi.

No u toj svojoj pripravi (bez obzira na to, da može biti i prevarena) — ide stranka prava predaleko, kad obećaje ako izbori ne budu obavljeni u zakonskom roku, samo onda stupiti u djelovanje, »ako se narod bude držao? I tko će suditi, je li se držao u granicama ne samo zakona nego i »dopustivosti«? Ne, to ne ide tako! Izbori se moraju obaviti svakako, pa bio ili ne bio narod »miran i dostojanstven«. Ovim je svojim proglašenjem stranka prava unapried odriedila vladu odgovornosti za slučaj, ako ne provede izbora u zakonskom roku, jer je izliku za nemire u narodu lako vladi naći.

Uz put spominjemo, da se »Hrvatska« od 1. ožujka osvrće na naše pisanje o »smutnjama« Ivana Peršića. Mi bismo rekli,

da je poslovni odbor stranke prava i sazvan poglavito radi tih »smutnja«. Čini se naime, da je Ivan Peršić dobro upućen u tajne svoje stranke, pa je na svoju ruku (sa svojim podpisom) i na svoj način, ali dosta oprezno, stupio »u akciju«. No budući da je to važna stvar, a osobito, da u glavnim novinama (u »Hrvatskoj«) ne bude smutnje (t. j. da se jedni oduševljavaju za demonstracije, a drugi pišu u istim novinama, da su demonstranti saveznici Cuvajeve policije), — trebalo je, da stranka o tom kaže svoju. I rekla je, kako smo čuli, i to na oko: ni sim, ni tam, a u istinu se poslovni odbor kreće — u granicama službene dopustivosti. Kako su se medju sobom pogodili, toga dakako ne će znati ni njihovi glavni pristaše, a kamo li bi mi znali.

Da se nekako poljepša ona nakaza u pisanju »Hrvatske« (jedni za demonstracije, drugi proti), piše sada »Hrvatska«, da se radi samo o razlici izmedju narodnoga pokreta, koji je i »Hrvatska« pozdravila, i »razbijanja svjetiljaka«, ali da to Radić ne će nikako da razumije, te razlike!

Nama je svejedno, ako se čitaoci »Hrvatske« dadu držati za budale, ali mi tim više držimo za svoju dužnost, da upozorimo na ovako zbilja nedostojno izmicanje i uzmicanje. Ta »Hrvatska« je debelim slovima javila, da je vlada zaključila podupirati taj pokret, t. j. demonstracije! Razbijanje svjetiljaka (i to gradskih!) valjda nije nikakav pokret, nego ili obiest, ili glupost, pa je očividno, da je »Hrvatska« onom bilježkom bacila sumnju na cijeli narodni pokret. Ako starčevićanci žele, mi ćemo iznieti nepobitnih dokaza, da se je njihovo vodstvo najodlučnije protivilo svakomu pokušaju, da narod pokaže svoje nezadovoljstvo i na najjednostavniji način. Za sada će biti dosta, da im spomenemo, kako su baš oni predložili, da velika ona skupština u Zagrebu bude građanska, a to samo zato, da ne može govoriti koji naš prvak (već neka govori — Sirovatka, gradjanin). A onda su nama (u »Pri. Naroda«) prigovorili, što nitko od seljačke stranke nije govorio, — kao da mi imamo pristaša gradjana zagrebačkih!

U koliko je u ostalom stisci »Hrvatska« (ili bolje Ivan Peršić), dokazuje time, što ne mogući obraniti sebe brani osudjenoga i sada zatvorenoga dra Ivana Lorkovića veleći, da je Lorkoviću najviše kriv S. Radić, što je osudjen radi onoga podpisa na prigovoru izboru pok. zast. Neumanna, — kao da je

Stj. Radić tužio Lorkovića sudu (kao što je Frank tužio Stj. Radića radi čisto političkih članaka i znao si izhoditi osudu baš pred izbore!), Stj. Radić ustao je po svom pravu i uvjerenju proti postupku dra Lorkovića u saboru, gdje se Lorkoviću nije moglo ni smjelo ništa dogoditi, — osim da bi izgubio od ugleda i časti, ako bi se stvar po njega nepovoljno svršila. A što su dalje radili oni, koji jednako progone Lorkovića i Radića, te Lorkovića osudili radi stvari, koje spada jedino pred sabor, — to su (bez obzira na to, što su starčevićanci i u saboru i izvan sabora navaljivali na Lorkovića) — to su najviše krivi oni, koji i danas opravdavaju svako nasilje proti svojim političkim protivnicima, a to su starčevićanci, o čem evo opet jednoga dokaza:

Starčevićanci svjedoci nasilničke »dopustivosti«. Čitamo u »Narodnim Novinama« od prošloga petka, kako biesne proti njemačkim novinama »Neues Tagblatt«, koje su prigovorile postupku suda sa Stj. Radićem, a onda doslovce pišu: »S Radićem se međjutim postupa sasvim zakonito i propisno, kako to i jučerašnja »Hrvatska« konstatuje« ...

A evo, jučerašnja (od prošloga četvrtka) »Hrvatska« konstatuje pod naslovom »Glavna razprava proti S. Radiću«: »... Radić je okrivljen zbog zločinstva« (sama »Hrv.« tiska to zločinstvo razmaknutim slovima), pa onda nabraja po optužnici ta »zločinstva«, a onda piše dalje: »Radić, je u ponedjeljak na večer odpraćen u uze suda u Osijeku, i to svezan u lance, u što sami nismo vjerovali, pa smo se upitali. Na to smo doznali, da oružnici svakoga okrivljenika radi zločina na ovakav način prate, te da tu nema iznimke za političke zločince«.

Kako se vidi, ovo nije bogzna kakvo svjedočanstvo, na koje bi se branitelji nasilnika mogli pozivati — ali u nuždi vrag i muhe ždere, t. j. mađaroni su zadovoljni, što novine najnepomirljivije stranke ne prigovaraju ni najmanje, što je bivši i budući zastupnik naroda, koji nije počinio ništa nepoštena, morao dugi put od Zagreba do Osieka proputovati svezan u lancima! No mnogo je važnije to, što nasilnici putem »Nar. Novina« zovu »Hrvatsku« za svjedoka, jer smo mi uvjereni, a ovo nam je novi dokaz, da je starčevićanstvo opet predobijeno za službu, koju je već obavljalo za Raucha: da prešuti, što se proti vodećim političarima radi, a ako spomene, da i samo gurne progonjenoga, a ti stisci bome da i puca u ledja. (Neka pitaju Lorkovića, je li

tako.) Ta što treba više nasilnicima, nego ovo, što sliedeći dan (u petak) ista »Hrvatska« piše za progon Stj. Radića veleći: »To mu je plaća za one dželatske (krvničke) usluge, što ih je prije godinu dana obavljao u prilog bana Tomašića«.

Nego zbilja: Ivan Peršić je mnogo o tom pisao, da su Radiću za svoju službu Tomašiću dobili drugačiju plaću — a sad je ta plaća spala (barem kod jednoga) na tamnicu i uzničke lance! A gdje su »namire«, na koje su Radići dizali Tomašićeve novce?

I još se Ivan Peršić veseli, što on govorom i pismom — na ovaj način — »najjače križa radićevske račune«! Tako je, kad se i takav posao plaća! Pa što se onda čudimo drugima, koji bi, da ne izgube plaću, štono rieč, i otca objesili. (Ivan Peršić nikad ni rieči o tom, koliko je za svoju službu podigao novaca od pok. J. Franka i poslie od M. Starčevića.)

Teško je s tim našim plaćenim »političarima«: nikad gotov, jer on — mora kad je za to plaćen.

(»Dom«, God. 1912. Br. 10.)

»Hrv. Pokret« piše o Stj. Radiću

dne 7. ožujka 1912. među ostalim i ovo:

»Ovi događaji u županjskom kotaru (naime sukob s kot. predstojnikom Sokolićem) pobudili su sveobću senzaciju (čudjenje). Do onda se je za Sjepana Radića znalo, da je saveznik Tomašićev, da ima s njime tajni pakt; on sam očito nije računao, da će ga Tomašićev predstojnik u kotaru tako dočekati. Vlada nije predstojnika kaznila, ali ga je pozvala, da osobno dodje u Zagreb, da referira (izvjesti) o događaju. Tu je onda dobio predstojnik nalog, da podnese prijavu državnom odvjetništvu, dobio je orden (odlikovanje) i premještenje u Osijek, kuda si je već davno želio. Samosvjesti Radićeve, koja je 24. travnja bila na vrhuncu, od onda je nestalo, jer je vidio, da je od Tomašića napušten; od onoga vremena više nije nikakove skupštine obdržavao«. (»Hrv. Pokret« 7. ožujka 1912., br. 55. III. stupac, redak 17—29.)

Dakle Stjepan Radić imao je s Tomašićem tajni pakt. Samosvjest Stjepana Radića bila je na vrhuncu 24. travnja 1911. Te

njegove samosviesti nestalo je od onda, od 24. travnja 1911., jer je vidio, da ga je Tomašić napustio. Od onoga vremena nije Stj. Radić obdržavao nikakove skupštine.

Vi, koji čitate »Dom« znadete, da je Stjepan Radić od onda držao četiri javne pučke skupštine i to: 17. rujna u Dugom selu, 24. rujna u Vel. Bukovcu, 1. listopada u Gor. Stubici, i 4. listopada u M. Bukovcu. To znadu i one stotine naroda (300 do 500) koje su ga na tim skupštinama čule i vidjele. Osim toga bio je Stj. Radić »od onda« (u srpnju) na sastanku (kongresu) slavenskih novinara u Biogradu u Srbiji, a u kolovozu na izboru obč. vieća u Sesvetama kraj Zagreba, gdje je bilo opet do 400 ljudi i gdje je živo sudjelovao kod izbora. Bio je dakle više u doticaju i obćenju s narodom i s javnošću, nego svi »Pokretovi« prvaci zajedno cijele godine. I to uza sve to, što je u to vrijeme boravio oko mjesec dana u Zlatnom Pragu nabavljajući potrebštine za svoju knjižaru, koju je na novo osnivao.

Treba li sad, pošto smo ustanovili koliko je istine (ne ćemo napisati pravu rieč) u ovom pisanju »Hrv. Pokreta« — treba li više što reći? Treba li možda dokazivati, da je Stjepan Radić bio samosvjestan zato, što je uz njega bio ban Tomašić — već pred 25, 20, 15, 10 godina, kad je Stjepan Radić javno, a samosvjestno djelovao, što je poznato cijelom narodu? Treba li možda što reći o tajnom paktu, u kojem bi imalo valjda biti i to, da Stjepan Radić ima biti zatvoren, svezan, u lance, odpremljen u Osiek i tamo osuđen na četiri mjeseca zatvora?

Ne, toga ne treba. Ali treba otvoreno priznati, kolika je bila dobroćudna slaboća i pogreška glavnoga odbora naše stranke, što je opet ma samo jedan dan mogao biti u bludnji, da bi se išta dobra moglo postići u slozi i sporazumu s ovakvim ljudima, koji ovako bezsramno lažu i pred cijelim narodom bezdušno sumnjiče čovjeka-mučenika.

Ne treba ni spominjati, da se u ovoj stvari proti predsjedniku naše stranke još gore po mogućnosti drži i druga naša gospodska opozicija, pravaši naime i njihove novine. Poslušale su zacielo obadvie naše rodoljubne stranke, koalicija i pravaši, poziv magjaronsko »Jutarnjega Lista« da se sve složi proti seljačkoj stranci. »Jutarnji List« dobro zna, da će im time najviše ugoditi i ući u volju, pa ako mu ništa ne odobre, da će mu to zacielo odobriti. Nije se prevario, gospoda se poznaju i razumiju.

Napried dakle, da »slomite vrat Radiću« kako je ono napisao Vaš kapelančić u »Hrvatskoj« za »narodne« vlade! Napried svi u to ime: magjaroni, koalicija, pravaši! Zatvorima, globama, progonima, lažima, klevetama, sumnjičenjem! Napried! Radića ćete možda i uništiti, ali »radićevštine« — nikada!

(»Dom«, God. 1912. Br. 11.)

Iz »Male Austrije« u Hrvatskoj.

G. župnik i nar. zast. Iv. Nep. Jemeršić brani se u »Hrv. Pravu« proti »Pokretu«, da zato nije »magjarizator«, što je u svojoj crkvi na izповјedaonicama dao postaviti i magjarske napise, da se i Magjari znadu ravnati, u kojoj se ispovjedaonici mogu izповјediti u svojem jeziku. Postavio je, piše g. župnik, napise i u drugim jezicima (češkom, njemačkom), jer u njegovoj župi ima svakoga naroda, prava, kaže, »Mala Austrija«.

Po našem sudu doista je jako krivo učinio g. Jemeršiću, tko god ga je nazvao »magjarizatorom«, t. j. čovjekom, koji hoće tobože da pomagjari hrvatski narod. Ne treba se čovjek slagati s g. Jemeršićem u politici, ali da je magjarizator, — to ne će vjerovati baš nitko, nego će držati, da g. župnika hoće njetko time, i to vrlo nespretnim načinom — dražiti, a toga g. Jemeršić nije zaslužio, jer ga barem u tom pogledu pozna sva hrvatska javnost.

No mi ovo ne spominjemo, da branimo g. Jemeršića, premda držimo za svoju dužnost uzeti u zaštitu proti nepravdi svakoga, a osobito Hrvata s ovakvim vrućim i dobrim srcem, kakav je g. J. — nego nam je na pameti nešto drugo, i to ovo: Čitajući obranu g. Jemeršića nas se je duboko dojmilo sve ono, što on piše o svojem narodu kao njegov župnik. Po našem je sudu pojava g. Jemeršića kao svećenika tako velika, a položaj njegov kao Hrvata tako tragičan (za dušu težak), da mu se mora svatko diviti. Pomislite: G. J. kao svećenik ozbiljno drži za svoje »prvo pastirsko načelo« — spasiti božju dušu svojih župljana bez razlike, kojega su roda i plemena, pa u tu svrhu spreman je učiniti i čini sve, što bi njegovim župljanima moglo spasenje duše olakšati. Zato postavlja magjaronske napise,

stara se za magjarske svećenike-izpovjednike i propovjednike, — on, Hrvat dušom i tielom, koji bolnim srcem i suznim okom mora gledati, što Magjari rade s hrvatskim narodom ne samo u Ugarskoj, nego i u Hrvatskoj! To čini Hrvat, koji vidi, kako tudjinstvo upravo raztače nesrećnu njegovu Hrvatsku, — a on eto tomu tudjinstvu mora kao svećenik i pastir duša pomagati, mora povećavati kobno tudjinsko šarenilo, koje domovini uzima hrvatsko obilježje. A kao svećenik, kao župnik, kao pastir duša — mora, i — hoće po savjesti, jer ju ima, a ne po sili! Nije li to jedna od najtežih duševnih borba, u kojoj svaki čas prieti pogibelj, da će ili kršćanin-svećenik Hrvata, ili Hrvat kršćanina-svećenika nadvladati i uništiti! Komu tu može srce i duša dopustiti, da se zlorado veseli videći, kad u ovoj borbi Hrvat daje kršćaninu-svećeniku, što ga ide? Po našem sudu, Hrvat u ovoj prilici ne samo da ništa ne gubi, nego se pred našim očima diže do takvoга duševnoga junačtva, pred kojim mi skidamo kapu.

Dakako — današnja se grabežljiva, razbojnička i poganska politika smije i ruga ovakovomu mišljenju i postupku: No zato i jest tako u toj »velikoj Austriji«, u kojoj je — kako njetko duhovito reče — sve osim članova prejasne vladarske kuće, nekoliko generala i visokih dostojanstvenika — sve, sve je »veleizdajnik«, jer je sve nezadovoljno, jer je sve potlačeno poganskom silom magjarskom i njemačkom: nigdje Boga, nigdje duše, nigdje pravice, nigdje srca i smilovanja, nigdje poštovanja tudje duševnosti i osjećaja, nego svuda odlučuje sila, samovolja jačega. A kako bi drugačije bilo i u Ugarskoj i u »velikoj Austriji«, kad bi svi onako mislili i po savjesti postupali kao župnik Jemeršić u svojoj »maloj« Austriji! Bi li se onda mogla dogoditi ona grozota, kad su ono Slovaci u Ugarskoj pred očima i gotovo na zapovied svojih svećenika bili postrijeljani?

Da, ali Jemeršić je Hrvat i Slaven! Gledati na to, što je on »frankovac«, — to je presićušno. On je mučenik u svojoj maloj, kako smo svi mi Slaveni mučenici u velikoj Austriji, — mučenik svoje hrvatske i slavenske duše i čudi, mučenik svoje savjesti, — jer mi Slaveni imamo još savjest, imamo Boga i dušu. A Bog i duša je vječna, — mi propasti ne ćemo nikako, pa ni u maloj ni u velikoj Austriji!

(»Dom«, God. 1912. Br. 11.)

Savez i sporazum opozicije — nova koalicija.

Pod ova dva naslova javljaju novine stranke prava i koalicija (»Hrvatska« i »Hrv. Pokret«) isti dan, jučer, istu stvar, t. j. sporazum i savez, novu koaliciju (spregu, slogu), dviju najjačih stranaka »u zemlji« (kaže »Hrvatska« i »Srbob.«), t. j. u banskoj Hrvatskoj.

»Jučerašnjim prihvatom zapisnika... izmedju... stranke prava i... koalicije... perfekcioniran (završen) je — piše jučer »Hrvatska«, glavno glasilo stranke prava — savez i sporazum izmedju najjačih dviju stranaka u zemlji i udaren put daljnjemu realnomu (ozbiljnomu) sporazumnom radu... Dogovori... doveli su do vanrednog uspjeha... Ovaj uspjeh... mora se zahvaliti ozbiljnosti i iskrenosti muževa, kojima su stranke povjerile tu tešku zadaću, koja će biti od neizrecivih posljedica, za razvitak političkih događaja u Hrvatskoj... Dr. A. Horvat i Stjepan Zagorac, dotično C. Akačić mogu se ponositi svojim djelom isto kao i gg. dr. A. Badaj i Sv. Pribićević..., a svi skupa iskrenošću i mudrošću, kojom su te razprave vodili jedinom težnjom, da unapriede hrvatsku narodnu stvar.«

Ne znam, vjerujete li, da glavno glasilo svih pravaša (starčevićanaca) piše, da se Sv. Pribićević, poznati živi i umni prvak srbske samostalne stranke u Hrvatskoj, može ponositi težnjom, da unapriedi hrvatsku narodnu stvar. Ali ne hasni sumnjati, kad je tako, već treba da se to protumači, jer je to velika promjena u našem javnom životu.

Nema sumnje, mnogi će reći, da su te promjene kod nas prenaagle i prevelike. Ne ćemo spominjati, jer je dosta poznato, kako su pravaške novine pisale još jučer o koaliciji, posebice o Srbima, a i ona o pravašima. Spomenut ćemo, kako je koalicija bila svu svoju snagu uložila za sporazum s Magjarima, za malo ustala živo proti njima, a za Tomašića se opet sasvim primirila, pače i s Khuenom izmirila — sve to u kakvih pet godina! Pa onda veleizdajnički proces i danas priznanje pravaša, da se težnjom za unapredjenje hrvatske narodne stvari može ponositi — Svetozar Pribićević.

Prenaglo je to, previše je to, jer je premalo, pače nije nimalo razjašnjeno. Zato moramo da si sami protumačimo.

Ne znamo, jesu li se i koliko su se prvaci sporazumnih sada stranaka dali voditi poticajima iz Beča i Pešte. Ali da su spomenuti prvaci mogli koješta čuti i doznati i u Beču i u Pešti, mogao je svatko razabrati i iz onoga, što je dolazilo u novine. Pri tom treba vazda dobro držati na pameti, da je koalicija bila na glasu radi toga, što je proti »Beču«, a pravaši su, osobito u zadnje vrijeme, došli na glas, da su barem s »Bečom«, ako već nisu za »Beč«. Mi ne znademo doduše ništa stalno, ali ako se sporazum izmedju pravaša i koalicije ima uzeti ozbiljno, t. j. ako nije udešen samo za izbore, da se udobrovolje izbornici, — morali su oni prvaci, koji su sporazum sklapali, svakako pretesti i ovo pitanje o »Beču« i Magjarima. Ako je tako, onda se pita: Koji su koje predobili na svoju stranu, t. j. jesu li se svi odlučili za »Beč« ili proti »Beču«. Ne treba naime zaboraviti, da su se najčešće međusobne navale i sumnjičenja radjale baš radi ovoга pitanja.

No mi na ovo pitanje ne možemo pouzdano odgovoriti. Slutimo samo, da je kod pravaša navladala ona struja, koja se nije slipeo pouzdavala u obećanja njekoje velike gospode, koja su u najnovije vrijeme postala pravaši (na pr. neki biskupi), a imaju zadaću, da ne »Beču« nego jednoj struji u Beču, dobavljaju pristase i time toj struji povećavaju političku moć, a za hrvatsko državno pravo haju i ne haju. Pri tom su valjda hrvatski pravaški zastupnici iz Dalmacije, koji te stvari u Beču bolje poznaju, dobro djelovali. Koalicija je opet sasvim pustila s vida riečku rezoluciju i »podpunu samostalnost Ugarske«, t. j. ne nada se više ničemu od Magjara. Zato ju ban Cuvaj tuži Magjarima, da je proti nagodbi!

Ali mnogo je važnije ovo: Nema sumnje, da se je ban Cuvaj nečemu nadao od stranke prava. To je bilo očevidno i po držanju stranke prava u prvo vrijeme Cuvajeva banovanja. Bilo se je bojati, da će stranka prava biti Cuvaju isto, što je Frank znao biti banu Khuenu, a ciela stranka banu Rauchu. No sad je očevidno i to, da je ban Cuvaj ostavljen na cjedilu, i zato je tako biesan, da biesa ne može sakriti. Stranka prava umjesto da mu bilo kako pomogne, sporazumjela se s njegovom najljućom protivnicom, s koalicijom. Time se je položaj sasvim promienio, dakako na našu korist.

Kako je ova promjena naglo nastala, tako je moguće, da je

nastala radi toga, što se je i u Ugarskoj i u carevini mnogo toga naglo promienilo, pa su prvaci sporazumnih stranaka prema tomu udesili svoje držanje, možda i na poticaj dobro upućenih prijatelja ili »interesenata« iz vana.

No svakako su domaće prilike najviše prisilile ove stranke na sporazum. Da i ne spominjemo silne izborne troškove, koji su uz današnji način prikupljivanja izbornika potrebni i jednoj i drugoj stranci, te su već progutali zacielo stotine tisuća, tako da pojedinci već upravo strepe pred izborima, jer eto dolaze svake godine, — naši su ozbiljniji političari morali napokon doći do uvjerenja, da se naša politika zbilja ne će moći pomaknuti s mjesta, ako ostane ovako, t. j. ako u saboru ne bude većine sposobne za vladu.

Zato nema sumnje, da su stranke morale nešto u toj stvari ugovoriti, t. j. da će koalicija biti ta stranka za vladu, a stranka prava joj ne će smetati — kako je to već i bilo. Dakako, da se to, po mnijenju prvaka, s više razloga ne smije objaviti, jer bi medju pristašama stranke prava nastala ciela buna. Zato su stranke u tom smislu, kako javlja »Hrvatska« i ugovorile, da se taj sporazum ima držati tajno, a objelodaniti onda, kada to prvaci nadju za shodno.

Da je nešto stalno ugovoreno o tom, da koalicija ima uz pristajanje stranke prava biti za vladu, razabire se dosta jasno iz biesa bana Cuvaja, i iz njegovoga tužakanja koalicije, da je proti nagodbi, pa kako bi mogla dobiti vladu! A sasvim u skladu s tim brani »Hrv. Pokret« koaliciju od toga prigovora, tvrdeći, da je koalicija sad kao i prije za nagodbu, a pravašima dakako ne pada na pamet, da tomu prigovaraju, jer je tako ugovoreno.

Mi pak, seljačka stranka, mi se svemu tomu radujemo s mnogo razloga. Radujemo se prije svega, što će nestati gadnoga onoga rata po novinama a i po skupštinama. Radujemo se, što će mnogi prigovori proti nama izgubiti dosadašnju snagu; do sada smo mi bili »vlasi«, »bezvjerici«, nagodbenjaci, a sad su i pravaši u sporazumu i savezu s ovim liepim društvom, koje po tom valjda nije najgore. A možda ćemo doživjeti i još koju zadovoljštinu.

A najviše ćemo se radovati, ako uz pristajanje stranke prava zbilja dobiye vladu koalicija. Znamo mi dobro, koliko je ovim strankama do seljačkoga našega programa. Ali mi znamo i to, da će ovi ljudi, koji su dobrim dielom izkušali, što to znači

boriti se za pravo i slobodu, ipak s razumijevanjem gledati na tešku borbu seljačkoga naroda za pravo i slobodu, ili bolje: za život. Oni su doduše sasvim gospoda, te misle, da nas i ne trebaju, pa su se zato bez nas i sporazumjeli. Misle zacielo, da su se spremili na takav posao, kod kojega ne treba opanka. Dobro. Neka ga samo dobro obave. Ta doći će valjda i na nas red. Mi smo strpljivi.

(»Doma«, God. 1912. Br. 12.)

Tko živi od politike?

Spomenuli smo posljednji put, da Ivan Peršić šuti o tom, koliko je za svoju službu dobio od pok. J. Franka i M. Starčevića, pa sad u »Priř. Naroda« pod naslovom »Tri izjave urednika« br. 11 o. g. (urednik je »Priř. Nar.« dr. M. Starčević) plete netko, je li Iv. Peršić, ili M. Starčević, od prilike ovako: da Peršić nije od Franka i Starčevića dobio više od 500 K (to su bili darovi njegovoj djeci, a »za svoj rad kod stranke i novina« da je bio plaćen od novinskih poduzeća, baš kao što su to i Radići«.

No o tom se baš i radi, da to nije istina, t. j. nije istina prvo to, da je Peršić bio plaćen od novinskih poduzeća, a drugo to da je bio tako plaćen »baš kao što su i Radići«. Da nije bio plaćen od novinskih poduzeća, priznaje i sam taj netko, kad veli, ako novine nisu mogle naplatiti, da su doprinosili pristaše, a najviše su žrtvovali dr. Frank i dr. M. Starčević. A to je važno, kako ćemo vidjeti. A da nije bio plaćen »baš kao što su to i Radići« može se svatko osvjedočiti svaki čas kod »Hrvatske Pučke Seljačke Tiskare d. d. u Zagrebu«, gdje će doznati, da dr. Ante Radić nije za svoj rad kod stranke i kod novina »Dom« niti za svoju brigu oko tiskare, niti za ikakav drugi posao bilo u ime plaće, nagrade, podpore itd. od početka stranke do dana današnjega primio ni filira; a koliko je cijelo uredništvo »Doma« (Stjepan Radić, dok je bio urednik, i još jedan pomagač) primilo za ovih pet godina više, nego Ivan Peršić za jednu godinu, toliko će lako i rado naši pristaše skupiti i darovati Iv. Peršiću, ako on obeća, da će našoj tiskari darovati onoliko, koliko je uredništvo »Doma« za pet godina pri-

milo manje, nego on za jednu godinu. To je valjda pošteno. Mi ga pozivamo neka dodje u našu tiskaru, neka pogleda u knjige od početka do danas, pa premda nismo vidjeli nijedne namire od Peršića (ne idemo u lov za namirama) uvjereni smo, da će naša tiskara dobiti barem koju stotinu.

O tom se eto radi. Ivan Peršić naime piše i govori, da su Radići sebični, da od politike imaju koristi, da od politike žive. Dobro. Mi tvrdimo naprotiv, da je Ivan Peršić za svoj rad kod stranke i novina sam dobio ili zaslužio od prilike toliko, koliko stoji čitavo izdavanje »Doma« u pet godina, t. j. slog, tisak, papir, marke i uredništvo. A ako su obadva Radića zajedno cijelo vrijeme, što se politikom bave i kod svoje stranke i novina rade, dobili ili zaslužili, ne ćemo reći polovicu, nego samo deseti dio onoga, što je zaslužio Iv. Peršić, ja, dr. Ante Radić, javno obećajem, ne samo da ne ću kandidirati u V. Gorici, nego ću korteširati za Iv. Peršića.

Može li se Ivanu Peršiću više ponuditi?

A dok se ovo ne dokaže, mislim da bi bilo pošteno prestat i pisanjem barem o Radićevoj sebičnosti. To kad bi svaki Radić za svoj rad kod stranke i novina zasluživao i toliko, koliko saslučuje Iv. Peršić, ne bi on imao prava prigovarati im, da su sebični i da žive od politike, kad sam živi od politike.

A kad mu se evo nude dokazi, da ni obadva Radića zajedno ne dobivaju za svoj rad kod stranke i novina ni toliko, koliko Ivan Peršić, pače ni pol, ni četvrtinu... no, gotovo ništa prema Iv. Peršiću, a on još govori i piše o Radićevoj sebičnosti, o izrabljivanju politike i seljačtva, onda bi, ako ne piše za same blune ili ništarije, morao prestati barem dotle, dok barem kakvom novom izmišljotinom ne zasiplje oči svojim čitaocima.

Ali to nije sve, jer još ovo: U »Priř. Nar.« priznaje se, da su za plaću Iv. Peršiću i drugim suradnicima najviše žrtvovali pok. dr. J. Frank i dr. M. Starčević.

Mi doduše znamo (ta mogli smo to čitati i u »Hrv. Pravu«, a Iv. Peršić neka poreče) da je pok. dr. J. Frank sam u svom stanu iz vlastitog žepa plaćao i Ivana Peršića i njegove drugove (a to je i sasvim naravski, kad je poduzeće i to, i tiskara i novine, koje je tobože plaćalo Iv. Peršića — propalo!), — ali recimo, da sve to nije išlo na njegov račun, nego da je i on i g. dr. M. Starčević samo žrtvovao, i to samo za Ivana Peršića

najmanje oko 40 do 50 tisuća K (neka Iv. Peršić poreče!) pitamo mi: A od kuda J. Franku i M. Starčeviću toliki novci?

Kako je pok. Frank dolazio do novaca, o tom je hrvatsku javnost u tri i pol godine dovoljno uputio sam Iv. Peršić, iznoseći razne pripovijesti o Draškoviću, Kružiću itd. A za g. dra M. Starčevića spomenuli smo već jednom, da zna dobiti od seljaka za par koraka (»do g. Spitzera«) po 10 K. Od ovakvih dakle novaca žrtvovali su i pok. J. Frank i g. dr. Starčević i od toga je Ivan Peršić dobio ili zaslužio do sada za svoj rad kod stranke i novina kojih 50.000 (pedeset tisuća) Kruna, pa hoćemo li pravo reći, mora se priznati, da nije ni čudo, što je morao braniti i Frankovu zaslužbu, jer je od toga i on živio.

Tako je to, moji ljudi, koji hoćete da vidite.

U drugoj izjavi priznaje »urednik« (Iv. Peršić ili Starčević), da je doista dr. Ivica Frank tražio od »Jadrana« 20.000 K u svrhu, da njegov stričević Eda zagovori kod vlade to društvo. I taj dr. Ivica Frank bio je i bit će kandidat stranke prava, (jer nismo čuli, da bi ga stranka radi toga izključila!) A Radića je Ivan Peršić htio sa svieta protjerati, što mu taj isti Eda samo nudio novaca! — Sliepci, vidite li?

U trećoj izjavi kaže »urednik«, da Peršić prestaje u »Priju Naroda« voditi borbu protiv Radiću, dok je u zatvoru. — Doista, veledušno! Pošto je na zatvorena čovjeka, koji se ne može braniti, izrigao, da prostite, sve, što je znao i mogao, dok nije zagrezao s onim namirama, rekao mu je zacielo urednik »Priju Nar.« (dr. M. Starčević), neka ga ne dovodi u nepriliku, a Iv. Peršić odlučuje, da će veledušno štediti zatvorena protivnika! Jest, bio bi sliep i glup, kad ne bi vidio, da ovakovo njegovo pisanje otvara oči i najzaslijepljenijim i najglupljim čitaocima.

Žao nam je prostora za ovakovo pisanje, ali je nužno, jer koliko ima ljudi, koji drže za istinu, što Iv. Peršić piše, da Radići živu od svoje politike. Sad neka čekaju njegov odgovor. Valjda će jednom doći do vrijednosti i istina.

(»Dom«, God. 1912. Br. 12.)

Sloga gospodskih stranaka.

Kakogod prosudimo, čini nam se, da je sloga gospodskih stranaka, koalicije i stranke prava, dobra.

Dobro je prije svega to, što je ova sloga dokazala, da je ciela Hrvatska proti magjaronskoj vladi, tako da će ta vlada moći ostati samo onda, ako se ne bude ni malo držala zakona, to valjda nisu nakanili oni, koji su ju postavili.

A kakve su bile sve magjaronске vlade, o tom ne treba ni govoriti, jer to pokazuje čitavo vladanje i upravljanje u banskoj Hrvatskoj, gdje već nitko ne vjeruje u nikakvo pravo, u nikakav zakon, u nikakvu pravicu. A ovo zadnje, kako su nam poslali bana Cuvaja, za koga nije baš nitko, a kamo li većina naroda, koji nije niti kanio igdje kazati i rieč proti tudjinskoj ni proti domaćoj sili i krivici, koji je predložio vladaru, da se nedavno izabrani sabor razpusti i prije, nego što se je sastao (premda se po zakonu ima sabor sastati najkašnje za tri mjeseca) — to je bilo već previše, jer po tom sabora i ne treba, po tom ne treba naroda ništa pitati, niti na narod gledati. A to ipak ne ide, jer je barem u prosviećenom svijetu vlada radi naroda, a nije narod radi vlade.

Proti ovakvoj vladi dakle morali su se složiti svi, koji su ikada stupili pred narod i tražili, da ih postavi za svoje branitelje i zastupnike. Kad ne bi to učinili, narod bi ih s pravom pitao, kad bi opet pred njega stupili: A zašto niste ustali protiv vladi, koja za nas i ne pita?

Sloga gospodskih stranaka proti ovoj vladi dobra je, dapače prieko nuždna je bila i zato, što je po svem bilo očito, da je baš ova vlada bila poslana zato, da u ovo odlučno vrijeme zaguši glas hrvatskoga naroda. A odlučno je ovo vrijeme stoga, što Magjari dižu glavu nad cielu carevinu, pa se sve nekako radi toga koleba, a onda stoga, što treba nekamo prisloniti staru hrvatsku djedovinu Bosnu, koja je sada doduše u carevini, ali niti je sama svoja, niti magjarska, niti austrijska. To treba odlučiti. Ali su naši dušmani, a tih je mnogo, nakanili pri tom opet jednom razdvojiti, što je Bog spojio, t. j. Bosnu i narod u Bosni što više odalečiti od ostalog bratskoga naroda u carevini. A to je jednako zapeklo i Hrvate, osobito pravaše,

kao što i Srbe u banskoj Hrvatskoj, koji imaju svoje braće u Bosni još i više nego u banskoj Hrvatskoj.

I tako, ako po kojoj nesreći i ne uspije zapriečiti neprijateljske namjere, ne će barem sviet i potomci moći vodjama našega naroda prigovoriti, da su sami tomu krivi.

Drugo, radi čega je ova sloga gospodskih stranaka dobra, jest ovo: Mnogi naši ljudi znali su jaukati nad hrvatskom neslogom, pa su baš radi te nesloge mnogi i mnogi prekrstili ruke i pustili sve na stranu veleći, da mi Hrvati i onako nismo za ništa i da ćemo propasti, kad nismo složni. Sad se je eto složilo i ono, što ne bi čovjek nikada ni pomislio, da će se složiti (na pr. starčevićanci i Srbi), pa sad ne samo da nitko nema ni izgovora za svoj nerad i nemar, nego će se celom narodu, koji što misli, podići duša i okriepiti vjera, da su Hrvati (ili barem njihova gospoda) ipak ljudi na mjestu i da bi nešto od nas moglo biti.

A što se tiče seljačkoga naroda i posebice seljačke stranke, ova je gospodska sloga i vrlo dobra i još najbolja. A evo zašto?

Poznato je preko mjere, da je hrvatskomu seljaku zlo i da gospoda za njega ne samo ne mare, nego ga i zametavaju, globe i zatvaraju po miloj volji i na svakome koraku smetaju, mjesto da mu pomažu. O mukama i težkom životu seljačkoga naroda dale bi se napisati knjige (kojih nitko ne bi ni čitao!) Radi toga i jest nastala seljačka stranka. Ali znamo, što se je dogodilo. Kad je naime seljačka stranka počela iznašati seljačke potrebe, udri na nju sa svih strana, da ona smeta borbu za hrvatska prava, jer seljačke su potrebe — sitnice, a prije barem treba raditi za velike stvari. Treba se riješiti Magjara, treba srušiti nagodbu!

Seljačka je stranka došla u težki položaj. Ta ona je znala, da nas Magjarima nisu predali seljaci (jer njih nije nitko ni pitao!), pa tako bi oni bili zadovoljni s nagodbom! Ali je seljačka stranka znala i to, da su gospoda i pod nagodbom za sebe sve liepo uredila i premda su vikala na nagodbu i na Magjare, ne samo da su objeručke i lakomo primala, sve, što njim nagodba daje, nego da se ta gospoda nikad nisu htjela složiti protiv nagodbi, već su jedna više, druga manje pristajala uz magjaronske vlade. Je li po tom čudo, što se je seljačka stranka bojala, da gospoda nisu odlučno protiv nagodbi, jer da su protiv njoj i da osjećaju od nje štetu, da bi ju već davno bili srušili?

Nije to čudo, nego je to sasvim naravski, pa je naravski i to, da seljačka stranka nije mogla čekati, dok gospoda sruše nagodbu, nego se je spremala, da ju seljački narod sruši svojom slogom, prosvjetom i blagostanjem. Dajmo u slobodi i u pravu živjeti seljaku, pa će živjeti i slobodna Hrvatska i njezina prava! To je bila politika seljačke stranke.

Ali s toga se na nju, kako spomenusmo, dizala hajka. Sad valjda toga ne će biti. Sad su gospoda složna za velike stvari, pa sad ne mogu kazati, da će im seljačka stranka smetati. Sad tek čeka seljačku stranku prava njezina zadaća, — sada, kad može tako rekući mirno spavati bez straha za hrvatska prava, jer hrvatska prava brani sada jaka, velika i složna nova koalicija gospodskih stranaka, uz koju će u tom mala seljačka stranka doduše skromno, ali celom dušom pristajati, ako ju gospoda budu trebala...

Sada dakle čeka seljačku stranku prava zadaća: borba za seljačko pravo, za koje nitko pravedan ne može reći, da ga i ima; borba za seljačke potrebe, za koje nitko ne će reći, da su malene; borba za seljačku prosvjetu, koja je istom sinula. Da će seljačku stranku u tom podupirati i nova gospodska koalicija, o tom ne bi smjelo biti sumnje, jer su se obje složne stranke znale upravo preklinjati, da su one prava seljačka stranka...

Pozdravljamo dakle radostno gospodsku slogu, ali tri put odlučnije pozivamo sav seljački narod na seljačku slogu.

Seljačka je sloga seljačkomu narodu tim nuždnija, što se manje može nadati od ove gospodske sloge, kojoj se može naći mnogo više prigovora, nego što smo mi u njoj uz najbolju volju našli dobra. Postigne li se recimo, glavni cilj ove sloge, naime to, da budemo sami gospodari svoja žepa (financijsku samostalnost), zar ne će seljački narod tek onda imati pravo razloga boriti se za to, da i nadalje ne budu naš žep prazniti samo gospoda?

Sloga gospodskih stranaka dobra je napokon i zato, što će ona seljačkomu narodu sasvim otvoriti oči i dati mu pogled u naše stranke. Mnogi se naime već sada pita: A kako to, da se je stranka prava složila s koalicijom, a ne sa seljačkom strankom? — Odgovarajući na to pitanje treba spomenuti, što su naši izaslanici (T. Jalžabetić i Jos. Predavec) čuli na dogovoru s koalicijom i pravašima. Naš naime Predavec upita pra-

vaše, ne bi li se mogao stvoriti sporazum i za rad u saboru, a ne samo za izbore. Na to odlučno ustane izaslanik pravaša dr. Aleksander Horvat veleći: »To nije moguće, mi nemamo ništa zajedničko.« Kad je Predavec počeo dokazivati, da ima dosta toga, u čem bi se mogli svi složiti, odgovori dr Horvat, da o tom nema govora, »jer vi, kaže, priznajete nagodbu, a mi je ne priznajemo.« Medjutim, dok je dr. Horvat govorio, da se pravaši ne mogu složiti sa seljačkom strankom stoga, što ona priznaje nagodbu, bili su se pravaši već složili s koalicijom, koja ne samo da priznaje nagodbu, nego joj je nagodba temelj, pa je na tom temelju imala i vladu, bila u Pešti itd.

Očito je dakle, da tu nije kriva nagodba, nego je tu ovo: Gospodske stranke nisu htjele sloge sa seljačkom strankom zato, da ne moraju, ako bi zajedno dobile vladu, udovoljiti nijednomu seljačkomu zahtjevu. Zato su se lako i brzo složili najljuciji i najmrži protivnici, koalicija i stranka prava, jer su jedni i drugi gospoda i jer pravaši, kako ono danas dobro piše Gundinčanin Stjepan Matasović, nisu pučka, nego gospodska stranka sa starim gospodskim duhom.

Ovo je putokaz i seljačkomu narodu, da se od gospodske sloge za sebe ničemu ne nada, već da će jedino svojom seljačkom slogom prinukati i vladu i gospodske stranke, da računaju i sa seljačkim potrebama. To dokazuje sav dosadašnji postupak gospodskih stranaka, a to dokazuje i dosadašnji uspjeh seljačke sloge.

(»Dom«, God. 1912. Br. 13.)

»Radić je najviše dobio!«

Da naši čitaoci i pristaše vide, kako su sva gospoda (a ne samo političari) proti Radiću, neka sude po ovom događaju:

Naš Stjepan Kranjčević, učitelj u Dragočaju, u Bosni, jedan od onih preriedkih školovanih ljudi, koji pristaju uz seljačku stranku, ustao je dne 25. ožujka na skupštini »Matice Hrvatske« na obranu Stj. Radića u ovoj stvari: »Matica Hrvatska« (to je hrvatsko društvo, koje izdaje knjige) izdala je više knjiga, koje je napisao Stj. Radić, ali je kod svake skoro knjige imao dosta neprilike i muke, dok su mu knjigu primili. Najviše je nepri-

lika imao radi knjige o češkom narodu, jer su ljudi, koji gospodare u »Matici«, predugo otezali, a kad već nisu mogli drugačije, izbrisali su iz knjige mnogo, a da pisca Stj. Radića nisu ni pitali. Tako je ta knjiga izašla i lošija i još k tomu dobio je Stj. Radić manje nagrade za svoj rad. Zato je naš Kranjčević predložio, neka »Matica« izdade drugi dio te knjige, da se ova krivica popravi.

Pa što mislite, što su gospoda na to rekla? Tajnik »Matice« je na to odgovorio, da je Stj. Radić toliko i toliko zaslužio kod »Matice« — više, kaže, nego ikogi drugi književnik, — a o tom, je li pravo ili krivo, što su »Matičini« ljudi radili i kako su postupali sa Stj. Radićem, — o tom ni rieči! Nego da se pokrije krivica, baci čovjeku pod nos ono, što je pošteno zaslužio, kao da je tim plaćena i krivica!

Ali kolika je gospodska pokvarenost, najviše se vidi iz onih rieči, da je Stj. Radić zaslužio više nego ikogi drugi književnik. Ta za Boga miloga — u Hrvatskoj osim Stj. Radića možda i nema drugoga književnika, jer svi drugi pisci imaju službe i plaće! Pa kad se kaže, da je on dobio više nego ikogi drugi književnik, to je upravo tako, kao da tko prigovori poljodjelcu, da mu je urodilo više kukuruza nego svim šoštarima u kotaru! Pa dakako! Poljodjelac radi samo na polju, a šoštar zasadi koji tek kukuruz u bašči.

Ali da pogledamo i te račune. Tajnik »Matice«, dr. Albert Bazala, koji ovako pravedno brani svoje drugove, kaže, da je Stjepan Radić u sedam-osam godina napisao kojih pet knjiga, za koje je dobio preko osam tisuća K., a to je više, nego što je kod »Matice« zaslužio ikogi drugi književnik. Ali taj Bazala nije rekao, da je tomu istomu Bazali ista ta »Matica« u dvie godine tiskala i platila dvie velike knjige, za koje je (u dvie godine) zaslužio oko 4000 K, a uz to podigao u te dvie godine u ime svoje profesorske plaće opet kojih 6000, dakle u dvie godine 10.000. Pa premda Stj. Radić nije toliko dobio ni u 7 do 8 godina, gospodi je još krivo! A zašto onda striele udaraju u zdrave hrastove?

Po tom sudite, kad bi gospodi bilo pravo: onda, kad Radići ne bi ni disali.

(»Dom«, God. 1912. Br. 13.)

Skupoća.

Je li skupoća dobro ili zlo?

Sve novine po svijetu pišu i ljudi svuda po gradovima tuže se na veliku skupoću, kakva se već dugo ne pamti. U Zagrebu na pr. stoji kilogram loše i slabe govedine 1 K 52 f. bolje 1 K 80 f. a najbolja je po 2 K 80 f, kilogram svinjske masti stoji 1 K 92 f. Jednako su i cijene žita (pšenice, kukuruze) a osobito siena vrlo visoke.

Mislio bi čovjek, da je to barem za seljaka dobro, kad je skupoća, jer može dobro prodati svoj prirod. Ali nije tako, pa ništa ne čujemo, da se seljaci hvale, kako im je dobro, što je tolika skupoća, nego se naprotiv i oni tuže, osobito se tuže, da je malo novaca i da je teško do njih doći, — a mislio bi čovjek, da barem seljaci imaju sada više novaca, kad mogu sve dobro prodati.

Kako je dakle s tom skupoćom?

Prije svega treba spomenuti, da se o toj stvari mnogo piše, ali da nitko pravo ne zna, zašto je takva skupoća, a još manje znade reći, je li to dobro ili zlo, kad je skupoća. Čudno je osobito, što ni englezki pisci — a Englezi su poznati trgovci — ne znadu ništa pravo o tom reći. Mi ćemo ipak pokušati, da stvar našim čitaocima jasno razložimo.

Što je skupo?

Kada se pita, kada je koja stvar skupa, svatko će odmah odgovoriti, da je skupo ono, čega je malo, a potrebno je. Po tom je očividno, da je skupoća zlo, jer kad su skupe stvari, koje su ljudima potrebne za život, to je znak, da je onda takvih stvari malo, a to je zlo, jer je zlo, kad čovjek ima malo onoga, što mu treba.

Skupoći se dakle ne bi smio zapravo nitko veseliti, jer veseliti se skupoći — to znači veseliti se nestašici i oskudici, i to, ako ne svojoj oskudici, a onda oskudici drugoga.

Zato želju za skupoćom nekih stvari mogu imati samo malorazumni ili sasvim sebični ljudi, a takvih ima i među seljacima. Čuli smo na svoje uši, kad je ono prije tri godine bilo mnogo vina, pa nije imalo cijene, kako su nekogi seljaci

sasvim ozbiljno govorili, da bi dobro bilo, kad bi sada mraz porurio vinograde.

Ne bi čovjek mislio, kako ljudi, gledajući samo na svoju korist, i to na svoju časovitu korist, žele sami sebi zlo.

Za takvo naopako mišljenje vrijedno je spomenuti i ovaj primjer:

Često se čuje, da je dobro, kad gospoda mnogo troše, jer se onda može sve dobro prodati, onda »živi i sirotinja«. Nekoji tako malo pri tom misle, da kažu: »što bi mi, da nema gospode, koja troše?« — A očividno je, da je ovakvo mišljenje sasvim plitko i da ne vidi, štono rieč, dalje od nosa. Ali o tom ćemo za čas više kazati. Za sada je dosta reći, da je doista tim veća skupoća, što se više troši, a manje radi, t. j. što više ima ljudi, koji samo troše, a ništa ne privređuju, ništa ne rade.

Kako se države brane od skupoće?

Kad je govor o skupoći, obično se misli na skupoću živeža, i to u prvom redu na skupoću žita (pšenice, kukuruza, raži, itd.) i to ne samo zato, što je žito najpotrebnija stvar za kruh naš svagdanji, nego i zato, što uz nestašicu žita nastaje i nestašica najbolje hrane za blago i krmke, pa zato kad je skupo žito, nije bome jeftino ni meso ni mast. Glavna je dakle stvar, kad je govor o skupoći, žito, zrno. Zato je, osobito u starije vrijeme, skupoća bila isto, što i glad, gladne godine, t. j. najveća strahota, koja može zadesiti narod i državu.

U staro doba znalo je biti strašnih i dugih gladnih godina (ili »hudih ljeta«) pa se gladne godine spominju i u sv. pismu. A u istom sv. pismu nalazimo već i to, da se država brine, kako bi se narod u gladnim godinama prehranio. I djeca naime znadu, kako je Josip protumačio egipatskomu faraonu (vladaru) san i prorekao, da će doći sedam rodnih a onda sedam mršavih godina, pa kako je vladar odredio, da se u sedam rodnih godina žito sprema u državne žitnice, da se narod, kada dodju slabe godine, uzmogne prehraniti. Tako su i Židovi, a među njima i braća Josipova, dolazili iz Palestine po žito čak u Egipat (kojih 400 kilometara). To je dokaz, da su vladari već u najstarije doba (prije tri tisuće godina) nastojali, da narod spase od glada. Tako se je radilo i poslie sve do najnovijega vremena; za rodnih godina skupljala bi država žito u državnim žitnicama, a za loših godina prodavali bi ga narodu uz nizku cijenu, ili badava. Dakako, dok su se žitnice punile, bilo je

zabranjeno prodavati žito izvan države, a naprotiv su se davale nagrade za uvažanje žita iz druge države. Iz toga je s vremenom nastala cijela gospodarska politika, t. j. razne vladine odredbe o prodavanju i uvažanju žita. Poljodjelci naime nisu bili zadovoljni, kad je vlada zabranjivala prodavati žito i još davala nagrade onima, koji su iz tudjine žito uvažali, jer je uz takve odredbe bilo žita mnogo, pa je bilo jeftino. A kako su u državnim poslovima imali prvu rječ velikaši, veliki posjednici, te je moralo biti na njihovu, udarile su skoro sve države takozvanu zaštitnu carinu na tudje žito, t. j. za tudje žito morala se na granici plaćati posebna dosta velika uvozna carina. Dakako, da se je proti tomu dizao siromašni gradski svijet, obrtnici, radnici i druga sirotinja, koja je i kruha gladna. I tako je nastala velika borba između radništva i velikih posjednika, i to ne samo radi žita, nego i radi drugoga živeža. Gradjani i radnici zahtievaju slobodnu trgovinu bez carine, a veliki posjednici i poljodjelci (agrarci) zahtievaju da se zabrani uvoz žita iz drugih država. Ova je borba osobito žestoka u naše vrijeme.

Umjetna skupoća.

Razumije se, da država na ovaj način može stvoriti skupoću t. j. napraviti ju umjetno svojim odredbama.

Pri tom treba na pameti držati ovo: Dok nije bilo željeznica i velikih brodova, pa dok se nije znalo za Ameriku, u kojoj rodi silno žito, i dok nije bilo pošte i brzjava, bilo se je ozbiljno bojati glada, pa su državne žitnice bile upravo nužдне. Danas ne treba žita spremati u žitnice, jer ako ne urodi u jednom kraju, urodi u drugom, pa se može lako i brzo naručiti i dopremiti iz druge države. Ali tu sad dolaze državne odredbe: spomenuta carina, pak dovozna cijena (tarifa) i razni propisi, što sve čini, da opet uza sve željeznice i brodove ipak nastaje skupoća. Ali to nije umjetna skupoća, koju ljudi stvaraju.

Ali kud i kamo veću i štetniju umjetnu skupoću pravi današnja žitna trgovina ili žitna burza, i to na ovaj način:

Trgovci i mešetari žitom, sakupljeni na takozvanoj žitnoj burzi u velikim gradovima Evrope i Amerike (u Pešti, Beču, Hamburgu, New-Yorku itd.) znadu raznim viestima postići to.

da cijena žitu poraste. Oni na pr. proglase u novinama, da godina vrlo dobro kaže, pa će žito biti jeftino. Njihovi agenti razlete se na sve strane, pa ako se njihovim viestima povjeruje, pogode žito jeftino za taj i taj termin (na pr. u svibnju za listopad). Kad tako nakupuju t. j. pogode svu silu žita, proglase opet, da se je vrijeme pogoršalo, pa da će biti loša godina i žito skupo. Sad obilaze oko pekara i nude im uz visoku cijenu na prodaju ono žito, koje su oni pogodili jeftino. Ako im i sada uspije, te pekari pogode žito uz ovu visoku cijenu, zasluže ovi mešetari milijune na tudjem žitu, kojega nisu ni vidjeli! To je ta burzovna špekulacija sa žitom. Na račun poljodjelca-seljaka zasluže špekulanti milijune i milijune, ali zato sirotinja skupo kruh plaća, a ni poljodjelac nema od te skupoće ništa, jer je on svoje žito jeftino prodao.

Dakako, da se sve ovo može događati samo ondje, gdje to država dopušta i gdje špekulanti imaju u rukama novine, koje im služe. Zato se u mnogim državama, pa i u našoj carevini, dižu glasovi proti žitnoj trgovini na termin. Zato je razumljivo, što udruženi špekulanti nastoje, da u svoje ruke dobiju sve novine, a da unište one novine, koje su slobodne, pa ne će da služe ovakvoj špekulaciji.

Pravi uzrok skupoći.

Držimo na pameti ovo, što razumije svaki čovjek, koji ikoliko misli. Gdje se mnogo troši, ili još bolje, gdje se više troši, nego što se radi, tu mora nastati nestašica, a nestašica je gotova skupoća. Zato je najveći i pravi uzrok današnjoj sve toj većoj skupoći to, što se danas svuda po pogospodnjenom ili civiliziranom svijetu mnogo više troši nego što se priradjuje.

Da je to istina, to ne treba dokazivati. Pogledajmo samo naše gradove, na pr. naš Zagreb. Pustimo na stranu skupa mužka, a osobito ženska odijela, dobru hranu, piće itd., pa prosudimo ovo: Pogledajte velike i udobno i skupo uređene kuće i palače u Zagrebu, pogledajte ceste, električni tramvaj, razsvjetu, vodovod, kanalizaciju itd. Sve to stoji milijune. Koliko se je ljudi tu namučilo, — a koja hasna od toga? Kakvu korist nosi sve to? Glavna, i skoro bi rekao čovjek, jedina korist od tolike muke čovječjih ruku, — to je udobnost, ugodnost. Dosta

je prosuditi, koliko bi oni silni radnici, koji su gradili te kuće, ceste itd. mogli obraditi polja i priraditi živeža.

A po drugom je svietu svega toga kud i kamo više. Pomislmo na tolike skupe željeznice, radi kojih su se morale čitave gore produbiti; pomislmo na silne svjetske gradnje, kao što je na pr. kopanje suezkog prokopa (kanala) u Egiptu ili panamskoga u Americi, gdje su potrošene i još se troše tisuće i tisuće ljudskih mišica; dodajmo tomu mnogobrojnu momčad, koja najljepše tri godine proboravi bez privrede u vojničtvu, pa će nam biti jasno, da su ti milijuni i milijuni ljudskih ruku oduzeti poljskomu i drugomu privrednom radu. Ti milijuni radnika ne samo da skoro nikakvoga živeža ne privredjuju, nego i oni sami čekaju hranu i odjeću iz tuđe ruke.

Sve ovo traje ovako u Evropi i Americi već blizu sto godina, pa je sasvim naravski, da je morala nastati nestašica živeža, t. j. sve veća skupoća živežnih potrebština. Uz to dakako ne računamo mnogobrojnih voditelja i nadzornika posla, pa sve to brojnijih bankovnih i državnih činovnika, koji ne samo ništa ne privredjuju, nego još i dvostruko i trostruko troše.

Tu bi morao biti sliep, tko ne bi vidio, da je to pravi uzrok skupoći. A kamo to vodi i kako će se svršiti, to još nitko ne zna.

Još bismo morali razložiti, zašto je i novac skup, ali o tom drugi put.

(»Dom«, God. 1912. Br. 15.)

Kravski i konjski »protokoli«.

Poznato je onima, koji drže svoğa ili zemaljskoga ždriebca (pastuha), da moraju voditi posebne protokole, u koje se zapisuju skokovi. Ima vas, koji ste radi toga imali i neprilike, a koliko je bilo prigovora, kad su izašli protokoli i za bikove, i to je poznato. Ovi bi protokoli imali služiti za to, da se točno zna pasmina, pa da joj se vidi napredak, a onda i za drugo.

Naši ljudi, u mišljenju, da je sve to suvišno, ne bi vjerovali, da u drugom svietu gospodari sami rade ili dadu raditi ovakove i još mnogo točnije »protokole« o svojem blagu. Osobito je to uvedeno u državi Danskoj, u kojoj postoje tako zvane

kravarske »kontrolne zadruge«. Tim je zadrugama zadaća, da svaki član točno bilježi, koliko njegove krave pojedu hrane i koliko dadu mlika, dotično masla.

O tim kontrolnim zadrugama piše u križevačkoj »Gospodarskoj Smotri« vladin gospodarski činovnik Stjepan Jurić razlažući, da ta kontrola hrane mlika, masla, a onda i dohodka nije nipošto točna, a onda vrlo zgodno kaže, da i ne može biti, jer štala ipak ne može biti apoteka (ili kako g. Jurić kaže: laboratorij), a bogme ni kancelarija! Pokusi, istraživanje, pažnja i t. d., sve radi pasmine i radi upute gospodarima — sve je to doduše potrebno, ali zato su državna gospodarska pokušališta, pa neka to ona rade, gdje su za to plaćeni i tomu vješti ljudi.

Mi se s g. Jurićem posve slažemo, a dodajemo samo, da bi u obće čitavu današnju gospodarsku »policiju«, koja se gospodaru ne da često ni maknuti, trebalo posve ukinuti i udariti u cijelom gospodarstvu drugim putem. Ta dovoljno je poznato (kako je to iztaknuto i u vladinom izvještaju o gospodarstvu), koliko je gospodarima učinjeno neprilike i štete samo time, što su im se pod moraš narivavali englezki pastuhi!

Ali još rječ o »protokolima« i drugim novotarijama pri gospodarstvu. Naš se čovjek, naravski, čudi koječemu, što se danas radi u gospodarstvu, pa se dakako čudi i svim tim probama s gnojem, hranom, strojevima, čudi se mjerenju i vaganju mlika i t. d., pa misli: Bože moj! Naši stari za sve to nisu znali, pa je dobro bilo. Daj ti dobro hrani i dobro pasi, to ti je najbolja pasmina!

No ovakav govor danas ne vrijedi ništa, osim za šalu. Danas se živi drugačije. Danas seljaku treba i novaca, pa zato mora računati i gledati, kako će svaki dan makar koliko više pri svojem poslu dobiti. Zato svi ti pokusi, pa i nepotrebni protokoli... Ali kad se vidi, da je nešto nepotrebno ostavi se, ali svejedno treba probati drugo. To traži napredak. Danska zemlja ide putem napredka, pa znate li, koliko je godine 1909. dobila za maslac? Dobila je 236 milijuna K, t. j. preko 100 K na glavu. A Danska nema ni toliko naroda, koliko banska Hrvatska, a i manja je od nje, pa koliko je dobila banska Hrvatska? Ne bi toliko dobila ni za krave skupa s telićima!

(»Dom«, God. 1912. Br. 16.)

D u h.

Što je to duh?

Malo ljudi ima, koji znadu, što je duh, a koji i znadu, jedan misli, da je duh ovo, drugi, da je ono. Tako je medju školanim svijetom.

Neškolani svijet znade još manje, što je duh. Čuje se rieč: »Ni čuha ni duha«, što znači: da je netko mrtav, da nema života. Duh dakle — to bi bilo ono, što čovjeku daje život.

Još se čuje, da ima »božji« duh, »vražji duh«, »pakleni duh«, a onda duh s drugoga svijeta. Što se misli za ove duhe, teško je reći. Jedanput se o tom duhu govori, kao da je to samo nekakva misao, snaga i volja u čovjeku, drugi put opet kao da je duh, osobito pakleni duh, ili duh s drugoga svijeta, — kao da su to doduše nevidljive, ali istinske ili kao žive osobe, koje imaju razum i volju.

O nijednom ovom duhu nisam nakanio govoriti, nego o čovječjem duhu.

Što je dakle čovječji duh? Je li to isto, što je i duša?

Duh i duša nije isto. Duša — i to može biti dvoje. Kad se kaže duša, može se misliti na ono, što čovjeku daje život i što nikada ne umire i ne prestaje, kako to nauča svaka vjera i vjeruje sav svijet. A može se misliti i ovo: Kad se na pr. kaže, da taj i taj čovjek »ima dušu« to znači, da hoće pravo, a kad se kaže, da »nema duše«, ili da je »bez duše«, to znači, da hoće krivo. Dakle, po ovom drugom znamenovanju duša bi bila samo pravedna volja u čovjeku.

A što je duh? Što znači, kad se kaže, da koji čovjek »ima duha«, ili da »nema duha«?

»Ima duha« — to znači, da ima misao, da jasno misli, da brzo misli, da mnogo misli. A »nema duha« — to znači sve protivno, da tko nejasno ili maglovito, nerazumljivo misli, da sporo, polako misli, ili da ništa ne misli. Duh dakle, to je ono, što se kaže i misao. O tom duhu, t. j. o misli reći ćemo koju rieč.

Kad se ljudi razgovaraju o duhovima ili o duši, čuje se i pitanje: Ima li duhova? Ima li duša? I o tom su napisane čitave knjige, da ima i da nema duhova, da ima i da nema duše. Ali na to se pitanje ne može lako odgovoriti, jer nije lako ni dokazati, da ima, ni pobiti, da nema duhova ili da nema duše.

Ali kad je govor o misli, onda nitko ne pita, ima li misao, — jer to svatko sam po sebi znade, da svaki čovjek kako-tako misli i da ima kakvu-takvu misao. A velika misao, jasna misao, — to je duh, kako smo razložili. Nema dakle sumnje, da ima duh ili misao.

Ali sada dolazi ono, radi čega ovo i pišemo. A evo, o čem se radi:

Kako znate, svaki čovjek koješta misli, smišlja i snuje, pa mu sad uspije, a deset puta ne uspije. Zato nije čudo, što ima ljudi, koji kažu, da ne hasni misliti, da misao nije istina, jer nikad nije onako, kako čovjek misli i smišlja, nego štono rieč, »kako drugi hoće«.

Ali sad pazimo dobro: Ako nikomu ne uspije ništa, kako misli, t. j. kako hoće, pita se: Nego kako je onda, kad nije onako, kako čovjek hoće, ili kako ljudi hoće? Ako čovjek i njegova misao i volja ništa ne može, tko onda može? Što je onda uzrok sreći ili nesreći, pa napredku ili nazadku pojedinih ljudi i naroda?

Neškolani ljudi na to ili ne misle, ili kažu, da je tako »sudjeno«. Ali učenjaci nastoje, da razlože, kako je to, pa evo u kratko, što kažu.

Učenjaci, i to samo njekeji, kažu ovako: Sve što se u svijetu događa, to mora tako biti, baš kao što čovjek mora umrieti. I to ide od vieka tako stalno i tako u redu, kako stalno i u redu izlazi i zalazi sunce, mjesec i zvijezde. U tom ne može nitko ništa promieniti, pa ni nekakva misao čovječja. Čovjek na pr. može imati misao, kako bi mu dobro i liepo bilo dalje živjeti, — ali to ne pomaže ništa: mora umrieti. Ali isto tako ne pomaže ništa, što ljudi misle, kako bi to dobro i liepo bilo, kad na pr. ne bi bilo rata, kad ne bi bilo krivice, kad bi bila svuda pravedna vlada i t. d. Tu se ne pita, što mi mislimo i hoćemo, nego se pita »kamo okreće priroda, pa ćemo tamo i dospjeti«.

Tako na pr. nauča glasoviti učenjak i profesor u nje-mačkom sveučilištu u Gracu Gumplović (rodom Poljak).

Dakle, dospjet ćemo tamo, kamo »priroda smjera«. A što je to priroda? Zna li tko, kamo ona smjera? Komu ona daje sreću, a komu nesreću? Ima li ta priroda kakvu pamet, ima li ona dušu, ili je i ona »bez duše« pa nas sve zajedno bezdušno davi?

Što je to priroda ili narav — o tom ima ciela znanost, koja iztražuje, što je zemlja, što je zrak, što je voda, kakvih ima životinja, kako se sve to mienja i t. d. Dio te prirode jest i čovjek, i on iz nje i protiv nje ne može nikuda.

»Dakle zbilja čovjek ne može ništa! Pa je li zbilja uzalud sve naše nastojanje, sva naša muka i glavobolja, sve naše liepe misli! — Je li to sve uzalud? Zar je čovjek zbilja rob toj nekakvoj doduše velikoj, vekom živoj, plodnoj i bogatoj ali ipak bezdušnoj, nemilosrdnoj, a često i strašnoj prirodi? Zar u njoj čovjek zbilja nije ništa?«

I još mnogo više pitaju mnogi i dobivaju odgovor, da je sve to doista tako, samo da je ludo tužiti se na prirodu, jer ona za to ne mari, niti je nju što briga za kojekakve čovjekove »fantazije«, t. j. njegove kule u zraku, ili za »boli«, na koje se ljudi toliko tuže. U prirodi nema sreće ni nesreće, ni radosti ni boli, ni tuge ni veselja, nego je u prirodi samo stalni red ili zakon, po kojem to sve mora onako biti, kako jest.

Znam stalno, da se mnogomu od čitalaca, štono rieč, ciela duša buni i diže proti tomu, da bi sve to bilo ovako. Čovjek nikako ne može razumjeti ni dopustiti, da bi sreću i nesreću, radost i bol dielila sliepo bez brige njekakva priroda, a da čovjek nema ni prava ni razloga pitati, zašto je to. I još čovjek nikako ne može dopustiti, da njegova misao, ne bi mogla ništa. Naprotiv, čovjek pita i u toj prirodi i još više u sreći i nesreći, t. j. u ljudskom životu, — pita ne samo za uzrok, zašto je to i to, nego i za razlog, čemu je što, t. j. čovjek traži u svijetu smisao. A taj smisao traži čovječji duh.

I taj čovječji duh, makar ga koliko poklopilo mrtvo kamenje prirode, ili ga nebrojeno puta stigla nesreća u životu, — duh se čovječji ne da, nego se diže iz razvalina i nesreće i sam si odredjuje, kuda će i kamo do sreće i radosti. Bori se proti svemu onomu, što osjeća, da mu je protivno.

Pa što, postizava li se što ovom duhovnom borbom?

Naše je mišljenje, da je sve, o čem čovjek živi, postignuto duhom, i da bez duha čovjek ne bi ni časa živio. U duhu je cieli život čovječji. I u kojem čovjeku nema duha, taj i ne živi.

Obrazlagati ovo potanje nemam sada nakane, samo dodajem, da se po tom razlikuju ljudi i diele na dvie velike hrpe. Jedni ljudi drže, da misao i duh drži i vodi čovjeka i zato nastoje i rade, da bude bolje, da bude onako, kako to čovjek

u duhu zamišlja. Drugi pak ne drže mnogo do misli ni duha, nego se puste, da bude onako, »kako drugi hoće«. Razlika je očevidna na svakom koraku.

(»Dom«, God. 1912. Br. 17.)

Naši djaci crnoškolci

slave ove godine 75 godišnjicu (ili »dijamantni jubilej«) obstanaka svoga društva.

Kako je poznato, svaka biskupija ima posebnu školu za mladiće, koji se uče za svećenike. To je »sjemenište« (ili seminarij). U Zagrebu se ta škola zove »crna škola«, i to po tom, što je bila u crnoj kući nekoga kanonika Filipovića, kojega su Turci zarobili, a on se poturčio, pa mu je kuća crno namazana u znak žalosti i sramote. A pristaje taj pridjev ovoj školi i zato, što djaci nose crne halje.

Crnoškolci — to su stotine godina bili jedini veliki djaci u Hrvatskoj, jer druge škole za velike djake (kako je danas sveučilište ili univerzitet, koji je otvoren istom 1874. god.) — nije bilo, a i srednjih škola (tako zvanih gimnazija) bilo je malo, pa i te su bile u samostanima (kod pavlina, jezuita i franjevac), a istom pod njemačkom vladom prije kojih 50 godina osnovana su dva tri gimnazija izvan samostana.

Svi znamo, što je mladost. Kaže se doduše: bez starca nema udarca, — ali to se, čini se, i kaže samo zato, što se kadkada među mlade umieša starac, pa povede ili uputi, a i pritisne, a i mladi mu onda — više od šale — priznaju da bez njega ne bi bilo ništa. Ali sviet stoji na mladima i ostaje na mladima.

A školana mladež! O, da vam stanem pripoviedati, što su školani mladići bili po drugom svijetu! Bit će možda i za to prilike. Danas koju rieč o našim crnoškolcima.

Crna škola postoji stotine godina. Jesu li u starije doba naši crnoškolci imali kakvu drugu misao osim svoga nauka za svećeničku službu, teško je reći, no valjda nisu, jer se staro doba valjda ni po čem drugom više ne razlikuje od novoga, koliko se razlikuje tim, što u staro doba nije bilo nikakvoga društvenoga djelovanja t. j. nije bilo toga, da bi se osobe, koje

nisu bile poglavari, nego samo podanici, dogovarale, kako bi ovo ili ono počele i učinile za narod, za domovinu, ili za sebe. Toga nije bilo. Za sve to imali su se brinuti »očinskom ljubavlju« — poglavari. A gdje bi se istom djaci dogovarali, ili što snovali! Ali mlada krv ne miruje, pa si je drugačije znala dati oduška, naime u tepnarijama i razuzdanosti. Pijančevanje, tučnjave, pjesma, bučne zabave, — to je znao biti posao gospodске mladeži stotine godina.

Ali došlo je novo doba, kad su se maknuli i podanici, narod. Nije to došlo na jedanput. Opozicije proti staromu državnomu i crkvenomu redu bilo je uvijek po malo, ali istom poslie velike francezke bune (god. 1793.) nastaje novo doba: stari je red većinom porušen, ili barem poremećen. A glavna je misao od onda to, da svatko ima pravo i dužnost brinuti se i za sebe i za narod i domovinu.

Duh novoga vremena došao je i u Hrvatsku. Čuli ste i čitali za Ljudevita Gaja, koji je počeo buditi narod i brinuti se za njegovu budućnost (1835.) I odmah u početku (1836.) složi se i medju našim crnoškolcima u Zagrebu »Kolo mladih rodoljuba«. Iz ovoga kola izlazili su mnogi rodoljubni svećenici, koji su poslie bili stupovi narodne stranke. God. 1856. prozvalo se to kolo »Zborom duhovne mladeži zagrebačke«, pa postoji još i danas, i ovih dana, od 6. do 12. lipnja, slavi 75-godišnjicu svojega obstanda. U rasporedu proslave nalazimo obilje razprava o pitanjima, koja zanimaju svakoga prosviećenoga čovjeka. Tu će se razpravljati o čisto filozofijskim, o književnim i društvenim pitanjima, deklamovat će se i izvadjati pjesme hrvatske, češke, francezke, talijanske. Zanimljive će biti zacielo razprave o našim književnicima, o potrebi svećeničke organizacije, o trieznosti i uzdržavanju od pića, a najveći dio zaprema povjest »Zbora«, koja će se čitati na četiri maha.

Kakav duh vlada danas u ovom »Zboru«, mi ne znamo. Iz programa se proslave vidi, da mladi ovi ljudi nisu odijeljeni od svijeta već da izvana ne samo dolaze do njih sve glavne misli, koje pokreću današnje društvo, nego da mladi ljudi o tom i razpravljaju. No koja misao vlada u tom društvu i koja ih vodi i zanosi, to se iz samoga suhoga rasporeda ne vidi, to bi trebalo čuti. Bilo bi zato dobro, da se barem glavne razprave tiskaju, što će valjda i biti.

Uz put opažamo, da u rasporedu imade i razprava o čisto

bogoslovnim pitanjima. Nama se čini, da to ne spada ovamo, i to zato, što ni negdašnje »Kolo mladih rodoljuba«, a ni »Zbor duhovne mladeži« nije osnovan za proučavanje bogoslovne znanosti, nego u drugu svrhu. Što se crnoškolci imadu učiti, to odredjuju njihovi poglavari, a što znadu u tim stvarima, to imadu pokazati na svojim izpitima. A ima li djaka, kao što ih bez sumnje ima, koji se više bave bogoslovnom naukom, pa bi htjeli i pred drugovima ili pokazati, da više i bolje znadu, ili drugovima olakšati učenje, — neka osnuju posebno društvanje u tu svrhu.

Uz put još ovo: Na rasporedu ima jedna, skoro bi čovjek rekao, nakaza. Tu se govori o »Majci Kroaciji«. Što je to? Zašto je »Kroacija« ljepša ili svečanija od Hrvatske? Zar samo zato, što već svaki seljak zna, što je Hrvatska? Ili zato, što je tako koji put napisao poznati novinarski apaš (inače osobiti »priatelj« svećenstva)? Ili možda zato, što bi »Majka Hrvatska« bilo previše obično i previše, previše prazno i bez svakoga osjećaja? — Da, da, ovo bi moglo biti. Majku Hrvatsku imali su na jeziku toliki špekulanti da su te rieči odurne, pa se poštenu i iskrenu čovjeku gade, a i boji se opetovati ih već od straha, da mu nitko ne će vjerovati...

(»Dom«, God. 1912. Br. 17.)

Skupoća novca.

Razlažući nedavno o skupoći obećali smo, da ćemo posebice progovoriti o skupoći novca.

U prvi mah je čudno čuti, da je »novac skup«. Kako bi novac mogao biti skup? Jer ako se za novac daje roba (na pr. žito) novac bi onda bio skup, kad bi se za malo novaca davalo mnogo robe, ali to se onda ne kaže, da je novac skup, nego da je roba jeftina. A inače kupovati novac nema smisla, jer kako i čemu kupovati novac za novac? Pa kad bi se tko i dao na tu bezposlicu, da kupuje novac za novac, t. j. da mienja novac za novac, ne bi nikako mogao doznati, je li novac skup ili jeftin, jer nitko nije lud, da bi na pr. za 100 K dao 120 K ili više, nego bi valjda za 100 K dao i dobio opet 100 K.

Što je to dakle »skupoća novca«? Ima li ta riječ kakvoга smisla?

Ima zacielo dosta naših čitalaca, koji bi ovu stvar razumjeli i bez našega razlaganja. Ali ne će škoditi, dapače je potrebno, da na njekoje stvari upozorimo.

Rekli smo malo prije, da bi bio lud, tko bi kupovao ili prodavao novac za novac. A ipak je to istina i to se događa svaki dan. Nema Vas zacielo nijednoga, koji nije išao s mjenicom u banku, pa neka se samo sjeti: Donio je mjenicu, recimo, na 300 K, a dobio je na ruku 292 K i za tri mjeseca morao je vratiti 300 K. Eto: kupio je 292 K za 300 K, a ipak nije lud. Drugi put je možda dobio na ruku samo 290 K, ili još manje — pa je možda i čuo, da je to zato, što je taj novac skuplji.

Nema dakle sumnje, da se može govoriti o skupoći novca.

Kad se stvar samo malo bolje promisli, odmah je čovjeku očevidno, da je skupoća novca sasvim naravska stvar, jer se s novcem postupa evo, kao i s drugom robom. Komu se naime na prvi mah čini čudno, što za 290 K mora za tri mjeseca dati 300 K, taj se neka sjeti, kako ono čovjek mora koji put uzajmiti, u proljeće, recimo, vagan (mjerov) žita, a u jesen mora vratiti i poldrug vagana, već kako se pogodi, no svakako mora dati više, nego što je primio. Tako je kod svakoga zajma. A zašto se kod zajma daju kamate (interes ili činž, cins) — i to je lako razumjeti po onoj poznatoj rieči: da danas vriedi više pile, nego za godinu dana kokoš. Zato danas i 290 K vriedi toliko, koliko će za koji mjesec vriediti 300 K. A to je ne samo zato, što će od pileta za koji mjesec biti zbilja kokoš i što čovjek imajući 290 K može lako za koji mjesec doći i do 300 K, nego je to poglavito zato, što čovjek mora i hoće da živi sada, i što čovjeku najviše vriedi ono, što ima i čim se može sada, odmah poslužiti pa bilo to i manje i makar kako malo, samo da proživi i tako dobije vremena, jer po staroj rieči, tko ima vremena, taj ima život. Zato svatko voli danas zalogaј nego za godinu dana cielu pečenku, jer što će mu, ako do onda od gladi umre?

A to isto vriedi i za novac, jer novac je samo ono, za što se može sve drugo dobiti. Sasvim je dakle naravski, da se za uzajmljeni novac daju kamate, t. j. da novac danas vriedi više, nego što će vriediti sutra (pa zato danas vriedi 290 K toliko, koliko će za koji mjesec vriediti 300 K).

Pitanje je samo: Zašto kamate nisu uvijek jednake i po čem

se kamate ravnaju, t. j. po čemu se ravna skupoća novca? Je li novac kao i svaka druga roba, pa što ga manje ima, to je skuplji, a što ga više ima, to je jeftiniji? Pa onda: Koliko ima novca i tko ga pravi? Ta novac ne rodi, kao žito, nego se pravi! Tko ga dakle pravi i koliko ga pravi?

Na ova se pitanja ne može u kratko odgovoriti tako, da bi sve bilo potpuno jasno i očevidno. Medjutim će biti dosta i ovo malo:

Prije svega treba reći, da novac zbilja rodi kao na pr. žito. Ne rastu doduše gotovi dukati, ali se kopa iz zemlje zlato i srebro, a od zlata se i srebra pravi novac, pa ako ima mnogo zlata i srebra, bit će i mnogo novaca. A novac danas pravi (kuje) država (vladar).

Sad bi čovjek rekao, da će novac biti jeftiniji, ako ima mnogo zlata. I doista, to je donekle istina, ali samo u ovom smislu: Kad ima mnogo zlata i srebra, dobiješ ga više za manje kakve robe (na pr. žita) t. j. za malo robe (žita) dobiješ mnogo zlata ili srebra. Ali to znači samo to, da je roba skuplja, t. j. da je nastala skupoća, pa i zbilja neki pisci dokazuju, da je današnja skupoća nastala zato, što se je posljednjih godina izkopalo mnogo zlata i srebra, tako da je zlato i srebro, a po tom i zlatni i srebrni novac jeftiniji, t. j. daje ga se više za istu količinu robe, ali ga se ne daje zato više za istu količinu novca, t. j. kamate nisu manje, a to bi tek bio znak, da je novac jeftiniji. Naprotiv se moglo opaziti, da su kamate bile jednake, ili pače i veće, kad je kovanoga novca bilo više.

Po tom bi, držeći na umu, što smo govoreći o skupoći robe razložili, lako mogli doći na misao, da se i novcu može dati umjetna skupoća, kao što i robi. I to je doista istina, pa skupoća novca i jest gotovo uvijek umjetna skupoća, t. j. prosto govoreći: novaca ima, ali ih oni, koji ih imaju, ne daju, nego špekuliraju. I premda se novac, da tako kažemo, ne jede i nikako ne troši, ipak je u uljudjenom društvu novac tako nuždan, da ga čovjek mora imati po što po to. A špekulacija novcem još je kud i kamo lakša, jer je sav novac u državi, tako rekući, u jednoj ruci. Kod živežne robe mogu špekulanti napraviti cieniu na tržištima (na burzi) i u okolici, ali zato ima živeža i u krajevima, do kojih špekulacije ne dopiru, na pr. u kakvom zabitnom kraju, kamo ne dolazi željeznica, a možda ni pošta. I tako špekulanti ipak nemaju svega živeža u svojoj ruci, te se čovjek može pomoći,

pa se u istinu i pomaže, kad ono dodje kakav trgovac u zabitno selo, pa kupuje od ljudi, koji ne znaju cijene, po što hoće.

Pita se sad: A tko ima novac u ruci i tko njim i kako špekulira?

Pravo kovati novac u neograničenoj množini ima danas samo država, a papirni novac izdavati ima kod nas pravo samo ona banka, koju ovlasti država. Pustimo za čas na stranu razliku između kovanoga i papirnoga novca, pa gledajmo samo na kovani novac i recimo, da je sav novac u ruci države. Razumije se, kad je sav novac u ruci države, ona ga daje iz ruke, po što hoće, t. j. ona može zahtijevati kamate, koliko hoće. Istina je, da se državi ne bi prigovorilo, da uzima velike kamate (t. j. prosto govoreći, da guli), dozvoljeno je svakomu, tko ima zlata, da dade uz njeku odštetu svoje zlato prekovati u novac, pa može davati novac uz manje kamate i tako se u njeku ruku s državom natjecati ili konkurirati. Ali to ipak ne znači mnogo, t. j. tim načinom nije moguće državu prinuditi, da novac daje uz manje kamate, i to prosto zato, što velika većina ljudi nema zlata, a onda zato, što država (t. j. tako zvana državna banka), ako i povisi kamatnjak, ipak pazi, da ga ne povisi previše, a napokon zato, što bi državna banka odmah i snizila kamate, kad bi pojedinci davali kovati novac od svoga zlata.

No od svega ovoga mnogo je važnije to, što u našoj carevini jedna jedina banka (Austro-ugarska banka, dioničko društvo u Beču i Pešti) ima pravo izdavati papirni novac (t. j. banke ili banknote), kojim se po zakonu može plaćati upravo tako kao i kovanim novcem. Osim toga obavila je i obavlja ta banka velike novčane poslove carevine (uredjuje na pr. njezine dugove), pa tako ima u ruci čitavo novčarstvo carevine. Budući da je ta banka dioničko društvo i budući da od njezinoga dobitka dobiva jedan dio i država, lako je razumjeti, da i s novcem prema tomu postupa, i to ne samo time, što određuje, kolike će biti kamate, nego i time, što novac daje onamo i onomu, kamo i komu ravateljstvo banke za dobro pronadje.

Zato je u jednu ruku i čudno pitanje, zašto je novac skuplji — kao da je novac od Boga, ili kao da ga dieli neka sreća, kad se eto zna, komu je novac u rukama. To je pitanje tim čudnije, što ima dosta, pače mnogo ljudi, koji ni najmanje ne osjećaju, da je novac skuplji, jer ga imadu, koliko im treba.

Više je na mjestu pitanje: koji su razlozi, što austro-ugarska

banka (a po njoj se ravnaju i druge banke) ovaj čas ovako, da tako kažemo, stišće kesu?

Na to pitanje nije lako odgovoriti, jer je austro-ugarska banka zapravo državna banka, pa uz gospodarstvene razloge može imati i druge, koji su razlozi na koncu opet doduše gospodarstveni, ali se ne mogu vidjeti, ni predvidjeti. Moguće je na pr. da bi državi moglo skoro trebati izvanredno mnogo novaca, pa ih banka mora čuvati. Treba naime držati na umu, da banka ni po zakonu ne smije »praviti banke« po miloj volji, jer to može biti pogibeljno (banknote naime, ako ih je više, izgube vrijednost). A što se tiče čisto gospodarstvenih razloga, i tu austro-ugarska banka bez sumnje mnogo bolje i više vidi, nego itko drugi, jer on zna, koliko ima vani novaca, plaćaju li se u redu kamate i t. d., pa je valjda opazila, da je novac manje siguran, te je kesu malo stisnula.

Iz kratkoga ovoga razlaganja vidi se u ostalom, kako je to važna stvar, kad koja gospodarstvena cjelina, kao što je jedan narod, ima novčarstvo u svojim rukama. Zato se na pr. i u Ugarskoj nastoji, da se austro-ugarska banka posve razdvoji i osnuje posebna ugarska banka.

A mogao se je svatko iz ovoga razlaganja uvjeriti i o tom, kako u velikim novčanim pitanjima široki slojevi naroda baš nimalo ne odlučuju, kad većinom nemaju pojma ni o novčanom uređenju države.

(»Dom«, God. 1912., Br. 18.)

† Antun Aškerc, slovenski pjesnik.

Ovih dana umro je u Ljubljani slovenski pjesnik Antun Aškerc u dobi od 56 godina. Kažu, da je bio prvi slovenski pjesnik. Kažu to i njegovi protivnici, a protivnici su mu bili slovenski »klerikalci« (t. j. pristaše katoličke ili »popovske«, ili kako se same zovu: »ljudske« ili pučke stranke). Pok. Aškerc bio je naime svećenik, pa je prije 14 godina skinuo svećeničku halju, pustio bradu i prestao obavljati svećeničku službu, a živio je od plaće, što ju je imao kao čuvar starih pisama (ili arhivar) kod gradskoga poglavarstva u Ljubljani.

Prigodom smrti pjesnika Aškerca opet su se obnovile stare

i oštre protivštine izmedju slovenskih liberalaca i klerikalaca, t. j. izmedju protivnika i branitelja Crkve i svećenstva katoličkoga. Te su protivštine nastale pred kojih 40 godina, tamo poslie glasovitoga koncila (1869. i 1870.), kad se je ono pruska vlada (Bismark) digla proti Crkvi i pruski sabor stvorio više strogih zakona proti dosadašnjoj slobodi svećenstva (1873.—1876.). To je bio takozvani »kulturni boj« (Kulturkampf) izmedju Crkve i države. O tom su boju novine celoga svijeta pisale, pa su jedni bili za jednu, a drugi za drugu stranu, te su tako i Slovenci razdieljeni na dvie stranke u toj stvari. Dakako, da su crkvene oblasti u vrijeme toga boja budno pazile na svoje svećenike, ne pristaju li možda i oni uz protivnike Crkve. U to je vrijeme pok. Aškerc bio mladi svećenik i pjevao je pjesme, kojima su njegovi poglavari prigovarali i često ga premještali, dok mu to nije dojadilo, te je dobrovoljno ostavio svećeničku službu. Dakako, da su protivnici svećenstva sada prigodom Aškerčeve smrti sve to na novo iznesli, prigovarajući crkvenomu poglavarstvu, što je proganjalo tako darovitoga i sposobnoga pjesnika, dok branitelji svećenstva odgovaraju, da je crkvena oblast vrlo obzirno postupala, s pokojnim Aškercom, koji je bio od naravi vrlo nemirna duha.

Koliki je i kakav taj plod, mi ne možemo točno prosuditi, suditi, nego se pridružujemo povoljnomu sudu, koji se čuje, kako rekosmo, sa svih strana. Držimo ipak, bile pjesme Aškerčeve ne znam kako liepe i valjane, — da to nije dosta, ako nisu imale i ploda, t. j. ako nisu djelovale na one, koji su ih čitali.

Koliko je i kakav taj plod, mi ne možemo točno prosuditi, ali nam se čini, da nije onolik, kolik bi morao biti, da je Aškerc bio zbilja onako veliki pjesnik, kako se to piše. Veliki su u istinu samo oni ljudi, koji svojim radom i mislima djeluju na narod, na narodno mnoštvo tako snažno, da se to snažno i pokaže.

(»Dom«, God. 1912., Br. 18.)

Rusinsko sveučilište.

U drugoj polovici naše carevine, Austriji, živi osam naroda, i to pet slavenskih, naime: Česi, Poljaci, Rušnjaci, Hrvati i Srbi, pa Slovenci, za tim Niemci, Talijani i Rumuni. Svi ovi narodi imadu pučke i srednje škole, t. j. sveučilište, imadu samo oni, kojih ima mnogo, a to su Niemci, Poljaci i Česi. Prvi su iza ovih po broju Rušnjaci, ali oni nemaju posebnoga svoga sveučilišta, a nemaju ga ni Hrvati ni Srbi, ni Slovenci, ni Talijani, ni Rumuni. Zato se lako razumije, što se i ovi narodi bore, da dobiju svoje sveučilište, pa je ta borba jedno od najvažnijih pitanja u životu ovih naroda. Hrvati i Srbi (to su Hrvati u Dalmaciji i Istri i nešto Srba, oko 80.000, u Dalmaciji) ne zahtievaju posebnoga sveučilišta, jer to sveučilište ne bi imalo dosta djaka, nego traže, da mogu slobodno polaziti sveučilištne nauke u Zagrebu i da im se priznadu izpiti, koje polože na hrvatskom sveučilištu u Zagrebu. A ni Slovenci se baš ne bore za posebno svoje sveučilište, nego bi i oni bili, valjda, zadovoljni, kad bi im se priznali izpiti, koje polože na zagrebačkom sveučilištu, u kojem bi trebalo postaviti i Slovence za profesore. Jedino, ako bi Talijani u Primorju dobili posebno svoje sveučilište, onda bi i Slovenci zahtievali svoje. Do sada, Talijani nemaju doduše svojega sveučilišta, ali mogu na njemačkim sveučilištima u Beču, Gracu i Insbruku polažati izpite u talijanskom jeziku. Rumuni, kojih u Austriji ima oko 200.000, ne mogu tražiti posebnoga sveučilišta (To bi im više trebalo i bolje pristajalo u Ugarskoj, gdje ih ima oko tri milijuna, ali tu se ne usudjuju ni misliti na to.) I tako je u Austriji najvažnije pitanje — rusinsko sveučilište.

Rusina ima u carevini oko četiri milijuna. Živu u Galiciji, i to u iztočnom dielu (bliže Rusiji), i u Bukovini. U Galiciji imadu prvu rječ Poljaci, i Rusini se jako tuže na vladu poljske gospode, te je borba izmedju Rusina i Poljaka vrlo žestoka. Ipak su Rusini postigli to, da su na poljskim sveučilištima u Krakovu i Lavovu dobili do sada 11 svojih profesora, a na njemačkom sveučilištu u Černovicah u Bukovini imadu bogoslovno sveučilište (fakultet) imadu i 15 srednjih škola (realka i gimnazija) i oko 3.000 pučkih škola. Još im treba samo posebno sveučilište, jer se poljski i rusinski djaci na sveučilištu u Krakovu i Lavovu nikako ne mogu slagati.

Borba za ovo sveučilište vodi se već više godina, a ove će godine, čini se, biti dovršena, i to po želji Rusina. Baš naime ovih dana bili su rusinski zastupnici u bečkom saboru započeli obstrukciju, ali su od nje odustali, jer im je obećano, da će dobiti sveučilište, a i sam cesar ih je u posebnom pismu na ministra predsjednika pohvalio.

I tako će opet jedan slavenski narod dobiti jedno ognjište prosvjete i znanja.

Još je potrebno kazati, da »Rusina« ima u Rusiji, i to skoro deset puta više (t. j. oko 30 milijuna). U Rusiji se dakako zovu ti Rusini prosto Rusi, kao što se zovu i u Austriji. Naziv »Rusini« zapravo ne valja, kao što ne bi valjalo, kad bi tko govorio »Srblijini« mjesto Srbi. Jedan je čovjek, koji ruski govori, Rusin, a svi su Rusi (kako je jedan Srbin, a više njih su Srbi). Ime »Rusini« ili »Ruteni« (kako kažu i pišu Niemci) upotrebljava se za razliku od Rusa u Rusiji. Ali kako je naziv »Rusini«, kako smo rekli, nepravilan i zapravo nakaza, upotrebljava se i naziv »Ukrajinci«, jer se je negda ciela domovina svih južnih Rusa zvala Ukrajina, a bila je negda svoja i slobodna, dok su u njoj vladali kozaci (konjanici) i njihovi hetmani, sve tamo do velikih turskih ratova. Kasnije su se Ukrajinci složili s Litavcima, a s njima zajedno došli su u zajednicu sa velikom za onda i moćnom državom Poljskom. Kad je Poljska (prije 130 godina) podijeljena, došla je Ukrajina većim dielom pod Rusiju, a manji dio (Galicija i Lodomerija) pod Austriju. U Rusiji se ne smiju Ukrajinci ni maknuti, a u Austriji evo dobivaju sveučilište. Dakako, da i u Rusiji imade i to u Kijevu (to je glavni grad ukrajinski) sveučilište, u kojem se nauča ruskim jezikom, »pa što onda treba Ukrajincima drugo sveučilište, kad Ukrajinci govore ruski?« Tako kažu Rusi u Rusiji. I to je doduše istina, da je mala razlika izmedju velikoruskoga i maloruskoga (ili ukrajinskoga) jezika, ali se treba sjetiti, da izmedju hrvatskoga i srbskoga jezika nema nikakve razlike, pa ipak Hrvati imadu svoje, a Srbi svoje sveučilište... Nije sve ni jezik, nego treba gledati: na misao, duh, volju...

(»Dom«, God. 1912., Br. 18.)

Prosvjeta kvari narod.

Nedavno je dr. Milan Krištof predavao u gradskoj knjižnici u Zagrebu o prosvjećivanju naroda, pa spomenuo, kako bieli grad Zagreb slabo prosvjećuje seljake oko Zagreba, jer baš u zagrebačkoj okolici ima sela, koja su prava razbojnička gnjezda. Ta iz najbliže okolice Zagreba bio je poznati razbojnik Brezović, koji je prije više godina obješen.

Na ovo se je u »Hrvatskoj« osvrnuo jedan novinar, inače svećenik, rodom iz Dalmacije, koji se potpisao Š. Gosp. Š. liepo pripovieda, kako je to prije kojih 30 godina bilo tamo u selu Grohotama u Dalmaciji. Poznate su to stvari, kako na pr. nije trebalo ništa zatvarati, pa ni noću, kako se je samo jedanput dogodilo, da je nevjenčana djevojka rodila itd. Za sudove nisu znali. Medjusobna vjera bijaše neograničena. Prisega bijaše sveta. Pijanica nije bilo. A onda jauče, kako je danas: Zemlja troši na škole, ali uz škole mora graditi tamnice. Zločinstva se množe, da je strahota. »Činjenice dokazuju, da je narod najpošteniji ondje, gdje je odaljen od grada, gdje nema nikakvih »naprednih ili kulturnih institucija« osim crkve«. Pisac zna, da je neznanje izvor velike nevolje u narodu, ali zna i to, da je kultura nesreća za čovjeka i za narod, ako ne teži za tim, da oplemeni srce čovječje. »Kad se narodu otimlje vjera u Boga, strah od vječne kazni i nada u vječnu nagradu, onda se ubijaju jedini pravi temelji javnoga morala« (t. j. čestitoga, zdušnoga življenja). »Kultura sama nije nikad nikoga učinila poštenjakom, nego ga je još pokvarila«.

Čudimo se, uz put budi rečeno, što učeni inače pisac nije pazio upotrebljavajući nekoje rieči. Čini se naime, da je sasvim sve jedno »znanje« i »kultura«, pa kultura i civilizacija, koje doduše ne spominje, ali proti njoj piše. Ali pustimo to. Glavno je sama stvar. Pitanje je važno. Obće je mišljenje, da se s civilizacijom množe i zločinstva, pa je pitanje: Što dakle? Hoćemo li se, da sačuvamo narod od zločinstva, hoćemo li se zatvoriti pred školama, željeznicama, parobrodima, brzojavima, ajeroplanima? Ne bi li bolje bilo, da ne diramo u sela, koja su ostala u svojoj zabiti, a i sami da što više bježimo iz grada i njegove pokvarenosti?

G. Š., a i mnogi, koji o toj stvari razpravljaju, brane se

doduše da nisu proti znanju, proti prosvjeti — ali, — ali se iz njihova pisanja ipak vidi, neka ide do vraća, Bože prosti, i znanje i prosvjeta, samo da ostane staro poštenje i vjera, a poglavito pokornost i poslušnost Crkvi i njezinim poglavarima. Pa evo i ja sam, pišući u svoje vrieme o toj stvari, svršio jednom ovako, pri čem i danas ostajem: Bez znanja kako tako, ali bez poštenja bome baš nikako!

Ali uz ovakvo neodlučno mišljenje o širenju znanja i prosvjete ne ćemo nikoga oduševiti za znanje, prosvjetu i napredak, već ćemo vekom kolebati, vekom biti na po puta, vekom ni kuhani ni pečeni, štono rieč. I meni se sve čini, da je našem zaostajanju u svakom napredku krivo najviše ovo neodlučno držanje prema misli napredka i prosvjete, ova još uvijek budna sumnja i upravo strah pred napredkom i prosvjetom.

O toj stvari treba da budemo na čistu, a na čistu ćemo biti, mislim, ako stvar shvatimo ovako:

O tom, da za volju staromu poštenju i pobožnom vjerovanju pustimo naša sela u neznanju i da ih držimo daleko od svakoga novoga dobra i zla, što k nama dolazi — o tom ne može biti ni govora, pa je zato, gotovo bih rekao, ludo o tom i govoriti. A ludo je o tom govoriti ne možda zato, što se bez svega toga novoga zla i dobra ne bi moglo živjeti, ili što u tom novom zlu i dobru ipak ima više dobra, — nego je o tom ludo govoriti pače i misliti zato, što nije moguće; da se od svijeta ogradimo, a još je ludje misliti ili čak željeti, da ikoji narod ostane vekom onakav, kakav jest, pa bio ne znam kako pošten i pobožan. A da je to oboje ludo, ne treba, mislim, ni dokazivati.

Ako je pak jednom stalno, da se nijedan narod ne može od svijeta ograditi; ako je stalno, da se čovjek po naravi mora razvijati i bilo na koju stranu napredovati, — prestanimo jednom i misliti na to, da se od svijeta ogradimo i da razvoj i napredak osuđujemo i priečimo, nego nastojmo, da zlo, koje dolazi s napredkom, drugačije uklonimo ili barem uzmanjimo.

Medjutim prije nego što o tom kažemo rieč, dobro će biti spomenuti i ovo:

Kad se kaže, da je danas mnogo više zla, treba držati na umu, da je to možda i varka. Lako je reći, da u selu Grohotama prije 30 godina nije bilo nikakvoga zla, ali bi to trebalo i dokazati. Ta g. Š. sam kaže, da u Grohote nisu dolazili parobrodci, a još manje novine, brzojavi, i što ja znam. Pa tko je onda mogao

i doznati, imali u Grohotama kakvoga zla? A danas, neka se što dogodi u najzadnjem selu, za koji dan prodje to novinama cielega skoro svijeta. U mojem selu dogodilo se jedno ubojstvo za mojega djetinjstva i jedno opet pred koju godinu, dakle poslie trideset i više godina, a ipak je od onda u to selo došlo mnogo novovjekoga zla, čemu je najbolji dokaz već to, što je i u tom selu poznata seljačka stranka. A u Grohotama možda u ovih trideset godina ipak nije više nego opet jedna djevojka nevjenčana rodila diete. Pa kad to uzporedimo sa starim dobrim i pobožnim vremenima, zla ipak nije možda mnogo više.

Čini mi se dakle, da se varamo, kad mislimo, da je zla mnogo više. A čini se, da je zla više zato, što u jedan dan u jednim novinama čitamo po deset i petdeset zločina iz ciele Evrope! Dakako, da se onda čovjeku koža ježi od tolikih zločina — kad je u Grohotama i Trebarjevu bio u 30 godina po jedan zločin! Ali Grohota i Trebarjeva imamo mi jedno deset tisuća, a to je u 30 god. 10.000 zločina, ili na godinu 333 zločina, t. j. skoro svaki dan zločin! Ta to je bilo užasno, — je li g. Š.? A ipak se nije nitko zgražao nad zločinima dobrih i pobožnih Grohotana i Trebaraca, i to prosto stoga, što je malo tko za njihove zločine znao, a još manje su ih novine svietom raznašale.

Po svem tom ja se ne bi usudio za sigurno reći, da danas imade zla i zločina više. No kako bilo, svakako je krivo pripisivati zlo prosvjeti i znanju, a nada sve je krivo držati, da prosvjeta i znanje baš ide za tim, da bude više zla. I tu smo na krivom putu. Ali jedno svakako stoji, i to ovo: Danas ljudi lako dolaze medju tudji nepoznati svet, gdje čovjeka nitko ne pozna, pa ga nije stid ni pred kim, niti je komu stalo, kakav je tko. I to je ponajglavniji uzrok rdjavu životu i zločinima. Dok su ljudi u malom krugu, gdje jedan drugoga pozna, a vezani rodbinstvom, prijateljstvom, ljubavlju, — tu čovjek ne čini zla radi obraza svoga i tudjega. A toga nema u nestalnom novovjekom društvu, pa bi tu trebalo nešto učiniti: skupljati, upoznati medjusobno ljude, koji bi jedni na druge gledali, jedni se u druge ugledali, a svi imali jedno mišljenje o životu, jedan javni moral, štono rieč. Tu se izplati, tu je nužno poraditi. Bolest je novoga svijeta to, što svatko živi za sebe.

A g. Š. tuži se samo na to, da se narodu otima vjera. Znam, što je htio reći, ali mislim, nije promislio. On će znati bolje od nas svakoga, kakvih je i koliko zločina bilo u doba i medju

ljudima, koji su vjerovali, dičili se vjerovanjem, svoje vjerovanje pokazivali svijetu u sjajnim procesijama, dapače druge radi nevjerovanja žive spaljivali na lomačama...

Ali ne rekoh time, da vjera ne čuva od zla. Čuva. Ali i o tom bi se dalo još govoriti, pa možda i hoćemo.

(»Dom«, God. 1912., Br. 18.)

Seljaku ništa više ne treba!

Čitamo pod ovim naslovom u zagrebačkoj »Hrvatskoj«, da je kazališna uprava u Zagrebu pozvala okolišno seljačstvo na besplatnu predstavu i da se je seljačstvo brojno odazvalo pozivu. Tko je samo mogao doći do »cedule«, zauzeo je mjesto u naslonjaču, na triemu i po sobicama. A onda »Hrvatska« piše, među ostalim dalje: Mnoge zagrebačke domaćice jučer nisu dobile oprano rublje, niti su mogle dati zamazano na čišćenje, jer su šestinke sa šestinčanima pohrlile u kazalište. Koja je svrha vodila našu kazališnu upravu, da dade jednu besplatnu predstavu okolišnom seljačstvu, ne znamo za stalno, ali možemo nagadjati. Jedna je svrha mogla biti, da seljaka u neku ruku naobrazi, a druga je svrha mogla biti ta, da u seljaku pobudi želju za kazalištem, za tim njemu do sada nepoznatim užitkom. Mi držimo, piše dalje »Hrv.« da se jednom kazališnom predstavom ne može postignuti takva svrha. Što je seljak mogao naučiti iz predstave »Hasanaginice«? »Hasanaginica« je čisto književna radnja, umjetničkog narodnog obilježja, iz koje se seljak nema što naučiti. Pa se je vidjelo, da se seljaci smiju, gdje je bio prizor najpotresniji. Za seljaka može biti »Put oko zemlje«, »Graničar«, pa onda poučni sastavci iz života ili poviesti naroda hrvatskoga. Ali čisto umjetničke produkcije nisu za seljačstvo. Nu cijenimo, da bi bila velika nesreća za seljačstvo, kad bi priviklo pohađanju kazališta, kad bi uživalo gledajući griješno ljubakanje, prevare, brakolomstvo, ubijstvo... Dosta toga vidi, čuje i čita po novinama. Tko hoće da seljaka podigne kulturno, taj mora u njemu njegovati ljubav za rad i za štednju. Seljak, koji ljubi rad i štednju, u nedjeljne dane će otići u crkvu, a ne u krčmu, slušati će rieč svojeg župnika, kod kuće će čitati...

Seljakinju pak treba naučiti redu u kućanstvu. Seljakinje u najvećoj gradskoj blizini ne znadu za kućnu čistoću, ne znadu za red u kući, u dvorištu, na vrtu. Ne znadu prirediti ručak, zakrpati odielo, nasaditi i polijati bašću, ali znadu u krčmi sa muškarcima pjevati i piti, natezati se do kasne noći. Seljačstvo oko Zagreba ima prigodu, da svoje gospodarstvo uredi i podigne. Sve može dobro unovčiti u gradu. Imade ih veoma malo, koji nemaju više od 1 rali posjeda, pa živu dobro, imadu novaca u štedioni. A oni, koji imadu 5 do 10 rali, prezaduženi su. Ovi se igraju gospona, ne mare za rad, a štednju preziru, žene se samo cifraju i troše.

»Ne stvarajte novih potreba za seljačstvo, jer je njegova propast gotova!« — završuje »Hrvatska«.

Ovim se člančićem dira u stotinu važnih pitanja. U njemu se eto priznaje, da književno i kazališno djelo »Hasanaginica« (od pisca Ogrizovića), koje su sve naše novine do neba dizale, — ne vriedi za seljaka ništa, te seljak iz njega ne samo da nema što naučiti, nego ne može u njemu ni uživati, kad mu se ne dopada. Sad je pitanje: A zašto se onda takova djela toliko hvale? Za koga vriede, ako ne vriede za narod, za seljački narod?! I je li onda pisac toga djela zaslužio, da zdrav zdravcat uživa, kako čujemo, penziju i još plaću od kazališta — samo da se može bez brige i dalje baviti književnošću i pisati djela, koja — za narod ništa ne vriede?

Da, ovako treba pitati i dalje, na pr.: Ako se u kazalištu pokazuje griješno ljubakanje, prevare, ubijstva — zašto se onda na trošak celoga naroda daje tomu kazalištu podpora iz domaćega državnoga proračuna, i to kakvih osamdeset do sto tisuća?

Ovako treba pitati i na pitanje odgovoriti, — ili u ovu stvar ne dirati. Jer ako velika većina naroda nema smisla za te stvari, i ako je sve to narodu i na štetu, a ne na korist, — tko će pametan i pravedan kazati, da je narod dužan od svoje sirotinje pomagati uzdržavanje takvoga kazališta, književnosti, umjetnosti?

Tu nije dosta, — ako se u to već dira — kazati: A, pa tako je po celom svijetu! Cijeli prosviećeni svijet cieni i goji umjetnost, koju razumije i u kojoj uživa samo nekolicina, ali dakako da cijela država i cijeli narod mora nositi troškove za taj užitak. Bez toga ne bismo bili prosviećen, kulturni narod.

— »Jok! Džaba vam i vaša kultura, ali ja za to ne dam, pa ako ne moram, bome i ne ću dati! Plaćajte si vi svoje kome-dije samil« Tako bi odgovorile stotine, da ih tko pita.

A ako tko na to odgovori, da bi ludo bilo o tom pitati neuke seljake, — e onda, ljudi, onda — onda priznajmo, da je sasvim u redu, što naroda ne pitaju ni za druge velike stvari, koje se tiču njegova žepa, života, obstanaka...

Pitanje je, kako se vidi, vrlo važno. Pita se naime, kako imamo prosudjivati sve to, što se kod nas radi i na što se troši: Je li to za narod? Pa kad je eto spomenuto, kako su se seljaci u kazalištu smijali onomu, što je najpotresnije, t. j. gospodi najljepše, — mogli bismo načiniti probu, pak koju stotinu seljaka dovesti i u sabor, pa da vidite i opet smieha kod najpotresnijih i najsvečanijih prizora... Toga je smieha već i bilo, samo malo. Ne bi li i tu bilo dobro uzeti seljačko, narodno mjerilo?

Ali čini se, da pisac u »Hrvatskoj« ne ide za tim, da se uzme seljačko mjerilo. On kao da bi se nekako još primirio, kad bi se u kazalištu pokazivale »čisto književne radnje umjetničkoga i narodnoga karaktera«, — premda narod iz njih ne može ništa naučiti, samo neka to ne gledaju seljaci, pa do biesa i griešno ljubakanje, i prevare, i ubijstva, neka se pokazuju, — samo neka to ne gledaju seljaci (ali neka ipak dopri-našaju za kazalište). Seljaci neka rade i štede, neka ne pijan-čaju, seljanke neka se ne cifraju i ne natežu po krčmama do kasne noći. Seljanke ne znadu vrta »nasaditi« (kokoš se nasa-djuje na jaja, Bog te ne ubio, a u vrtu se samo sadi i zasadjuje), ne znadu ni odiela zakrpati...

O, puška ga božja ne ubila, čujete li što melje? Ali neka mu bude, ne zna što piše.

Važnije je ovo: Kaže i zapovieda: »Ne stvarajte novih po-treba za seljačstvo, jer je njegova propast gotova.«

A što je ovo, za Boga? Ne stvarajte novih potreba za seljačstvo?

Dok svaki dan, rekao bi, svaki čas nastaju nove potrebe, za sve druge staleže, eto nama pod nosom: ugladčane i pogla-djene i ulaštene ulice, kanali, koji stoje milijune, tramvaj, uzpi-njače, plinska i električna razsvjeta, perivoji i šetališta, tele-foni, kinematografi, kupelji, koncerti, sjajne kafane, pače — da ne dosadimo — pišališta za stotine tisuća, — dotle se pro-

povieda i zapovieda: Nikakovih novih potreba za seljačstvo, — seljaku ne treba ništa više!

Ne, čovjek ne bi vjerovao, da je to tko napisao i smio napisati, danas u dvadesetom stoljeću! I ja vas uvjeravam, da se to ne bi moglo i ne bi smjelo napisati nigdje u Evropi, pače nigdje na svijetu, za nijedan stalež, da mu naime ne treba stva-rati nikakvih novih potreba, da mu ne treba ništa više. I ko-liko mi je god mrzka rieč, da je nešto moguće samo u Hrvatskoj, — ovo je doista moguće samo u Hrvatskoj. A vriedno je za-bilježiti, da je to moguće i dopušteno samo u papirnoj »Hrvat-skoj«. Hrvatska i papirna »Hrvatska« postat će zbilja ruglo svijetu...

Ali uzpregnimo ljetinu, pa primislimo mirno.

Sva inteligencija u Hrvatskoj ima baš o seljačtvu čudno mišljenje, kakvo ga nema, što mi znamo, nigdje na svijetu. Kakvo je to mišljenje, to se vidi iz ovoga pisanja u »Hrvatskoj«. Po tom mišljenju slobodno je zakratiti seljaku ono, što je svim drugim staležima ne samo dopušteno, nego se i podupire, i to na državni trošak. »Njemu to ne treba. On nije za to spo-soban, seljak. Seljak nije zrio — i ne dao Bog, da dozrije za sve to!« A dakako, sve se to uzkraćuje — iz brige i ljubavi za našega seljaka.

A dakako, da je onda sasvim naravski sve ono, što i kako kod nas jest i što se događa i radi.

(»Doma«, God. 1912. Br. 19.)

Seljačstvo i trgovački, obrtnički i radnički propisi.

Kako je seljaku od dana u dan sve to teže živjeti u da-našnje vrieme i kako razne gospodarstvene odredbe i propisi ni malo ne gledaju na seljačke potrebe i dosadašnje običaje, vidi se najbolje po tom, što se seljacima ne dopušta, da izra-djuju na pr. potrebno seljačko orudje i posudje, nego ih odmah zovu, da si nabave »obrtnicu« t. j. da se kod oblasti prijave i dadu upisati kao obrtnici! A od kad ima seljaka, zna se, da

seljak nema uvijek posla na polju i livadi, pa da u to slobodno vrijeme napravi kakvu preslicu, grablje, ili roglje, kakvu vjetricu, stolac, postelj, a možda i kakvu škrinju. Hajde de, dok pravi grablje i preslice! Ali kad napravi vedricu, ili škrinju, ili, Bože oslobodi, ormar, — eto prijave, eto globe! Nadje se kakav izučeni majstor, koji se je u selu ili gdje u bližem gradiću namjestio, i već se tuži, da mu seljak otima kruh, a ne plaća poreza! Ali ne smetaju mnogo ni majstori, nego se tko kod oblasti ili poglavarstva sam sjeti, pak pozove nepozvanoga majstora-seljaka na preslušanje. Koliko je seljaka imalo radi toga već odgovaranja, trčkanja i globe!

Ali to nije dosta. Svaki seljak zna, kako se na selu obavlja kakva gradnja. Kad seljak hoće da popravi na pr. štalu, ili kuću, ili da baš sagradi novu kuću, uzme gdje koji vještije ljude (palire), ili seljake poljodjelce, za plaću, da mu to naprave, a gdje koji se sam primi posla, a dva tri susjeda pozove samo u pomoć. Pak znate li, što se već dogodilo radi toga? Dobije takav seljak poziv od oblasti, da ima za te pomagače platiti — okružnu blagajnu, za koju on nije čuo u svom životu, pa niti ne zna, šta je to. A to je, ta okružna blagajna, to je kasa, iz koje se plaćaju bolnički troškovi za radnike, kada obole, a doprinajaju u tu blagajnu i poslodavci i radnici.

A sad evo treće.

Županija varaždinska primila je ovih dana prijedlog, da se seljacima zabrani preкупљивanje blaga, t. j. da oni, koji hoće da se time bave, moraju imati obrtnu izkaznicu. No prije nego se je ovo pitanje riješilo, upitane su oblasti i obč. poglavarstva, trg. obrtničke komore itd. Tako je i u zadnjoj sjednici zagrebačke trgovačko-obrtničke komore zaključeno na prijedlog varaždinske županije, da se za cielu domovinu izda u tom smislu naredba. Protivio se prijedlogu viećnik Hrustić, ali uzalud.

Na nekidanjoj pak glavnoj skupštini »Gospodarskoga društva« bilo je na sreću protivno. Od strane »Gospodarskoga društva kao zadruga« u Bjelovaru došao je prijedlog, da se proti zaključku županije varaždinske protestuje i zamoli vlada, da ga obustavi. Taj je prijedlog skupština gospodarskog društva jednoglasno i primila, a izjavio se za nj i tajnik slavonskog gospodarskog društva g. Ilić. Društveni predsjednik Miroslav grof Kulmer osvrnuo se tom zgodom malo obširnije na ovaj prijedlog veleći, da je nepravedan i nečovječan. Neki seljaci,

reče g. grof, kupuju blago i poslie ga preprodaju, te od toga žive. A događa se to većinom u Zagorju, u tom našem najsiromašnijem kraju, gdje se ljudi i onako jedva promeću i žive. Pa sada da im se time oduzme i ta privreda! Nipošto ne stoji, da se tim preкупљивanjem blaga bave ljudi, koji su svoje seljačko zanimanje bacili. Naprotiv je to većinom sirotinja, koja ništa nema. Mnogi od njih proslužio je koju godinu u Zagrebu, zaštedio si koji novčić i time se dao na »trgovinu«. Kupio je par rubaca, pantleka i drugih sitnarija, te zaredao od sela do sela, i to zamjenjivao za jaja. Od trgovine jajima prešao je na trgovinu pilićima, a od ove trgovine tek na kupovanje rogatoga blaga i svinja. I što ovi ljudi mogu da kupe? Jedan, dva komada, pa to na sljedećem sajmu ili možda još i na tom prodadu te zasluže krunu dvie, od čega životare. Često puta su, kad je lošije vrijeme, ili kad je više sajmova, oni jedini kupci, jer se u Zagorje i onako slabo zaletavaju veći kupci. Samoj stvari slabo bi se time pomoglo, a njima bi se škodilo.

Skupština se je složila s ovim razlaganjem, a izjavio se za isto shvaćanje i prisutni izaslanik kr. zem. vlade.

Na ovo dodaje zagrebački »Obzor« od utorka: Izložili smo nepristrano i jedno i drugo mišljenje. Što se nas tiče, mi smo svakako skloniji ovomu potonjemu razlaganju (t. j. razlaganju grofa Kulmera) to više, što su nam poznati povodi, s kojih je u varaždinskoj županiji do ovakvog prijedloga došlo. Čitava hajka, što se digla na te prekupce, nije došla iz krugova samih interesenata seljaka, kojima je svaka utakmica u kupnji za njihovo blago dobro došla i baš radi toga postizavaju za svoje blago pristojne ciene, dok bi inače bili prepušteni na milost i nemilost jednog jedinog kupca mesara. Ni mesari se ne tuže na prekupce, jer je njima svejedno: kupe li skuplje blago, skuplje prodaju meso. Tužba dolazi od selske inteligencije, koja je došla u sukob sa nekim tim prekupcima. Ne znamo, što će vlada, ali držimo, da će odlučiti većina. Kako i izvješće trg.-obrt. komore priznaje, občine, u kojima su u većini seljaci, izjavile su se proti ove zabrane, a seljačka su zastupstva u većini.

Stvar je s druge strane škakljiva, jer uvede li se zakonom ili naredbom, da seljaci ne smiju kupovati i prodavati blaga, nametnut će se seljačtvu jedan novi jaram. Jer tko može udariti pravu i pravednu granicu, gdje prestaje kupovanje blaga,

a počinje preкупљивanje? Seljaka i bez toga možda i previše natežu raznim često i suvišnim procedurama, pak mu se sada hoće da nametne opet jedna suvišna stvar. Što će biti, kad seljak, što se često događa, danas jedno blažće kupi, a sutra ga već mora prodati, bilo iz nužde, bilo što je nezadovoljan sa kupom? Time se otvara polje prijavljivanju i osvećivanju, jer tako se može naći čovjek, koji je u zavadi sa dotičnikom, i prijaviti će ga, da se bavi preкупљivanjem blaga. A u takvom je slučaju teško biti sudcem. Pa napokon, zar će se stvar time šta popraviti, ako ti seljaci preкупci budu morali imati izkaznicu? Oni će si ju nabaviti, pak i dalje vršiti svoj posao, a na stvari će ostati isto.

Eto, hvala Bogu, da se je sve po malo počelo okretati na seljačku stranu. Na čast služi g. grofu Kulmeru i gospodarskom društvu, što je u ovoj stvari stalo na seljačku stranu, a to znači ovaj put, da je stalo i na pravednu stranu. Vriedno je posebice zabilježiti i to, što velike, raširene i ugledne novine, kao što je »Obzor«, pristaju u ovoj stvari uz seljačstvo. To treba po svoj prilici zahvaliti gospodarskom izjavitelju tih novina, koji je već i u drugim pitanjima, koja se tiču seljačstva, na seljačkoj strani. No dakako, da je za ovaj preokret najviše zasluga samoga seljačstva, koje se počelo organizovati za svoje seljačke interese, pa se je jakost seljačkih organizacija kod nas već prilično osjetila.

I tako bi se seljačstvo moglo nadati, da bi ipak s vremenom mogle prestati one nesnosne naredbe, propisi i postupak, koje seljaka na silu trpaju pod istu mjeru, koja vriedi za gradske ljude sasvim drugoga staleža. Kako se na pr. može od seljaka, koji ostaje seljak i živi od poljodjelstva, — kako se može od njega zahtijevati, da si nabavi obrtnu izkaznicu, a to samo zato, što u godini, kad mu posao dopušta, napravi susjedu kakvu vjedricu ili lies za mrtvaca? Kakvoća smisla ima, da seljaci, koji nikad ne će ni vidjeti bolnice plaćaju za okružnu blagajnu? Ta ako seljak oboli, on će se liečiti kod kuće, a ako i podje u bolnicu, platit će sam, ili će občina za njega platiti.

Zato seljačstvo ima nastojati, da ovo shvaćanje nadvlada, pa da seljak bude i ostane seljak i da se za seljaka stvore posebni propisi, ako ih već treba, a ne da seljaka trpaju pod propise, koji su stvoreni za gradske ljude, obrtnike, trgovce i radnike. Razumije se dakako, da ti propisi, koji se imadu stvo-

riti posebice za seljake, ne smiju biti zato posebni, da budu seljaku još nesnosniji, nego što su trgovcu, obrtniku i radniku njihovi propisi, nego naprotiv treba za seljačstvo stvoriti posebne zakone i propise u tu svrhu, da seljaku bude lakše, t. j. da ti zakoni i propisi budu primjereni seljačkomu životu. A da to u istinu i bude, nužno je, da kod stvaranja takvih zakona i propisa imade rječ i seljačstvo — baš tako, kako i trgovci i obrtnici i radnici, imadu rječ u stvarima, koje se tiču njihova staleža.

(»Dom«, God. 1912. Br. 19.)

Otac francezke revolucije.

Dne 28. lipnja o. g. navršilo se 200 godina, što se rodio Žan Žak Ruso (piše Jean Jacques Rousseau, t. j. Ivan Jakov R.), koji se može punim pravom nazvati ocem francezke revolucije. Otac mu je bio urar u švicarskom gradu Genfu, a mati mu je umrla, čim se rodio. U školu nije išao, nego ga je otac dao u zanat, ali momak nije imao mira, pa je pošao po svietu, te je bio i sluga. Vrlo mnogo je čitao, a uz to se bavio glazbom (muzikom). S putovanja bi se vraćao k nekoj gospodji u domovini, s kojom je i živio, kao poslie i s nekom sasvim neukom Terezijom, koja nije znala ni imena mjeseci, a nije poznala ni novaca, i s kojom se je istom poslie 25 god. vjenčao. Petero svoje djece dao je u nahodište (t. j. u kuću za djecu bez roditelja). Pošto je uzalud kušao da se prehrani kao pisar i učitelj sviranja, vratio se opet k onoj gospodji i probavio kod nje bezbrižno osam godina. U to je vrijeme čitao i študirao, tako te je za kojih 10 godina mogao napisati »razpravu o znanosti i umjetnosti«. Tu je razpravu odobrilo i nagradilo učeno društvo (akademija) u Dižonu u Francezkoj i po tom je djelu Ruso došao na glas. Poslie je napisao mnogo toga, no najviše je na glasu njegovo djelo pod naslovom »Društveni ugovor ili temelji političkoga prava« i »Emil ili o odgoju«. Ovo su mu tri glavna djela, po kojima je postao vodja naprednoga svieta prije 150 godina. U prvom djelu dokazuje, da kultura! A razlikuju se u ovom: Ruso propovieda, da se čovjek drugom dokazuje, da se čovjek radja slobodan, pa da slobode

ne gubi ni u državi, naprotiv, da je volja naroda jedini zakon; u trećem djelu, u Emilu, razlaže, kako djeci treba dati slobodu i čuvati ju od društva, koje djecu zlim primjerom kvari, zato diete treba prepustiti samo sebi, neka se razvija po naravi. — Umro je 2. srpnja 1778.

Kako je već spomenuto, Žan Žak Ruso postao je vodja naprednih ljudi svojega vremena i još stotinu godina iza sebe, a može se reći i do danas. Glasoviti njemački pjesnik i mislilac Gete (Goethe), koji je umro 50 god. poslije Rusoa, rekao je za njegovo djelo »Emil«, da je to naravno evanđelje; a njegov »društveni ugovor« bio je zbilja evanđelje vodjama francuske revolucije prije 120 godina. A i danas, prigodom 200 godišnjice njegova rođenja, slavi ga cijeli svijet. Protivnici su Rusoovim naukama svi pristaše kršćanstva, osobito katoličko svećenstvo, koje ga žestoko pobija, osobito njegovu nauku o odgoju djece.

Kako mi ne možemo čitavu nauku Rusoovu tako točno i podpuno razložiti, da bi ju naši čitaoci mogli prosuditi, tako ne možemo ni reći, imadu li u svem pravo pristaše, ili protivnici njegovi. Ne možemo ipak, a da ne upozorimo na ovo, što je vrlo zanimljivo:

Najljuciji protivnici Rusoovi slažu se s njim u jednoj velikoj stvari, naime: I Ruso i njegovi protivnici dokazuju, da kultura kvari čovjeka. I on i oni propovijedaju: dalje od kulture, dolje kultura! A razlikuju se u ovom: Ruso propovijeda, da se čovjek od kulture ima vratiti k naravi (prirodi), a njegovi protivnici propovijedaju, da se ima vratiti k vjeri (kršćanskoj).

A da se malo bolje pogleda, našlo bi se još toga, u čem se Ruso slaže sa svojim protivnicima, tako da bi se moglo kazati, da nije baš ni tako crn, kako hoće jedni, ni tako svijetao, kako hoće drugi.

Što se posebice tiče svjetlosti, mnogo se prigovara Rusoovu življenju (a uz to se može spomenuti, da je bio kalvin, pa prešao na katoličku vjeru, pa opet postao kalvin). Ali ne treba zaboraviti, da se je Ruso izповјedio celomu svijetu (napisao je glasovite »Izpovjedi« ili »Konfesijone«), te sam sebe gadno, štono rieč, omolovao.

(»Dom«, God. 1912. Br. 19.)

Silna šteta od leda (tuče). Više milijuna štete!

Četvrtak 4. srpnja po podne bio je crni dan za velik dio domovine, jer je led (tuča) uništio prirod čitavih krajeva i načinio štete na milijune.

Do sada su došli crni glasi o toj velikoj narodnoj nesreći: iz Broda, Požege, Lipika, Daruvara, Popovače i Dubice.

Iz Požege pišu: Dok smo prigodom povodnja od 30. lipnja prošli bez oveće štete, zadesio je naš grad i okolinu nemio elementarni udarac dne 4. srpnja. Već je nekoliko dana vladala nesnosna sparina, pa se moglo slutiti, da se ne će dobro svršiti. I na žalost, u četvrtak oko 4 sata po podne, vukao se od sjeverozapada silan oblak, koji je nad njima sasuo obilnu krupnu, mjestimice kao orah tuču, koja je padala nekih pet časova s kišom i toliko, da se gdje gdje kao snieg bjelasala i do pod večer uzdržala. Voda je letjela ulicama kao potok noseći s brda piesak i kamenje. Kad se je nevieme smirilo, bilo je vidjeti, kako su prozori na mnogim kućama polupani, a po vrtovima, poljima i vinogradima mjestimice sve uništeno. Osobito su štetu pretrpjela neka vlastelinstva sada baš pred žetvom, koja im je obećavala najljepši rod. Srećom, da ih je većina usjeve osigurala, što seljaci nisu učinili. Po vinogradima je na mjestima ostala loza gola, pa će i nju trebati njegovati (štrcajući i sumporeći), tko želi imati naredne godine kakvu berbu.

Kako doznajemo, jednaku je sudbinu u utorak i u četvrtak (dne 4. o. mj.) pretrpio grad Brod s okolinom.

Iz Oriovca dolazi glas: Dne 4. u 5 sati po podne nadvili su se nad Oriovcem i okolicom crni oblaci, koji su za čas prosuli takovu tuču, da ju ovdje svijet ne pamti. Svi vinogradi, sve žito i kukuruz sasvim je uništeno. Za dva dana trebala je odpočeti žetva, a sad je uništeno sve, da narod upravo očajava. Led je bio velik kao purja jaja i padao suh izprva, a kasnije s kišom. Šteta je ogromna, pa je zabrinutost, što će narod, da se prehrani. Čujemo, da je i cijela okolica isto tako potučena, a u Drenovcu ostali su ljudi bez krova, jer je tuča sav criep polupala. U Brodu n. S. padao je u isto vrijeme led kao naranče, dapače 27 deka komad težak. I obćine Stupnik i Sibirj posve su potučene. Iz

Sibinja pišu dne 5. o. mj.: Jučer dne 4. srpnja u 4 sata po podne padala je pol sata tuča kao kokošja jaja debela i uništila sve usjeve i sav prirod te sve u zemlju zatukla skoro u celom brodom kotaru.

Iz Lipika, Daruvara, Popovače, i Dubice nema do sada potanjih vesti.

Uz ove vesti čitamo u novinama po više-puta obični dotak, da bi se »nešto« moralo učiniti, — a kad se već kaže — samo da se kaže — »nešto«, to znači, da se ne će ništa učiniti.

A mi ne kažemo, da bi se moralo »nešto« učiniti, nego se mora ovo učiniti:

Svi oštećenici svake občine, a tih u svakoj ima na tisuće, neka ne čekaju, dok se tko drugi za njih makne, već neka se odmah prijave kot. oblasti, da žele skupštinu ili sastanak u svrhu, da si nadju pomoć u ovoj nesreći. Na sastanku kad im ga oblast dozvoli, neka najprije odrede, tko će učiniti potrebne korake za podpuni odpis poreza (ako to sama občinska poglavarstva ne učine). A za tim neka zaključe, da se svi zajedno obrate na vladu predstavkom za pomoć, koja bi im se imala dati, ako ne drugačije i izdašnije, a to svakako da se svakomu oštećeniku dade toliki bezkamatni zajam, koliko vriedi uništen prirod, a taj zajam ima odplatiti najmanje u pet dobrih godina.

Valjda re će i sada biti kao uvijek da samo za seljaka »nema novaca«.

(»Dom«, God. 1912. Br. 20.)

»Penzija« za seljake poljodjelce.

Kako je poznato, državni i občinski službenici (činovnici) po celom civilizovanom svijetu (osim u Americi) imaju penziju, t. j. dobivaju plaću i onda, kad već ne služe. I ne samo to, nego i njihove žene imaju poslije njihove smrti penziju, a djeca imaju pripomoć za odgajanje sve dok ponarastu, pa ne samo službenici, nego se u najnovije vrierne u raznim državama, osobito gdje su radnici organizovani, živo nastoji, da se i radnicima osigura penzija za stare dane ili za slučaj, kad postanu nesposobni za posao, pa je to već u više država i učinjeno.

»A tko će seljaku dati penziju?«

Ovako pita mnogi i mnogi seljak, kad čuje razgovor o tim penzijama, a ima i podpuno pravo. Kako ne bi, kad je državnomu i občinskomu službeniku osigurana ne samo plaća, dok služi, te ju mora dobiti i mora mu biti, makar sav prirod potukla tuča, uništila suša, ili odniela voda — činovniku-službeniku mora biti, pa makar seljaku išla i krava iz štale i kukuruz s tavana — ne samo dakle, da mu mora biti plaća, nego mu mora biti i penzija, tako da može mirno spavati i bez brige, i bez straha stare dane očekivati. Ta — to je tek život, kad sigurno živiš, kad nisi u strahu od proljeća do jeseni, hoće li i kako će uroditi i hoće li, što se pokaže, ostati cielo. To je život, kad te ne mori briga, što će ti djeca, ako te Bog makar sutra uzme. To znači živjeti kao čovjek, to znači dati čovjeku potrebni mir u duši, bez kojega nema ni pravoga zdravlja ni prave pameti. Ta koliko zlovolje, srditosti i zdvojnosti donáša čovjeku briga za svagdašnji kruh i za stare dane! Koliko u takvim časovima nastane svadje sa ženom, s djecom, s rodbinom, sa susjedima! Kako može čovjek misliti, da si poljepša i bolje uredi život, kad jedva živi od dana u dan? Kako može nastojati, da se uljudi, prosvietli i naobrazi, kad mu je celi život na vratu briga: A što će biti na godinu, što će biti pod stare dane? Lako je onda govoriti, kako je seljak nečist, kako je surov, kako je neprosviećen, kako ne mari za napredak i prosvjetu, — lako je to govoriti onima, koji nemaju druge brige, nego nastojati, da im bude bolje, ljepše, ugodnije i da mogu što više uživati.

Lako je u jednu rieč onima, koji imaju ne samo stalnu plaću, nego i penziju.

A hoće li kada doći do toga, da i seljak-poljodjelac dobije penziju?

Mislio bi čovjek, da je ovakvo pitanje nerazumno, jer tko će seljaku dati penziju? Gospoda bome ne će mu je dati od svojega, kad većinom ništa svojega i nemaju, nego sve dobivaju od naroda (države). A ako bi seljaci sami sebi, t. j. jedni drugima davali penziju, — tim nije ništa pomoženo, jer je to kao što i ono, kad iz jednoga žepa metneš u drugi.

Ali nije tako. Treba naime držati na umu dvoje, i to: prvo, da nikad nije svim ljudima jednako zlo, i drugo: da svaki čovjek ne zna, ili nema prilike razborito gospodariti.

Držeći ovo dvoje na pameti, lako ćemo se uvjeriti, da bi ljudima bilo u koječem bolje, prvo, kad bi oni, koji i dok imaju,

pomagali onima, koji nemaju i kad ne mogu; drugo, kad bi svaki čovjek razborito štedio, čuvao i spremao sve, što steče, tako da mu ni najmanji suvišak ne bi prošao po zlu. Pa ljudi tako i rade od vajkada, a novo vrijeme, kad su veće i različnije potrebe, — novo vrijeme stvara samo nove zgodnije i sigurnije načine za ovu istu stvar, koju ljudi drže nužnom od starine. Temeljna je ipak u novo vrijeme razlika u toj stvari ova: U staro vrijeme, kad bi ljudi došli u ruždu, ili drugoga vidjeli u nuždi, nisu znali drugo, nego moliti ili dieliti milostinju. Zato su se već dosta davno osnivala društva »milosrdne« braće i »milosrdnih« sestara, gradile ubožnice i nemoćnice, itd., u koje su ljude s početka primali iz milosti, a poslie, kad nije bilo kud kamo, primali su gradovi i občine svoje ljude, hoćeš ne ćeš, ali ipak još uvijek kao milost.

U novo vrijeme to je drugačije. Od milosti i dobroga srca ne očekuje se mnogo, ili se ne očekuje niš'a, nego se nastoji, da svatko dobije pravo na uzdržavanje u bolesti, nesreći i starosti. Ali da to pravo dobije treba da razborito postupa s onim, što ima i dok ima, t. j. da on dok može, daje drugima, koji već ne mogu. Tako su nastala već podavno bezbrojna osiguravajuća društva sa silnim kapitalom, velikim i plodonosnim djelovanjem.

Uspjeh i djelovanje osiguravajućih društava bilo je toliko i takovo, da su se sve to više počeli javljati glasovi i zahtjevi, da bi se svatko morao osigurati i da bi osiguranje imala uzeti država. A dva su poglavita razloga za ovaj zahtjev. Prvi je razlog to, što potreba osiguranja postaje sve to veća radi toga, što uz razvitu trgovinu, promet i industriju ima sve to više ljudi, koji nemaju posjeda, te jedno vrijeme dobro živu, ali lako izgube sve, pa i život, a onda njihova obitelj, naučna na udoban život, strada. Zato je nužno, da ljudi, dok im posao dobro ide, i dok imaju zaslužbe, plaćaju za onaj slučaj kad nastradaju, i to neka im se ne prepusti na volju, već neka ih država primora. A sasvim je naravski, da država ako već primorava ljude, da se osiguraju, ne će ih tjerati k osiguravajućim društvima, nego će sama pobirati i izplaćivati osigurninu. Drugi je razlog, što se sve to više traži obće državno osiguranje, to, što bi osiguranje bilo sasvim jeftino, kad bi svatko bio osiguran. Treći je napokon razlog to, što nekoja osiguravajuća društva imaju veliki dobitak, pa bi bilo bolje, da taj dobitak ide na korist svima, koji su osigurani.

I tako je ova stvar dozrela i u Ugarskoj, pa je ugarski sabor

prošloga proljeća stvorio zakon (zakonski članak VII. god. 1912.) kojim se na ovaj način osigurava i seljacima »penzija«. Zakon vrijedi od 1. ožujka 1912. Po tom zakonu može se (ali ne mora) osigurati svaki seljak-poljodjelac, bio posjednik ili radnik, gospodar ili sluga, i to tako, da plati 1 K upisnine i 10 (deset) K svake godine članarine. Čim tko postane nesposoban za rad, ili čim navrší 65 godina, dobiva »penziju« i to šest puta toliko Kruna na godinu, koliko je godina plaćao članarinu, dakle poslie 10 godina 60 K, poslie 12 godina 72 K itd. »Penzija« ne može biti veća od 240 K. Ako član umre, a još nije 10 godina plaćao, dobivaju njegovi polovicu svega, što je uplatio, a ako ima dječé, dobivaju djeca već iza dvie godine najmanje 100 K, a ako nema ni žene ni djece, dobivaju njegovi 50 K za sprovod. Ako oboli, pa ne može raditi, dobiva 70 dana po 1 K na dan, a ako nesrećom ostane kljast ili sasvim nesposoban za posao dobiva potpun »penziju« (240 K). Ako se unesreći i umre, dobiva obitelj 400 K, s troje djece 500 K, s četvero 600 K, s petero 700 K, sa šestero i više 800 K, a bez žene i djece 100 K za ukop. Zakon ovaj vrijedi dakako samo za Ugarsku (a ne i za Hrvatsku).

Kako se vidi, ovo jest nešto, ali nije mnogo. Osobito nije to nikakva »penzija«, nego obično osiguranje, s tom razlikom, što je zbilja sigurno, jer za to jamči država. Glavni je nedostatak ovoga zakona to, što ne obvezuje svakoga, da se osigura, nego to prepušta na dobru volju.

No mi i nismo za to, da se seljacima daje ili osigura penzija. Mi smo za to, da država svakomu seljaku-poljodjelcu bez razlike daje odštetu za svaku takozvanu elementarnu nesreću (od tuče, vode, itd.) i pripomoć u slabim godinama.

Za nesreće, koje mogu stići pojedinca, neka se uvede obvezno osiguranje za najobičnije i najosjetljivije nesreće (proti požaru, pošasti kod blaga, bolesti i nesreći kod ljudi i t. d.) dakle proti nesrećama, koje se pažnjom i nastojanjem mogu koliko toliko umanjiti (ali nemarom i hotimice i prouzročiti). Za tim neka se stvori zakon za uzdržavanje siročadi, staraca i neizlječivih bolesnika. I to bi bilo dosta, kad bi se uz to stvorili zgodniji zakoni za očuvanje i obranu seljačkoga posjeda i promienili neki upravni zakoni, a stvorio novi zakon o pravu djece na seljačkom posjedu.

No o svem tom trebalo bi posebice progovoriti. Za danas kažemo samo ovo: Dati seljačkomu narodu njegovo pravo, slo-

bod u i prosvjetu, omogućiti mu napredak — to znači osiguravati mu najljepšu penziju.

(»Doma«, God. 1912. Br. 20.)

Robstvo u Americi.

Je li moguće? U Americi, pa — robstvo! Ta Amerika je naj-slobodnija zemlja na svijetu! Našim se ljudima čini, kad u Americi dodje, da tamo i nema žandara ili kakve oblasti ili poglavarstva, — pa da bi tamo bilo robstvo!

Jest, danas u Americi nema robstva. Ali nije tomu davno, kako ćemo za čas čuti, što je u Americi robstvo, cvalo i malone veliku tu državu uništilo. A dobro je o toj stvari kazati koju baš sada zato, što je upravo robstvo, tako rekući, vodilo glavne dvie stranke u američkom javnom životu, naime stranku demokratsku i republikansku, koje se i danas bore za vladu.

Ali prije nego što o tom kažemo koju, dobro će biti, da kažemo dvie tri riječi o samom robstvu.

Rob je čovjek — ali nije čovjek, nego nesretnik, koji nije svoj, nego je pod vlašću drugoga čovjeka: rob ništa nije, ništa nema, i ništa ne može i ne smije, a mora sve, što mu gospodar zapoviedi. Robova danas nema nigdje u svijetu, osim negdje u Africi, gdje nitko za to ne zna. Zato je nama skoro nemoguće i pomisliti, kako bi čovjek mogao biti rob. Neka na pr. koje diete u nemilostiva otca, ili sluga u surova i okrutna gospodara, ili siromah, koji ništa nema, neka mora raditi kao niema živina, neka je slabo hranjeno i bijeno, — ipak još nije rob, jer diete ima po zakonu pravo na očevu baštinu, sluga ima pravo na plaću, za koju se pogodio, a siromah ide barem, kako hoće, no što je glavno: ni nemilostivi otac ne može djeteta svoga, a okrutni gospodar ne može slugu svoga prodati ili čak ubiti. A gospodar, koji ima roba, može ga i prodati i što hoće s njim napraviti. Rob je, jednom riječju, kao živina, kao stvar.

U staro vrijeme, kod glasovitih Grka i Rimljana, tamo prije 2000 i više godina — sve je bilo puno robova: dvie trećine ljudi bili su robovi. Stari onaj svijet ne bi bio mogao obstati bez robova, jer robovi su obavljali sve poslove, a slobodni su gospo-

dari — gospoda — išli u skupštine, u rat, učili iz knjiga, kupali se, zabavljali — živjeli gospodski. Još za kršćanstva, tamo prije 1500 godina, bilo je u rimskom carstvu dosta robova.

Kad je rimsko carstvo propalo, t. j. kad su rimska gospoda izgubila vladu, a zavlada u dosadašnjem carstvu vojvode raznih novo nadošlih naroda, pa i naši hrvatski pradjedovi u ovoj našoj domovini (jer i ovdje su vladali Rimljani), — nije robstvo sasvim prestalo, nego se je samo promienilo: robovi su dobili ime kmetovi. Čudna ta riječ valjda nije ništa drugo, nego rimska (latinska) riječ komet, što znači pratilac t. j. čovjek, koji je uvijek uz gospodara, dakle nerazdruživi sluga. A što su bili kmeti, to znate: malone isto, što i negdašnji robovi. Kmeti su morali raditi zemaljskomu gospodinu, obdjelavati njegovu zemlju, davati rabotu ili ići na tlaku, — dok to nije god. 1848. ukinuto.

A sada da vidimo, kako je bilo u Americi.

Za Ameriku se, kako znate, nije znalo do pred 500 godina, kada ju je otkrio ili našao Krištof Kolumb (1492 god.). Trebalo je od otkrića skoro sto godina, dok su se ljudi iz Evrope počeli pravo naseljavati u sjevernoj Americi (južna je bila prije naseljena). Na golemom prostoru današnjih Sjedinjenih Država, koji je i preko dvjestoputa veći od banske Hrvatske, bilo je 200 godina poslije otkrića Amerike kakvih 200.000 ljudi (t. j. manje nego u najmanjoj hrvatskoj županiji). Naselbine ili kolonije, bile su dugo vremena u svem podložne svaka svojoj vladi u starom kraju: englezkoj, francezkoj i španjolskoj, pa su ove vlade vodile velike i dugotrajne ratove radi naselbina. Drugi rat, koji je trajao osam godina, i to između Englezke i Francezke, svršio se pred 150 godina (1763), i to pobjedom Engleza. U ovim ratovima je početak i kasnijim domaćim borbama i strankama.

Treba naime držati na umu, da su se u Sjevernu Ameriku naseljivali poglavito Englezi i Francezi, koji se razlikuju ne samo po jeziku i po vjeri (Englezi su protestanti, Francezi katolici), nego i po staležu. Francezki i španjolski naseljenici bili su dobrim dielom bogatiji ljudi, često plemići, koji su došli u Americu, da se obogate. Englezki su naseljenici bili naprotiv većinom radnici i obrtnici, a dobrim dielom bjegunci, koji su radi političkih i vjerskih nemira morali domovinu ostaviti. Francezi su se i Španjolci naseljavali više na jugu, gdje su imali velike posjede (farme) i nasade (plantaže), na kojima su sadili pamučnjak (bilje, iz kojega se pravi pamuk). Na ovim velikim posje-

dima obavljali su težačke poslove robovi, i to crni robovi ili crnci, koje su razni trgovci robljem po Africi hvatali i prodavali kao živinu.

Tu se eto, zar ne, sastajemo, s čudnom stvarju? Odkriće Amerike nazivlje sav prosviećeni sviet početkom novoga vieka, vieka slobode — a kad tamo, još 300 godina poslie odkrića Amerike vidimo u tom novom vieku i svijetu prave pravcate robove, koji se kupuju i prodaju kao živina! No istini za volju i na čast prosvjeti mora se spomenuti, da je pravo robstvo (ne gledajući na spomenute kmetove u cijeloj Evropi) bilo poznato u ovo novo vrieme ipak samo u Africi (u Egiptu, Alžiru, Tunisu i Tripolisu), pak u azijskim i američkim naselbinama, osobito onima, gdje su gospodovali Španjolci, i Portugalci. Što više, evropski su državnici, osobito englezki (na pr. ministar Pitt) nastojali, da se zabrani trgovina robljem, pa je i zbilja englezki sabor stvorio zakon, po kojem je od 1. siečnja 1808 (dakle prije 104 godine) bila zabranjena trgovina robljem, ali ne robstvo, nego je robove bilo i dalje slobodno držati, pa ih je i sama englezka kruna držala, te je istom god. 1830 oslobodila sve svoje robove. U Braziliji je ukinuto robstvo istom g. 1888. (prije 24 godine!).

Dakle prije 150 godina nalazimo u južnim državama sjeverne Amerike robove. Sad evo, što je iz toga nastalo.

Englezka je vlada svoje kolonije u Americi strašno pritiskala svakojakim trgovačkim odredbama. Tako su kolonije smjele trgovati samo s englezkim brodovima i samo englezku robu kupovati i samo Englezima svoj prirod prodavati. Da ne šteti englezka željezna industrija (tvorničarstvo), nije se u američkim kolonijama smjelo izradjivati željezo, i t. d. To je kolonijama dodijalo, pa kad je englezki sabor stvorio još i zakon o biljegovini (štemplima), nastalo je takvo nezadovoljstvo, da se taj zakon nije mogao ni provesti, pošto nitko nije htio biljege (štempla) ni prodavati! Taj je zakon doduše ukinut, ali je ostao u krieposti drugi zakon, da naselbine moraju englezke vojničke čete opskrbljivati, t. j. davati im stan i hranu. Proti tomu, a i u obće proti englezkim naredbama i zakonima ustane sada 13 kolonija, sastave na skupštinu u Filadelfiji 26. listopada 1774. molbu englezkom kralju i poruku englezkom narodu, a kad to nije ništa koristilo, nego kad je englezki sabor proglasio obsadno stanje — moralo je doći do krvi i onda do otvorenoga rata.

Tako je počeo rat Sjeverne Amerike za slobodu od Englezke.

Taj je rat trajao preko 7 godina (1775—1782), a završen je mirom u Versalju kod Pariza, i to tako, da je Englezka nadvladana, a Amerika oslobodjena. Nikada ne treba zaboraviti, da se taj rat ne bi bio tako sretno za Ameriku svršio, da Francezka nije Americi dala vojske i novaca.

Kad je rat svršen, trebalo je naselbinama postaviti zajedničku vladu t. j. trebalo je osnovati novu državu. Tu je došlo do nesloge, jer se južne naselbine nisu nipošto htjele pokoriti nikakvoj zajedničkoj vladi. Južne države htjele su podpunu slobodu, tako da bi svaka naselbina bila sasvim samostalna država. I to je početak pučke ili demokratske stranke u Sjever. Americi. A i sasvim je naravski, da su se južne naselbine ovako držale. Na jugu su bili, kako je spomenuto, Francezi ili prijatelji Francezke, dakle protivnici Englezke, t. j. pravi vodje za slobodu. Sasvim je naravski, da je u njima ostao i poslie, kad se je nova vlada s Englezkom izmirila, ovaj duh opozicije i proti domaćoj vladi, i to tim više, što je nova vlada više vlasti za sebe zahtjevala. Ova je opozicija bila tako jaka i tako je žestoko navaljivala na prvoga predsjednika republike Sjedinjenih Država, Vašingtona, da se on nije dao po drugi put birati za predsjednika, a u saboru (kongresu) je imala pače većinu, te je novu republiku svojim neprijateljstvom proti Englezkoj natjerala god. 1812 u novi rat s Englezkom, koji se je bez koristi svršio istom god. 1815.

Ali sada tek počima pravi boj, i to radi — robova.

Kako smo čuli, pravi borci za slobodu, koji su francezkom pomoću i izvojevali pobjedu nad Englezima, — to su bili južni krajevi, u kojima je vladalo robstvo. Sasvim je naravski, da se u ove južne krajeve narod iz Evrope nije toliko useljavao, jer su tu poljske radnje obavljali crni robovi. Kud i kamo više naroda iz Evrope useljavalo se u sjeverne naselbine (države) osobito u Pennsylvaniju i New York. I tako su sjeverni krajevi već god. 1820. imali većinu u saboru, tako da se je bilo bojati, da će dobiti većinu i u državnom vieću (senatu) osobito, ako se u savez budu primale ove nove naselbine, u kojima je robstvo zabranjeno. Zato su se južne naselbine protivile tomu, da se u savez primaju naselbine, u kojima je robstvo zabranjeno, t. j. ovi borci za slobodu zagovarali su robstvo!

Dugo bi bilo pripoviedati, kako je ova borba robstva teška. Zato je dosta kazati, da se sva politička borba u Sjevernoj Americi punih 50 godina, t. j. svi izbori predsjednika itd. — sve se vrti oko robstva. Južni krajevi, demokrati — oni su za robstvo, a sjeverni krajevi (republikanci) proti robstvu. U toj borbi jači su bili demokrati: njihovi su redom predsjednici Jackson (Džakson), Van Tyler (Tailer) i Polk sve do g. 1849. pa opet od 1853. Pierce (Pirs) i Buchanan (Bjukenen) do 1860., kad su se demokrati razciepili kod izbora predsjednika, pa je izabran kandidat republikanske stranke Lincoln (Linken), koji je radi robstva morao pune četiri godine voditi pravi domaći rat, u kojem je poginulo oko pol milijuna ljudi i potrošeno petnaest milijarda K (tri milijarde dolara).

Zašto je radi robstva došlo do tako strašnoga rata?

Spomenuli smo, kako su se demokrati (južni krajevi) protivili, da se u savez primaju naselbine, u kojima je robstvo zabranjeno. Robovi naime nemaju glasa kod izbora, a slobodni radnici imaju glas. Ali nisu južnjaci išli samo za tim političkim ciljem, nego poglavito za gospodarskim, jer ukinuti robstvo — to bi značilo mnoge posjednike pamučnih, duhanskih i šećernih nasada uništiti. Zato, kad demokrati nisu mogli proturati u zajedničkom saboru (kongresu) zaključak, da sabor ima pravo podržavati robstvo, odlučili su — raztepesti republiku te se od nje odieliti. Uz njih je pristalo 10 južnih država, pa kad predsjednik Lincoln nije mogao ništa postići mirnim putem, dodje do rata. Ali su buntovnici nadvladani i robstvo u Sjevernoj Americi ukinuto proglasom predsjednika Lincolna od 22. rujna 1862. Taj su proglas nadvladane južne države poslije svršetka rata (u proljeće 1865.) priznale.

Brane li dakle američki demokrati i danas robstvo?

Ne, danas demokrati ne brane robstvo. Demokratska stranka u Sjevernoj Americi danas je opozicija republikanskoj vladi i stranci s drugih razloga. Treba naime držati na umu, da malo tko znade mjeru, kad nadvlada protivnika. Tako je i republikanska stranka, kad je u strašnom ratu nadvladala demokrate počela gospodariti po miloj volji: razsipati novce, dieliti svojim pristašama službe itd. itd. Za same penzije onima, koji su se borili u domaćem ratu izdano je jedne godine 100 milijuna dolara. Ta je pokvarenost došla do vrhunca za predsjednika Granta (Grent 1868.—1877.), bivšega pobjedničkoga vodje u

domaćem ratu, t. zv. »grantovština«, a nije ni danas u svem prestala. Zlovolja dakle pobijeđenih demokrata našla je dosta novih razloga za svoju opoziciju. Ali to već ne spada u ovo razlaganje o robstvu u Americi nego bi se o tom trebalo posebno porazgovoriti. A bilo bi i to poučno, jer bi nam odkrilo opet možda koju grdnu ranu na velikom tielu američkoga svijeta, koju bi ranu trebalo odstraniti onako nemilosrdnim oružjem, kakvim je odstranjeno robstvo i tim — uzprkos strašnom ratu — omogućen nevidjeni do sada na svijetu napredak, kojim se sjeverna Amerika diči.

(»Dom«, God. 1912. Br. 20.)

Liečnik na selu.

Mi smo o toj stvari pisali odavna i više puta. Sad čitamo u jednim zagrebačkim novinama, što o tom piše jedan »medikus« (liečnik). Ne piše, kako se obično o toj stvari piše, t. j. ne grdi samo seljaka, kako je glup i što ja znam, ne osudjuje samo, nego i prosudjuje, pa vidi i drugih krivaca, a ne samo seljaka. No osobito je vrijedno zabilježiti jednu stvar, a to je ovo:

Spomenuti liečnik kaže sasvim pravo, da je lakše deset bolesti prepriečiti, nego jednu dobro izliečiti. Nije dakle ni na selu toliko potreban liečnik, koliko je potrebna pouka, kako se ima živjeti i zdravlje čuvati, drugim riečima, treba nastojati, da svatko bude sam sebi liečnik, pa da učenoga liečnika bude sve to manje trebao. A da se to postigne, treba u narod širiti nauku o zdravlju, treba tumačiti prave uzroke bolesti, da se zdrav čovjek uzmožne čuvati, jednom riečju: treba liečničko znanje popularizovati, t. j. u narod širiti. Ali što će onda liečnici? Zato ima, piše ovaj medikus iskreno, liečnika na žalost i mladjih, koji zabrinuto i bojazljivo prate popularizaciju medicine« (liečničke znanosti). Oni misle, tumači dalje medikus, da se tim načinom otvaraju u liečničku nauku vrata nepozvanima (laicima, t. j. nezručnim ljudima). Ovima, kruhoborcima liečničkim (tako ih zove sam taj medikus) — njima je milije, da narod, osobito seljak, i dalje drži liečnika čudotvorcem i mudracem, koji znade Bog zna što, njima je do toga, da oko njih bude i dalje starinska

lažna magla (nimbus), t. j. oni hoće, da nitko i dalje ne bi znao ni vidio ništa osim njih i njihove učenosti.

Premda je dugo trebalo, dok se je ovakva rieč čula u gospodskim novinama, ipak se je i sada čula samo na pol. Napisao ju je doduše liečnik, ali se nije usudio potpisati. To je sasvim razumljivo. Raztrgali bi ga na komade, štono rieč. Taj se ne bi smio pokazati medju ljude, osobito medju liečnike. Proglasili bi ga buntovnikom, izdajicom, a najprije ludjakom. Bilo bi mu kao onima, koji su kod nas počeli nastojati, da i seljak treba da ima rieč u politici. I čovjek bi morao ili zamuknuti, ili opozvati.

Ali ovo mišljenje, kao i svaka prava i zdrava misao, svakako će s vremenom nadvladati. Ne će doduše seljaci i šošteri biti ravnatelji i primariji ili prvi liečnici u bolnicama (kao što ne će seljaci biti ni kotarski predstojnici, ni sudci, kako su to opet drugi kruhoborci izmislili), ali ne će gledati na izučenoga liečnika kao na čarobnjaka, nego kao na vješta i učena čovjeka, koji mnogo toga i ne zna i ne može znati, koji može i pogriješiti i grdno se porezati, pa je zato dužan i on paziti, te se ne igrati zdravljem i životom neukoga naroda, a osobito je dužan ne sakrivati svoja neznanja i ne pokrivati ga onom starinskom učenjačko-čarobnjačkom maglom, a nada sve je dužan pripuštati i zvati na sudjelovanje u radu za zdravlje zdrav razum i razborit život onih, kojima se za zdravlje ima brinuti.

Liečnička će znanost i vještina — kao što i svaka znanost i vještina — dalje biti i ostati u cieni i časti, ali samo zbilja znanost i vještina, a ne sljeparija. A sljeparija je, kad se liečnik-neznalica (a ima i takvih) pričinja pred neukim svijetom kao sveznalica, pa Bože sačuvaj da bi priznao, da on što ne zna, pa da je čak i pogriješio.

Mi smo zahvalni ovomu liečniku, što je i ovako dosta blago i skrivajući se dirnuo u ovu stvar. Jer ne radi se tu samo o liečnicima i o liečenju bolesti, nego se radi o liečenju celoga našega društva i njegovih običaja i mišljenja. Nisu naime samo liečnici sveznadari, nego i odvjetnici: ni oni ne trpe, da im se tko pača u zanat, te i oni uporno zahtijevaju zakon proti nadripisarstvu, kao što ga liečnici zahtijevaju proti nadriliečničtvu. Sve se čini, kao da se vraćamo u »tamni« srednji vek, u vrijeme prije 500 godina, kad je svaki zanatski »ceh« (udruženje) imao svoje »pravice«. Jedva smo se riešili tih cehova,

a evo se stvaraju novi. I onda se gdjetko čudi, što je Amerika bogata i napredna. A tamo nitko ne pita za »ceh« ni za svjedochbu, nego pita, što znaš i možeš...

Još je jednu stvar dobro natuknuo, ali samo natuknuo, ovaj medikus. Piše naime, kako seljak voli ići k vraču, koji traži 20 novčića, jer ako mu i ne pomogne, »barem ga nije operušao«.

Izvrstno! Kad smo mi u svoje vrijeme pisali o liečnicima na selu, spomenuli smo, da je glavni razlog, što seljak malo zove liečnika, to, što je to vrlo, vrlo skupo. Ta obična je stvar, da seljak mora liečniku, kojega sam na svojim kolima doveze, često platiti 15, 20 i 30 K. Uz današnje dnevnice i kilometrine, to je sasvim naravska stvar. Pa ipak i naš ovaj medikus, tek što je bojažljivo natuknuo, da liečnici »perušaju« seljake, odmah dodaje, da seljak ne računa, što »jednim posjetom k proroku (vraču) gubi cieli dan, a ništa ne profitira«, — kao da idući po liečnika, još možda s kolima, ne gubi isto toliko, pa i više, i kao da zovući liečnika profitira!

Ali ipak je nešto više htio reći ovaj medikus. Piše naime na koncu, pošto se je — sve u dobroj nakani — dobrano nagrdio seljačke gluposti i praznovjerja, o čem ćemo još koju kazati — piše ovako: »Gospoda pak, koja su doduše iz naroda i navodno (tobože) za narod, fraziraju (prazne rieči govore) o njem po novinama servirajući (nudeći) mu pomalo politike, a ne znaju, što je zapravo taj toliko spominjani seljački narod. Od glave riba smrdi«.

No daklem: od glave riba smrdi, t. j. od gospode. Nije svemu kriv ni seljak — kažemo mi, a ovaj medikus kaže i više: naime, da »od glave riba smrdi«.

O tom smrdežu govorimo mi i pišemo već preko deset godina, pa ćemo i još. Drago nam je, što se po malo nalazimo pomagača. A ovaj put još samo rieč o seljačkoj gluposti i praznovjerju.

Naš medikus mnogo piše, kako su seljaci praznovjerni, pa vjeruju, da se bolesti dobivaju na smetištu, na drvnjaku (drvo-cjepu), a onda idu k vječima i vječarama.

Mi mislimo, da bi jednom trebalo o tom početi drugačije misliti i pisati, osobito da bi to morali ovako ozbiljni ljudi, kao što je, čini se, ovaj medikus, koji, čini se opet, ne misli, da su građani, a osobito školani ljudi, pozobali, štono rieč, svu mudrost i znanost.

Prije svega razborit se, a osobito učen se čovjek ne će čuditi, što i na selu (i na selu) ima gluposti i praznovjerja, a nikako se ne će tomu rugati. Ta to je sasvim naravski. Prosvjećenje nastaje tek obćenjem, druženjem, pogledom u sviet, — pa je sasvim naravski, da u zabitom selu ljudi mnogo toga ne znaju, skoro ništa ne znaju, pa »vjeruju«, Bože moj. Je li to kakvo čudo? Je li to kakva sramota? Je li to takva sramota, koja daje svakomu gradskomu bezposlici pravo, da se seljaku naruga? Čemu, zašto? Što nije imao prilike vidjeti stotinu stvari, koje su gradskomu čovjeku svaki dan pred nosom? — Prestanimo jednom tako. Seljačka glupost, neznanje, praznovjerje itd. nije ni čudo, ni sramota, nego jedna naravska stvar, koju treba ozbiljnim nastojanjem odstranjivati, a tko se tomu čudi i ruga, taj nije bolji od onih »kruhoboraca«, koji žele, da sviet samo njih drži mudrima.

To je jedno. A drugo je ovo: A kakvoća praznovjerja ima u gradu, i to među školanim i učenim ljudima! Ta da sutra dodje kakav »pogađjač misli« iz Njemačke, Francezke ili Rusije, — sav će prosviećeni Zagreb, da ga vidi i čuje, mjesec će dana o njem pripoviedati. A nije li ono nedavno jedan vrlo napredni doktor pozivao zagrebčane, neka dodju na skupštinu, gdje će im se ne samo pokazati, nego izmjeriti (vagnuti) duha, pravoga duha s drugoga svieta! I koliku su novine (i baš ove, u kojima piše medikus) pravile galamu i reklamu za ovoga doktora! A tko bi izbrojio druge gospodske gluposti i praznovjerja!

Što se tiče vrača, vračara, »veda« (baš se tako zovu), — o tom bi trebalo posebno progovoriti. Jedno još samo: o bolestima, koje se dobiju na smetištu, drvnjaku, ili kad djetetu nahudi »mrak« itd.

Jedan doktor bi barem morao znati, da je smetište leglo bolesti. Morao bi znati, da nagla promjena topline može nahuditi. I sad se on ruga, što seljački sviet vjeruje, da je tko »smlaćen« na drvnjaku ili na smetištu, ili što zabrinuta majka strepi, kad čovjek dodje noću izvana u sobu, pa se nagne nad kolievku s djetetom, a on krikne: »Nemoj, mrak će mi dietel« U istinu, čudan doktor!

Isti doktori strašno se rugaju, što seljak vjeruje u »uroke«, naime, da čeljade, osobito diete, može oboljeti od huda pogleda. »Ludi seljaci!« ori se u sav glas, po svim knjigama i novinama! A isti ti učeni doktori slušaju kao sveto pismo predavanja o

»sugestiji«, o »fascinaciji« i o bezbrojnim drugim dokazima, kako duševno stanje čovjekovo djeluje i na tielo. Ta kako ne će oštar pogled strana čovjeka djelovati djetetu na živce, a onda i na ostalo tielo!

Dakako, reći će nam učeni doktori — oni, koji misle, da samo oni znadu, i to, sve — reći će nam ponosno: Jest, istina je, da je smetište leglo bolesti i da pogled može djelovati na dušu, pa i na tielo, — ali seljak to ne zna, on to slipeo vjeruje! On ne zna, da je smetište stovarište svakakvih bacila, on ne zna, da pogled može naravski djelovati, nego on vjeruje u nadnaravnu nekakvu moć i snagu! To je ono, što mi pobijamo.

Pa da! To mi svi pobijamo dan na dan i kod nas samih! U tom pobija svaki učenjak sam sebe svaki dan! Jučer nije znao, što je uzrok toj i toj bolesti, a danas zna i — pobija svoje jučerašnje vjerovanje ili praznovjerje! Da, to je znanost, koja traži prave uzroke, — pa i ti su pravi samo možda danas, — a sutra će biti već proglašeni »praznovjerjem«.

Učenu gospodu doktore smeta, što se na selu vjeruje u nekakve smlate na smetištu, pa u mrak, uroke i t. d., a što i seljaci ne pitaju za prave uzroke. Učeni ljudi ne bi smjeli tako. Oni bi se naprotiv morali pitati: Kako to, da se narod tako čvrsto drži toga vjerovanja, premda ne zna uzroke, a u istinu može čovjek na smetištu i od huda pogleda stradati? Da tako pitaju, uvjerali bi se zacielo, da i prosviećeni ljudi danas mnogo toga drže od običaja, ili kako gospoda vele, od tradicije, a ne znadu pravoga ni uzroka ni razloga. Ili zar možda svaki onaj, koji dan na dan razgovara na telefon, svaki put misli na električnu struju i na sve one tamo aparate?

Da, ali seljak vjeruje u nadnaravnu nekakvu moć i snagu, vjeruje čak u vraga, vještice (coprnice!)

Nemojmo ni tu biti odveć nagli. Spomenuli smo onoga doktora, koji je zagrebčima na očigled htio duha vagati. A što se tiče te nadnaravne ili tajne moći i snage, dobro se je sjetiti, da i prosviećeni ljudi u današnje vrijeme vrlo rado govore i pišu o nekim »medijima« t. j. ljudima, koji imadu u sebi neku tajnu moć, da vide i dozivaju duhove i još koješta.

Nije to dakle s tom seljačkom glupošću i praznovjerjem baš tako strašno, naprotiv, imademo tu svi skupa dosta mesti svaki pred svojim vratima.

A o liečniku na selu još i drugi put.

(»Dom«, god. 1912. Broj 22.)

Tragovi tužne prošlosti u prezimenima.

Jeste li kada čuli prezime »Vizjak?« Ili ako niste čuli za Vizjaka, možda ste čuli za Bizjaka? Možda ni to? A za Bezuka, ili za Bezuha?

Vidite, ovaj zadnji baš je već sasvim bez uha i čovjek mu lako nadje trag: Aha, tomu je pradjed sigurno bio bez uha, zato se i zove Bezuh! A ako ga je malo sram bilo, što je bez uh, promijenio je malo, samo malo, pak je postao Bezuk, — ali trag se svejedno ne da sakriti, jer koga jedanput narod okrsti i za-pečati, tomu nitko više ne skine s ledja toga pečata. Jer nekoja su prezimena baš pečat. Bezbroyni Antunovići i Antolovići, Bla-žići, Blažekovići, Blažićevići, Blaškovići i Balaške, pa Petrići i Petrovići, Pavlići i Pavlovići, Nikolići i Nikići, Mikići i Miko-vići i Nikolaševići, da ne spominjemo Ivanića, Ivanovića, Ivan-kovića i Ivaniševića, koji svi imaju prezime po krsnom imenu kojega pradjeda, kao i nebrojeni Kovači, Kovačići i Kovačevići, Kolari, Kolarići i Kolarevići (i djedovski im komurati Varge i Vargovići), Lončari, Lončarići i Lončarevići (prije su ih zvali Gerenčiri), Klobučari i Klobučarići, pa Krajači, Krajačići i Kraj-čevići (kasnije se gdje koji zovu po zanatu djedovskom Sabol, Sabolić i Sabolović), napokon Čizmeki, Čizmešije i Čizmekovići, koji opet imaju prezime po zanatu kojega svojega pradjeda, — nijedno ovo prezime nema na sebi pečata kao na pr. Glavan i Glavak, Plečko i Šironja, ili pak Gologuza (što se znade poljep-šati, pa bude Galogaža) itd., a bez zamjere budi rečeno, i Glum-paki i Tumpaki nose pečat svojih pradjedova.

Ali o tom bi se dalo pričati do mile volje, pa da se vratimo k Bezuhu, Bezuku, Bezjaku, Bizjaku i Vizjaku. Svi ovi nose je-dan pečat: bez uha su svi, t. j. bez uha im je bio jedan pradjed.

Čovjek bez uha nije baš takvo čudo ni danas, jer se dogodi, da bilo u kakvoj nezgodi ostane bez uha. A negda, tamo prije 300 i 400 godina, bilo je ljudi sva sila, bez uha, svaki deseti, možda svaki drugi, možda i cijelo selo. Kako to? Zašto toliki ljudi bez uha?

Evo ovako: U vrijeme prije 300, 400, 500 i više godina bili su i kod nas, kao i drugdje po svijetu, čudni zakoni i običaji. Tako je bio zakon i običaj, da su krivcu sjekli nogu, ruku, nos, jezik, a najradje — uho. Na takvu kaznu mogao je odsuditi gradski

sudac u slobodnim gradovima, a na selu — zemaljski gospodin, t. j. vlastelin (grof, spahija), i to za što god, možda i za dobru svoju volju. Kako je glupost i petolizanje gospodi stara stvar, koje i kod nas ima odavna, to su se glupani i gospodski petolizci, još i rugali ovakvom nesretniku, komu je zemaljski gospodin dao odrezati uha, pa su ga i zvali Bezuh i ostao je Bezuh on i njegovo koljeno.

Osobito poslie glasovite »seljačke bune« prije 340 godina (god. 1573), kad su gospoda svladavši pobunjene seljake dala mnogima i mnogima poodrezati nosove i uha, bila je sva sila ljudi bez uha, čitavi krajevi bili su »bezuhi«, »bezuki«, »bezjaki«, osobito u zagrebačkom Zagorju, gdje je i nastala buna, pa se i dan danas narodu u jednom kraju zagrebačkoga Zagorja zove seljački narod »bezjaki«, a često se čuje to ime za pogrdu. A ta rječ »bezjak« samo je izkrivljena rječ »bezuk« ili bezuh.

(»Dom«, god. 1912. Broj 22.)

Grad i selo.

Sve bježi iz sela u grad. Stanovništvo se u gradovima strahovito množi, u selima je svieta sve to manje. U gradovi-ma od dana na dan sve to više sirotinje i biede. Na selima nema radnika, a u gradu velika skupoća, nema živeža. Što će biti od toga? Kako će se to svršiti?

Ovakva razmatranja i pitanja, pa odgovore na sve to čita-mo dan na dan u novinama i knjigama cieloga svijeta. Pogle-dajmo stvar malo bliže, pa da vidimo, kako bi se to moglo svršiti.

Kako se stanovništvo u gradovima strahovito množi, po-kazuju ove brojke: Pred 100 godina bio je u Europi (bez Cari-grada) samo 21 grad sa više od 100.000 (sto tisuća) stanovnika, a svi ti veliki gradovi nisu imali zajedno ni pet milijuna duša. Oko god. 1900., dakle za 100 godina, bilo je u Europi 148 gra-dova, koji su imali preko 100.000 stanovnika, a svi zajedno imali su više od 40 milijuna duša, dakle skoro deset puta više! Tako je prije 100 god. Berlin (u Pruskoj), imao 170.000, Petro-grad 220.000, Beč 230.000, a danas ima svaki ovaj grad preko

dva milijuna, t. j. 10 do 12 puta više! Paris (u Francezkoj) imao je pol milijuna, danas tri milijuna; London (u Englezkoj) nije imao ni cijeli milijun, danas ima (s predgradjima) preko sedam milijuna. (I Berlin i Beč, kao i gradovi u Americi imaju s predgradjima još za koji milijun više stanovnika.)

A gdje su gradovi u Americi! Glavni grad Sjedinjenih Država Filadelfija nije imala ni 70.000, a danas ima preko četiri milijuna, t. j. 60 puta više! New York je imao jedva 60.000, danas ima preko dva milijuna. A grada Čikago, koji danas ima preko poldrug milijuna duša, nije još ni bilo!

Sav ovaj silni narod došao je u ove gradove — sa sela. Zato su sela opustjela. Nisu još kod nas, ali u Englezkoj, na pr. od 100 stanovnika samo ih 9 živi na selu od poljodjelstva!

Zašto narod sa sela ide u grad, to je dosta poznato i kod nas. Ima ljudi, koji idu u grad samo na zaslužbu, i to na koji mjesec, pa se onda vraćaju kući u selo, a nekoji se (kao naši Lupoglavci i Ježevljani u dugoselskom kotaru) vraćaju kući svake subote. Ali ima ljudi, koji se moraju baš izseliti u grad, a to su oni, koji su bilo kako ostali bez zemlje i bez kuće: zadužili se, prodano im je sve, pa nema druge, nego u grad. A zadužiti se je danas lako i još lakše, kad si dužan, ostati bez doma. U krajevima, gdje ima zajedničkoga zemljišta (zemljištnih zajednica), a toga je bilo i po drugom svijetu, a ne samo kod nas, može čovjek još kako tako životariti, dok ima kuću i kućište, ali gdje toga nema, ne može živjeti čovjek na malom zemljištu, jer ne može držati blaga, pa mora u grad.

Pa živi li se u gradu bolje?

To nije svagda i svagdje jednako. Glavno je svakako za bezkućnika, što služi za gotovo, t. j. dobije gotovu plaću, barem dotle, dok ima posla. Ovi izseljenici naime rade većinom u fabrikama, postanu radnici. Dakako, kad fabrike ne rade (kad nastane kakva »kriza« u industriji), onda je za radnike napoko. Ali i dok ima posla, radnici žive svakojako. No kako ih je mnogo i kako gradovi bez njih ne mogu biti, udovoljava se sve to više njihovim potrebama: povisuju im se plaće, uređuju se za njih bolnice i pripomoćnice za vrijeme bolesti i neuposlenosti, osnivaju se radnička i državna osiguravajuća društva, gradovi i države brinu se za zdrave radničke stanove itd., itd. Ali uza sve to radnici su velika nevolja mnogim državama, pa »radničko pitanje« ne samo da nije riješeno, nego nastaju i

druga pitanja i pogibelji ili »krize«. Glavna je kriza, koja je danas osobito oštra (akutna) — obća skupoća. A to je i sasvim naravski: Od polja se odbila sila svijeta, taj svijet sve to više troši, a poljodjelstvo, premda mu pomažu i mnogobrojni strojevi, ne smaže dosta živeža, pa se sve pita: Kako će se sve to svršiti? Hoće li se svijet i dalje seliti u gradove, hoće li stanovništvo u gradovima bez kraja rasti, hoće li sela napokon ostati sasvim pusta, pa što će onda biti?

Da dugo ne duljimo o toj stvari, reći ćemo u kratko, da se već sa svih strana čuje: Natrag! Natrag u sela, u polje!

To je došlo sasvim naravski. Prije svega zemljište je u gradovima strašno poskupilo, pa se gradovi sve to više šire i dopiru već do sela. Da se gradovi lakše obskrbe živežom, naseljuju se u blizini gradova vrtari, kravari, piličari i t. d. Kako željeznica i tramvaja ima sve to više, pa se živež može jeftino dopremiti i iz dosta velike daljine, nastale su na selima prave fabrike povrća, voća, sira itd., koje zaposluju svu silu radnika na selu. A i mnoge tvornice, da dobiju jeftinije zemljište, a osobito jeftinije i poslušnije radnike, sele se na kraj grada ili čak izvan grada u sela. Mnogi i mnogi trgovci i fabrikanti imaju doduše svoje trgovine i fabrike u gradu, ali stanuju izvan grada, u selu, i to ne samo radi jeftinoće, nego i radi zdravlja. Isto tako radi zdravlja idu građani u ljetu na selo, pa su se mnoga sela, osobito gorska i prigorska, time podigla, jer građani troše i donose novaca. Napokon i samo radništvo, kad ponestane posla, kad nastane kakva kriza, vraća se u sela barem za silu, premda se teško laća opet pluga i motike.

I tako, kad se razgrane željeznice i tramvaji, pa telefoni itd., kad promet između sela i grada ne će biti ni skup ni spor, kad boravak u gradovima postane radi tjesnoće i nezdravosti nesnosan; napokon kad se prosvjeta pomoću prometa proširi i u najzabitnija sela, — ne će napokon biti razlike između sela i grada: sela će se civilizirati ili urbanizirati, po-građjaniti.

Tako od prilike razlaže ovu stvar belgijski pisac Vander-velde. A mi ćemo se na stvar još povratiti.

Nešto novo i dobro.

Sjećam se dobro, bio sam mali, kad je trebalo pisati pismo jednomu soldatu iz našega sela. Pisati sam ponešto znao, našao sam negdje i nekakvo rdjavo pero i komad papira, što sam ga otrgao od nekakve sudbene odluke, ali tinte, tinte nema u cielom selu! Što ćemo! Nije bilo druge, nego bjež »u vrbak«, t. j. pod vrbe uz Savu, da nabereć joga i da napravim sam tintu! I koliko sam pisama tom liepom crvenom tintom napisao! Samo me je ljutilo, što je poslie pismo poplavelo. I u školu sam nosio tu tintu, i ja i druga djeca, jer je tinta kod »Šimuna« (našega židova) bila vrlo skupa i ništa nije valjala. Stari naš učitelj, Bog mu dao duši lako, srdio se na tu našu jagodnu tintu, ali je morao i sam priznati, da je još uvijek bolja od Šimunove, a barem ništa ne košta. A da bude pripoviest pod-puna, treba spomenuti, da je za kuvertu bilo lako: pismo sam zamotao u papir, pa ako nije bilo pečatnoga voska (koji smo pečatili novčićem ili napršnjakom), razmiesili smo malo pšeničnoga brašna ili otrgli sa šljive one smole, pa papir sliepili i tako kuvertu skrpali.

Ne znam, je li još i danas ovako po selima, ali mislim, da nije bolje. Djece ide dosta u školu, nadje se po koja olovka u selu, bit će gdje i zaprašena flašica s posušenom bliedom tintom, koja je već nekoliko puta vodom nadolijana, dobit će se možda kod domačega sitničara arak prostoga žutoga papira (dakako za novčić, a on kupi 4 za novčić), naći će se i pero, — ali bez trke i u redu, kako treba, mislim da se ni danas ne može napisati pismo ni u svakom trećem selu.

Ovo nije dobro. Ja znam, da seljačka kuća ne može biti kancelarija. Ali da bi ipak, barem u gdjejoj kući, u selu mogle i morale biti ove malenkosti, to mislim, da će svatko priznati. Ta nije to bogzna što i ne stoji bogzna koliko, a dao bi čovjek, kad mu treba, i deset puta više za to, za papir, tintu, pero kuvertu i t. d. Ali ima jedna neprilika u svakoj seljačkoj kući, a to je ovo: Ako bi se čovjek i sjetio, pa te stvarce kupio, nema toga čovjek gdje čuvati; papir će se zaprašiti i pobljedjeti, ili će ga, da prostitute, zagaditi muhe, ako se ne spremi kako treba; pero, mala stvar, i držalo, lako se izgubi, tinta prebaci i prolije i t. d., ako sve to nije kako treba spremljeno. A kamo

ćeš spremi? U stolnoj ladici Bog da ima kruha, a ne papira! U škrinju za žensko rublje — bies bi tentao spravljati još i kakvu tintu, a i papir bi se zgužvao. Pod gredom, ili na poličici nad prozorom može još kako tako biti tinta i pero, ali papir tu nije dobro spravljen. A kamo ćeš drugamo? Riedko se gdje nadje u kutu pridjelan ormarić, kako su to znali imati stari neki gospodari za sitnarije, pa i za pisma i porezne knjižice, odkad ih je bies, Bože prosti, izmislio. I kako čovjek nema kud s tim, pa pusti svemu mira, kad i onako »seljak nije fiškal«, kako je i istina.

Ali mislim, ovako ipak ne ide. Hoće ne će, i seljak ipak mora sve to više pisati. Nisu to danas samo vojnici, kojima treba pisati koji put, nego ima i Amerikanaca. A onda naročito bi čovjek, ili već jest naručio kakvu mašinu, pa se pokvarila, ili treba poslati obrok, ako nije do kraja plaćena. A onda bi čovjek napisao i koji dopis u novine, — kad smo već tako napredovali, da se i seljački dopisi tiskaju.

A bome idu i djeca u školu, pa i njima treba komadić papira, novo pero, a možda i tinta. Sve to skupa — ne bi škodilo, kad bi barem gdjejoj kuća u selu imala svu tu spremu za pisanje, i to uvijek pri redu i čisto.

Ja sam na to već davno mislio, kako bi se to olakšalo. Dobro bi bilo napraviti malu drvenu škatulju, duđu i široku po prilici dobar pedalj, pa u nju sve to liepo spremi: kojih 100 komada papira za pisma, isto toliko kuverata, 10 do 20 komada pera, 5 do 6 olovaka, flašica tinte, nekoliko dopisnica, nekoliko poštanskih maraka za pisma po 10 fil, 5—6 poštanskih doznačnica (za pošiljanje novaca) — i još drugih sitnarija, uz koje bi se mogle u zgodnom pregradku smjestiti i druge sitnarije, koje se inače potežu po policama ili kojekuda, pa ih se čovjek naište, dok ih nadje, kad mu trebaju. Ta bi škatuljica stajala liepo na svojem mjestu, a kad bi trebalo što za pisanje, — evo ti gotovo. Pokušat ću, da to dade tako načiniti i složiti Slavenska knjižara, pa da se može gotovo naručiti.

Nema sumnje, da će biti dosta ljudi, koji bi si htjeli i mogli ovakvu spremicu nabaviti, da se u potrebi i sami mogu poslužiti, a da uzmognu poslužiti i drugomu. Nadje se naime u svakom selu po koji čovjek, koji više pazi na red i čistoću. Zna, da ih ima, koji imadu sličnu spremicu, gdje čuvaju britvu i sve,

što im treba za brijanje, pa će mnogi zacielo dobiti volju i za ovo.

A kad smo pri toj stvari, da potaknemo još jednu mnogo važniju.

Čitali ste zacielo o pučkim knjižnicama. Mnogo se o njima piše, ali stvar nekako ne ide napried, a evo zašto:

Ne znam, kako tko sebi pomišlja tu »pučku knjižnicu«, ali ja znam, da ni to ne može u selu biti bogzna što. Ne može tu biti, a i ne treba mnogo knjiga, ne može tu biti ni posebne kakve prostorije, gdje bi bio ormar ili više ormara za knjige i stol za čitanje, nego bi to lako moglo biti ovako: Treba načiniti mali ormarić, po prilici pol hvata visok i nešto više od lakta širok, pa metnuti u njega 20, 30, do 50 dobrih knjiga, sve one pisarske potrebštine i još koješta (koju liepu sliku na pr. priljepiti na vratašca) — i eto »seoske knjižnice«, koja može biti kod kojega seljaka, pa komu treba knjiga, neka dodje po nju. Čuvar knjiga ili knjižničar naći će u ormariću gotovu knjižicu, u kojoj će biti sve te knjige popisane i u koju će upisati, kada je komu koju knjigu uzajmio. Ovaj bi se ormarić mogao lako prenesti i u drugo selo, koje još nema knjižnice, a u njem bi se iz drugoga sela, koje bi možda imalo koju dobru knjigu u svojoj knjižnici, prenesle te knjige, t. j. izmijenile, dok se pročitaju.

Eto, takva bi za sada imala, mogla i morala biti seoska knjižnica. Dvadeset do petdeset dobrih knjiga — to je za seljaka sasvim dosta, — možda i previše, pa bismo svi mogli biti zadovoljni, kad bi barem u svakom većem selu bila i ovakva knjižnica. Doći do nje ne bi bilo teško. Mogla bi stajati 50 do 100 K., a da se složi 15 do 20 ljudi, koji bi u ime upisnine platili, recimo, svaki po 2 K i u ime članarine po 1 K na godinu. Za upisninu i prvu članarinu nabavili bi knjižnicu i odmah barem veći dio, izplatili, a od članarine bi svake godine nabavljali po koju novu knjigu.

I za ovo ću gledati, da to priredi Slavenska knjižara u Zagrebu.

Dobro bi bilo, da o tom kažu rječ i naši prijatelji, pa da odmah i jave, bi li se našlo ljudi za to — premda čekati, dok se naši ljudi odluče, ne bi trebalo, nego bi dobro bilo, kad bi se moglo javiti: Seoske su knjižnice gotove, stoje toliko, tko

hoće da ih ima, neka po njih piše. Tako će se morati i učiniti, pa će valjda i ići. Početi s malim, ali odmah.

(»Dom«, God. 1912. Br. 23.)

Prije sto godina.

Baš ljetos, god. 1912. navršilo se sto godina, što se je sviet, tako rekući, preokrenuo. Do godine naime 1812. bili su u svietu prvi Francezi, a od ove godine počinju se dizati Niemci. A došlo je do toga u kratko ovako:

Svakomu je ikoliko prosvjećenijemu čovjeku poznata glasovita francezka revolucija, koja je god. 1793. skinula glavu francezkomu kralju Luju XVI. Kako je radi kraljevske i gospodske samovolje i krivice došlo do te revolucije, koliko je revolucija počinila zla i strahote, to bi bilo dugo pripoviedati. Dosta je reći, da je revolucija trajala deset godina (od 1789. do 1799.), a onda se na čelo Francezkoj postavio mlađi oficir, odvjetnički sin, Napoleon Bonaparte. Mlađi taj oficir, koji je kao komandant jednoga bataljuna iztjerao Engleze iz grada i luke Tula, postade za nagradu u svojoj 24. godini general (1794.). Bura revolucije nije ni njega poštedila, pa je i on dopao tamnice i bio iz vojske otpušten (1795.), ali za malo pozvan na čelo vojski, koja je imala braniti buntovnički sabor (konvent). Obranivši sabor od pristaša kraljevske kuće poslan je kao general u Italiju, odakle je protjerao Austriju. Pošto je i Englezku i Tursku uznemirio čak u Egiptu i Siriji, digne se na Francezku cieli sviet: Rusija, Englezka, Austrija, Italija i Turska. Sad nije bilo druge, nego francezki narod predade sve u ruke Napoleonu, koji je kao »prvi konzul« (tri konzula to je bila onda francezka vlada) opet osvojio Italiju i sklopio s ostalim vladarima mir, a u domovini počeo praviti red na toliko zadovoljstvo, da ga je narod obćim glasovanjem već za tri godine (god. 1802.) izabrao doživotnim konzulom, a za druge dvie godine carem: Dne 2. prosinca 1804. metnuo si je carsku krunu na glavu, a sam papa Pijo VII. došao mu na slavu. Za godinu dana potuče Austriju i unidje kao pobjednik u Beč (13. stud. 1805.). Sljedeće godine potuče Prusku i unidje pobjednički (27. listop. 1806.)

u Berlin. Za tri godine (13. svibnja 1809.) eto ga s vojskom po drugi put u Beču, a za godinu dana dade mu austrijski cesar svoju kćer za ženu (1. travnja 1810).

Beč i Berlin bio je eto Francezkoj i njezinom caru pod nogama. Austrija je (osim Italije) morala predati Francezkoj Dalmaciju i Hrvatsku s desne strane Save, a Pruskoj je uzeo preko polovice zemljišta i gospodario u njoj kao kod kuće: Niemci su bili, štono rieč, po ničem. I Bog zna, što bi i kako bi danas bilo, da se nije dogodilo ovo:

U lipnju god. 1812. krene Napoleon s golemom vojskom od pol milijuna na Rusiju. Naravski, da su mu Niemci, t. j. Austrija i Pruska, dale takodjer vojske, pa je u toj vojsci bilo i dosta naših ljudi, osobito graničara (jer je granica bila pod Francezkom). Rusi su pred Napoleonom daleko, sve do blizu Moskve uzimali, te se tek pred Moskvom, kod Borodina, upustili s njim u strašni boj (7. rujna), no morali su ga svejedno pustiti dalje na Moskvu, ali su Moskvu sami zapalili (14. rujna), tako da Napoleon nije imao gdje prezimiti, jer je Moskva do temelja izgorjela. I tako nije Napoleonu preostalo drugo, nego da se za mjesec dana vrati natrag s vojskom, od koje je ostalo još samo 100.000, dakle samo petina! Ali sada tek navale Rusi za njim, a kod prelaza preko rieke Berezine navale (25. do 28. studenog) na ostatak vojske (samo još 40.000). tako, da je samo još 15.000 došlo do Vilna, gdje je Napoleon vojsku ostavio i na seljačkim saonama pobjegao u Paris. Tu je ubrzo skupio opet pol milijuna vojske i nekoliko puta potukao Ruse, Pruse i Austriju, ali za godinu dana (16. listop. 1813.) morade kod Lipskoga pred jačim neprijateljima uzmaknuti. Ostalo mu je još samo 100.000 vojske, s kojom nije mogao neprijateljima zapriječiti puta u Paris. Dne 30. travnja 1814. pade Paris neprijateljima u ruke, dne 1. travnja skinu Francezi Napoleona s prestolja, a 11. travnja sam se zahvali.

Ovih je dana ciela Rusija, a na čelu joj car Nikolaj II., proslavila velikim svečanostima u Moskvi, kod Borodina i Smolenska ovu pobjedu nad ondašnjim gospodarom Evrope, Napoleonom. Ali ovu rusku pobjedu i propast Napoleonove vojske u Rusiji imadu najviše razloga slaviti — Niemci, jer je ruska pobjeda njih spasila. Ta Napoleon je, kako spomenusmo, bio Prusku gotovo uništio (a da je htio, mogao ju je sasvim uništiti), tako, da se nije mogla ni usudila ni maknuti. Istom

kad je Napoleon doživio poraz u Rusiji i pobjegao, ustadoše mu iza leđa Prusi, te zajedno s Rusima učiniše kraj Napoleonovu carevanju i vladanju u Evropi.

Od onda njemačka moć u Evropi i u svijetu raste od dana na dan. Još se malo bila podigla Francezka pod Napoleonom III. (sinovcem Napoleona I.), ali su se Niemci bili već osilili, te potukoše Francezku kod Sedana (1870.). Od onda su gotovo Niemci prvi u Evropi.

(»Dom«, God. 1912. Br. 24.)

Loša knjižica o dobroj stvari.

Da je nerazumno piće zlo, to ne treba dokazivati, ni razlagati. Zato je korisno i hvale vriedno nastojanje, da se nerazumnomu piću stane na kraj. A ima ljudi, koji idu i dalje, pa nastoje, da se žestoka ili alkoholna pića (pivo, vino, rakija) ni pošto i nimalo ne piju. Ovakvi se ljudi slažu već odavna u društva, kojima je zadaća širiti tu nauku, da žestoka pića imadu u sebi alkohola, a to je otrov. Zato ih ne treba nikako i nimalo piti, nego se treba od njih posve uzdržati (abstinirati), svaki čovjek treba da bude suzdržljivac (abstinent) od pića, na celom svijetu treba da zavlada uzdržavanje od pića (abstinenција).

Ni ovomu nastojanju, mislim, nema prigovora, jer čovjek može zbilja dobro i u zdravlju živjeti i bez pića. Što se govori, a i na svoje oči vidimo, da bolje žive ljudi, koji piju (vino, pivo, pa i rakiju), da su jači, deblji, zdraviji, — nije sigurno, je li to od pića ili od toga, što ti ljudi i dobro jedu i previše se ne muče. To bi trebalo točno iztražiti. Medjutim dok se to iztraži, stalno je troje, i to prvo: da čovjek može dobro i u zdravlju živjeti i bez pića, drugo: da je čovjeku ugodno popiti čašu vina, piva, pa i rakije, pače da bez toga, skoro bi rekao, nema pravoga veselja, i treće napokon: da je piće mnogoga unesrećilo i upropastilo. Dakle svakako treba piti barem umjereno.

Ali oni abstinenti nisu s tim zadovoljni, nego na svu silu, rekao bi, nastoje, da svuda zavlada potpuno uzdržavanje (ab-

stinencija), pa se u tu svrhu i kod nas složilo društvo, koje među ostalim izdaje i jeftine knjižice za narod, da se kani pića, i doista, komu je poznato, kakva je strahota opijanje po drugom svijetu među radništvom (na pr. u Englezkoj) taj se ne će čuditi ovomu nastojanju. No u našem narodu nema, hvala Bogu, te strahote. Pijanice su kod nas još uvijek žalostne i sramotne iznimke. (Gore je u gradovima, kod radništva i gospode, pa bi tu trebalo prodičke, ali za čudo, naši abstinenti ne pišu svojih knjižica za ove ljude.)

Kod nas već dulje vremena uztrajno vojuje za abstinenciju g. A. Štampar, koji je već kao djak visokih škola počeo, a sada već kao doktor nastavlja, pa je nedavno napisao i knjižicu (»Je li alkohol hrani?« Ciena 10 fil.).

Knjižica je loše napisana. G. doktor hoće da dokaže, da alkohol ne hrani, t. j. da u alkoholu nema hrane, nema u njem onoga, od čega čovjek živi. Ali toga g. doktor nije dokazao. On razlaže, da čovjek živi od vode, bjelančevine, soli, masti, sladčine i škroba (brašna) Sad je li, nije li tako, svejedno, čovjek mu vjeruje. Ali sad dalje kaže, da mlieko ima od 100 dielova preko 87 dielova vode, $3\frac{1}{2}$ diela bjelančevine, manje od 1 diela soli, $3\frac{1}{4}$ masti i malone 5 dielova sladčine; a pivo ima, kaže, preko 88 dielova vode, manje od 1 diela bjelančevine, soli dvie desetine diela, sladčine malne 1 dio i 4 diela alkohola — i onda kaže: mlieko je izvrstna hrana, pivo je veoma loša hrana. — Zašto? Zato, kaže, što u njem ima alkohola a toga tielu ne treba. Pa kako to, da tielo potrebuje i troši nešto, što mu ne treba? Tko zna, treba li mu ili ne treba? Možda mu i treba, kad čovjek tako rado poseže za pivom?

Na ovo bi nam možda g. doktor odgovorio, kako je pokusima dokazano, da žaba ili pitomi zajčić odmah crkne, kad mu se pod kožu štrcne samo malo alkohola, — dakle je alkohol otrov. Ali je valjda i za doktora razlika štrcati alkohol pod kožu ili kroz grlo u želudac? Bome je razlika već i trn u oku ili u peti! A onda je valjda i to razlika štrcati u želudac pivo ili vino (u kojem ima do 90% vode!), ili puniti želudac čistim alkoholom.

Što mi hoćemo da ovim rećemo? Ništa drugo, nego ovo: Mi ne znamo, je li alkohol ili nije onakav otrov, kako to kažu neki doktori, ali držimo, da svaki doktor nema čitaoca držati budalom, koja ima sve vjerovati samo zato, što to kaže doktor. Kad

se doktor upire o znanost, onda treba nekoga biesa znanstveno, tj. razložno i dokazati.

Evo na pr. još i ovo za čovjeka, koji čitajući i misli malo:

Gosp. doktor Štampar piše: »Voda sačinjava tri četvrtine naših mišica«, dakle je voda jedna izvrstna stvar za hranu čovjeku. Dalje kaže, što smo već spomenuli da mlieko u 100 dielova ima nešto više od 87, a pivo preko 88 dielova vode, tj. one stvari, koje čovjeku najviše treba. Dakle je pivo bolja hrana od mlieka, kad ima više vode, a ne lošija, kako kaže g. doktor! Dapače: Voda je najbolja hrana! (Tri četvrtine naših mišica sačinjava voda!)

Ovo spomenusmo zato, da se vidi, kako same brojke, koje je znanost pronašla i koje neki drže velikim znanstvenim dokazom, — ne dokazuju ništa, ako se ne razlože. A g. doktor valjda misli, da se »laici« (koji nisu učili liečničtvu) moraju pokloniti golim procentima, koji sami po sebi ne znače ništa. Po, procentima je, kako rekosmo, najbolja hrana voda.

Jednako nije nimalo uspjelo g. doktoru ono dokazivanje sa jedinicama topline. Najprije se dosta nespretno muči, da dokaže, kako u hrani vriedi samo ono, što daje toplinu, dok ne dodje i do toga, da nesretni alkohol daje malone toliko topline, koliko i mast, a onda se muči da dokaže, da ta toplina uzima toplinu! Razlaganje koje g. doktor tomu dodaje, doista je jednostavno, ali ne tumači ništa.

Vrlo je dobro ono, što g. doktor razlaže, kako je piće skupo, pa koliko se žita (ječma) uništi za pravljenje piva. Da, doista, tu naš napredni viek ne pokazuje ekonomije, to je živa istina. Možda se tu zbilja već griješi, i to opasno, — ali g. doktor pušta s vida, koliko se ljudi današnji dan čašom piva osvježi i za rad i poslie rada ili čašom vina razdraga, udobrovolji — i opet za rad i za život. Tu je, čini se, slaba strana svih abstinenata. Ne živi čovjek samo o kruhu — stara je rieč i istinita, pa ako alkohol i ne hrani, — zar svaka stvar, što ju čovjek u se uzima, mora baš i hraniti? Zar zbilja sve, što u se uzimamo, hrani? Ne bih rekao.

Ne znam, varam li se, ali mislim, da abstinenti pokret (oh, ti »pokreti«!) više škodi dobroj stvari, nego što joj koristi. Ne će umjerenosti, nego podpuno uzdržavanje. Abstinencija je kao dogma, kao vjerovanje, abstinenti kao vjerska stranka. Toga današnji svijet ne podnosi. A onda treba ipak pitati i za narav

čovječju, koja valjda nije pokvarena čak od Noema. Pa od kada je »osjećaj ugodnosti — najslabija strana čovjeka?« Ta svi smo osudili ono doba, kad se je podnašanje osjećaja neugodnosti držalo za najjaču stranu.

Ne, tako, mislim, ne će ići. Ovaj koristan i potreban boj: boj proti opijanju, proti pijanstvu, proti nerazumnom piću, proti velikomu trošku za piće — taj boj treba voditi drugačije. Osobito pak te blažene knjižice »za narod« neka budu jednom pisane s više soli, duha i — pismenosti. Knjižica je ova naime napisana, skoro bih rekao, nepismeno. Nije sve već ni »za muža« dobro, jer njegovih 10 filira (za 24 male stranice) također su novci. Ali priznati treba, bolji i ovakav boj proti onomu zlu, nego nikakav.

(»Dom«, God. 1912. Br. 24.)

Židovi i katolici.

Poznato je našim čitaocima, da se je u Beču dne 12. do 15. rujna o. g. obdržavao »svetotajstveni evkaristijski kongres«, na kojem je bio kao papinski poslanik kardinal Van Rossum sa još 9 drugih kardinala, za tim do 150 biskupa, više tisuća svećenika i nebrojeno mnoštvo naroda, i to iz svih krajeva svijeta: iz carevine, Francezke, Španjolske, Turske, Amerike i t. d., a sve je to bilo pod zaštitom uzvišenoga vladara, cara i kralja, i uz sudjelovanje Njegovo i mnogih, osobito ženskih članova prejasne cesarske kuće. Bilo je to nešto veliko, veličanstveno, sjajno.

Proti toj crkvenoj katoličkoj slavi digoše se u Beču pristaše »slobodne misli«, t. j. ljudi, koji ne samo da ne vjeruju kršćansko-katoličku nauku, nego su si uzeli za zadaću, da i drugi svijet, koji vjeruje, odvrte i tim ovu slavu koliko-toliko pomute i sjaj joj potamne. U tu svrhu držali su nekoliko sastanaka i dijelili po Beču milijune ceduljica pod naslovom »Josipovi listovi«, na kojima su bile natiskane misli cara Josipa II., koji je, kako je mnogima poznato, bio izdao (god. 1781.) njeke odredbe o vanjskim crkvenim poslovima (o papinskim oprostima kod ženitbe, o samostanskom imetku, o sprovodima, procesijama i t. d.), što su protivnici Crkve uzimali i uzimaju, da je to bilo napereno proti vjeri i Crkvi katoličkoj, premda je ondašnji sv. Otac papa

Pijo VI. rekao, da je car Josip II. »najbolji katolik na svijetu«. Protivnici dakle katoličkoga kongresa poslužili su se imenom cara Josipa, samo da im se više vjeruje. Ali policija je sve ove skupštine bez ikakva obzira raztjeravala i »Josipove listove« plienila, a one koji su ih dielili, zatvarala. Jednako nije bilo ništa ni od demonstracija, na koje su se protivnici spremali.

No najčudnije je ovo: Židovi bečki sazvaše skupštinu i zaključišu, da oni nemaju ništa proti toj katoličkoj slavi i da su proti demonstracijama, ali zahtievaju, da se i njima, židovima, dade sloboda u njihovim vjerskim stvarima.

Ovo se u prvi mah čini čudno zato, što su mnogi židovi pristaše tako zvane »slobodne misli« i što židovsko novinstvo većinom neprijazno, pa i žestoko piše proti katoličkim uredbama. Ali kad se promisli, tko je sudjelovao kod ove slave i kolika je tu bila skupljena moć, onda ne bi židova poznavao, tko bi očekivao, da će se oni postaviti proti svemu tomu, tim manje, što je sv. Otac papa malo dana prije toga uputio neke biskupe, da nastoje narod odvratiti od navala na židove. Vidi se dakle i ovdje, da današnje doba ne trpi neprijateljstva svadje i nemira, nego da se ljudi i najrazličnijega mišljenja, kao što su eto židovi i katolici, pogadjaju i napokon slože, samo da jedni i drugi sačuvaju ono, što drže. Ova je možda tako očevidna, da ju vide i veliki i mali. Zato nije nikakvo čudo ni to, što se je moglo već i kod nas opaziti da naš katolički kapelan s propovjedaonice uzima u zaštitu židove, hvali njihovu marljivost i štedljivost itd. A dovoljno je poznato, da katoličko naše svećenstvo sve to više i u javnom životu zajedno stupa sa židovima, ili židovi s njim, pa možda nije sasvim nemoguće, da bi s vremenom, dakako na kakav zgodni način, mogli židovi sudjelovati i kod evkaristijskoga kongresa, kad su se već ljetos tom prigodom iztakli te su u povjesti toga kongresa častno spomenuti.

(»Dom«, God. 1912. Br. 24.)

Socijalisti u Njemačkoj

valjda su najveća i najjača stranka na svijetu. Nedavno su obdržavali svoju glavnu skupštinu i na njoj izviestili, da njihova stranka ima milijun upisanih članova, koji plaćaju prinose, a ti

prinosi iznašaju na godinu preko dva milijuna Kruna. Imadu 86 dnevnih novina i 60 svojih tiskara, 110 zastupnika u njemačkom rajhstagu (zajedničkom njemačkom saboru), 224 zastupnika u raznim njemačkim državnim saborima i preko 10.000 občinskih i gradskih zastupnika. Svih pristaša računaju na četiri milijuna.

»Riečki Novi List«, što ga izdaje Fr. Supilo, osvrćući se na ovo izvješće piše, da se u Njemačkoj ništa ne opaža od ove velike snage socijalista. Kako je na ime poznato, socijalistički su vodje propoviedali, da treba sviet sasvim preokrenuti, osobito vojsku ukinuti i kapitaliste (posjednike zemljišta i novaca) uništiti. Naprotiv, i vodje njemačkih socijalista (Kautski i Bebel) sasvim su zadovoljni, što Njemačka ima najsilniju vojsku, pa se u tom ni malo ne razlikuju od običnih njemačkih pretjeranaca (šovinista), koji bi, da mogu, pod vlast njemačkoga kajzera spravili pol svieta. A pristaše socijalista, trgovci, obrtnici i radnici, i to uz sve to veću pomoć države, sasvim liepo štede i šparaju novce kao i drugi »purgari«, te im nije ni na kraj pameti, da i sebe smatraju kapitalistima. Takva stranka baš i treba vladi, pa kad je u Njemačkoj ne bi bilo, trebalo bi ju stvoriti.

Ovo pisanje »Rieč. Nov. Lista« pretiskala je od rieči do rieči »Slobodna Rieč«, glavne socijalističke novine naših socijalista, veleći samo, da su to blezgarije, kojih ne misli pobijati, što je doista čudno. Blezgariji se kaže blezgarija, pa je gotovo; ali blezgariju pretiskivati — nije baš običaj.

Ali pisanje »R. N. Lista« nije blezgarija, nego očevidna istina, koju vidi sav sviet. Treba samo znati, kakva je to snaga 110 zastupnika, a toliko ih imadu socijalisti u njemačkom saboru, — pa ništa, ni traga kakvoj socijalističkoj promjeni ili pokušaju. »R. N. List« ima možda krivo samo u tom, što zamjera vodjama njemačkih socijalista njihovu pomirljivost, promišljenost i pogadjanje (kompromise) s vladom i drugim strankama; on bi želio odlučni (radikalni) postupak, pa kud puklo da puklo. No treba držati na umu, da to danas, uz toliku vojsku u svim državama, ne ide, a da ni današnji ljudi nisu za to. Danas je i socijalistički radnik većinom naučan na udobni život, pa mu se ne će već ni na demonstracije, a kamo li bi sanjao o »krvavim gaćama«. A istom vodje, od kojih su neki milijunaši! Ta doista je spomenuti, kako se razborito drže naši, još nedavno tako ratoborni socijalisti, kojih kao da i nema.

(»Dom«, God. 1912. Broj 24.)

Dvie milijarde Kruna (2,000.000.000)

Toliko iznaša zajednički proračun Ugarske i Hrvatske (ili zemalja krune sv. Stjepana) za god. 1912., kako je priobćen u sjednici zajedničkoga sabora u Pešti dne 17. rujna 1912.

Ovo su svi, baš svi državni troškovi u Ugarskoj i Hrvatskoj, dakle troškovi za vladarski dvor (11,300.000) i dvorsku kancelariju u Beču (193.519), za peštanski sabor (4,528.373), za mirovine (36,471.879), za vojsku i ostale poslove ciele carevine (155,622.771), za državne dugove (301,821.384) i za dugove preuzetih željeznica (29,875.748) i pojedinih ministarstva (8,832.835), za računarski dvor (445.584), za upravno sudište (838.987), za ministarsko predsjedništvo (3,295.599) za ministra uz vladarevu osobu (210.559), za hrvatskoga ministra (123.500) i za ostala ministarstva: unutrašnjih posala (114,780.627), financija (286,565.294), trgovine (504,187.850), poljodjelstva (86,761.513), bogoštovlja i nastave (126,849.067), pravosudje (59,617.910) i zemaljske obrane ili domobranstva (76,877.266), napokon za domaću (unutarnju upravu Hrvatske-Slavonije (29,500.000), ukupno 1.928,710.356 K (za 144.542.619 K više nego god. 1912). K tomu dolazi trošak za investicije 244,043.840, t. j. sveukupno 2,072.754.196 (2 milijarde, 72 milijuna, 754 hiljada) K.

Ne znam, jeste li ove brojke pročitali, ali ako i niste i ako ih ne pročitate, ne će biti čudo, jer naši ljudi za to, za novce, za narodnu muku, ne mare. Gledajte: Uzeo sam jedne naše novine, u kojima su tiskane brojke ovoga proračuna. Kaže to, da sav proračun iznaša, kako smo gore izpisali, 2,072,754.196 K, a onda se nabraja i tiska redom, koliko ide na što, na dvor, vojsku, i t. d. Uzmem ja, da to zbrojim, — ne slaže se: fali oko 400 milijuna! Potrošio sam preko sata, dok sam našao, da je mnogo toga izpušteno! Onaj dakle novinar, što li je, koji je te brojke dao štampati, malo se stara, hoće li njegovi čitaoci što razumjeti. Pa i doista nitko se i ne trudi, da tu što razumije. Što onda znači, kad se piše i više, da računi nisu čisti da našom mukom drugi gospodare, da nema samostalnih financija, ja ne znam. Ja ne znam, kako tko može zvati narod, da odluči u toj stvari, koje ne samo da ne razumije, nego za nju i ne mari.

Sad kako bilo, ja vas molim, da se malo uztrpite, pa da

zajedno malo ove brojke proštudiramo, jer za to su te brojke i predložene saboru i oglašene u novinama, da se vidi, kamo ide narodna muka.

Dakle da vidimo, što kažu ove velike brojke.

Dvie milijarde — to je dvie hiljade milijuna. Toliko i još 72 milijuna troše na godinu zemlje krune sv. Stjepana t. j. Ugarska i Hrvatska.

Da bolje razumijemo, od kuda toliki novci, sjetimo se, da Ugarska i Hrvatska imaju zajedno okruglo dvadeset milijuna ljudi (20,000.000). Da se dakle skupi dvie milijarde (ili dvie hiljade milijuna krana), treba dati na svaku glavu (i na djecu) 100 K. Za javne državne troškove dakle otpada u Ugarskoj i Hrvatskoj na svaku glavu (i na djecu) 100 K (dakako bez obćinskih troškova).

Od ove dvie milijarde troši se na financijalnu upravu i ministarstvo trgovine zajedno preko $\frac{3}{4}$ milijarde, za tim na državne dugove preko 300 milijuna, za vojsku preko 100 milijuna, za unutrašnju upravu Ugarske i za škole njezine za svako to preko 100 milijuna, za ostala tri ministarstva daleko preko 50 milijuna za svako. To su dakako najvećim delom plaće činovnika i ostalih namještenika. Za vladarski dvor, t. j. za tako zvanu »civilnu listu« ili »plaću« vladarevu troši se 11,300.000 (11 milijuna 300 hiljada).

Prihodi za godinu 1913. iznašaju 54.835 K više od razhoda. Najviše prihoda ima dakako ministarstvo financija (1,127.045.764 K) a to su porezi, pristojbe, potrošarine itd., za tim ministarstvo trgovine (603.384.580), ministarstvo poljodjelstva (33,143.748) i nutarnjih posala (31,954.012), dok su drugi prihodi razmjerno neznatni.

Kako smo vidjeli, u ovaj proračun uvršteno je i 29,500.000 za domaću upravu Hrvatske i Slavonije. Što je to tih 29,500.000? Kako to dolazi u zajednički proračun?

Ako je komu i poznato, dobro će biti ipak razložiti, što je i kako je to. A to je evo ovo i ovako:

Ugarska i Hrvatska imaju zajedničko gospodarstvo, zajedničku kasu, zajedničke račune i financije. To zajedničko gospodarstvo vodi i kasom gospodari zajednički sabor i vlada u Pešti. Zato poreze, pristojbe, potrošarinu itd. razpisuju i pobiru i u Hrvatskoj zajednički uredi (porezni uredi i financijalna ravnateljstva), koji su podložni zajedničkoj vladi u Pešti. Zato zaje-

dnički sabor ima dozvoliti svaki trošak, pa eto i trošak za domaću upravu u Hrvatskoj i Slavoniji.

Treba naime znati, što mnogi dakako i znadu, da Hrvatska-Slavonija ima svoju posebnu upravu, i to političku, sudsku i školsku. Ta domaća uprava nije podložena zajedničkoj vladi, nego banu, kojega na predlog zajedničkoga ministra predsjednika imenuje Kralj i koji je odgovoran saboru kraljevine Hrv.-Slav.-Dalmacije u Zagrebu. Tako je to ugovoreno s Ugarskom god. 1868. u poznatoj nagodbi.

Sad će naravski svatko, ako malo samo misli, morati pitati:

Dobro, ako Hrv.-Slav. ima posebnu upravu t. j. posebne oblasti, sudove, škole i crkve, pa ako u tim stvarima ima njezin sabor i vlada slobodne ruke, — onda valjda Hrv.-Slav. može slobodno odrediti i to, koliko treba činovnika kod oblasti, koliko sudaca, koliko profesora i učitelja, jer ako to ne može, treba i platiti, a kasu drži zajednička vlada i sve troškove dozvoljuje zajednički sabor, — kako je to onda? Zar zajednički sabor određuje i to, koliko će Hrv.-Slav. trošiti na svoju domaću upravu? Može li onda biti govora o tom, da Hrv.-Slav. ima slobodne ruke u domaćoj upravi, kad netko drugi određuje, koliko se na tu upravu može potrošiti?

Kako je to dakle?

To je ovako: Ugarska i Hrv.-Slav. sklapaju svakih deset godina posebno financijalnu nagodbu. Takva se financijalna nagodba sklapala u 44 godine, odkad postoji nagodba s Ugarskom, više puta, a posljednji put je sklopljena god. 1903., i traje do konca 1913. Po toj financijalnoj nagodbi ima se Hrv.-Slavoniji za njezinu domaću upravu dati toliko, koliko iznaša 44% (44 posto) svih njezinih dohodaka od izravnih poreza, a 8.127 (8 cielelih i 127 tisuća po sto, ili nešto preko 9 po sto) od ukupne potrošarine svih zemalja krune sv. Stjepana.

Dakle, ako se pravo uzme, zajednički sabor u Pešti ne dozvoljava troškove za domaću upravu u Hrv.-Slav., nego su ti troškovi unaprijed financijalnom nagodbom određeni. Zašto ipak u zajedničkom proračunu dolazi pred zajednički sabor u Pešti i ona svota, koja ide Hrvatsku-Slavoniju po financijalnoj nagodbi, nije nigdje rečeno.

Hrv.-Slav. dobiva dakle za god. 1913. 29 i pol milijuna za domaću svoju upravu, t. j. za plaće domaćih činovnika, sudaca, učitelja i za pomoć crkvama. To je, kako smo razložili, 44% svih

prihoda Hrv.-Slav. od izravnih poreza i 8.127% od potrošarine svih zemalja krune sv. Stjepana. Koliko je od jednoga, koliko od drugoga, to nam ovaj čas nije poznato. Čudno je kod ove brojke to, što je ovako okrugla t. j. tu su samo stotine hiljada, dok je kod svih drugih ministarstva svota izkazana sve do jedne Krune (na pr. kod ministarstva za domobranstvo nije određeno 76,800.000, nego točno 76,877.256 K). To je tim čudnije, što je svota prihoda određena sasvim na tanko (na pr. redoviti prihodi 1.834,299.156 kruna, izvanredni 238,509.875 K), pa bi se i prihodi Hrv.-Slav. mogli tako na tanko odrediti, a onda bi se od tih prihoda 44%, moglo sasvim na tanko izračunati.

Zašto to nije, ne znamo.

Sada razmotrimo, ali sasvim na krupno, samu tu svotu od 29 i pol milijuna. Rekli smo, da za državne terete otpada u Ugarskoj i Hrv.-Slav. okruglo 100 K na glavu. Uzmemo li, da se u Hrv.-Slav. plaća porez, pristojbe itd. jednako kao i u Ugarskoj (dakle da na glavu dolazi jednako i potrošarine), nosi 2,600.000 stanovnika u Hrv.-Slavoniji okruglo 260,000.000 K tereta, t. j. toliko okruglo iznašaju svi prihodi Hrv.-Slav. Od tih 260 milijuna troši se na domaću upravu okruglo 30 milijuna, a ostalih 230 milijuna troši se na vladarski dvor, vojsku, državne dugove, zajednički sabor i zajednička ministarstva.

Sad se svatko pita dvoje, i to prvo: Ako po ovom krupnom računu prihodi Hrv.-Slav. iznašaju oko 260 milijuna, kako to, da Hrv.-Slav. ne dobiva za svoje domaće potrebe 40% od te svote, t. j. preko 103 milijuna, nego samo okruglo 30 milijuna? Je li moguće, da 44% svih prihoda Hrv.-Slav. zbilja iznašaju samo oko 30 milijuna, tako da bi svi prihodi iznašali samo oko 70 milijuna, a ne 260 milijuna, kako izlazi po krupnom računu? Je li moguće, da u svim zemljama krune sv. Stjepana dolazi na glavu poprieko 100 K tereta, a u Hrv.-Slav. samo 27 K po prilici? Je li zbilja porezna jakost Hrv.- Slav. tako malena?

Da je porezna jakost Hrv.-Slav. na glavu od prilike isto tolika, kolika je i u Ugarskoj, to ćemo za čas čuti. A zašto ipak prihodi Hrv.-Slav. u zajedničkom državnom proračunu ne iznašaju, koliko bi čovjek po toj poreznoj jakosti očekivao, to ne dokučujemo.

Drugo: Je li za Hrvatsku-Slavoniju povoljna takva financijska nagodba, po kojoj ona niti osminu svojih prihoda ne troši

za one tri važne grane državnih posala, naime za političku upravu, sudstvo i školstvo?

Oni, koji su na ovo pitanje odgovarali, prisposobljavali su, koliko se na te poslove (upravu, sudstvo i školstvo) troši u nekim državama, posebice u samoj Ugarskoj. Takvo je prisposobljavanje dokazalo, da Hrvatska-Slavonija doista manje troši na to, nego na pr. Ugarska. Tako i po proračunu za godinu 1913. troši Ugarska na svoju domaću upravu, sudstvo i školstvo najmanje oko 420 milijuna, t. j. blizu četvrtinu svojih prihoda (dok Hrv.-Slav., kako smo razložili, ne troši ni osminu). Ali je prisposoba s Ugarskom nezgodna, i to poglavito zato, što su njekoja ugarska ministarstva zajednička (t. j. obavljaju poslove i za Hrv.-Slav.) te se zajedničkom troškom i uzdržavaju, pa se ne može točno odrediti, koji ugarski uredi i oblasti obavljaju one poslove, što ih u Hrv.-Slav. obavljaju domaći uredi i oblasti. A ni prisposoba s drugim državama ne pomaže mnogo.

O svem ovom, što je ovdje samo u kratko spomenuto, mnogo se je kod nas pisalo u novinama i knjižicama i govorilo u skupštinama i u saboru. Ali je očividno već svakomu, da te stvari nisu jasne. To najbolje dokazuje u ostalom vrlo poučno pisanje jednoga vještaka, štampano ovoća ljeta u »Narodnim Novinama«, iz toga se pisanja medju ostalim vidi i to, da tu ima stvari, kako kaže taj vještak, na koje nije nitko naš ni mislio, a koštale su nas milijune!

Pisanje spomenutoga vještaka u »Narodnim Novinama« vrlo je važno radi ove stvari:

U sjednici proračunskoga odbora hrv. sabora osvrnuo se je vještak Egersdorfer, kojega je u odbor na predlog bana Tomašića u sjednicu pozvao, na obične prigovore, da naši računi s Ugarskom nisu »čisti«, Egersdorfer je rekao, da je to smiešno govoriti da računi nisu čisti, pa je dalje razlagao, kako računi moraju biti čisti, t. j. sasvim u redu, jer se u računima ne može ništa drugačije upisivati, nego onako, kako jest; inače reče vještak računi se ne bi slagali.

Egersdorfer je tu pobijao mišljenje, da su računi u neku ruku krivotvoreni, t. j. da se u njih upisuje drugačije, nego što u istinu jest, t. j. na pr., da se prihodi Hrv.-Slav. ne izkazuju po istini, naime, da, recimo, porezni uredi i financijska ravnateljstva imaju druge svote, a u računima su druge svote.

I doista je vještak imao pravo, kad se je razlažući to dapače srdio i gotovo te nije rekao, da to mogu misliti samo glupani.

No premda je sve to u istinu tako, t. j. premda su računi naši s Ugarskom sasvim u redu, dokazao je u »Nar. Nov.« zacielo isti taj vještak očividno, da je Hrv.-Slav. dva puta platila svoj prinos (Hrv.-Slav. naime ima po posljednjoj financ. nagodbi na svaku stotinu K za zajedničke troškove dati 8.12 doprinosa, a ostalo otpada na Ugarsku).

Sad kako je to: Računi su čisti i u redu, a Hrv.-Slav. mora dva puta platiti svoj prinos?

Po razlaganju spomenutoga vještaka (»Nar. Nov.« br. 175, do 179. god. 1912.) dolazi do toga pravoga čuda ovako:

Više puta se dogodi, da u zajedničkoj ug.-hrv. blagajni ostanu viška, t. j. da se sav proračunom osigurani novac ne potroši. Taj se višak ne prenosi u drugu godinu, jer svaki državni proračun vrijedi za jednu godinu. Na to nastane potreba, da se sljedeće godine gradi, recimo željeznica. Ali za tu željeznicu nema novaca, nego se moraju uzajmiti. No dok se zajam sklopi i dok novci dodju, a željeznicu treba žurno graditi, uzmu se novci iz onoga viška, pa kad se pravi obračun (t. j. kad se pita, je li Hrv.-Slav. na onih 56% domaćih dohodaka podpuno platila svoj prinos), uračuna se na teret Hrv.-Slav. na svaku 100 njezin dio, t. j. 8.12. A poslie, kad se podigne onaj zajam za tu željeznicu, opet se Hrv.-Slav. obtereti za 8.12 na svaku 100.

Da ovo nismo čitali u »Nar. Nov.«, jedva bi vjerovali. A ovako moramo reći, da bi malo hasnilo, kad bi tko ovaj postupak nazvao pravim imenom, nego tu treba zbilja jednom učiniti, i to ne samo nešto, nego ono, što će ovakove račune onemogućiti. U proračunu naime od preko dvije milijarde ne radi se za Hrv.-Slav. o stotinama i tisućama, nego o milijunima. A i sam jedan milijun velik je novac za prekomjerno već osiromašeni narod.

(»Dom«, god. 1912. Broj 25.)

»Jadran«, »Balkan« i »Zagreb«.

Javili smo u kratko, da je bivši ravnatelj »pripomoćne« zadruge »Jadrana«, neki Duma, osuđen na osam godina tamnice, a njegovi njekeji drugovi na pet i šest godina. Malo je za tim uapšen i ravnatelj druge takve zadruge, »Balkan«, neki Albini, a treća takva zadruga, bila je prisiljena, da najavi stečaj, t. j. razpust.

Za vrijeme, dok je trajala razprava proti »Jadranu«, dosta su novine pisale i izvješćivale o toj stvari, a kad je pukla osuda, pisale su skoro sve veće novine na prvome mjestu o toj stvari jadikujući, kakovo je to zlo bilo zavladao, kakva je to pokvarenost i rana u našem društvu itd., a onda hvalile Bogu, što je ta rana sudačkim nožem odrezana. Njekeje su se novine hvalile, kako su one prve upozorivale na to zlo i uztrajno vodile borbu proti tim zadrugama. Mnogo se je o toj stvari i razgovaralo, pa se je moglo čuti i to, da nije pravo, što će samo Duma sjedjeti osam godina, nego da bi morali sjedjeti i drugi, koji rade još i gore, pa im nije i ne će im biti ništa.

Da bolje razumijemo, o čemu se radi reći ćemo u kratko, kakove su to bile zadruge, premda je to većinom poznato. — Članovi korisnici ovih zadruga bili su oni, koji su kod zadruge osigurali tako, da će im se izplatiti 1000 ili 2000 K., ako taj, koga su upisali, umre; a zato će članovi platiti upisninu, za tim mjesečnu članarinu i još po nekoliko kruna svaki put, kad koji upisani osiguranik umre. Osiguranici su bili skupljeni u grupe (kola) po 500 njih, pa kad god bi koji od ovih 500 umro, imali su oni, koji su ih upisali, platiti po 4 K, tako da je zadruga dobila za smrt svakoga osiguranika 2000 K, a ona bi imala izplatiti osiguratelju (koristniku) 1000 K, i još je zadrugi ostala upisnina i mjesečna članarina. Kad je koji osiguratelj (korisnik) uplatio za svoga osiguranika 600 K (ili 1200 K., ako ga je osigurao na 2000 K), nije dalje morao plaćati; ili čim je osiguranik umro, odmah se korisniku imala izplatiti osigurana svota (1000 ili 2000 K). Glavno je dakle, bilo, da osiguranik što prije umre. Zato su korisnici osigurali bolestne ili baš i na smrt bolestne ljude, ali im zadruga nije prigovarala, premda pravila kažu, da se osigurati mogu samo zdrave osobe, ali bez liječničke pregledbe.

Sad se pita: Može li zadruga na ovom temelju obstojati?

Kod suda se je o tom mnogo prepiralo i na samom sudu s olovkom u ruci računalo. Predsjednik je suda (Dr. Košutić) dokazivao obtuženom Dumi, da je zadruga primajući bolestne osobe morala propasti, a Duma je odgovorio, da bi zadruga još bolje napredovala, kad bi makar svi osiguranici bili bolestni.

Predsjednik suda računao je od prilike ovako: Recimo, da su svi osiguranici bolestni, pa recimo, da poumrnu svi u jedan dan, ili godinu dana, svejedno, zadruga će propasti. Zašto? Zato, što će zadruga morati izplatiti 500.000 (za svakoga od 500 do 1000), a korisnici su dužni platiti za svakoga osiguranika samo 600 K, t. j. ukupno samo 300.000 K. Duma je na to dokazivao i (rukama pokazivao), da se u ovakvoj zadruzi svako ono »Kolo« neprestano vrti, t. j. da se svaka grupa neprestano popunjuje, a »zadruga« da kod toga neprestano služi. Medjutim se na sudbenoj razpravi dokazalo, da su od zadruge imali koristiti samo članovi ravnateljstva, a napose sami ravnatelji, koji su si dali plaćati i po 1000 kruna na mjesec, a uz to su si računali svaki korak tako, da je Duma po svom vlastitom priznanju za 5 mjeseci zaslužio 18 hiljada kruna.

Najžalostnije je kod ove stvari, da je toliko i toliko tisuća naših ljudi, visoke gospode, gradjana, pa i seljaka, u gadnoj lakomosti za velikim, brzim i lakim dobitkom, mirne duše špekuliralo sa životom drugih ljudi, a sramotno je, što su im u toj špekulaciji išla na ruku gdjevoja takva gospoda, kojoj to brani i njihov ugled i njihova služba. — Svakako, stoji to, da samom osudom Duminom, pa ni novim osudama, ne će ova rana biti izliječena.

(»Dom«, god. 1912. Broj 25.)

Spomenuli smo u posljednjem broju, kako je predsjednik suda dokazivao da su ove zadruge morale propasti.

Obtuženi Duma računao je opet bez sumnje ovako: Ako za jedan dan ili za godinu dana umre svih 500 upisanih osiguranika, dobije zadruga za svakoga po 4 K od 500 korisnika, t. j. za svakoga 2000 K, ukupno 1.000.000 (jedan milijun), a izplatit će korisnicima svakomu po 1000 K, ukupno 500.000, te će zadruzi ostati još jedamput toliko.

Dakako, znade i Duma, da korisnici nisu morali dalje plaćati, kad su uplatili 600 K, t. j. kad umre 150 osiguranika; ali on kaže, da će mjesto (150 recimo) pokojnih biti upisanih toliko

novih, za koje će njihovi korisnici plaćati. Predsjednik ga na to upita: A što onda, ako ne će biti novih članova? — Duma je svjestno odgovorio: E onda će zadruga propasti, kao i svaka druga trgovina, kad nema mušterija.

Koliko smo razabrali iz novinskih izvještaja, pri tom je i ostalo. Naime: Duma je ostao u pravu, t. j. mušterija, a u tom slučaju propada svaka trgovina, pa »Jadran« nije po tom bio gori od svake druge poštene trgovine.

Nama je za čudo, što je ova tvrdnja osudjenoga Dume ostala kao neopažena ili barem neodlučena, jer ova tvrdnja nije istinita. Neka se naime mjesto umrlih, recimo 150, osiguranika i upiše 150 novih, zadruga mora propasti. Čim naime umre 150 osiguranika, mora svih 500 korisnika uplatiti 150 puta po 4 K, t. j. 600 K, te nijedan od ovih nije dužan dalje plaćati; neka sada umre opet 160 osiguranika, platiti će po 4 K samo 150 novih korisnika t. j. bit će plaćeno samo 150 puta 600 K, što čini samo 90.000 K, a zadruga mora izplatiti opet 150.000 K. Istina, još joj je ostalo 150.000 K, ostat će joj još samo 90.000 K. Neka sad umre opet 150 osiguranika, opet će dobiti od članova samo 90.000 K, a morat će platiti 150.000 K, tako da će joj ostati još samo 30.000 K. A umre li ih još 150, ne će više moći izplatiti posmrtnine, jer bi morala platiti 150.000 K, a od članova je dobila samo 90.000 K, ostalo je još 30.000 K, pa bi kod 600 mrtvih manjkalo već 30.000 K.

Dakako, dok umre 600 makar i bolestnih ljudi, tu prodje vremena. A drži li se na pameti, da se za one, koji bi prije umrli, nego što mine 6 mjeseci, nije plaćala posmrtnina pa još i druge kvačice, mogle bi se ovakve zadruge prilično dugo držati.

Ali očevitno je, da se je mogao unapried izračunati čas, kad će morati propasti.

Duma se je na sudu branio (a bilo je ljudi, koji su ga branili) time, što je sud dozvolio osnivanje zadruge. No po zakonu sud nema iztraživati ni paziti, hoće li zadruga moći obstati. To zakon izričito kaže, kao što je i naravski, jer bi inače sud mogao zabraniti osnivanje svake zadruge. Sud ima paziti, jesu li tu pravila, je li se držala skupština, ima li zadruga ravnateljstvo i nadzorni odbor itd., a hoće li ići posao, to nije suda briga.

Duma je doduše osuđen i zato, što je osnovao zadrugu na takovom temelju ali glavno zato, što se je varalo, što su i mrtvi

osigurani, što su ravnatelji gledali, da najprije sebi izplate posmrtnine i zato krivo upisivali svoje osiguranike itd.

Najviše su dakako krivi ovi ravnatelji. Ali su krivi i članovi i novine i odvjetnici, t. j. cijelo društvo, gospoda i seljaci. Članovi, t. j. oni, koji su osiguravali bolestne, krivi su što su išli za nepravednim dobitkom, a morali su znati i znali su, da će drugi pri tom štetovati, t. j. da će jedni samo plaćati, a drugi dobivati.

Dakako, na to se odgovara, da je tako i kod lutrije i kod srećaka (loza) i kod svake igre, pa napokon kod ovakovoga osiguranja, doista je tako. Ali ni lutrija ni srećke — ni to nije nikako sasvim čist posao, dostojan pravedna čovjeka i gospodara. A pravo osiguranje sasvim je nešto drugo. Ako naime netko dobije osiguranu svotu za kuću, koja mu je izgorjela, ili za otca ili muža, koji je obitelj uzdržavao, — tko će reći, da je to krivo, kad je taj čovjek u istinu štetovao, te mu je samo šteta nadoknadjena? Baš u tom i stoji gospodarska i čovječja vrijednost pravih (solidnih) osiguravajućih društava, što tu jedni pomažu drugima podnašati nesreću u gospodarstvu i životu, pa oni, koji nešto plate, a ništa ne dobiju, nimalo ne prigovaraju, nego još Bogu hvale, što ih je nesreća poštedila.

Ali danas se ne pita, je li koji dobitak pravedan, samo da je dobitak. I uz ovo mišljenje pristaje sve više svijeta i još se rugaju onomu, koji pita: »A je li to pravedan dobitak?« »Ako ja imam sreću, a drugi je nema, zar sam ja kriv?« i ne bi čovjek vjerovao, kakvi sve ljudi sasvim mirno računaju na dobitak za koji ne pitaju, od kuda je.

A takve su novine i fiškali. Kad su ove zadruge plaćale novinama za velike oglase »Pozdravljam te, Jadrane«, znali su njihovi ljudi sigurno, što je to ali su mislili: »Bili bi ljudi, kad ne bi primali novaca. Što nas briga za lude, koje im novce nose!« A onima, koji nisu primali tih oglasa (ni »Dom« ih nije primao), rugali su se da nisu nikakvi trgovci. Fiškali su opet, dakako za dobru plaću ne samo pred sudom, nego i pred svetom, pred javnim mnijenjem branili ravnatelje, dokazujući po paragrafima, da je to sve u redu. A ako su ti fiškali bili još i poznati rodoljubi, bili su ravnatelji i članovi još sigurniji.

I tako su ove zadruge očevidno pokazale, da naš svet, prosti i školani, nema nikakve čvrste mjere za ono, što se smije, a što se ne smije, što je dobro, a što je zlo, nego se svi drže toga, da se smije sve, što se može, i da je dobro sve, što nosi korist. I svi

se brane, da je takav svet i da se svet mora uzeti, kakav jest. A uz takvo mišljenje čovjek više nije čovjek, u njem više nema duše, koja bi ga držala, dizala i ravнала. Ovakvo društvo mora se raztepti, mora propasti. I u istinu se razteplje i propada. To vidimo na svakom koraku.

(»Dom«, god. 1912. Broj 27.)

Borba za jednu novu banku.

Prije više mjeseci čitali smo svaki čas u nekim novinama, da se osniva nova velika banka, da ju osniva »Bečko bankovno društvo« (Wiener Bank-Verein), koje je pred godinu-dvie uređilo u Zagrebu svoju podružnicu. Mi se za tu stvar nismo mnogo zanimali, jer mi tu ništa ne možemo. Više nas je stvar počela zanimati, kad smo čitali tako žestoke navale na to bečko bankovno društvo, kako to ni kod nas nije običaj. Prigovaralo se naime zagrebačkomu kaptolu i nadbiskupiji, što su kupili za velike svote papira (dionica) ovoga bečkoga društva, a prodali papire domaćih novčanih zavoda (Prve hrv. štedionice). Još više nas je ta stvar stala zanimati, kad se sve to više čulo, da će brodska imovna občina uložiti više milijuna svoje glavnice u tu banku. Napokon je ovih dana izašao u »Hrvatskoj« članak predsjednika brodske imovne općine, poznatoga Mihaljkovića, koji ne samo priznaje, da je brodska imovna općina zaključila uložiti u tu banku sedam milijuna, nego se žestoko obara na tobožnje, kaže, prijatelje naroda, koji se osnivanju te nove banke protive. Po razlaganju naime g. Mihaljkovića imala bi ta banka davati jeftine zajmove pravoužitnicima brodske imovne občine, koji kao i ostali seljački narod plaćaju strašne kamate raznim štedionicama, na koje se g. Mihaljković također žestoko obara.

Sad nam je bila stvar jasna.

Naši se čitaoci sjećaju, kako smo pisali, da bi trebalo osnovati seljačku banku, da se seljački narod oslobodi od prezaduženosti. Ali naši se čitaoci sjećaju i toga, da je sve bilo proti takvoj banki. Posebice su prijatelji g. Mihaljkovića, i to u »Hrvatskoj« i u »Hrv. Zastavi Ist.«, pisali i dali pisati proti osnivanju seljačke banke, jer da je suvišna, jer da ne bi bila ništa bolja nego što su druge banke itd. Sad, kad smo pročitali,

što piše g. Mihaljković, sjetili smo se, da je malo vremena prije toga bivši zastupnik g. Hrvoj pisao u »Hrv. Zastavi Ist.«, da je sad najedanput prieka nužda, da se osnuje seljačka banka!

Od kuda ta promjena?

Mi na žalost ne možemo kazati, što smo o toj stvari doznali, niti možemo sve kazati, što o tom mislimo, pa ćemo za sada kazati ovo:

Neprilika, u koju je naš seljački narod zapao u današnjem novčanom gospodarstvu, postaje sve očividnija, pa ju moraju priznati i oni, koji je do sada nisu tobože vidjeli. Jednako se sve to više priznaje, da narod ima svojih novaca, kojima se drugi služe i drugi od njih korist vuku. Eto, sama brodska imovna občina mogla je zaključiti, da se sedam milijuna njezina novca uloži u jednu banku. A sama ta imovna občina ima još barem tri puta toliko glavnice. Gdje su ti novci? Tko se njima služi uz male (4 po sto) kamate? A gdje su glavnice drugih imovnih občina i zemljišnih zajednica! Osim toga ima zemaljskih zaklada oko dvadeset milijuna. Sav taj novac, sva ta, da tako kažemo, sirotinja narodna..., morala bi služiti narodu, u prvom redu seljačtvu, a kad tamo narodni taj novac dolazi do naroda tek kroz treću i četvrtu ruku, a na svakoj ruci nešto ostane, pa se može mirne duše kazati, da naš narod na pravi svoj novac plaća svake godine najmanje pet milijuna kamata. A to traje već desetke i desetke godina, to čini stotine milijuna, pa je onda sasvim naravski, da je narod sve to siromašniji.

Pa ipak malo tko još priznaje, da je ovo strašna krivica. Najviše što se priznaje, jest to, da je narodu teško, da bi mu trebalo pomoći, smilovati mu se i dati mu — njegovo, barem djelomice.

Kako smo u posljednjem broju spomenuli, pišući o one dvije milijarde, kod nas se dosta piše o našoj financijskoj samostalnosti. Mnogi doduše slabo razumiju, što je to financijska samostalnost, ali svi osjećaju nuždu, da bi naši novci morali biti u našim rukama. No za čudo je upravo, kako se malo mari za to, da oni novci, koji su zbilja naši i samo naši, budu doista u našim rukama. A naše je uvjerenje, da bi prije svega trebalo baš ovu stvar urediti, t. j. skupiti i na korist naroda okrenuti onih stotinu i više milijuna, što ih imamo u nepriepornoj gubitnoj narodnoj imovini. To bi bio, doduše skromni, ali čvrsti početak naše financijske samostalnosti.

(»Dom«, god. 1912. Broj 27.)

Hrvati proti »panslavizmu«.

U dnevnim novinama »Hrvatskoj«, »glavnom glasilu stranke prava za sve hrvatske zemlje«, u broju od 7. listopada 1912., u prvom članku stoji i ovo:

»Sa stanovišta hrvatskih interesa (koristi), koji su bez dvojbe u predstojećoj borbi na Balkanu založeni, nemamo uzroka veseliti se ni pobjedi koaliranih (složenih) državnica, jer to znači pobjeda panslavizma, kojemu smo protivni, od kojega se moramo bojati kao od vraga, ako želimo ostati Hrvati. Niti se možemo veseliti eventualnoj (mogućoj i nemogućoj) pobjedi turskoga oružja, jer bi to značilo pobjedu pangermanstva (svenjemstva), koje bi se učvrstilo i proširilo preko hrvatskoga naroda. Na Balkanu se bore dvie velike misli: germanska i panslavistička. Bore se Berlin i Petrograd. Za nas je opasno i pogibeljno, pobijedi li jedna ili druga od tih dviju misli. Uvjereni smo naime, da Rusija ne bi dala balkanskim narodima, u slučaju pobjede, da uživaju plodove te pobjede. Ona bi razastrla svoja krila nad tim narodima. Kad ne bi toga bilo, onda čuvstvo pravednosti i bratstva sa Srbima i Bugarima bi nas nukalo, da im želimo dobar uspjeh. Ali izazivati rusku knutu (kandžiju, korbač) nad sebe, a eventualnom pobjedom bi je izazivali, to ne možemo. Odviše su nam poznate muke poljskoga i ukrajinskoga naroda...«

Eto čujte! Kad je govor o ratu na Turke, svako će naše diete reći, da treba na Turke, pa nikomu ne bi ni u snu palo na pamet, da razmišlja, bi li želio pobjedu Turcima ili kršćanima.

Ali vidite, sad znate, što je politika: Kad stvar jasna kao sunce na jedan put postane nejasna, — to vam je politika. Kakva je to politika naših ljudi, koji ne žele pobjede kršćanima u ratu s Turcima, o tom bi, mislio bi čovjek, trebalo više reći. Ali tko i malo samo misli, spoznat će odmah, da to nije nikakva politika. Prosudite samo »Hrvatska« piše, da ne želi pobjede ni kršćanima, ni Turcima, ne želi dakle i ne će ništa? Da je dakle na njezino, ona bi skrstila ruke. A ništa je bilo i bit će ništa, a od ništa opet ne nastaje ništa. — Ovo bi čovjek razumio, kad se nas taj rat ne bi nimalo ticao. Ali kad i »Hrv.« piše, da su tu »založeni« i hrvatski interesi, onda je upravo čudo, što ima i jedan Hrvat, koji pri tom ne želi ništa.

No da ovu čudnu ništavu politiku bolje razumijemo, dobro

je spomenuti ovo: Kadgod se ikoliko maknu Slovaci u Ugarskoj za kakvo pravo u domovini, mađjarske novine pišu, da je to »pan-slavizam«. Čovjek bi rekao, da je to zloba, ali kad vidi, da i neki Hrvati kažu, da je to panslavizam, kad Srbi i Bugari i Grci hoće da oslobode svoju braću od turskoga klanja, — onda

U pisanju »Hrvatske« ima i grubih netočnosti (da ne kažemo drugačije). »Hrv.« se boji, da Rusija ne će dati balkanskim narodima, da uživaju plodove svoje pobjede. To ga ne može nitko razumjeti. Sav sviet zna, da je Rusija vodila već rat s Turskom i da je pobiedila i da su danas Srbija i Bugarska i Crna Gora slobodne države, koje eto navještaju Turskoj rat. Pa kako onda ne uživaju plodove pobjede? Uživaju plodove ne samo svoje, nego i ruske pobjede.

»Hrvatska« naravski misli na to, da će balkanske države biti zavisne o Rusiji. Bože moj! A koja mala (pa i velika) država nije zavisna o drugoj, a nekmoli o onoj, koja joj je pomogla do slobode? Ili bili bilo pravednije i ljepše, da balkanske države budu zavisne o Njemačkoj? Zašto? U ostalom je poznato, da je Bugarska (pa i Srbija) znala bi i te kako nezavisna o Rusiji, pače i protivna njoj, ali je sviet to nazivao nezahvalnošću. A napokon već će se i drugi postarati, da balkanske države budu što manje zavisne o Rusiji i u Austriji.

Nepojmljivo je, što »Hrv.« piše, da se panslavizma moramo bojati kao vraga, ako hoćemo ostati Hrvati. Ta Srbi su i Bugari za »panslavizam«, pa su ostali Srbi i Bugari.

A što piše »Hrvatska« za ruski »knut«, — to je već ružno, da ne kažemo drugačije. Ta je rieč neprestano na jeziku njemačkim i mađjarskim novinarima. I tu je ključ ovoj ništavoj politici, koja ne želi pobjede kršćanima nad Turcima.

(»Dom«, god. 1912. Broj 27.)

Saborski govori.

Govori

u saboru

kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

29. sab. sjednica držana dne 11. svibnja 1910.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Ovo je najkomotnije otići iz sabornice i ne sudjelovati kod čitanja zajedničkih zakona. Ja kao zastupnik seljačke stranke, koja je ovdje u manjini, naravno ne mogu misliti na to, da ovom saboru bilo kojim načinom narinem ono uvjerenje, što ga o zajedničkim zakonima imamo mi, ali uza sve to držim za svoju dužnost, da kažem, što naša stranka o tim zakonima misli. Dakako da mi ne možemo odlučivati o udesu toga zakona, ali je ipak naša dužnost, da narodu kažemo, na kojem stanovištu stojimo.

Visoki sabore! Razumije se, da je drugo priznavanje zakonitosti i priznavanje pravednosti i opravdanosti pače i prava koje stvari. Da su ovi zakoni na žalost na našu nesreću stvoreni, o tom bi bilo suvišno govoriti, tako isto bilo bi suvišno govoriti o tom, hoće li jedna stranka osobito u manjini, kao što smo mi, glasati za to proglašenje ili ne, ja dapače kažem, da nema druge, nego da i naša stranka glasuje, da se ti zakoni proglase. Mi ne ćemo od danas do sutra promieniti to, što je stvoreno, niti odnošaje na kojima su zakoni stvoreni.

Ali jednako je dužnost naša u ovom visokom saboru, da mi kao stranka pučka i demokratska, pošto ne možemo priznati, da je ono pravo, što kaže nagodba, temelj na kojem su zakoni ovi postavljeni, i to zato, jer narod, koji je jedini vlastan stvarati prava, nije stvorio nagodbe, t. j. temelja, na kojem su ti zakoni stvoreni. Mi moramo ovdje naglasiti za našu budućnost, da ćemo mi u tom smislu raditi dalje, da se onaj temelj, na kojem su ovi

zakoni stvoreni, promieni, pače po našem mišljenju onemogućiti. To je jedan razlog, što mi ovim zakonom ne priznajemo niti pravo niti pravednost.

Drugi je razlog to, što je način, kojim su ovi zakoni nastali i kojim nastaju, upravo absurdan. Ja se čudim, da ima ikoga — ako ima u ovom visokom saboru — tko bi se usudio braniti onaj način, kojim nastaju zajednički zakoni za Hrvatsku. Tamo ima 40 ljudi, ako je bilo i 40, koji su sasvim onemogućeni kod stvaranja tih zakona i da su oni lavovi i risovi, oni ne bi mogli za Hrvatsku učiniti ništa, a kamo li kad znamo, kakovi su nas ljudi tamo zastupali.

Radi absurditeta naših odnošaja naprama nevjernoj našoj saveznicu Ugarskoj mora svaki hrvatski državljani biti zato, da se onemogućće ovakovi zakoni, koji nemaju opravdanosti, a nastaju na takav način, da se tamo ne čuje niti atom hrvatskih potreba.

S tih razloga, visoki sabore, ja u ime naše stranke nemam ništa proti proglasu samih zakona, ali uvjeravam visoki sabor, da ćemo poraditi, kao što smo i radili o tome, da se sruši temelj, na kojem su stvoreni.

30. sab. sjednica držana dne 12. svibnja 1910.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Prateći preporučanje ove zakonske osnove u ovom saboru, osjećao sam nešto vrlo teško. Gospodin stručni izviestitelj zemaljske vlade završio je dapače svoje razlaganje time, kao da Hrvati stoje pred otvorenim nebom i ako se ne požure, vrata će se nebeska zatvoriti. Ja sam iz ovoga razabrao, da se nekomu žuri, da netko treba da budemo brzo gotovi. A čula se i druga rječ, koja to potvrđuje, naime radite brzo, ne treba ništa promieniti, ne smije se promieniti ni jota, inače prieti pogibelj. Ja, Visoki sabore, kažem otvoreno, da sam ovo bolno osjećao, jer sam iz toga razabrao, da ovaj sabor nema podpuno u vlasti ovu zakonsku osnovu, i da su tu neke prilike ili neprilike, koje sile zbilja, da se požurimo i da ne viećamo previše. Istina je, viećanje nije svagda, barem u nas

Hrvata, plodonosno, kako smo se mogli danas uvjeriti i u toliko imade smisla ona Vrazova pjesma, ali je stvar tako važna, da ja držim, da moraju biti vrlo važne prilike, koje sile na takav postupak. Ja toga izpitivati ne ću, ali ću se osvrnuti samo na jednu stvar. Očito je, ako i nije, kako je kazao jedan govornik ovdje, ova osnova, o čem ja ne znam, prošla filter zajedničkog ministarstva, ali je svakako iz ostalih prilika, koje smo čuli, moglo se prosuditi po izjavama u ovom visokom saboru, da je jasno, da ovom zakonskom osnovom t. j. ovim zakonom, kad stane na snagu, imade biti pojačana narodna naša snaga i da to nekomu smeta. Ja u to pitanje ne ulazim, samo ću kazati ovo. Ona gospoda političari i novinari, koji su u nas godine i godine pisali i još danas pišu i malo manje upućenim od sebe utuvljuju, da je dosta, da mi imamo saborsku patriotsku većinu i da ćemo postići sve, što je narodu treba. Oni, koji nisu dosada znali, da nije tako, vide to danas.

Naime po duši svojoj ne mogu kazati, da ova saborska većina, kolikogod sam joj u mnogome protivan, dapače u nekim stvarima i principiarno protivan, ne mogu vjerovati, dapače sam o protivnom uvjeren, naime, o tome, da većina osjeća patriotski. Ja dapače u ovoj većini ne izuzevši nijednoga pojedinca, a kamo li čitave stranke, vidim ovo, što sam malo prije rekao. Mi vidimo, da se ne može sve učiniti. Ja ne znam, treba li kome u ovome saboru ovo dokazivati. Ovo sam, visoki sabore, spomenuo zato, da kažem, što nas dieli od one strane visoke kuće, naime od ostale opozicije. Mi ne pripadamo onima, koji su pisali godine i godine: »Postignuli nismo ništa zato, jerbo su nas zastupale prodane mješine, nepoštenjaci«, i da nismo imali patriotizma. Mi smo došli do uvjerenja, da nas sam patriotizam ne će spasiti, akoprem je i patriotizam u ovoj stvari *conditio sine qua non*. Došli smo do toga uvjerenja, da je naša narodna snaga premalena, i da je moramo kako tako ojačati i kakogod znademo. Mi, koji smo se nazvali seljačka stranka, pokušali smo to učiniti na najmučniji način. Tim načinom mi smo mnogo toga prepatili i jedva da bi mogao tko vjerovati, koliko smo prepatili. Vjerujem, da su i drugi prepatili. Ali mi smo počeli baš na dnu i tamo, a to mogu podpunim uvjerenjem reći, zašto nitko nije mario. Mi smo pošli to činiti uz porugu sviju vas. Došli smo k seljaku i rekli mu: »Brate, digni se. Mi, koji smo dosada vodili

borbu, mi smo sami preslabi. Treba da nam i ti pomogneš.« Koliko smo mi do sada u tome pogledu uradili, pokazati će budućnost.

Kažem gospodi od ostale opozicije ovo zato, da nas shvate, jer vidim na žalost da nas preveć krivo shvaćaju. Ja im ne zamjeram, ako nas krivo shvate u jednoj, dvije, tri pa i deset stvari, ali oni nas shvaćaju sasma krivo. Ja ne ću time dodijavati samo ću se osvrnuti na jednu stvar t. j. na jednu tvrdnju, što je pala, naime da je nama zadaća uništiti ugled Antuna Starčevića. Ne, to nije istina. To nam nije ni na kraj pameti. (Zast. Tomac: Kako pišete u »Domu«? Što pišete tamo? Ja to čitam). Ne čitate. (Zast. Tomac: Ja držim »Dom« i čitam). Ne, ne čitate. Vi gledate možda slova ali ne čitate. (Dr. Lorković: Ne razabire duh. — Zast. Stjepan Radić: Od 50 članaka je jedan članak o Starčeviću, kakvo ga vi niste kadri napisati. — Buka i prigovaranje).

Zast. dr. Ante Radić: Naša zadaća nije uništiti ničiji ugled. Mi smo, kad smo držali prvu skupštinu, kazali, da se poklonimo, svima, koji su što učinili za narod; a gdje bi se tolikoj mucu podvrgavali zato, da uništimo ugled jednoga poštenoga Hrvata — to smo uvijek naglašavali. (Zast. Tomac: Ja ću pokazati, da vi u »Domu« drugačije pišete). Ja želim, da nadjete pametnije i potrebnije stvari, koje ćete dokazivati. Bit će možda gdjekoja riječ, gdje se mi ne slažemo.

Visoki sabore! Ova zakonska osnova nije bez prigovora i kad bih ja htio prigovore ovoj osnovi izdicati, ne bih bio tako skoro gotov. Na jedno se moram svakako osvrnuti. Stručni zastupnik vlade kazao je, da je to samo teoretizovanje, kad se kaže, da je temeljna razlika između cenzitalnog izbornog prava i obćeg prava glasa. To ne pojmim, kako je mogao reći. (Zast. dr. Kiš: To nije rekao, nego je rekao, da ima takovih, koji tako vele.) Izvodi otuda to, da ima takvu tendenciju protiv toga prava. Ipak sam razabrao, da zastupnik vlade ne drži, da je bitna razlika između obćega i cenzitalnog prava glasa. Doista, kako je on stvar prikazao, čini se, ako je cenzus malen, da se u praksi ta razlika gubi. Ali ima jedna principierna razlika, koje ne može nitko poreći i do toga ja kao član jedne pučke stranke mnogo držim, do obćega prava glasa, jer je obće i jer nitko ne uredjuje, tko ima pravo glasa po tom obćem izbornom pravu, nego priroda i svaki pojedinac sam. On ima po prirodi sve uvjete za to. Ali cenzitalno je pravo sasvim samovoljno. Broj izbornika

odredjuje zakonodavac sasvim samovoljno. Napominjem to zato, ako je zastupnik vlade mogao kazati, da ova zakonska osnova postavlja najmanji mogući cenzus, najmanju moguću mjeru. Ne znam, zašto bi 15 kruna bila najmanja moguća mjera cenzusa. Ja sam si tu riječ zabilježio; on ju je nekoliko puta spomenuo. Ja mislim, da je moguća i manja mjera. Kakogod bilo, svakako je i ta mjera postavljena samovoljno i pristaše pučke politike ne mogu nikako mirne duše pristati na takvo pravo, koje zavisi od nas 80-rice, da li ćemo dati pravo glasa 200.000 ili 300.000 ili 50.000 hiljada. Ali sad je ovako, i kako je u ovom saboru naglašeno s više strana, bolje je i ovo nego ništa. A kad se uzme na um ono, što je gospodin ban govorio uz ovu osnovu, vriedi za mene ono, kad bih znao, da će se u tom duhu ova osnova provoditi, gotovo isto toliko, kao što i obće pravo glasa.

S osobitim obzirom na to, što je kod nas cenz 15 K, jer svi seljaci gotovo plaćaju toliko, ili bar veliki dio, a to su oni nazori i one misli, koje sasvim jasno kazuju, da vlada, koja je ovu osnovu predložila i većina, iz koje je ova osnova potekla, stoje sasvim na pučkom, na demokratskom temelju. To se vidi iz više izjava gospodina bana, na pr. kada je ban kazao, da virilno pravo u saboru nije ikakovo stečeno pravo. To mogu kazati samo pristaše pučke politike. Ne moraju zato biti pristaše seljačke stranke. G. je ban kazao još jednu vrlo važnu stvar, koja opet pokazuje, da duh, kojim on bar hoće, da bude nadahnuta ova osnova i provodjene njeno, da je taj duh opet demokratski, k tomu napredan i slobodan, kada je ban kazao, da se ne treba bojati reakcije, koja će nastati i koja obićno nastaje iza ovakovih velikih i radikalnih promjena. Kazao je stvar, uz koju treba da pristane svaki političar, koji hoće da ide napred i koji hoće jednom narodu, koji nema slobode, koji nema prava da ju steče i pribavi. Gospodin je ban, dotično kr. vlada s ovim desavuirala veliki dio našega javnoga mnijenja, koje se posebice pogledom na seljačku stranku boji te velike promjene, pak mi se tu daje prilika, da i ja s ovoga mjesta bar ukratko naše javno mnijenje, koliko je moguće, umirim. Gospoda članovi ovoga sabora, koji prate naše novinstvo, i našu političku borbu, zacielo su čuli, da se već od početka seljačke stranke proriču strahote, koje će nastati i koje bi mogle nastati, ako se doista izpuni ono, za čim seljačka stranka ide. Osobito će biti strahota, ako u taj sabor dodje doista većina seljaka.

Visoki sabore! Ja mislim, da pučki političari treba, da svoj program shvate ozbiljno, a tako shvaćamo i mi svoj program. Kad mi kažemo i u programu i na skupštinama, da želimo, da u sabor dodje većina seljaka, onda to nije, kako neki kažu, samo laskanje seljacima, nego je doista naše uvjerenje, da bolje ili recimo drugačije, da sasvim pravedno ne će biti dotle, dok to doista ne bude. Oni, koji se od tog boje strahote, mislim, da nemaju pravo, jer kako bi strahota mogla nastati. Ja ozbiljnih prigovora nisam čuo, nego ih moram sam konstruirati. Ono, što sam čuo, ne vriedi spomena. Na primjer nije vriedno spomena, da seljak nije za sabor zato, jer da nije izučio velike škole. Eto vam gosp. Supila, koji vas je vodio 2 godine, a ipak nije izučio velike škole. Koliko Supila imade hrvatski narod, to mi ne znamo, dok ih ovdje ne budemo vidjeli. Dakle ovi prigovori ne znače ništa. (Zast. Vuk Kiš: Tim je slabo pobijen ovaj prigovor.) Dat će vam se prilike, da pobijete. Koliko ja znam, gospodin Supilo nije svršio visokih škola. Sam je učio. Dakako, da nije učio ne bi znao, i ne bi vas bio vodio. (Zast. dr. Magdić: On je sebe vodio, a nije nas.) Tako je bilo javno mnijenje, izvinite, i tomu se nije prigovaralo. Ja držim, da se gospoda ne stide danas onoga, što se je prije slavilo. Medjutim ja nisam ništa mislio reći, nego da jedan čovjek, koji nije svršio visokih škola, ipak može biti tako visoko obrazovan i u politici ravan ljudima, koji su visoke škole svršili. (Zast. dr. Vuk Kiš: Ako takovih seljaka imade, onda je dobro, ali držim, da se varate. — Zast. Stj. Radić: Ima ih u seljačkoj stranci oko 40, koji su, držim, bolji od Supila.) Jedan prigovor, kojega nisam čuo drugdje, nego koji ja sam predviđjam, je sabor, kad bi u njemu bilo i ako u njemu bude, ako Bog da, većina seljaka, da ne će biti toliko blistavih rieči, tudjih rieči, ne će niveau inteligencije biti obični školski, ali ne će biti niti onoga, što je na primjer danas bilo, nije moguće, da ovdje sjedi ne 40 do 50, nego da sjedi 20 seljaka, oni bi se snebivali, što se događja. (Zast. Stjepan Radić: Ne bi se snebivali, nego bi brzo načinili reda. — Zast. dr. Bošnjak: Kako bi vi to načinili? — Zast. dr. V. Kiš: Kakav bi to bio poslovnik? — Zast. Stjepan Radić: Hrvatski seljački poslovnik. Brzo ćemo biti gotovi, osobito sa čifutskom багаžом.)

Visoki sabore! Ja ponavljam, da mi ovu stvar uzimamo sasvim ozbiljno i naglasujem, da to nije nikakovo laskanje

seljacima. Ja dopuštam, dapače ja molim sve vas, koji to čujete, da to slobodno kritizujete i da pokažete sve mane, koje tu mogu nastati, ali vas molim, i od svakoga ozbiljnoga protivnoga zahtievam, da vjeruje, kad kažem, da to nije tek laskanje, nego da su to posljedice konsekvencije našega demokratskoga programa.

Bez toga je visoki sabore, demokratizam pusta fraza u Hrvatskoj, gdje je većina seljaka, bez toga je demokratizam u istinu samo laskanje i zavodjenje naroda. Ja dopuštam drugima da sumnjaju, je li sve to moguće, da li je seljački svijet u Hrvatskoj takav i takav. Ja u to ne sumnjam, ali ja dopuštam. Ali ja ne dopuštam, da se naš rad od toliko godina prikazuje u svijetu, kao da je to samo demagogija. (Zast. dr. F. Poljak: To je utopija. — Zast. Stjepan Radić: U kojoj ćete se utopiti svi vi. — Glas: Pustite bar vašega brata da govori. Zast. Stjepan Radić: U saboru mi to nije brat nego narodni zastupnik. — Smieh.) Kad sam to spomenuo, onda mi neka bude dozvoljeno, da spomenem, da smo mi prema svojim slabim silama i slabim sredstvima učinili, koliko smo mogli, da niveau inteligencije znanja bude u onih seljaka, koji ovamo, ako Bog da, imadu doći, bude širi i veći. Gospodo, vi ne znate, a ja vam to zamjeram, ja zamjeram onima, koji se tomu ismiehavaju, a nisu se postarali, da pogledaju, što smo mi uradili. Da vam pokažemo, što smo pisali i kako smo radili, vi bi vidjeli, da smo dali seljaku koji desetak tisuća knjižica i čuli bi — vama će biti možda teško nekim, kad to kažem — da te knjižice seljak čita kao sveto pismo. Ne zato, što ih je napisao Radić, ne zato, što bi možda djelovale kakovim obećanjima, nego znate, zašto? Zato, što su napisane razumljivo i s uvjerenjem. (Zast. Stj. Radić: A to narod dobro zna.) Ima vas ovdje, koji ste protivnici, osobito svećenici, ali ne možete poreći, da onako za seljaka nije nitko pisao kao ja. Ja sam sve škole svršio, ja sam pisao i za inteligenciju, ali ja se nisam stidio uza sve svoje znanje, što sam ga stekao u školama, da se za jedan članak mučim i po osam dana. Ja to ne sipam iz rukava. Ništa ozbiljna, što hoćeš da drugoga naučiš, ne može samo onako na laku ruku izaći. Zato djeluje. Razumljivo je i pisano je sa uvjerenjem. Ono, što je pisano, ako nije pisano sa uvjerenjem, ne djeluje. — Zato sve fraze, koje se čuju kod nas u seljačtvu ne djeluju, zato će biti bezuspješan i onaj pokušaj, koji

sam čuo neki dan: »E, kaže, prošireno je izborno pravo, treba se pograbit seljačtva«. Tako čitam u jednim novinama. Visoki sabore! Sasvim krivo čini, tko se hvata seljačtva sada, da mu pomogne. To ne će djelovati. Živa vjera, tek je ona kadra nekomu dati život, ali ovo, kad se ja stanem interesirati za mase seljačtva tek sada, kad se proširi izborno pravo, ne može i ne će djelovati. A tko veseliji od nas, ako se doista ljudi, koji će spoznati, da smo mi do sada krivo činili, jer mi smo do sada tražili snagu u svakoga i pravo za svakoga, samo nismo snagu tražili u seljačtvu niti prava za njega. Nego kako smo radili. Ovako govorili smo:

Narode, mi ćemo ti dati i tako glasile rieči svih nas, koji smo imali kod naroda rieč, a ja sam na stotinu skupština ovako kazivao narodu o toj stvari: Narode, tko god dodje i kaže ti, narode, mi ćemo ti dati, taj vas vara, jer oni, koji ovako govore, oni ne imaju ništa, što bi vam dati mogli, nego najprije vam uzmu i onda će vam od vašega dati i onda vam kažu, da ste dobri i da ste mili i dragi narod. Ova je temeljna razlika. Jest, ima i među našim političarima i ima ih, koji su tu i narodu kažu: mili narode, mi smo za tebe, mi ćemo ti dati. To je sve očinski, ali nije demokratski. Razlika je između nas ta što mi kažemo, da je narod gospodar, a ne da netko narodu uzme i onda mu daje i pokazuje se kao njegov dobročinitelj. No ja sam malo zastranio. Stao sam tamo, gdje sam kazao, da se je seljačka stranka postarala, koliko je mogla, da se niveau inteligencije u seljačtvu proširi i mogu vas uvjeriti, da vidimo u tom uspjehu. Mi još ne znamo, koliko ima samouka seljaka, koji su kadri doći ovamo, ne ću reći, da jednakim poštenjem, nego s poznavanjem narodnih potreba, jer o tom ni od vas nitko ne sumnja, da razborit seljak te potrebe kud i kamo bolje razumije i osjeća, nego svi mi ovdje. Ali vas uvjeravam, da ima bar 10 seljaka, a to je za početak dosta, koji mogu bez prigovora i straha ovdje govoriti, a da se zato ne će morati hrvatski sabor pred svetom postiditi. (Zast. dr. Bošnjak: Vaš brat je kazao 40.) Ja kažem 10, jer ono, što kažem, o onom sam uvjeren. (Zast. Stjepan Radić: On je četirikat skromniji od mene, a ja nisam u politici uopće skroman, osobito kad imam posla sa čifutima.) Vi, gospodine dr. Bošnjake, ne razumijete o čem se radi. (Zast. dr. Bošnjak: Zar je to tako visoko, što vi kažete?) Nemojte

viclovati, niste shvatili, o čem je govor. Vi ste mislili, da će nas doći 10, a ovdje je bilo rečeno 70. (Zast. dr. Bošnjak: Vi kažete da ima 10 bistrih seljaka, koji bi mogli doći kao i mi u sabor, a ja sam kazao, da je vaš brat rekao da ih ima 40.) Pa to nije nikakova šteta, ako se ne slažemo. (Zast. dr. Bošnjak: Vi ste četiri puta skromniji od vaše braće.) Nu još ne znamo točno, koliko ih ima u seljačkoj stranci i za taj posao, jer još nije sav narod u seljačkoj stranci, a poradimo li svi ovako, vi svojim sredstvima i ugledom, onda će ih biti za cijelo toliko. (Zast. Stjepan Radić: Da će i Frankovci moći kandidirati seljake.), da će biti većina.

Ali, visoki sabore, seljačtvo, kad jedanput upozna svoje prijatelje, mislite, da će se ono turati u ove klupe ovamo? Ne će. Kad se inteligencija, za koju neki kažu, da mi kažemo, da je ne treba, promieni u svom mišljenju i držanju prema narodu, i kad narod bude s potpunim pouzdanjem gledao na tu inteligenciju, bit će sasvim svesjedno, da li ovdje zastupaju narod seljaci od pluga i motike ili inteligentni ljudi, ljudi školovani, koji o potrebama seljačkim misle isto onako, kao i seljaci. Jedno je ipak vazda nužno, naime, da u saboru bude seljaka znatan broj. Radi čega? Radi našeg proračuna, radi dieljenja narodne muke, jer ćete, gospodo, bez sumnje priznati, da mi, dotično sada vi, koji pišete svakoga prvoga primio 300, 400, 500, 600, 800, 900 Kruna, a ima vas, koji pišete, primio 1000 Kruna, da vi, koji ovdje dajete u neku svrhu 200.000, 300.000 ili pola milijuna kruna, kada udari tuča, na prvoga ne osjećate ništa manje u vašem džepu. (Zast. dr. Pinterović: Ja na prvoga samo dajem.) Nemojte me siliti, da kažem, da govorim o vašim ekspenzarima. (Zast. dr. Bošnjak: Pustimo to i vi ste pisali takve namire.) A što odatle sledi, što ste s tim kazali? (Zast. dr. Bošnjak: Vi hoćete da kažete, da se tu rasipa narodni novac. — Predsjednik zvoni.) Htio sam kazati, da vi ili oni, koji sjede u saboru, bilo na ovaj ili onaj način ne osjećaju nikakvog manjka u svojim dohodcima od kakve elementarne nepogode, i da oni, koji nisu teškim trudom i radom napunili državne blagajne, ne mogu nikada — jer je to psihološki nemoguće — pravedno dieliti narodnu muku, nipošto onako, kao oni, koji znadu, kako se teško puni državna blagajna. (Zast. dr. Bošnjak: To nije u svezi s ovim predmetom.) To stoji sve u svezi, onda kad narod

treba da dade, a kad treba da se narodu dade, onda ne stoji u svezi. Dopustite mi jedan primjer. (Zast. Stjepan Radić: Rauch je najbolji argumenat, kako ne stoji u vezi.) Znadem iz iskustva, kad izgori seljaku kuća, on treba da uzme palicu u ruke i torbu preko ramena, pa da moli od kuće do kuće, da izmogne sagraditi kuću. Ja sam obijao pragove kod vlade za jednog, ne pogorelca, nego čovjeka, kom je u jednu godinu, da prostite, krepala kobila, krava i mnogo svinja. Kazali su mi, da zato pokrića nema.

Takvih slučajeva ima mnogo. Za seljaka, kad mu se dogodi nesreća, nema i nema. Toga nema u proračunu. A ako onaj gospodin, koji se je skitao pet do šest godina i drećao po koncertima, zamoli stipendiju za daljnu naobrazbu, dobiva 500-600 forinti. (Zast. S. Radić: Zato se nadje titulus uvijek.) Ja vam zato govorim da znate, da upravo ovako govorim na skupštini. Ja vam kažem, proglasite me norcem, ja držim, da pravedno govorim, i da oni, koji državnu blagajnu pune, treba da dodju ovamo.

To bi bila druga stvar, u kojoj će nastati doista radikalna promjena i razumije se reakcija. Ali imam u ovoj stvari na svojoj strani gospodina bana, koji se toga ne boji, pak mislim, da se toga ne boji ni visoki sabor, a i našu ćemo inteligenciju, koja je vrlo daleko od naroda i vrlo daleko od ovakovoga mišljenja, predobiti za to, i to s razloga toga, što naša inteligencija nije zla, nego je ... (Zast. S. Radić: Površna. Plitka) Mislim širu inteligenciju ... (Glas kod koalicije: Ima iznimaka.) Ima iznimaka, ali držim da ćemo ju širenjem ovakove zdrave politike predobiti za ovo shvaćanje i da će se stvar s vremenom izravnati.

Meni bi još preostalo, da se osvrnem samo na nekoje tvrdnje predgovornika. Jedan je predgovornik kazao, da će po proširenom izbornom pravu biti izabran onaj, koji uzmogne bilo na koji način dovesti u jedno mjesto četiri do pet hiljada izbornika. Ja sam se snеbivao i još jedan gospodin zastupnik nad ovom tvrdnjom. Ta ako će moći biti izabran onaj, koji uzmogne dovesti dvije do tri do četiri hiljade izbornika, a to očito onaj predgovornik osudjuje, kako je taj gospodin mogao zahtievati obće pravo glasa. Po obćem pravu glasa trebalo bi dovesti i više hiljada. (Zast. Peršić: Ne u jedno mjesto.) I u više mjesta će to teško biti dovesti. (Zast. Peršić: To nije istina. Iz Čabra

dovesti tri hiljade ljudi u Delnice, to nije isto.) Ali držim, da nije velika razlika. (Zast. Peršić: Velika je razlika. — Zast. S. Radić: Znamo, znamo, kad moraju foringe plaćati. Načinite to, da oni vas voze, kao što ja radim, još mi upregnu četiri konja.) Ali, visoki sabore, doista po staroj metodi, da bi trebalo plaćati ne samo kola, nego i piće i jelo, to se razumije, da će kandidata biti malo. Ali baš zato pozdravljamo mi, a držim i većina ove visoke kuće, prošireno izborno pravo, jer koliko nam je stalo do toga, da doista većina naroda dodje do rieči u politici, toliko nam je stalo, da jedanput prestane ona rugoba kod izbora, kakva je bila u 40 godina posljednjih. Ne mislim naime, da će se itko usuditi i ovu množinu svieta hraniti i napajati. (Zast. dr. Bošnjak: Pogledajte u Magjarskoj. — Zast. I. Peršić: I u Engleskoj i u Francuskoj. Stoji po tisuću forinti. — Zastup. V. Lovreković: Prodajte svoj imetak pak korteširajte. — Zast. dr. Bošnjak: Neka dodje u kotar pa da stoji 20.000, pa će onda vidjeti.) Isti je predgovornik kazao, da je ova izborna reforma došla iz Pešte, pa je dodao timeo Danaos et dona ferentes. Mislio je naime kazati, da su nam ovu izbornu reformu dali ili dopustili Magjari, a ono što nam daju Magjari, pa bilo i dobro, da se toga imademo bojati.

Visoki sabore! Ja držim, da je ovo shvaćanje krivo. Ja držim, da Magjari nisu dali nama ovu izbornu reformu, nego da je ova izborna reforma, prvo, kako je kazao g. ban, zahtjev ostalog prosvietljenog svieta oko nas, jedan moderan zahtjev, ako hoćemo, da ikoliko napred kroćimo. Ne smijemo ni časka čekati, kazao je g. ban, jer ono, kako je kod nas dosada bilo, bilo je za nas upravo rugoba sa svakog gledišta. A onda ipak sve naše stranke, osobito seljačka stranka kroz 6 posljednjih godina je na stotinu i tisuću skupština i sastanaka zahtievala proširenje izbornog prava. To čine i druge stranke samo ne toliko, pa bi bilo čudo, kad se ne bi za to odlučila većina, jer je to danas želja i zahtjev sviju stranaka tako, da se nijedna stranka ne usudjuje bez njega pred narod. I to je, držim, glavni razlog, da smo dobili proširenje izbornog prava. Razumije se, da je većina ovoga sabora svoj pakt pokrila ovom osnovom, pa mi koji toga pakta, za koji ni ne znamo, što sadržava, nismo mogli zapriečiti. (Zast. dr. Pinterović: Nije bila tajna. Čuli ste ga.) Mi koji taj pakt nismo mogli zapriečiti, mi ne bi razborito

radili, kad ne bi onu kompenzaciju, uz koju je većina ovog sabora morala dati privolu, a ta ide nama u prilog, prihvatiti. Magjari tu dakako dolaze ponešto u račun (Zast. Stj. Radić: Ne kao davaoci nego kao sprečavaoci.), ali ono, što smo razabrali iz govora gospodina bana i g. izvijestitelja, g. zastupnika kr. zemaljske vlade, daje nam slutiti, da ovo nije baš donum magjarski, nego da se radi i da će se valjda još raditi, da ova osnova ne postane zakonom. Kako je u toj stvari, ja ne znam, ja samo kažem, da sam to razabrao iz onih rieči zastupnika kr. zemaljske vlade, gdje je opomenuo ovaj sabor, da se požuri, da dugo ne vieća. To drugo značiti ne može.

Visoki sabore! Ojačanje narodne snage, to su rieči, koje je gospodin ban kao pročelnik vlade dva puta u ovoj visokoj kući, t. j. u dvije zgode kazao. Ojačanje narodne snage može imati dvostruko značenje. O prvom, koje je valjda upotrebio g. ban, ne ću da govorim. Dosta da mi na to mislimo, zašto treba narodu našem snagu ojačati. Ali ima i drugo ojačanje, nutarnje ojačanje. Treba ojačati snagu narodnu u užem smislu, po našem shvaćanju snagu širokih slojeva naroda, kod nas seljačkoga naroda, jer širih slojeva kod nas bez seljačtva nema. Tu snagu treba ojačati proti stoljetnoj krivici, koja je taj narod potiskivala. Ta, gospodo, valjda ne ćete kazati, da do godine 1848. naš seljak nije bio rob. Od godine 1848. do danas nije prošlo mnogo vremena. Duh, posljedice onoga doba, jošte danas ne samo da nisu izčeznule iz javnoga života, nego nisu izčeznule iz daleka ni iz našeg društva, ni iz našeg mišljenja. (Zast. S. Radić: Svaki židov veli kumeku mužek.) U ovoj stvari naša je inteligencija trgnula malo natrag. Svi zacielo znate, da je Bogović, jedan od preporoditelja, napisao dramu »Matija Gubec«. Slavio je seljačkoga mučenika Matiju Gubca onako, kako danas nema literata u Hrvatskoj, nema inteligentnog čovjeka, koji bi to ozbiljno uzeo, kako je to uzeo Mirko Bogović. Zato tvrdim, da smo u toj stvari trgnuli natrag i zato tvrdim, da nema danas literata ni inteligentnog čovjeka, koji bi uzimao ono ozbiljno onako, kako Bogović, a tim hoću kazati, da su naši preporoditelji počeli zdravim demokratizmom. Onaj demokratizam bio je plodan, jer je bio etičan, jer je bio ne samo kopija demokratizma političkog, svjetskog, nego jer je bio demokratizam, koji je osjećao dužnosti prema narodu, jer je to bio demokratizam

slavenski, a Rusija je velika samo po svom etičnom demokratizmu.

Ja nisam nakan, da možda visokom saboru držim kakovo predavanje ovdje. Ni iz daleka. Meni je glavno to, da visokoj kući bude jasno, kakav je odnošaj naš naprama narodu, za kojega svi kažemo, da nam je svetinja, da nam je prvo i glavno. Meni je do toga, da visoki sabor znade, kako mi taj odnošaj naprama narodu shvaćamo. Kad bude medju nama sporazuma, tada se mi ne ćemo onako klati, kako smo danas to vidjeli. Bez toga sporazuma mi ćemo doživjeti kojekakovih psovka nezastuženih. Vama vazda prosto stoji kritizovati naše držanje i kazati nam, u tom idete predaleko, tako jest, a tako nije, ali nije dobro, kad se mi ovdje radi nesporazuma koljemo, a za glavnu stvar, do koje je svima nama stalo, to jest, za dobrobit naroda i domovine, ne staramo se.

Visoki sabore! Ja sam ovu zadnju žicu za to dirnuo, jer ne znam, hoćete li mi vjerovati, da sam ja zaplakao ovdje, kad sam vidio one scene izmedju ovog i onog kraja... (Zast. Stjepan Radić: Izmedju močvare i brda!) Ja nisam mogao gledati to mirno, ja sam vidio da to dobru ne vodi. Ova navala strasti ne vodi nikakvom kraju. Ne budimo medjutim u ovoj visokoj kući sentimentalni, ali gledajmo stvari onako, ko što jesu. Danas su ozbiljna vremena. Prestanimo mi, koji imamo napisano, da hoćemo isto, prestanimo radi tudjeg svieta s tim svadjanjem. Čas je ozbiljan, pak budimo složni. Snaga naroda ne će biti ojačana, ako izadjemo pred narod, da se tamo koljemo i razdeseterimo, za to ja kažem, da će ojačanje narodne snage istom onda zasjati i koristi donieti, ako mi, koji se tome narodu za vodje namećemo, budemo složni. S ovom željom prihvaćam ja osnovu ovoga zakona za podlogu specijalne debate i obećajem, da ne ću ni jedan izpravak staviti, premda bi imao mnogo. Ja sam svršio.

31. saborska sjednica držana dne 13. svibnja 1910.

Zast. dr. A. Radić: Jučer me po podne u popoldnašnjoj sjednici pitao g. podpredsjednik Magdić, želim li govoriti; ja sam rekao, da ću govoriti pro, i on je rekao, da je već pro govorio zastupnik samoborski na moje veliko čudo. Radi toga, što niti sam ja razumio, niti je g. podpredsjednik Magdić razumio, niti ostala visoka kuća, jer je držala, do su govorili svi govornici kontra, a međutim nije jasno, je li g. samoborski zastupnik govorio pro ili kontra, radi toga je nastala ona čitava večernja neprilika, a poslovnik jasno traži, da svaki govornik ima izjaviti, je li govori pro ili kontra, zato sam slobodan upozoriti visoku kuću, da pazi na ovu ustanovu.

Druga je stvar ovo. G. je zastupnik dugoselski kazao, da glasuje u generalnoj debati proti, to jest, da on osnovu ne prima za podlogu specijalne debate, ali u specijalnoj debati, da će glasovati pro. (Zast. dr. Vladimir Frank: Ne, samo za sniženi cenzus.) Mislim, da se ovo ne smije dopustiti, jer da se kojim slučajem dogodi, da onakovi govornici budu u većini, da osnovu odklone, specijalne debate onda nema. (Zast. Peršić prigovara.) Molim liepo, kad ne znate, što hoću kazati. (Zast. dr. Karlo Bošnjak: Vi ste u obće arogantni.) Molim oprostite, ja znam, što govorim. Kad bi se našla većina govornika, kakav je g. zastupnik dugoselski, koji je i u generalnoj debati govorio protiv te osnove i izjavio, da osnove ne prima, onda specijalne debate nema. (Zast. dr. Aleksander Horvat: Ali, molim vas! — Zast. I. Peršić: Glasovi odlučuju, a ne govori.) Kad bi se našla većina govornika, koji bi u generalnoj debati odklonili zakonsku osnovu, kao zastupnik dugoselski, onda specijalne debate nema. To je bar jasno. (Zast. dr. A. Horvat: Onda je ne bi bilo. Uvjetno!) Nipošto, absolutno. (Zast. dr. Vladimir Frank: Zašto vi to govorite? Što se to tiče vaše osobe?) To se ne tiče moje osobe, nego poslovnika. (Buka.)

Predsjednik: Molim mir, gospodo. (Zast. dr. Karlo Bošnjak: Što onda govorite o tom, kad se to vas ne tiče?)

Zast. dr. A. Radić: Zato, da budemo na čistu, da li ste za izbornu reformu ili protiv nje. (Zast. dr. Milan Ogrizović: Aha, htjeli bi korteširati. — Zast. dr. Vladimir Frank: Kšeftaši. — Buka.)

Predsjednik (zvoni): Molim mir, gospodo! (Zastupnik dr. Milan Ogrizović: Prebedasti ste za takovu stupicu.) Gospodina zastupnika dra. Ogrizovića pozivljam na red radi ovoga izraza.

Zast. dr. A. Radić: Ja to iztičem zato, jer je govornik dužan kazati po poslovniku, da li je protiv osnove ili za nju. Ali ovakove izjave, da govornik odklanja u obće osnovu, a da će ipak glasovati za pojedine ustanove, to ne ide. (Zast. I. Peršić: A koliko imade slučajeva u parlamentima, da se govornik javi za, pa ipak govori proti. Nemate ni pojma o parlamentarizmu. — Zast. Stj. Radić: Jerihonska trublja, to je parlamentarizam!)

Predsjednik: Molim gg. nar. zastupnike I. Peršića i Stj. Radića, da se izvole smiriti. (Zast. dr. Karlo Bošnjak: To je lekcija predsjedničtvu.)

Zast. dr. A. Radić: Molim, ja se protiv toga ogradjujem, da bi bila kakova lekcija predsjedničtvu, jer kad bi to bilo, onda bi poslovnik izključivao, da narodni zastupnik uzima rieč po poslovniku. (Zast. dr. Vladimir Frank: A što to spada na poslovnik?) Spada, jer poslovnik kaže, ako je koji predlog pao u generalnoj debati, ne vodi se o njemu specijalna debata. (Zast. dr. Aleksander Horvat: Ako je pao, ali za slučaj, ako je primljen, onda imademo pravo, da u specijalnoj debati glasujemo za pojedine ustanove.) Ali kad bi većina bila kao zastupnik dugoselski, onda bi ova osnova pala. (Zast. dr. Aleksander Horvat: Kad bi pala, ali ne će pasti. — Zast. Stj. Radić: To znači odgovornost svoju dovoljno ne osjećati.)

Predsjednik: G. Radić, molim mir!

Zast. dr. A. Radić: Ja se čudim g. zastupniku dru. Horvatu, da on toga ne će da shvati, jer ovo je jedna neiskrenost. (Zast. dr. Aleksander Horvat: To je nešto, što vama ne ide u prilog. — Buka.)

Predsjednik: Molim, gospodo, nemojte prekidati govornika, jer vi nemate rieči, nego g. dr. Radić.

Zast. dr. Ante Radić: Mi smo ovdje da znamo, što zastupnici misle. (Zast. dr. Vl. Frank: Molim rieč na osobnu primjetbu.)

38. sabor. sjednica držana dne 23. svibnja 1910.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Ova je stvar prešna prvo zato, jer smo na koncu zasjedanja, pa se ne će tako brzo dogoditi, da se opet sastanemo, a stvar je narodu dodijala.

Drugi je razlog taj, što ga je spomenuo moj predgovornik. Naš izborni zakon demokratičan je, pa treba, da se promieni zastarjela uredba i u občinskom vieću, jer su občine temelj naše uprave, to jest prva jedinica politička je občina. Tu treba poći onim istim tragom, kojim se je pošlo u izbornoj reformi.

Onda je stvar prešna i zato, neka narod do onoga doba, dok dodje do izvedenja izborne reforme vidi, da je negdje krenulo na bolje u onom smislu, kako narod želi. Neka se občine demokratizuju. Jer čekati dok dodju novi izbori po novom izbornom redu i nov sabor, bilo bi doista stavljati narod na muke u očekivanju tih promjena, koje narod tako željno izgleda.

Molim da izvolite prešnost prihvatiti. (Zast. Stj. Radić: Ja bi kazao nekoliko rieči!)

Predsjednik: Počinje razprava o prešnosti pročitano predloga nar. zast. dra. Ante Radića. Rieč ima nar. zast. Ante Radić, da obrazloži prešnost svoga predloga:

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Molim najprije gospodina predsjednika, da me izvini, ako obrazlažući prešnost ovoga predloga, budem govorio o samom meritumu, jer je ovdje teško razlikovati prešnost od same stvari.

Visoki sabore: Ovo zasjedanje svršava se pod dojmom ojačanja narodne snage. Misli se tu na političko ojačanje naroda, a političko ojačanje bez gospodarskog ojačanja vriedi malo i ne može nikada doći do onoga, za čim se ide. Zato, kao što sam kazao, preporučujući visokom saboru prešnost predloga po naredjenju občina, naime da občine budu na pučkom temelju osnovane, da se narodu dade prilika, da narod vidi, da ovaj sabor ima ozbiljne volje, da nešto učini za ojačanje narodne snage, isto tako i sada naglasujem, da će ova naša — za sada samo rieč o ojačanju narodne snage ostati dugo u samom narodu i neopažena, ako nešto ne učinimo ovdje u ovom visokom saboru, da narod iz teške njegove nevolje u gospodarskom pogledu pridignemo.

Visoki sabore! Da je naš seljački narod prezadužen, to mislim, da smo mi svi uvjereni. Ja bi samo imao razložiti, je li ne može čekati niti mjesec, to je jasno, jer kako je jedan član

ove visoke kuće kazao, mjenice su, koje narod taru. O mjesecima se radi. Da je dakle tu stvar prešno uzeti u ruke, o tom mislim, da smo mi svi uvjereni. Ja bi samo imao razložiti, je li dužnost države, da se ona stara za uredjenje kredita, odnosno za postepeno umanjeње prezaduženosti.

Po mom sudu je država to dužna učiniti i ja tu dužnost izvodim iz same (Zast. Korać: Samo što to spada pred peštanski sabor, a vi ne ćete da tamo idete.) tu dužnost države, odnosno vlade izvodim iz samoga značenja rieči vladati. Ne ću se upuštati u teorije o zadaći države, o njenoj pravnoj, kulturnoj i socijalnoj zadaći, nego ću kazati, da u samom pojmu vladati leži i to, da svaki pojedinac bude zaštićen od jačega u težnji i radu za podmirenjem svojih potreba. A da se o tom radi u ovoj stvari, o tom valjda nema sumnje. Pojedinci, koji su gospodarstveno i u naobrazbi jači od seljaka, izrabili su do skrajnje mogućnosti svu svoju premoć nad gospodarstveno slabijim i nad kulturno zaostalijim dielom naroda, a to je seljačstvo. Bit će, visoki sabore, poznato, da u u svakom našem gradiću, pače u svakom našem većem selu, imade danas štedionica, koje mi zovemo u našim novinama gulionicama, jer to danas doista u našoj monarhiji nije već ukamaćivanje novaca, nego je oguljenje, kad tko plaća ne 12, 14, 16, 20%, nego 25%. (Zast. S. Radić: A u Lici i 100%.) A uzmemo li na um, da govorim samo o protokoliranim gulionicama, uzmemo li na um, da ova stvar dolazi i do utuženja i da redovito za tražbine od 100 kruna bude još jedanput toliki trošak, onda možemo tvrditi, da u dobrom dielu ovih zajmova seljačkih seljak plaća kamate i do 100 i više postotaka. Da je ovo nesnosno i da visoki sabor i kr. vlada naša mora nešto učiniti, da pokaže barem ozbiljnu volju, da tomu na put stane, o tome mislim, nema sumnje. Ja samo želim, da o ovoj stvari govorim uz praznu kuću i uz vrlo slabi interes visoke kuće, jer mi smo svi na odlasku. To je žalostno i ja ne ću propustiti naglasiti ondje, gdje bude prilike, da naš sabor ne pokazuje nikakovoga interesa za narod niti onda, kad upravo kožu s njega deru, kad se sa seljačtva, većine našega naroda, koža odire, te kad se o tom ovdje govori, svi jedva čekaju, da govornik svrši. To se mora naglasiti i konstatirati, ali tomu se moramo prilagoditi, pa ću ja sebi dopustiti i ako me ono članova, što je preostalo, nestrpljivo sluša. (Zast. Budisavljević: Ja

vas pažljivo slušam.) Čast! Ja držim, za svoju dužnost, prije nego ostavim ovu visoku kuću, da tu stvar iznesem i još sa nekoliko rieči obrazložim.

Kazao sam, da treba obrazložiti, da li je vlada dužna što učiniti za umanjeње prezaduženosti seljaka. Ja držim, da je dužna, ne samo radi obćene dužnosti vladanja, nego i zato, jer je naša vlada i ovaj sabor, ne ovaj, nego njegovi predšastnici, jer su direktno podpomagali prezaduženje naroda. To ću, visoki sabore, biti slobodan obrazložiti. Naš je seljački narod u zadnjih 30—40 godina proživio jednu poznatu krizu, prešao je naime iz gospodarenja zadružnoga u gospodarenje individualno. Ja kao seljačko diete znam, kako se to događalo, jer se to događalo pred mojim očima. Narod je najprije uništio stare kuće, a time jedan dio, veliki dio kapitala, što su mu djedovi ostavili; to je bilo raztrgano i razoreno. Stoljetne kuće, solidno građene, morale su se porušiti. Koliki je ovo gubitak u narodnom gospodarstvu, to u brojkama ne mogu niti kazati. Ako uzmemo, da je naših zadruga bilo kakovih 100.000, što su onda ove kuće vriedile i koliko je trebalo, da se sagrađe nove kuće? Tu su stotine i stotine hiljada potrošene.

Gospodo i visoki sabore! Tko je bio kriv, da su se naše zadruge onako dielile, kako su se dielile? Ja nisam spiep, da ne bi vidio, da se u samom narodu dogodio proces individualizovanja, ali je zakonodavstvo naše direktno ovaj proces pomagalo, i tako, da je zakon dao pravo onome, koji je bio u zadruzi najlošiji. Čim je naime zakon dozvolio diobu, u praksi se je događalo ovako. Ne ću dugo dodijavati gospodi, ali takovih je slučajeva na tisuće. Nadje se u zadruzi čovjek bez djece. Njemu je krivo, što mora raditi u zadruzi, gdje pojedinci imaju petero, šestero i više djece. On najprije nije s voljom radio, onda je počeo biti nezadovoljan i tražiti diobu. I dobio je pravo. Kad su mu zadrugari prigovarali, došao je da se prituži i stereotipna rieč naših sudaca i sviju, koji s tim imali posla, bila je: Dieli se. I on se je podielio. I najlošiji elementi u našim zadrugama dobili su vlast, jer su mogli razbiti zadrugu. Time je naše zakonodavstvo direktno pomoglo dieljenju zadruga. Zadruga bi se bile i same s vremenom podielile, ali se ne bi podielile tako naglo, ne bi dobile lienćine onolike snage, da bi ih mogle raztepsti. To je jedna stvar.

Druga je stvar mnogo važnija, naime, što je država sama na narod natovarila silne terete. Mi si, gospodo, jedva možemo biti sviestni, kolika je to promiena za naš narod od g. 1848. do danas, za 50 godina, kad znamo, koliko se je trošilo na upravu g. 1848., a koliko se troši danas. Našemu seljačkomu narodu, u kojemu nema industrije ni prometa, u kojemu nema novaca, nametnut je jedan moderni činovnički aparat. I trošak za uzdržavanje toga aparata morao se naći ma od kuda upravo tako, kao n. pr. u Francuskoj. Ovo je bila jedna bezobzirna uredba za naš narod, da je naš narod morao tomu podleći. K tomu je došlo upravo u ono najkritičnije doba, kad su se zadruge razteple. Narod je razorio kuće, morao je praviti nove, morao je kupovati novi fundus instructus, a da nabavi fundus instructus, morao je prodavati blago, a kad je prodao blago, niti je mogao valjano polje obradivati, niti ga je mogao — da prostite — gnojiti. Morao je podmirivati inžinire, plaćati silne svote za rodoslovlja...

Predsjednik (zvoni): Gospodine govorniče, dozvolite, da vas podsjetim, da je sada razprava o prešnosti predloga, a vi ste zašli u sam meritum. Čini mi se dakle, da ste se predaleko udaljili od prešnosti, pak vas liepo molim, da govorite o prešnosti vašega predloga.

Zast. dr. Ante Radić: Ja držim, da je slikanje ovih narodnih nevolja najbolji dokaz za prešnost ovoga moga predloga. Hvala u ostalom na opomeni.

U ovoj najtežoj krizi, kad je narod staro dobro razorio, i kad se zadužio, nametnut mu je silni činovnički aparat, na koji se troše milijuni. Taj aparat morao je biti plaćen pa makar išla iz štale posljednja krava, dapače izpod mnogih je dignuta i blazina. To su pojave, koje se svaki dan vide na selu.

Gospodo, ja mislim, da u ovoj visokoj kući nema nikoga, koji bi se usudio utvrditi, da ovaj sabor i ciela inteligencija, koju seljačtvo nosi na svojim ramenima, nije dužna zamisliti se malo i pokušati, ne bi li se dalo ono zlo, koje je uslijed toga nastalo, pomoću vlade ili celog društva bar umanjiti, ako se već ne može sasvim odstraniti. Za tim ide moj predlog.

Visoki sabore, pitat će ko s g. Koraćem, od kuda ćemo namaknuti sredstva za to. Tu sam slobodan spomenuti jednu drugu, da tako kažem, u nebo vapijuću krivicu. Vama će svima, gospodo, biti poznato, da naš narod ima svođa novca na mili-

june. U zemljišnim zajednicima i imovnim obćinama ima na milijune imetka. Gdje je taj novac? Taj se novac mora davati vladi, i ona njim upravlja. Valjda se taj novac nalazi u državnim papirima i bankama, i nosi vlastnicima tri i pol, četiri i pol posto kamata. Taj novac, naravno, dolazi već svojim putem u najzadnju seljačku štedionicu, gdje seljak uzima zajam i plaća za nj 10, 15 i 20% kamata na pravi svoj novac. Sav onaj višak, što ga narod plaća, dobivaju posrednici. Ko su ti posrednici? Visoki sabore, mi smo rekli, kad smo obrazlagali izbornu reformu, da moramo naš narod ojačati. Zar nije ono naš narod kod izbora i do sada bio? Činovnici, trgovci, krčmari itd. zar to nije naš narod? (Glasovi: Jest.) Ali mi smo držali ipak, da će naš narod biti jači, ako se ojača seljački stalež. Zašto smo toga mišljenja? Zato, jerbo znamo da gotovo bez izuzetka sve ono, što ima više, sve, što je obrazovanije, sve što se digne nad seljačku biedu i nevolju, sve je to proti narodu. Tako smo mi, koji smo obrazlagali izbornu reformu, time, da hoćemo ojačati narod, nehotice i čutke priznali, da hoćemo da ojačamo seljačstvo protiv svih onih, koje seljačstvo pomaže, a koji na žalost proti seljačtvu i proti idealima narodnim našim i u borbi s našim tudjincima rade proti nama. Taj dobitak, što ga nosi nar. novac zem. zajednica i imov. obćina, dobivaju oni, koji su ili indiferentni za naš narod i njegove težnje, ili su direktno proti njega. Zato je ova stvar prešna.

Neka se g. Korać ne boji da nema sredstva, da se preza-duženost u našem narodu sprieči. Tu su milijuni zemljišnih zajednica i imovnih obćina, što je pravi imetak seljački, i krivica je, a ja kažem i otimačina, što se taj novac daje i čifutima, a ne seljacima. Otimačina je, da se taj novac daje kroz desetu ruku seljaku, a da on na vlastiti svoj novac plaća najmanje 10% kamata. Ako visoki sabor ne vidi, da je zadnji čas ovoj krvavoj krivici doskočiti, ja se doista čudim, ali ne ću propustiti, a da stanje stvari u visokoj ovoj kući i narodu po svojoj dužnosti razložim.

Ima još jedno vrelo, da se narodu pomogne. Bivši odjelni predstojnik za pravosudje g. dr. Badaj izvolio je predložiti, neka bi vlada sve naše zemaljske zaklade skupila u jedno i okrenula ih u korist naroda. Tu su, kako rekoh, milijuni naših zemljišnih zajednica i imovnih obćina. Kad bi visoka vlada povodom ovoga

predloga došla na misao, da osnuje novčani zavod od imetka zemljišnih zajednica i imovnih obćina, t. j. da ih potakne da osnuju svoju zemljišnu banku, mogao bi sabor zahtijevati, da u ovu banku, koja bi garantirala celim svojim zemljištem za sigurnost uložaka, metne sve ove zaklade. Tako bi se mogla stvoriti velika narodna banka, koja bi seljački naš narod mogla iz ovih pandža izbaviti.

Ja sam, visoki sabore, spomenuo pandže i u kratko ću završiti ovim: Kad sam prije desetak godina sudjelovao kod osnivanja poljodjelske banke, imao sam prilike razgovarati sa ljudima, koji su već imali štedionice u provinciji. Motrim već 20 godina, kako se sa narodom radi. Ja sam svojim prijateljima, koji su gospodari tih štedionica, govorio...

Predsjednik: Po drugi put vas moram g. zastupniče upozoriti, da ste se udaljili od samoga merituma. (Smieh.) Izvolite se držati stvari.

Zast. dr. Ante Radić: Kad sam vidio, kako se u štedionica radi, ja sam svoje prijatelje i znance upozorio, da ne rade dobro, i da će doći čas, kad će narod morati povratiti te novce. Meni su prijatelji odgovorili, da se toga nije bojati, jer su rekli: kako bi se moglo sa našim narodom tako postupati. Nije trebalo dugo čekati i došlo mi je u ruke pismo jednog advokata u zastupanju jedne štedionice, gdje su seljaku na užasan način oduzeli sve osim kućice i još mu ostao komadić livade. I tu su mu htjeli prodati i on se je obratio na onoga, kojemu su htjeli prodati, i govorio mu je, neka ne kupi. Ovaj je otišao k advokatu i predočio mu je stvar, kao da se radi o prijetnji. I doista, advokat je pisao seljaku: Pustite ovog čovjeka na miru, inače ću vas baciti iz kuće van. Ja sam tako doživio ono, čega sam se bojao. Ne da jedan peštanski ili bečki židov, nego da jedan rodoljubni advokat piše ovako seljaku: Budite na miru i čkomite, inače ću vas baciti iz kuće van! Ovo nije jedan primjer. Ako to nije prešno, kada odvjetnik, rodoljubni odvjetnik, u izvršivanju svoga zvanja baca seljaka iz kuće, onda u Hrvatskoj za hrvatski narod nije ništa prešno. (Zast. St. Radić: Molim rieč o istoj stvari.)...

Predsjednik: Pošto se nitko od govornika nije više prijavio, da govori o prešnosti ovoga predloga, podjeljujem zaključnu rieč g. predlažaču.

Zast. dr. Ante Radić: Ja se odričem zaključne rieči.

9. saborska sjednica držana dne 8. veljače 1911.

Zast. dr. Ante Radić: Molim rieč.

Predsjednik: Rieč imade narod. zast. dr. A. Radić.

Zast. dr. Ante Radić: Čast mi je pročitati iz poslovnika cvo: § 24 alineja II. (čita): Ako se ne bi radi pomanjkanja ustanovljenoga broja članova mogla održati saborska sjednica, prestaju, osim slučaja §. 26., za sve one, koji nisu dotičnoj sjednici prisutni bili, teći dnevnicke sve dotle, dok se ne bude mogla obdržavati sjednica. (Glasovi dobro.) Razumije se samo oni, radi kojih se danas nije mogla sjednica držati, da gube dnevnicke, i molim predsjedništvo, da izvoli u tom pravcu izdati odredbu. (Zast. dr. M. Starčević: Ne može se o tom zaključivati.) To nije odluka sabora, nego odredba predsjedništva. (Zast. M. Starčević: Ali oni su bili tu. Nemojte ulje u vatru lievati.) To je liepo! To je ulje u vatru kad se o dnevnicama radi. (Žamor.)

11. saborska sjednica držana dne 11. veljače 1911.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Ja ne ću na duго zavlačiti obrazloženje ovoga moga predloga, jerbo ima drugi predlog po mom sudu mnogo važniji. Ova je predlog, kako je pročitao posve jasan. Poglavitna svrha predloga jeste ta, da se izpita, koliko je potreban IV. odsjek zemaljske vlade za unutarnje poslove, naime za narodno gospodarstvo i molim visoki sabor, da taj predlog odputi dotičnom odboru.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Ja vrlo žalim, da nisam došao do rieči u ovoj stvari onda, kad je moj prijatelj Kovačević, a za njim Jalžabetić i Lovreković govorio i razlagao, koliko naš narod trpi od zatvora i globa, onda je u saboru bio

tako dubok dojam, te sam ja uvjeren, da bi i ovaj predlog bio prihvaćen.

Medjutim, ja ću pokušati osvježiti ponešto nemile dojmove poslije one interpelacije, ali unapred kažem, da visokom saboru ne ću dodijavati.

Doduše je dovoljno poznato, da bi se naša banska Hrvatska mogla nazvati zemljom zatvora i globa, ali ja ću biti slobodan spomenuti neke primjere, da se vidi, zašto je seljak i koliko može biti zatvoren.

Ja ću jedan primjer naumice spomenuti zato, jer sam već u ovoj visokoj kući jedanput pripoviedao i nikakvih posljedica to nije imalo, vlada naime nije ništa odredila. Ne može dakle vlada kazati, da joj nije poznat slučaj, jer ona vrlo dobro zna za onaj — po mom sudu — užasan slučaj, pa nije ništa odredila. Mogao bi dakle čovjek kazati, da je to sistem.

Dogodilo se to ovako: Ja sam godine 1906. bio u Velikoj Gorici kod kotarske oblasti i prepisivao izborne listine. U istoj sobi samnom bio je gospodin pristav, mogu mu i ime kazati, Firmin, šetao gore i dolje i pušio i tako uredovao, kako se — po mom znanju i najdubljem uvjerenju, velikim dielom ureduje kod naših oblasti. Dok sam ja tako prepisivao, dodje neki gospodin i stane njemački pripoviedati pristavu, kako se je tada i tad u noći kolima vozio iz Zagreba i kako se je neki seljak, Tupek, zadio svojim kolima za njegova. Svršivši razgovor pozdrave se gospoda: servus — servus, a za čas dodje jedan seljak unutra i pruži svoj poziv riečima: poglaviti. Pristav ga pozdravi: to si ti prasac! Ja ću tebe naučiti, kako se vozi! Marš, osam dana zatvora! — Molim poglaviti! — Marš, osam dana zatvora! — Ali, poglaviti, ja nisam niti kočijašio! — Marš, osam dana zatvora! — i lupi nogom o pod, ... (Zast. Kovačević: Gdje ga je lupio? — Glasovi: O pod.) — Prosim, poglaviti, ja sam ostavio na polju svoja kola, mene je stražar s polja doveo. — No sve mu nije ništa pomoglo. Ja sam to, kako spomenuh, u visokom saboru pripoviedao, i mi, gospodo, trošimo na te predstojnike i pristave veliku svotu, koju narod mora plaćati i težkom mukom smagati te eventualno dati svoju kravu ili perine izpod sebe, da se plate oni, koji ga evo ovako usrećuju i u radno doba, u svibnju mjesecu, čovjeka na osam dana zatvora osudjuje, i to uz pozdrave: To si ti prasac. (Glas: To je žalostno.)

I to poslie onakovog uvoda, gdje je došao neki gospodin i nje-mački mu pripoviedao te sve servus, servus ... (Zast. Stj. Radić: To je ta gospodska politika, taj servus, servus), po onoj, kako se pripovieda, da je bilo za vrijeme granice: oni su soktali i bosoktali, dok nisu dvadeset pet nabosoktali. Tako su i ova dvojica soktali i bosoktali, dok nisu ovog siromaka seljaka na osam dana zatvora osudili. Nitko ne će, da se zadjene kolima; nitko toga hotice ne će načiniti, a ovaj seljak dobio osam dana zatvora uz rieči: ti prasac, marš itd. Po treći put kažem: ja ne bih toga iznosio, da nisam taj slučaj već u visokoj ovoj kući iznio, nu nikada nisam čuo, da bi vlada isto u tom učinila. (Zast. Š. Popović: To su patent, patente treba oduzeti. To je bilo na temelju patenta. — Razgovaranje. — Predsjednik zvoní.)

Drugi slučaj ću navesti, koji se desio u Zagrebu. Visoki sabore, poznato će biti svima, kako su Vidovčani bili strieljani. 30 do 40 godina trajala je parnica radi njihove šume i pošto je bilo nekoliko krvavih glava, jer su došli žandari i vojničstvo, što je, čini se, nužno spojeno s hrvatskom upravom, načinila su gospoda red ovako: Vidovčanima su uzeli šumu, koja im je pod nosom i dali je Štefanovčanima, kojima je tri sata daleko. Vidovčani ne smiju u nju, a Štefanovčani ne mogu, jer je daleko. I tako ne mogu doći do drva. Medjutim, kad se je to uredjivalo, uredjena je i zem. zajednica Markuševac i Trnava. Neka fami-lija od devet kuća, Cik-Patalen, dobila je svoju pripadnost u zem. zajednici Trnava, od kuda se je prije 140 godina preselila u Markuševac. (Žamor.) Ne samo to, nego njihova bivša zem. zajednica Markuševac, odakle su iztjerani, ta im kompetenciju ne da, a niti zem. zajednica Trnava, gdje su nadieljeni. Ljudi dodju k meni, pa pitaju, tko će im dati drva. Jedan od njih kaže: Oni, koji su nas tako uredili, neka odrede, da mi dobijemo drvo od jedne ili od druge zem. zajednice. I dodju oni kotarskoj oblasti, a dodju i glavari jedne i druge zajednice i pred šu-marom pitaju: tko će nam dati drva, a šumar odgovori: Ja ne znam. Na to dodje, ne znam, da li kotarski predstojnik ili župan, tajnik Maravić i sluša, a jedan Cik-Patalen kaže: Gospodine predstojniče, vi, koji ste nas razdielili, vi nam morate dati i naložiti, da nam dade drva jedna ili druga zajednica. Vidite, kako je bilo zlo u Vidovcu, pa može i ovdje biti. — Osam dana zatvora, odreže kratko g. predstojnik. — Vidite, gospodo, sjetio

ga je samo, kako je zlo bilo u Vidovcu, i za to dobije osam dana zatvora ...

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Što je ovomu krivo? Odkuda to dolazi, da je naša domovina, zemlja, kako rekoh globa i zatvora? Tomu ima više uzroka. (Žamor). U novije vieme stvoreno je kod nas mnogo zakona, koji ne samo duboko zasjecaju u sam život seljaka, nego prosto u egzistenciju, u obstanak seljačtva. Uzmite šumski zakon, uzmite zakon o vete-rinarstvu. Čovjek možda nema, što mu treba u kući, a mora da plati 200 K globe na osnovu zakona o uredjenju veterinarske službe, jer nije prijavio, da se na blagu pojavila slinavka. (Zast. Tomo Jalžabetić: To je uzrok izseljivanju.) Ima lovski zakon vi ste čuli, da čovjek radi zeca redovito plaća 100 K i troškove, a može biti 200—300—400 K. (Zast. A. Jemrić: Zeca ne vidi, a razbije mu lugar kundakom glavu.) Dalje je tu zakon o uredjenju zemljišnih zajednica, pa zakon o vodnom pravu.

Visoki sabore! Ovi zakoni su takovi, da je seljak na svakom koraku u vlasti oblasti i njezinih namještenika. Kad sam već spomenuo namještenike, dozvolite, da i ovo kažem. (Govornik nešto tiho govori, ali se ne čuje).

Zast. dr. Ante Radić: Ja mislim, da je tiše, da bi se čulo više.

Uz svaki kanal postavljena su dva, tri, pa i četiri pazitelja, koji paze, da blago ne ošteti kanal. Ovi pazitelji dobivaju po 50 K na mjesec, a narod kaže, da ovi ljudi ništa ne rade, nego prijavljuju ljude, da budu sudjeni na zatvor i globu. Ako pro-sudimo, visoki sabore, da je, kako je bilo rečeno i u ovome saboru, u našem narodu malo zaslužbe i malo novaca, onda se može razumjeti, da se ljudi ne samo otimaju za takove službice, nego kad ih se jedan put dočepaju, onda ih se grčevito drže. Oni se boje zamjeriti svojim predpostavljenima, pa naravski, da svoje susjede vrlo revno prijavljuju. Ali to nije jedina služba paziteljima. Oni imadu i drugih dužnosti, kao na pr. donieti ili dovesti g. predpostavljenomu ovo ili ono. O tome ne ću govo-riti, dajem samo naslutiti, da su ovi pazitelji u službi svojih predpostavljenih širitelji prije svega drugoga, nego li morala.

Imade, dakle, gospodo, mnoštvo takovih zakona, koji za-siecaju u seljački život, a za kršitelje odredjuju kazne i globe — i to je glavni uzrok zatvorima i globama. Činovnici misle:

zakon to traži, pa se mora vršiti. Ako je zakon zaista tu, onda bi ipak trebalo taj zakon provoditi onako, kako se zakoni provode u kulturnim zemljama. No ja tvrdim... (U sabornici žamor).

Zast. dr. Ante Radić: No ja tvrdim, da naše činovništvo nije kadro ovih strogih drakonskih zakona provadjeti sa nuždnim obzirima. Gospodo, ja nisam nakan docirati. Daleko mi je misao od toga, nego ću, visoki sabor umoliti, da mi dozvoli obrazložiti: zašto držim, da naše činovništvo nije kadro provoditi zakone onako, kako se provode u kulturnim zemljama.

Visoki sabore! Tko je kadar seljaka, kad k njemu dodje, pozdraviti riečima »prasac« i vikati na njega marš van, izvolite, gospodo, prosuditi, može li to biti kulturni čovjek? (Zast. Stj. Radić: A istu večer nazdravlja domovini, kad je u višem carstvu.)

Ja, kako rekoh, ne želim docirati, ali dužan sam u ovoj visokoj kući to da kažem, jer o tom nitko ne vodi računa: dužan sam vama svima pružiti priliku, da se zamislimo malo: tko će provoditi zakone, što ih mi stvorimo. Mi smo dužni o tom govoriti. (Zast. Stj. Radić: I te kako.) Ne može dakle, kako rekoh, biti govora o tom, da bi jedan kulturni čovjek mogao pozdraviti seljaka riečima: »Ti prasac«. Ali to je ono najgrublje, to je zadnje. Ali grozno je već i to, da činovnik može učiniti ovakovu krivicu, da na osam dana zatvori čovjeka, a da pritom ni ne pomisli na to, da ovaj čovjek imade doma ženu i djecu, pa kako će njegovima biti, kad im otac, hranitelj i branitelj, osam dana kući ne dodje. Da čovjek bude kadar u to se zamisliti, treba da ima smisla za život, dubokog smisla za život. (Zast. Stj. Radić: Svaki bi morao biti zatvoren prije, nego nastupi službu ureda radi.) A dublji shvaćanja života ne može čovjek imati bez prosvjećenja i nauke. A gdje bi naši činovnici to stekli? Naobrazba se stiče školama, a današnje moderne naobrazbe nema bez knjige. Sad ako prosudimo, što se uči u našim školama o našoj hrvatskoj književnosti, u kojoj i nemamo djela, iz kojih bi se vidjela podpuna slika prosvjećenoga života, a iz tudje književnosti — na pr. njemačke — što se uči? Tu učenici nauče u srednjoj školi jedva imena prvih njemačkih autora, a kamo li da bi proučili njihova djela. (Zast. P. Krajinović: Bit će nešto više.) Francezka književnost, koja imade djela, koja, kad čovjek pročita, prinuđen je zamisliti se u kompliciranost

ljudskoga života, ta je kod nas podpuno nepoznata, ta se kod nas ne uči. Iz gimnazije dodju naši ljudi na sveučilište. Gospodo, vi, koji ste pravници, znate, kako se tu uči. Zar su ona skripta kadra čovjeku dati naobrazbu? Možda ih imade, koji si steku priličnu naobrazbu, ali ne iz tih skripta. Mi poznamo niveau našega djaka-juriste, mi znamo, što je on naučio po tim skriptama. Što je onda posljedica ovakove naobrazbe kod takovoga čovjeka? Posljedica je to, da je činovnik nesamostalan u prosudjivanju, da je za njega zakon i naredba, sve, što zna, da mora činiti i da je onda gotov.

Da bi on mislio dalje od ovoga, ja mislim, da su ti slučajevi vrlo riedki, ako ih u obće imade. A, gospodo, ako je tako, da ovako naobraženi činovnik nema ništa nego mrtvo slovo zakona i naredbe i onda pazku vlasti nad sobom. (Zast. Stjepan Radić: I onda nadutost i socijalni prezir prema seljačtvu.) Promislimo, kakovo tu može biti provadjanje zakona. Osobito pak, kad promislimo, kako su naši zakoni nastali. Gospodo, pogledajte, koliko nas je ovdje i kako se ove razprave vode i kako su se vodile prije 10, 15—20 godina, kad je bila većina mađjarska. Ne ćemo pogriješiti, ako kažemo, da su naši zakoni djelo jednoga čovjeka, koji je to u sobi izradio, prepisao i skombinirao, a sabor onda na brzu ruku prihvatio i o tom zavisi eksistencija stotine hiljada ljudi, a dademo to provoditi ljudima, koji niti svojom naobrazbom, niti svojim osjećajem prema onima, na koje imadu uporabljivati taj zakon, nisu kadri ništa dodati, ničim oživiti ono mrtvo slovo zakona, već tvrdo stajati na tom slovu, pa makar taj narod bio uništen, kao što faktično jest. Gospodo, izvolite se zamisliti, što znači jednomu seljaku platiti globu do 400 kruna, pak recimo za zeca! Ja ne vjerujem, da itko vodi računa o tom, što se kod nas radi, nego da je to prepušteno sasvim činovništvu, koje se po svem ovom, što sam razložio, može nazvati polubarbarskim ili kako bi Francez rekao: barbaresque. To činovništvo, kakvo je bilo, recimo, u Rusiji za vrijeme, kad je Gogolj pisao svoga »Revizora«: nešto modernoga, što je Petar Veliki donio, odredjeni propisi došli u ruke ljudi pijanica, ljudi bez pogleda, koji nisu imali o strukturi društva nikakvog pojma, ljudi lienih i surovih, jednom riečju: nekulturnih. Kod nas nije sasvim tako, ali je od prilike tako. Dajmo se zamisliti, gdje su duševni užitci svih nas, gdje su naši saloni,

konferencije — gdje je naše društvo... (Zast. Stjepan Radić: Gdje je naša vlada? — Smieh. — Zast. Pribićević: G. Amruš zastupa vladu!)

Za upravu, kakva bi imala biti na osnovu ovih kompliciranih zakona, za to nije dovoljno doći u pol deset u ured, cigaretu motati i protezati se. To tako ne ide. Tu se mora doći trijezne glave, emunctis naribus, kako bi rekao Rimljanin, sjesti i bez razgovora, bez brbljanja, bez čekanja nekog, koga je naručio na razgovor, študirati i raditi.

A o tom gospodo, kod nas nema niti govora. Ja sam vidio bezbroj puta, jer imam posla sa oblastima i sudovima, gdje u pol deset još nema nikoga. Kad dodje to je tako... (Zast. Stjepan Radić: To je tako kao dama u budoiru!)... to je tako komodno, kao da taj čovjek nije plaćen, nego kao da je volontair.

Meni bi bilo drago, ako bi tko od kr. vlade ovaj moj neizmerno bolni dojam popravio, pak da kaže, da je ipak negdje i bolje. Ja drugo nisam našao. (Zast. Pribićević: Dakle ćut ćemo!)

Ovako dakle činovništvo provodi ove drakonske zakone, koji su na život našega naroda tako postavljeni, kao da golomu crncu postavite cilindar na glavu. Ja bi to mogao razlagati dugo, ali, gospodo, poslije ovih razlaganja i poslije onoga, što je g. dr. Prebeg govorio, valjda je to svima jasno. Pitat ću samo: Možemo li mi iz toga izaći i kako?

Visoki sabore! da se ovi zakoni ukinu, na to nije niti misliti ovaj čas. Po mom sudu ti su zakoni neizmerno krivični. Ja ne ću tvrditi pozitivno, ali sve slutim, da su i stvoreni u svrhu, da seljački narod bude u mreži, da mu na svakom koraku bude mišolovka, u koju će upasti tako, da ga vlasti imaju svaki čas u rukama i da mogu raditi s njim, što hoće.

Ja to pozitivno tvrditi ne mogu, ali po onom, što se radi, pa i po onom, što opažamo u visokom ovom saboru, kad se naime svi smijemo, kad se ovdje spomene, kako su se prije izbora globe oprastale dotično utjerivale, svi smo uvjereni, da se državne funkcije upotrebljavaju u protudržavne svrhe. Na to, da se ti zakoni ukinu, nije dakle danas niti misliti.

Da činovništvo preobrazimo u kratko vrijeme, niti to nije moguće. Da stvorimo činovništvo, koje bi uz ovakove zakone nastupalo, kako se u prosvjetljenom svijetu postupa, recimo,

ako bi radi autoriteta vlasti potrebno bilo, da pristav u Velikoj Gorici kazni seljaka, pa ga ukori, što bi u Austriji bilo dovoljno, ili da mu dade šest sati zatvora, a ne 8 dana zatvora, za to, što se zadio svojim kolima za nekoga. Ja ne znam, tko takvu upravu nadzire i da li tko te akte pregledava. Držim, nitko. Nego su oni milijuni, koji se troše za upravu, kao u vodu bačeni (Glas: Još i gore), jer narod plaća svoje tlačitelje po mom najdubljem uvjerenju. Dakle činovništvo, koje bi shvatilo i barem tako provodilo zakone, da možemo pred sviet izaći to takodjer ne možemo u kratko vrijeme postići, već se za to hoće mnogo: najprije srednja škola, zatim sveučilište, književnost, naše društvo, svi mi, sve to treba da bude drugačije.

Ovo, što ja predlažem, to je jedno paliativno sredstvo, naime, da naš seljak ne bude čak i izpod gospodskoga zeca u svojoj domovini, da ne bude gospodi upravicima zatvoriti seljaka toliko, koliko pljunuti, da prostite. Predlog ide za tim, da zatvaranje i globljenje naroda ne bude prepušteno nijednomu pojedincu i to svakomu, jer se dešava, ako čovjek dodje u obćinu, da mu se pisar zaprijeti, da će ga zatvoriti i faktično ga zatvori. A i gospodin bilježnik, pače i blagajnik, koji nema ništa posla sa svietom, i on zatvara ljude. Dakle neka se znade, tko imade pravo zatvarati. Neka zatvara načelnik. (Zast. dr. Lorković: Neka u obće ne smije nitko zatvarati bez osude suda). Kod kotarske oblasti neka to bude predstojnik, koji je stariji čovjek, a ne mladi pristav, koji je tek došao u upravu i koji može tek ugadjati samo svojim osobnim željicama zatvarajući ljude. Ovakvo zatvaranje po načelniku ili glavaru oblasti dotično na vlastitu odgovornost po stražaru, bilo bi po ovoj osnovi dozvoljeno samo u slučaju, ako bude koja osoba zatečena na činu, i to najviše na 12 sati, dok se osoba legitimira i dok se ustanovi čin. Inače ne smije nikoja upravna osoba nikoga zatvoriti, dok se stvar ne razpravi i presudi pred jednim tielom, koje sam nazvao upravnim odborom obćinskim dotično kotarskim.

Ja nisam jurista, i hvalim Bogu... (Prekidanje. — Predsjednik zvoni.) pa ne znam, što ćete vi juriste kazati na ovo, kad se zahtieva da oblast ne izreče niti ne izvrši kazan zatvora i globe, dok se krivnja ne ustanovi i kazna ne odredi pred tim t. zv. upravnim odborom, koji se ždrijeba iz obć. odbora. Ja

slutim naprotiv, da ćete se vi bojati ovoga: Ako se prepusti ovomu odboru, da on ne samo odgovori na pitanje oblastnika, da li je taj i taj okrivljenik to i to učinio, kao što je to kod porotnika, nego ako se ovomu upravnomu odboru dopusti i to, da on, priznavajući, da je dotičnik to učinio, ima vlast kazati: taj čovjek nije kriv. Vi ćete možda kazati, da se tim suspendiraju oni zakoni, koji danas određene čine proglašuju kažnjivima. Na ovo ću odgovoriti ovo: Komu se čini, da će to biti krivo, neka prosudi ono, što sam kazao, da su naši zakoni djelo obično jednog čovjeka, koji je odredio, da je taj prav ili da je kriv. Ovdje će biti bar petorica ljudi, koji će, ako ne bolje, a ono svakako jednako znati stvar prosuditi i kazati svoje mnijenje, tako da prema mnijenju jednoga čovjeka stoji mnijenje petorice.

Bit će ih, koji će se bojati, da će time zapinjati uprava. Ja dopuštam, da se upravni odbor... (Zast. S. Radić: To nije uprava globiti ili zatvoriti. Ako je to uprava, naravski, da će zapeti. Neka zapne. — Prekidanje — Predsjednik zvoni.) Ja dopuštam, da se upravni odbori ne će moći sazivati svaki dan, a toga i ne treba. Neka se sazivlje svakih 14 dana, a ja držim, da ne samo ne će sviet propasti, nego ne će ni uprava štetovati, ako koji čovjek bude globljen ili zatvoren 14 dana kasnije.

Visoki sabore! Ja zahvaljujem na strpljivosti, kojom ste me saslušali, te nemam ništa više kazati, nego vam preporučiti, da ovu stvar uputite odboru sa nalogom, da u najkraće vrijeme (Zast. Stj. Radić: 14 dana) od 14 dana ovu osnovu podnese visokom saboru na ustavno pretresivanje.

Jedno samo još dopustite da kažem. Ja bih bio mnogo zadovoljniji, da je ovaj predlog iznio član koje druge stranke, jer bih želio, da ovo nitko ne shvati, kao što se shvaća sve, što se ovdje govori na korist narodu, kao kortešaciju.

Ja se nadam, da vi, koji ste slušali moje razlaganje, niste u mom govoru vidjeli ni trunka strančarstva. Ako je moguće bez štete za upravu, o čem sam ja uvjeren, učinimo to i skinimo s našeg seljačtva... (Zast. dr. Ante Pinterović: Naroda!)... seljačtva (Zast. dr. Ante Pinterović: I obrtnici su narod.)... sramotni i nedostojni jaram zatvora i globa.

Preporučujući visokomu saboru ovaj predlog, ja svršavam.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Da je ova stvar prešna, najbolje se vidi po tom, što je postala akutna, jer bi evo mogla dovesti i do druge političke konstelacije. (U koaliciji: Oho, Čujmo). Kako ste čuli, gosp. ban je rekao, da bez obzira na politički položaj, t. j. na stisku, u kojoj se nalazi. Čini se naime, da je g. banu vrlo teško sa seljačkom strankom. (Glas kod koalicije: Još nije konačno odkazao. — Prigovori i buka).

Zast. dr. Ante Radić: Ono, što skupa spada, skupa će doći. Nemojte misliti, da smo mi i jedan čas bili u bludnji o tom, što radimo, kad smo želeći da sabor radi, dospjeli u tako zvani radni blok. Kad je danas ban prije govorio, da mi narod zavadjamo, onda ste vi svi bili zadovoljni. (Zast. dr. Poljak: A vi ste zadovoljni, kad proti nama govori). Vi ste svi bili u duši jedno. (Zast. Pribićević: Mjesto da bana interpelira, on nas interpelira. — Predsjednik zvoni). Ja sam konstatovao, da ban u ovoj stvari misli upravo tako, kao što i vi, većina ove kuće, koliko niste u strahu seljačkim izbornicima. Vi ste svi jedno. (U koaliciji: Oho! — i smieh. — Prema Zast. S. Budisavljeviću: Smijte se barem, kad je što smiešno. (Glasovi kod koalicije: Pa ovo je baš smiešno. — Govornik prema dr. Lukiniću: Vi ste cieti smješan. (Zast. dr. Lukinić: A vidite, meni se nitko ne smije, a vama se svi smiju. — Zast. Pribićević prigovara).

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Ja sam rekao: Na ovom i ovakovim pitanjima početak će se ovaj visoki sabor kristalizovati, na pitanjima naime, koja se tiču seljačtva, jer tu će doći na red pitanje ne samo interesi, nego i ono, što je vrlo dobro spomenuo g. dr. Lorković, doći će u djelovanje stogodišnje staleške opreme. Onda ćemo vidjeti, tko je na kojoj strani.

Ja ne bih uzeo rieč u ovoj stvari ovako dugo, već bih bio gotov za dvie minute, da nije g. ban kazao jedne vrlo pogibeljne rieči. On je izrekao rieč retorzija i kazao, da će nedužni narod stradati. I zato, što je glava jedne eksekutive kazao, da će nedužni narod stradati, a briga je i dužnost eksekutive pričiti, da nitko nedužan ne strada, a on se ovdje prieti, da će nedužni narod stradati... (Medjusobne upadice. — Buka. — Predsjednik zvoni), što znači, da će se vlasti narodu, ako mi ovako nastavimo, osvećivati, ja sam vas, gospodo, i ako smo mi u nekom

medjusobnom ratu, slobodan sve u interesu naroda na to upozoriti, da što sve nas čeka, koji smo danas u ovoj stvari govorili (Zast. dr. Lorković: Česa?). Tko će biti kriv, kad se budu oblasti osvećivale narodu? Onda ćemo biti krivi mi, koji narod tobože zavadjamo. O stvari, o kojoj smo govorili, jednako je govorio i g. zastupnik Akačić, jednako g. dr. Lorković i Stjepan Radić. U onom, što su rekli, nema razlike. Ako gospodin Akačić ne shvaća ozbiljno ono, što je rekao... (Zast. dr. Akačić prosvjeduje, — Buka.)

Zast. dr. Ante Radić: Mi smo svi previše uzrujani i ne možemo mirno govoriti. Ja nisam mislio ni truna časti (prema zast. Akačiću): vaše osobe napasti. Da razložim g. Akačiću, zašto sam rekao: ako gospodin Akačić ne shvaća ozbiljno ono, što je rekao, ako gospodin dr. Lorković ne shvaća ozbiljno što je rekao... (Zast. dr. Lorković: I ako g. Stjepan Radić ne shvaća ozbiljno što je rekao. — Zast. Pribićević upada.)

Zast. dr. Ante Radić: Da razložim, zašto sam ja ovu hipotezu postavio, moram kazati, da je gospodin ban navalio samo na nas, na seljačku stranku, ali ne na vas. (Zast. dr. Lukinić: Mjesto njega navaljujete vi svi na nas. — Zast. Vučetić i zast. Hrvoj upada.)

Zast. dr. Ante Radić: Gospoda, koja mi odgovaraju, da ban nije mogao navaliti na njih zato, jer su poslie govorila, odgovaram ovo: Ne radi se samo o tom, što je danas g. ban ovdje kazao, da mi naime narod zavadjamo, nego se radi o tom, t. j. to ja tvrdim, da ste vi svi jedno, što ste svi vi nama prije njega rekli, da mi narod bunimo i zavadjamo. A što je g. ban, premda smo o toj stvari govorili, navalio samo na seljačku stranku, držim, da je i on uvjeren, da jedino mi u toj stvari mislimo ozbiljno. (Zast. Pribićević: Ja mislim, kada ste sa g. banom ugovarali, da ste tražili od njega, da zajamči narodu nekakove tekovine... — Predsjednik zvoni. — Zast. Poljak: Jako umjestno! — Predsjednik zvoni. — Buka). Ako će ovako umjestno biti sastavljen lovski zakon. (Zast. Pribićević: Ja sam mislio, da ste već osjeđurali narodu taj lovski zakon, kad ste s banom pravili većinu.)

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Od ovoga zavadjanja ja seljačku stranku braniti neću, jer sasvim je naravno, i to mi svi znamo, o čemu se radi. Ako smo mi, kao što i gdje-

koji od vas, u govoru išli predaleko, t. j. malo dalje ciljali, nego što smo željeli pogoditi, to je zato, jer svi vidimo, da su to žalostne stvari. Ta zar je lako trpjeti, da tek u predpostavi, da je netko lovio, bude globljen sa 200—400 kruna, ako ide s motikom u polju, da bude globljen, u predpostavi, da je htio ubiti zeca? Da o tom mirno govorimo, to nije moguće. Nije moguće, da čovjek na ovakove očevidne nepravde bude miran. Cijeli ovaj lovski zakon dokazuje, da je ovim zakonom seljak proglašen zecom i zvijeri, koju smiju lugari i gospoda progoniti. A kad ovu stvar živo i s nužnom reljefnošću predočimo, onda dolazi ban, pa kaže, to je zavadjanje naroda i da će nedužni narod radi toga stradati. Neka gospodin ban zapamti, što je kazao, da će nedužni narod stradati, jer ja pitam, i svatko se mora pitati, gdje je vlada, koja je zvana, da pazi, da narod nedužan ne strada? (Zastupnik Stjepan Radić: Gdje će biti sabor? — Zast. Pribićević: Ja mislim, da ste se vi za sabor pobrinuli. — Zast. Stjepan Radić: Mi ćemo se pobrinuti za većinu, ali bez tebe. — Zast. Pribićević: Pozivam te na ručak u Korenicu). Zato ja želim da gospoda narodni zastupnici, koji su u toj stvari uzeli rječ, ostanu kod toga stalni i odlučni, da se bar nešto za narod postigne, jer vidite: tu će se početi ciepati. Vi ste radi virilista, kad ih je politička situacija izniela (Zast. Pribićević: Vi ste ih donieli.) na površinu, vi ste vikali na nas, a za kratko vrijeme uvjerit ćete se, gdje će biti virilisti.

12. saborska sjednica držana dne 16. veljače 1911.

Zast. dr. Ante Radić: Interpelacija glasi:

»Je li kr. hrvatskoj vladi poznato, da kr. kotarska oblast u Novoj Gradiški daje plieniti i ovršno utjerivati dug za regulaciju potoka Rešetarica, koja regulacija ili nije uspjela, ili su za nju morali doprinositi i interesenti, te je utjerivanje prinosa već pred pet godina obustavljeno, a sada nastavljeno?

Ako je to kr. vladi poznato, je li joj poznato i to, da je kr. kotarski predstojnik novogradiški izbornicima prije izbora

godine 1910. govorio, da prinosu za tu regulaciju ne će plaćati, ako budu glasovali za kandidata Pompera?

Ako je to kr. vladi poznato, je li joj poznato i to, da je kr. to opravdava i je li voljna utjerivanje obustaviti?

Visoki sabore! Ja ne bih ni interpelirao o ovom, budući da su se interpelacije nagomilale, da nije preuzv. g. ban kazao, neka se u saboru ne izlazi s obćim objedama, već s konkretnima. Pa kad je iz onoga kraja došlo ljudi, na koje su navalili, da za 24 sata plate za regulaciju toga potoka, radi koje je regulacije bio tamo gosp. vladin savjetnik Pisačić i rekao ljudima, da je s onim, što su platili, gotovo i da ne će više plaćati. A sada, prigodom zadnjih izbora, navalili su na izbornike, koji su glasovali za kandidata seljačke stranke i to iz sela Lupine, da za ovu regulaciju, s kojom se već prestalo, uplate doprinose. Da je stvar sumnjiva barem, ako ne stalna, ja sam sebi zapisao, da je kotarski predstojnik kazao Miji Marjanoviću, da ne će platiti za regulaciju, ako ne bude glasovao za dra. Badaja.

Ja bih molio vis. vladu, da ovu stvar iztraži tim više, što je u ovom selu i učitelj Štivić pristaša seljačke stranke, te imade neizmjenjnih neprilika od kotarskog predstojnika, koji ga svaki čas zove k sebi na preslušanje i šalje mu stražara u školu, da ga uhvati, pa kad bi ga uhvatio, valjda bi protiv njega i postupao.

Zast. dr. Ante Radić: Ja se s tim odgovorom zadovoljavam.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Moja interpelacija glasi (čita):

Interpelacija narodnog zastupnika dra. A. Radića stavljena na visoku kr. hrv. slav.-dalm. zemaljsku vladu u sjednici sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dne 14. veljače 1911.

Je li visokoj kr. zemaljskoj vladi poznato, da kr. kotarska oblast u Dugom selu utjeruje od Mile Baloga, stanujućeg u Lukarišću, globu od 150 K na koju je globu isti Mile Balog st. presuđen još pred šest godina?

Ako to kr. vladi nije poznato, je li voljna iztražiti, zašto ova globa nije na vrijeme utjerana a to ovom visokom saboru izviestiti?

Visoki sabore! Slučaj je, čini mi se i više nego tipičan, jer prelazi obične tipove postupka sa ovakvim globama.

Ja sam informiran, da je u doba, kad je imao Mijo Balog st. platiti bio pozvan od ondašnjega načelnika dugoselskoga Belca, koji mu je rekao, ako bude glasovao za Šaja ili za Šnappa — ne znam pravo, koji je onda bio kandidat ondje, — da ne će ovu globu platiti. Mijo Balog, koji je malo vješt u tim stvarima, rekao je dobro: ja ću glasovati, ali spalite sve ove spise pred mojim očima. Na to je g. načelnik Belec sve te spise spalio. Tako je doista Mijo Balog bio 5—6 godina u miru, ali se poslie pet, šest godina našlo negdje, da on imade platiti globu od tih 60 kruna i sada ga utjeruju.

To je onaj isti Balog Mijo, kojemu je drugom prilikom g. bivši narodni zastupnik dugoselski, dr. Vladimir Frank, dao svotu od 60 K, da tu globu plati, da se dalje ne utjeruje. Je li ta globa plaćena ili nije, ne znam. Ali znam to, da je sada prigodom izbora g. načelnik Belec opet izašao s tom globom.

Ja molim visoku vladu, da iztraži tu stvar tim više, što je načelnik Belec opet u službi, da iztraži, je li moguće, da se na ovaj način demoralizira narod, da se službeni spisi spale. Želimo u tom pogledu najstrožu iztražu, pak bih bio najsretniji, da se pokaže, da je to laž.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore!

Neugodno me se dojima, kada presv. gospodin predstojnik apostrofira jednoga državljanina, o kom je interpelacija, riečima: »taj moj Balog, koji se tako razumieva u globe«, premda to ništa ne znači, jer je htio presv. g. predstojnik nešto drugo reći. Prelazim preko toga na samu stvar. Slobodan sam iztaknuti sljedeće: primam na znanje, i ako vrlo nerado, što je presv. g. predstojnik kazao, da je konstatovan nered, ali držim, da je svakomu iz prilika, o kojima govorimo, jasno, da taj nered nije slučaj, pa bi i onda bio osuđen, ali kad sam ovdje spomenuo, a presv. gospodin nije znao drugog razloga navesti, zašto ove pojave oživljuju vazda pred izbore, onda nisam dužan primiti niti mogu primiti ovakav odgovor na znanje. (Zast. Sv. Pribićević: Glavno je, da nisu bili izbori kao u Austriji. — Predsjednik zvonj.) Mi vrlo dobro znamo, kako se kod nas nesmiljeno globe utjeruju, pa bi bilo u redu, ne dirajući u sam meritum, iztaknuti, zašto je Balog bio globljen i da se globa, ako ju je zaslužio, utjera, a ne, da se njome čeka šest do sedam godina.

Što se tiče slavedobića presv. gosp. predstojnika, kojim je

pokazao spise, koji nisu spaljeni, i veselja presv. g. predstojnika, da sam ja nasamaren, premda želim biti i sto puta nasamaren, samo da nekomu pomognem, jer ako presv. gosp. predstojnik vjeruje činovnicima, što je i svakako u redu, tako mi imademo stotinu i stotinu razloga, da mi vjerujemo narodu. (Zast. Stj. Radić: Tako je! — Zast. dr. T. Kumičić: I Balogu. — Zast. Stj. Radić: Da, i Balogu! — Zast. dr. T. Kumičić: Koji je dokazao, da su spisi spaljeni. — Nastaje dulje pregovaranje, koje se izrodi u buku.)

Zast. dr. Ante Radić: Ali mi imamo razloga vjerovati narodu i Balogu, jer imamo bezbroj slučajeva, da, na žalost, narod govori istinu.

Što se tiče spaljenja spisa, mogao je biti Balog prevaren, a ne ja, a sada je li častno, da je načelnik prevario seljaka i da je seljak prevario mene?

Što se tiče toga, je li ova globa bila opravdana, ja sam informiran ovako: da Balog nije puštao zaraženu kobilu na pašu među ostalo blago, nego u svoju ogradu. To mu može posvjedočiti čitavo selo, da ju je čuvao u svojoj ogradi, da sa ničijim blagom ne dolazi u dodir. (Zast. Stj. Radić: Tako je, to je glavno). A kad i ne bi to bilo, naime, da je i nije kod svoje kuće pasao, stoji, da je to bilo u godini, kad nije bilo siena, i on je rekao živinaru: Gospodine, ako ju moram držati u štali, onda ju moram ubiti. (Zast. Stj. Radić: Ovako govori život, a spisi bez života nisu ništa).

Ja dakle odgovor kr. vlade ne mogu primiti na znanje zato, jerbo nisam dobio nikakova odgovora na to, zašto se s ovom globom tako dugo otezalo, a još manje je u odgovoru kr. vlade obrazloženo i dokazano, da se ove globe nisu upotrebljavale u izborne svrhe. Neka me presv. gospodin ne straši, da ova globa nije zastarjela. To ja na žalost znam i samo ja molim, neka se presv. gospodin i oblasti tako ne požure, pa ih molim, kad su pričekali šest godina, neka pričekaju još šest godina.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Molim liepo samo časak uztrpljivosti. Presvietli gospodin imao je odmah, čim je na to došao, poreći svaku svezu između ućerivanja ovakovih globa i izbora. To je presvietli gospodin učinio vrlo kasno, tek na koncu. To mu je bilo zadnje, a to je ono, što je mene najviše zanimalo i zbunilo, kao što mislim i sve nas. I dok visoka vlada

sa ovoga mjesta sasvim decidirano ne izjavi, da njoj nije poznat ni jedan slučaj, da su oblasti sa globama prije izbora korteširale, to jest, da su prije izbora strašile izbornike sa globama, i ako to vlada ovdje decidirano izjavi povodom ove moje interpelacije, ja mislim, da mi ne može nitko kazati, da sa nepravom primam ovaj odgovor vlade na znanje. Naprotiv, kad presvietli gospodin kaže, da će se sada ove globe utjerivati, vidim ja u tome nešto, što u ovaj čas neću da označim pravom riečju, jer bi se mogao zaletiti.

Zast. dr. Ante Radić: Moja interpelacija glasi (čita):

»Interpelacija narodnog zastupnika dra Ante Radića, stavljena na visoku kr. zemaljsku vladu u sjednici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dne 14. veljače 1911.

Je li visokoj kr. zemaljskoj vladi poznato, da zemaljski mlin na zemaljskom dobru u Božjakovini na potoku Zelini pravi susjedima povodnjom štetu uništavajući do 500 vozova siena?

Je li visoka kr. zemaljska vlada voljna taj mlin odstraniti ili mu vodostaj sniziti ili susjede primjereno odštetiti?

U Zagrebu, dne 14. veljače 1911.«

Visoki sabore! Na zem. dobru Božjakovina ima potok Zelina, a kraj njega mlin, koji se upotrebljava za mlivo, što ga treba za blago. Susjedi se tuže, da taj mlin čini štete livadama, pa se znade dogoditi, da voda odnese sieno, kako se to jedne zime i dogodilo.

Ja bih želio znati, da li vlada kani tu pogibelj odstraniti, tim više, jer je poznato, da se izpod Zagreba na potoku Lomnici, gdje je takodjer mlin nekoga privatnika, hoće sniziti vodostaj, radi čega bi privatnik pretrpio štetu od 30.000 kruna, jer bi mlin bio neuporabiv. Svršio sam.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore!

Meni je vanredno žao, da taj odgovor ne mogu primiti na znanje i to s razloga, jer je ovdje presvietli gospodin predstojnik stojao na sasvim drugom principu, nego li vrhovno rješenje zemaljske vlade u pitanju mlina, kojega sam slučajno spomenuo na Lomnici. I vodostaj na Lomnici nije još uređen, kako su ga vladini inžiniri uredili i tvrdi se, da nije vodostaj kriv, što taj mlin plavi okolne susjede, nego da je krivo, što taj potok Lomnica nije čist, pa se nalaže vlasniku mlina, da ima očistiti korito potoka Lomnice. Ja sam u toj stvari nekoliko puta inter-

venirao i kod g. savjetnika Pisačića, bio, pa je on rekao, neka čisti. To znači, na hiljade forinti troška, da čisti potok u duljini od nekoliko kilometara. Mi ovdje čujemo, kad se tiče zemaljskoga mlina, da su dužni susjedi čistiti. To se je kušalo i tamo susjede privući, ali su oni rekli, kad se je moralo čistiti korito, da im mlin ne pravi toliko štete. Ja dakle držim, da bi bilo potrebno znati, na kojem principu stoji zemaljska vlada, da li na tom, da je vlasnik mlina dužan čistiti korito, ili su dužni interesenti. Ja sasvim razumijem, da zemaljsko dobro mora braniti svoje mlinsko pravo, ali isto tako mora braniti privatni vlasnik. No privatni vlasnik dobio je nalog, da se imade sniziti vodostaj, a time će on gubiti hiljade, jer dvadeset pet hiljada koštao ga je mlin a popravci oko pet hiljada forinti. I onda kaže vlada njemu i nama, koji glede toga interpeliramo: ako hoćeš mljeti, čisti si potok. To je nejednaka mjera i za to me interesirala stvar, hoće li isti princip upotriebljivati se kod privatnika i kod dobara, koja se tiču vlade. Ja držim, da u ovom slučaju nisu dužni susjedi popravljati, dotično regulirati potoka, ako je uzrok tome samo mlin i vršenje mlinskoga prava, nego da je dužan vlasnik mlina ili da ima vlada uz odštetu mlin odkupiti, kao što su o tome slične ustanove sadržane u zakonu o vodnom pravu. I zato mi je žao, da ne mogu primiti odgovor na znanje, da će se susjedi pritegnuti, nego bi mi bilo, da je vlada izjavila, da će vodostaje sniziti ili ako ne će, da će se mlin ukloniti.

Zast. dr. Ante Radić: Primam odgovor vlade na znanje.

14. saborska sjednica držana dne 24. veljače 1911.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore, i ja, držim takodjer, da su gospoda na moj poklik mogla biti uzrujana. Nu ja nisam cijeloj koaliciji ono imputirao, (Glasovi kod koalicije: Komu ste?) a nisam ni doviknuo nikomu osobno: Vi ubijate kraljeve. (Buka kod koalicije).

Zast. dr. Ante Radić: Ja nisam ni jedne osobe dirnuo i kazao joj, vi ubijate kraljeve. Ja sam se doduše obratio prema

gospodinu zastupniku Pribićeviću, i to s razloga toga, što se je gospodin Pribićević podrugljivo smijao, kad je govornik kazao, da je na zakonu osnovano, da sabor kraljevskom pozivu ima udovoljiti. (Govornika se ne čuje).

Zast. dr. Ante Radić: Mene je opet uzrujalo to, što je pomenuti podrugljivi smieh došao sa strane one, koja nas konsekventno naziva cesarevcima.

Ja sam spreman, da gospodina Pribićevića molim, da mi to oprosti. Nu on će i sam shvatiti, da sam u onoj uzrujanosti ovaj neopravdani poklik dobacio. Ja žalim, da sam time dirnuo u vašu osobu, koji ste u savezu sa ovom politikom, i molim, da mi to izvinete, a podjednako molim isto tako i visoki sabor, da mi takodjer izvine onu upadicu, koju sam ja izustio, jerbo sam bio uzrujan usljed onoga podsmjeha i s razloga, što se nas s te strane konsekventno nazivlje cesarevcima.

21. saborska sjednica držana dne 13. ožujka 1911.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Ne znam, bi li bio govorio o toj stvari, da nisam bio u odsutnosti predsjednika ovog odbora predsjedateljem viećanja odborskoga. A ne bih bio govorio ni zato, jer je sa naše strane protupredlog dovoljno obrazložen, a kao predsjedatelj odbora držim se ponukanim uzeti rječ s ovih razloga: 1. zato, što su me već neki počeli suodgovornim činiti za izvješće ovoga odbora. Vi, gospodo, znate, da to ne stoji. Može biti i svaki član, a kamo li ne predsjednik, sasvim nevin, što se tiče izvješća odborova i njegovih zaključaka. Razprave u odboru nisu doduše strogo parlamentarne, nego više akademičke, ali ipak predsjednik nema toliko slobode, barem sam se ja toga držao, koliko svaki drugi član. Ja, dakle, da ne bude nikakove sumnje, svaku odgovornost za zaključke ovoga odbora od sebe odklanjam, jer sam bio sasvim osamljen u odboru. Ali nije samo to. Ni oficijelno izvješće, a izvjestitelj je oficijelno postavljen u odboru, vlada si je naime tako uredila, ni oficijelno izvješće osim jednoga moga predloga ne spominje mojih predloga. A onaj jedan predlog,

što ga je spomenulo, oficijelno izvješće spomenulo, tako je spomenut, da sam ja izašao nekako blamiran. Ja ću tu stvar kasnije spomenuti. Treći je napokon razlog, što uzimam rieč, taj, što g. izvjestitelj odbora nije prikazao viećanje odborsko onako, kako bi to po mom sudu bilo nužno. Odborske razprave i jesu zato, da se stvar najprije u užem krugu svestrano pretrese, a onda da se to saboru potanko izvesti, pa da sabor, jer su u odboru zastupane sve stranke, ima odmah pregled, kako se pojedina stranka u kojem predmetu drži. Kako smo vidjeli, naš je izvjestitelj plivao u blaženstvu, što je izvjestitelj... (Zast. dr. I. Lorković: Vladin. — Zast. J. Pavelić: Reci mu, da ti ne reče.), jer se je držao, možda i ne s nepravom, da je vladin izvjestitelj, jer si je ban odabrao g. Pavelića za izvjestitelja u odsutnosti g. Šišića. (Zast. J. Pavelić: A moj prešni predlog? — Zast. Stj. Radić: Vidjeti ćete, hoće li ban htjeti izabrati kojega seljaka u gospodarstveni odbor.) G. izvjestitelj nije izvjestio o tečaju razprave u odboru.

Ja ne mislim nipošto substituirati g. izvjestitelja, a ne vidim za to ni potrebe, ali kad već govorim o stvari, kazati ću uz put, kako je bilo u odboru, osobito u pitanjima, u kojima sam i ja sudjelovao.

Rekao sam, visoki sabore, da ću spomenuti onaj moj predlog, što je bio u oficijelnom izvješću spomenut, po kojem bih ja imao biti nekako blamiran. Bilo je to naime ovako: Kod viećanja, kako bi se namaknulo pokriće povišice učiteljskih plaća, spomenuo sam ja među ostalim i to, da mi nije poznato kako mi dolazimo do naše tangente, pa bi se možda i tim putem dalo što god dobiti. Svietli ban odgovorio je na to, da je tangenta posljedak računa. Ja sam prestao odmah i rekao, da razumijem, jer sam vidio, da me svietli ban ne će da razumije, što sam ja mislio, ili me moguće i nije razumio. Ja sam svojim upitom aludirao na ono, što je svietli ban imao dobrotu meni jedan puta priobćiti, kako je došlo do ove povišice od tri milijuna u ovogodišnjem proračunu. Na mene je to priobćenje učinilo dojam, kao da je to neki uspjeh svietloga bana, pa sam mislio, ne bi li bilo dobro ovakove uspjehe forsirati i u buduće. A to će mi svaki vjerovati, da toliko znam, da je naša tangenta posljedak računa.

Ja sam htio čuti, od svietloga bana, kako se ovakovi

uspjesi postizavaju, a ako to nisu nikakovi uspjesi, ne treba ih niti prikazivati kao uspjehe. To ja medjutim samo uz put spominjem.

Visoki sabore! Ciela razprava ove stvari u odboru mene se je najneugodnije dojmila. Ja sam vidio, da je ovaj odbor ad hoc, oficijelni referenti takodjer ad hoc i da se je htjelo, da se nadje i većinu ad hoc, ali ovo zadnje, mislim, da ne će biti. Najneugodnije se je mene dojmilo ono, kad sam ja predložio u odboru, da se pokriće za povišicu učiteljskih plaća nadje u našem domaćem proračunu, a cieli je odbor bio proti tomu, i ja se nisam ni malo tome čudio znajući za držanje svih naših stranaka u toj stvari. Sve su naime stranke bile zato, da se učiteljima plaće povise, a nitko nije pitao kako će se podmiriti.

Kod §. 2. spomenuo je jedan član odbora, da bi bilo možda dobro, da se ona svota poreza, koja je određena sa osam sto krana, snizi. Na to je svietli ban izjavio, da je na ovom mjestu u osnovi doista bilo izprva pet sto krana, ali da je to zajednički ministar financija promjenio i metnuo osam sto krana. (Zast. Stjepan Radić: Sjajno!)

Kako sam ja medjutim sebi pridržao slobodu, da govorim kao zadnji, to sam ja mogao tek kasnije reflektirati na rieči g. bana i upitati, što je ova osnova radila kod zajedničkog ministra financija. »To je jedna financijska stvar, koja spada pred ministra financija« rekao je ban. Ako je to, odvratih ja, financijska stvar, ne spada na žalost u našu kompetenciju, ali ako nije financijska stvar, onda ne spada pred zajedn. ministra financija. Kako da ne spada, kaže ban? Tim se osjetljivo dira u poreznu snagu narodnu, a ministar financija mora o tom voditi računa. Na to ja odvratih, da to tako ne stoji, jer naše občine određuju namete od sto, pa 150 i do 200% pa se ipak ne moraju općinski proračuni slati na potvrdu ministru financija. Na to mi je svietli ban kazao za mene nepojmljivom nonšalansom: E, pa šta bi vi htjeli, da i ove stvari šaljemo ministru. (Zast. Stjepan Radić: Občine imaju pravo stvarati svoje općinske proračune). Ja sam na ovu stvar upozorio g. profesora Kriškovića, koga sada nema ovdje... (Glas: Ovdje je. — Zast. dr. Krišković: Evo tu sam.) upozorio sam profesora Kriškovića, da se ovako ne bi smjelo prelaziti preko ovakove stvari; jer ako dozvolimo uplitanje preko zakona, tobože u

našu korist, da nam se može u drugom slučaju i uzeti preko zakona. (Zast. Stjepan Radić: Ako nam se ne da, što je po zakonu i po nagodbi, to bi nagodbenjaci, na čelu im dr. Krišković, morali se suočiti s njime. — Zastupnik dr. Krišković: On vrši svoje dužnosti u svakom pogledu. — Buka. — Zast. Stjepan Radić: Vama to nije jasno, a meni je jasno, da čovjek, koji priznaje nagodbu, koji priznaje nagodbu zakonom, nije nagodbenjak. Kod koalicije: Danas nije nagodbenjak, sutra će opet biti. — Zast. Stjepan Radić prema koaliciji: Nemojte ludovati, to znači hotice biti bezobrazan. — Kod koalicije: Ti si najbezobrazniji. — Buka.)

Zast. dr. Ante Radić: Ako ne drži g. dr. Krišković shodnim, da svoje stanovište razloži, ne držim ni ja. (Glasovi: Čujmo. — Zast. S. Pribićević: A što je dr. Krišković učinio?) Gospodin dr. Krišković valjda će uzeti rječ u toj stvari... (Zast. S. Pribićević: Jeste li ga na kakovu borbu pozivali?) držim, da će se on zgodnije moći o toj stvari izjaviti nego ja. (Zast. dr. Krišković: A o čemu bi se ja imao izjaviti? — Zast. Stjepan Radić: Ne činite se nevješt.) Što je ova stvar kod ministra financija imala posla. (Zast. Stjepan Radić: Branili ste to. — Zast. dr. Krišković: Ja nisam branio.)

Zast. dr. Ante Radić: Gospodin Krajinović kaže, da ovu stvar nisam stavio na glasovanje, da li naime odbor odobrava, što je stvar bila kod ministra financija. (Zast. Krajinović: Ne to, nego da li to odbor odobrava ili ne. — Kod koalicije: Sada ga je uhvatio.) Nisam to stavio na glasovanje, jer to nije bio meritum. O tom se nije radilo. (Kod koalicije: Zašto sada govorite o tom kao o kakovoj važnoj stvari, trebalo je to, da odbor žigoe. — Zast. Stjepan Radić: Vi ćete nešto žigosati? — Buka.)

Zast. dr. Ante Radić: Nisam stavio na glasovanje, da li odbor to odobrava ili ne, jer sam držao i sada držim, da odbor o tom nema odlučivati i sada držim, da odbor o tom nema odlučivati, nego sabor. Odbor se je imao baviti osnovom zakona o povišenju beriva, a ja ovdje to iznosim zato, jer držim, da je to važna stvar, a iznosim ju ovdje, kamo ona spada. (Kod koalicije: Kako to, da je vaš ban mogao ministru financija to pošiljati? — Zast. dr. Krišković: Ako je preuzvišeni ban vama što izjavio, što mogu ja na to i zašto ja moram, da se izjavlju-

jem?) Pardon, gospodine profesore. Ja sam samo kazao, da sam se poslije s vama razgovarao i ja bih želio čuti vas i vaše mnijenje, koje vi, ako budete držali za potrebno, možete iznieti, a ja vas ništa ne krivim, niti prigovaram čemu, što bi u toj stvari učinili ili rekli. Sasvim ništa. (Kod koalicije: Govorit ćemo još o tome, kako se je predsjednik odbora u ovoj razpravi držao. — Glas: Čujmo, čujmo. — Buka.)

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Sada prelazim na meritum zakonske osnove i obećajem da ne ću dosadljivati. Kad je govor o potrebi, dapače o nuždi, da se učiteljima povise plaće, onda se stvar pretjeruje ili preuveličuje, kako je to bilo u ovoj visokoj kući. (Glasovi: Čujmo, čujmo.) Ne treba da naglasujem, da sam ne samo ja, nego i ciela naša stranka za to, da se učiteljima plaće povise, jer je naše uvjerenje, da jedino, što nam vriedi, to su profesori i učitelji. (Zast. Pribićević: Tako je!) Ali, gospodo, držim, da više stvari škodimo nego koristimo, kad ovako govorimo, da su učitelji sve, da su oni temelj, da bez njih ne bi bilo ništa. (Zast. Jerko Pavelić: To nije nitko rekao.), da bez njih ne bi bilo narodne svijesti. (Zast. Jerko Pavelić: To je hiperbola. — Zast. Stjepan Radić: Govore, da su učitelji gladni, da im je trbuh prazan. — Zast. dr. Ivan Lorković: Ima i gladnih. — Zast. Petar Krajinović: Da znate njihov život na selu, ne bi tako govorili. — Zast. Svetozar Pribićević: Tko ima 30 forinti na mjesec i devetero djece, taj je gladan. — Zast. Stjepan Radić: To nije istina, navedite mi primjer. Nije gladan. — Glasovi: Jest gladan. — Zast. Stjepan Radić: Nije gladan jer mu narod daje. — Zast. Svetozar Pribićević: Nije mu narod dužan davati. — Predsjednik više puta zvonit. — Žamor.)

Visoki sabore! Da sam ja, visoki sabore, znao... (Nastaje buka.)

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Da sam znao, da će se poricati ovo, što sam sada rekao, ja bih si bio dobio stenogram govora gospodina dra. Poljaka, pak sam uvjeren, da bi se u njemu našlo i više hiperbola, nego li što sam ih ja ovdje nabrojio na pamet. Medjutim ne radi se o izrazima, nego se radi o duhu, u kojem je govorio gospodin dr. Poljak. On je rekao, da su učitelji — ja se bojim upotrijebiti rječ, a stenograma nemam, ali ja sam dobio dojam i svatko je mogao dobiti dojam,

da su učitelji vanredno zaslužni, najzaslužniji (Zast. dr. Lorković: Naravno da jesu!) da bez njih ne bi bilo današnje narodne sviesti. To ste svakako rekli! (Zast. dr. Poljak: To nisam rekao, nego sam rekao, da su najviše doprinjeli. Vi ne možete vjerno citirati, to je vaša falinga, jer onda ne biste mogli izvesti ono, što hoćete.) Što vi znate, što ja želim izvesti? (Zast. dr. Poljak: Želite insinuirati nešto.) To prepuštam vama! (Zast. dr. Poljak: To ne možete, jer to nije moj običaj! — Zast. dr. Lorković: Nisi vještak u tim stvarima, stručnjak!) Govoreći o učiteljima, treba držati modernu diobu rada na pameti. Kao što nije najvažniji organ za današnja svjetska prometala kondukter ili strojar, tako nije i za prosvjetu narodnu, za odgoj naroda, najvažniji stalež učiteljski. Njemu pripada ona važnost... (Zast. Jerko Pavelić: Mađarskog konduktera!) Vama niti važnost mađarskog konduktera!

Ja govorim o diobi rada, pak kao što pojedini organi u današnjem modernom prometu na pr. kondukteri i strojari, nisu najvažniji, tako nije niti učitelj u prosvjetnom pogledu najvažniji. (Zast. Krajinović: Još nikada nisam vidio mašinu, koja sama radi.) Najvažniji je bio izum mašine, a zatim država, koja je dala sredstva. A tako je i sa učiteljstvom. U modernom svijetu doista je najveća stečevina pučka škola. (Zast. Stjepan Radić: Pučka škola kao takova, da ne bude 127.000 djece, koja ne idu u školu, da ne bude učitelja bez djece i djece bez učitelja. — Prigovori i pregovaranja).

Zast. dr. Ante Radić: Važna je stečevina pučka škola, kojoj je dala sredstva država, koja bdiye nad polazkom škole a kod nas siromašni naš narod on je najzaslužniji u toj stvari, koji već decenije i decenije žrtvuje toliko za uzdržavanje škola. Ja ovim ne ću ni najmanje da oduzmem od zasluge učiteljima, koje oni imaju, ali ne ću samo, da se tako njihov rad uzveličava i da se jednomu stališu pripisuje ne znam kakve zasluge. Pri tomu jesam. Kad se učitelju našem i ovdje i ondje pripisuju takve zasluge, to onda ovakova prevelika hvala može dovoditi a i dovodi do toga, da on misli, da je prvi čovjek, da bez njega ne bi ništa moglo biti. (Zast. S. Radić: I u Českoj se proti tomu vojuje. — Zast. dr. Lorković. Ali onda ćemo i na svim linijama tako postupati, a tako i s gospodom, koja tako govore. — Glas

kod selj. stranke: Mi govorimo o seljačtvu). Primjera ovakove megalomanije vidjeli smo i u ovom saboru.

U odborskom viećanju mene se najneugodnije dojmilo ono, kada je došlo u razpravu pitanje o mjestima školskim nadzornicima i odborima. Ja sam vidio jednodušnost u odboru, vidio sam veliku aversiju mjestnih školskih nadzornika i školskih odbora. (Zast. S. Pribićević: Na Krajinovićev je predlog ostalo kod školskih odbora, a on govori o jednodušnosti.)

Zast. dr. Ante Radić: Ova pojava mene zato smeta, jer ja opažam već više godina, kako učiteljima nije zgodno, da ih nadzire koji seljak ili da mu prigovaraju što god seljaci. I zato sa velikim zadovoljstvom ovdje u ovom vis. saboru kažem, da je jedini svietli ban u ovoj stvari pravo sudio, kad je u odboru kazao ovako: »Gospodo moja, ne će učitelj, da mu seljak prigovara! A tko meni prigovara? Ljudi, koji nisu niti inteligencijom ravni, pa moram slušati. I nikoga nije u odboru bilo, koji bi se digao na ovo stanovište. (Glas: Na koje?) Na to, da onaj, koji plaća, smije prigovarati. (Buka i prigovori). — (Predsjednik zvonj.) Ovo je načelo kazao u odboru ban i koliko sam inače bio zlovoljan, vidio sam, da bi se nešto dalo, ali što se može sa ovakovim ljudima, koji hoće, da ukinu školski odbor i mjestne školske nadzornike, pa neka učitelji budu podložni vladi. (Zast. Pribićević nešto prigovara.) Na prigovore gospodina Pribićevića liepo bih molio, ja ne ću nikomu krivo, ali idem redom, ne mogu prije svršetak kazati, nego početak. Jest, gospodin Krajinović je predložio kod ove osnove zakona, da kotarski predstojnik ima pravo dati učitelju ukor, ali neka to bude na predlog školskoga odbora, kao što je u obće, ako hoćete, da govorim o pojedincima, gospodin Krajinović zauzimao stanovište najviše meni sklono dotično mojem mišljenju, te ja nemam na umu, da bilo komu poimence prigovaram radi njegova držanja u odboru, nego cielom odboru kao takovom, koji se nije pokazao — jer je bilo prekratko vrijeme — spremnim za razpravu u ovakovim stvarima. (Zast. dr. I. Lorković: A najmanje predsjednik. — Zast. P. Krajinović: Hoće li predsjednici svih odbora ovdje iznašati stvari? — Zast. S. Radić: Hoće li u kuhinji iznašati? — Zast. P. Krajinović: Onda će svaki član odbora iznositi. — Zast. S. Pribićević: Sve je primljeno na predlog Krajinovićev, a na Radićev ništa, jer niste

ništa u odboru predlagali. — Zast. J. Pavelić: Metnuli su stupicu, da osnova propane.)

Visoki sabore! U odboru je dirnuta još jedna stvar, naime pitanje plaća učiteljica. Tu je gospodin referent zastupao mienje, neka učiteljice imaju manju plaću od učitelja. (Zast. S. Radić: U Tursku s njime) — (Zast. J. Pavelić: To je i kod drugih država. Ja sam svoje uvjerenje zastupao. Zast. dr. I. Lorković: Ali pogrešno. — Zast. J. Pavelić: Ja nisam odredio, koliko plaću da imaju.) Ja sa velikim zadovoljstvom konstatiram, da je u odboru ostao osamljen, kao što sam i ja u posljednjoj sednici odbora, kad je došla na red peticija vjeroučitelja pučkih škola, medju svjetovnjacima ostao osamljen u tom pitanju.

Vjeroučiteljima pučke škole treba da se povisi plaća... (Izviestitelj Jerko Pavelić: Toga nema ni u zapisniku, što to treba ovdje iznašati?) Valjda vas to ženira? (Izviestitelj Jerko Pavelić: Da možete samo, da izkrivljujete. — Zast. Krajinović: Onda i drugi članovi odbora mogu ovdje stvari iz odbora iznašati.) Kad nije izviestitelj iznio razpravu, kako je tekla, ja sam držao potrebnim, da ovu stvar u saboru iznesem. (Prigovori.)

Zast. dr. Ante Radić: Vjeroučitelji su tražili... (Prekidanje. — Predsjednik zvoni...) da im se povisi plaća za četiri stotine kruna, a to držim, da je opravdano radi toga, jer imaju veću naobrazbu. Ja sam ovaj predlog zagovarao zato, (Zast. Pribićević: Brinuti se za vjeroučitelje, a ne za narod, to je bio njihov rad u odboru.) jer na tom principu stoji i zakonska osnova, i ona određuje učiteljima viših pučkih škola veću plaću. (Zast. dr. Lorković: Da se umili popovima, jer moraju da polažu izniti za više pučke škole, premda se od njih ne zahtjeva dulje školovanje. Zato ja, jer vjeroučitelji imaju veću naobrazbu, držim opravdanim, da dobiju i veću plaću, kao što opet nisam bio za to, da im se snizi broj sati, kao što su to oni zahtjevali.

Visoki sabore! O samom načinu, kako da se pokrije povišica učiteljskih beriva, ne ću govoriti za to, jer je to dovoljno s naše strane obrazloženo. Jedino kožem ovo: S našom privolom, dapače bez naše velike borbe ne će se narodu nametnuti ni filir sve dotle, dok se ne pokaže ozbiljna volja, da se narodu makar koliko olakša. Ja ne ću iznašati na ovo ono, što je ovdje izneseno o životu seljačkoga naroda. (Prigovori kod koalicije.) Ali dok se ovako držite, držim, da vam nije poznato, kako

seljački narod živi. (Zast. Pribićević: Molim vas gospodine doktore, ne biste li bili tako dobrotivi, da nam to razjasnite, kako se mi to držimo? — Smieh.) Ne bih bio, gospodine! (Zast. Bude Budisavljević: A odkuda je vama poznato?) Kad pitate, mogu vas uvjeriti, gospodine Budisavljeviću, odkuda ja to znam: imam brata, koji imade sedmero djece i neki dan je bio sinovac kod mene, tužeći se, da nemaju niti zrna kukuruza, a to nisu najsiromašniji ljudi na selu. (Glas sa koalicije: A zašto mu niste vi pomogli? — Zast. S. Radić: Bezobrazniče jedan, a ne pitate, da li ima i on što).

Zast. dr. Ante Radić: Nadalje imam sestru, koja ima takodjer mnogo djece, koja je zadovoljna, ako dobije za djecu kakove cunje od mene. Onda, naravno, da se drugačije držim, kad dodju ovakove stvari. (Glas kod koalicije: A kako se mi drugačije držimo?) Vi se držite drugačije, jer smišljate način, kako bi se ipak ovaj teret na narod navalio. (Zast. dr. I. Lorković: To nije istina što vi govorite, bezobraznik jedan. U odboru nije ništa predlagao...)

Zast. dr. Ante Radić: Kao što sam je u odboru, tako smo i mi u saboru iznili predlog, da se pokriće za povišicu učiteljskih plaća nadje i u domaćem proračunu. (Izvjest. J. Pavelić: To ste mogli kazati, to je istina, to je esencija svega). To je bio moj predlog, koji je bio na glasovanju. Ja sam sam bio za nj, a što ovako jedna gnjida govori, jedan lažov...

Zast. dr. Ante Radić: Dok se narodu ne snizi makar koliko, ne ćemo dopustiti ni filira, pa niti za poboljšicu učiteljskih plaća. (Zast. dr. I. Lorković: Ali za učitelje da.) Iz proračuna.

Visoki sabore! Ovaj naš predlog, da se povišica učiteljskih plaća namiri iz domaćeg našeg proračuna, našao je u visokom saboru tumačenje, da je to stupica za koaliciju, koju smo tim htjeli prisiliti, da votira proračun, ako hoće da se povise učiteljske plaće. U savezu s tim imade glavno glasilo hrvatske samostalne stranke od jučer ili prekjučer ovakovu bilježku od prilike: Tomašić je rekao nekom oko sebe (Glas u koaliciji: Sad on na pamet citira! — Smieh.)... taj Radić je mađarac, nikad ne zapamti, kad mu kažem, gdje me ima napasti. Na to bilježka dodaje, da je ova viest autentična itd.

Visoki sabore! Kako ste čuli, ja sam u odboru predložio,

da se osnova odputi proračunskom odboru i da proračunski odbor nadje pokrića u domaćem proračunu. Isti dan sam to telefonski javio bratu. Poslije smo imali viećanje i u prvi čas nismo složni bili: hoćemo li predložiti, da se osnova odputi istomu odboru, ili proračunskom odboru. Imamo i koncept već gotovoga predloga, pa je dapače još i na tom konceptu ostalo prazno mjesto: kojemu će se odboru predlog odputiti. Ovo pripoviedam zato, da se vidi, da smo mi doista od početka predlagali, da se osnova povрати, ali još nismo znali, komu odboru, dok se ne sporazumijemo. Nije dakle moguće, ako vjerujete u to, što vam razlažem, da smo to spajali sa proračunom i votiranjem proračuna. (Zast. dr. Poljak: Vaš je brat sam to priznao.) A što se tiče ovakovih političkih bilježaka, kao što je ova, da je ban kazao, da je Radić magarac, jer nikada ne zapamti, gdje ga ima napasti... (Smieh.) Smijte se vi tomu! Što se tiče ovakovih bilježaka i ovakove političke borbe, ja još vjerujem, da u političkoj borbi pobjedjuje istina. (Zast. Stj. Radić: I bezobzirnost.) Pa zato i uz ovakovu borbu ne ću malaksati. A kad sam kod takove borbe, kažem ovo: Radilo se već o tom, da se seljačka stranka sjedini sa bivšom naprednom strankom, koja se ovako bori. Ja sam svojim prijateljima uvijek govorio, što se programa tiče, bilo bi lahko, ali ja nikako ne mogu s njima, jer ovdje ne vidim poštenja. Ovi su ljudi kadri sve učiniti. (Zast. Jerko Pavelić: Na koga vi mislite, da je nepošten? — Zast. Pribićević: Izvolite se objasniti.)

Zast. dr. Ante Radić: A onima, koji se ovako bore, kažem, da se dugo ne će boriti. Ja sam svršio.

22. saborska sjednica držana dne 14. ožujka 1911.

Zast. dr. Ante Radić: Moja interpelacija glasi (čita):

1. Je li kr. vladi poznato, da su u noći dne 17. prosinca 1910. kod sela Družbinca, občina Petrijanec, kraj Varaždina, u šumi iz pušaka napadnuti seljaci Gjuro Henčić, Ivan Rodek i

Andro Kolarić, svi iz Družbinca, i to tako, da je Gjuro Henčić ranjen smrtno, te dne 18. prosinca 1910. i preminuo, dok je Ivan Rodek ranjen teško i Andro Kolarić nešto lakše?

2. Je li kr. vladi poznato, da se o tom zločinu nisu vodili nikakvi spomena vrijedni izvidi, te da zločinci nisu pronađeni?

3. Je li kr. vlada voljna odrediti, da se radi ovoга zločina povedu najpomniji i najstroži izvidi, da se krivci pronađu?

4. Čime kr. vlada opravdava nemar sudskih vlasti u ovoj stvari?

Visoki sabore! Ova stvar, kako sam obaviešten dogodila se ovako: Ljudi iz sela Družbinca bili su u zavadi radi medja sa susjednim Slovincima i te noći išli su tamo, da paze na svoja drva. Medjutim nije nikoga od Slovenaca ondje bilo, i oni, njih osamnaestorica, vraćali su se noći kući. Mjesečina je bila, a nekako su ova trojica zaostala, a od jedanput navale na njih iz jedne grabe iz pušaka ljudi u lугarskom odijelu i saspu silu hitaca na njih. Jedan, Henčić, padne i u jutro umre, drugi poleti za lугarima, ali kako je bio u nos pogodjen, krv ga je oblila, te i on pade, ali ipak je vidio toliko, da su to lугari. Kako rekoh, nesretni je Henčić sutra u jutro umro, a ova su dvojica rane preboljela i došli su ovamo k meni u Zagreb tužeći se na to, da o tome iztrage nema. (Zast. T. Jalžabetić: A da su zeca potirali, i kako bi se iztraga odredila!)

Još su se tužili, da pokojni, a i ova dvojica imaju djece, koja su ostala sada bez hranitelja, jer su i ta dvojica sad nesposobni za rad, jer je jednom ranjena ruka, barem je kod mene bio, vidio sam, da je za rad nesposoban bio, a trećemu ne znam, kako je, no i on je bio bolestan. Pripoviedali su mi jošte, da su oružnici došli i izpitivati lугare grofa Bombellesa: Jeste li vi pucali. Oni su odgovorili: Ne, i s time nikome ništa.

Visoki sabore! Ja ne znam, kako bih o toj stvari govorio, jer toliko je ovdje već kazano, da bi čovjek mislio, da je suviše o tome govoriti. Ja svejedno mislim, da nije, i molim visoku kr. vladu i visoki sabor, da jedanput ovoj sramoti i strahoti učini kraj, da ne bude narod više strijeljan kao divlja zvier, a kad se već takva što god dogodi, da sud postupi i da se drži zakona i ovakove slučajeve iztražuje i kazni, a siročadi, koja ostane iza nesretnika, dade kakva odšteta. Time sam svršio.

Zast. dr. Ante Radić: Visoki sabore! Nikako se ne mogu zadovoljiti ovakvim odgovorom zato, jer je g. upravitelj pravosudnog odjela od onoga dana, odkada ova interpelacija leži na stolu visoke kuće, imao vremena upitati se, što je na stvari, a kad to nije do sada učinio, ne vjerujem da će se išta učiniti. Interpelacija je već bar 10 dana na stolu visoke kuće. (Upravitelj pravos. odjela M. Broschan: Molim, zem. vladi pripada pravo počekati, dok se stavi interpelacija u visokom saboru i onda izvide provesti. — Zast. Stj. Radić: To je škandal! Barem život nam mora biti siguran!)

SADRŽAJ:

»DOM« 1911.—1912.

Strana

Virilisti	7
Masarik	9
Ruše nam krov nad glavom!	12
Porez od peći: 13 K!	13
Seljački dan u saboru	15
Poraz magjaronstva u hrvatskom saboru	17
Ostajmo stalni!	21
Slamka šumara Hradila i hrvatska javnost	23
Velegradsko ludovanje u Zagrebu	27
Iz obćine Kašine kraj Zagreba	30
Odkup kmetova u Bosni	33
Što kane starčevićanci?	35
Što su krivi rezolucionaši ili koalicionaši?	40
Mlado naše gospodsko pokoljenje	48
Turopoljci — kmeti Josipovićeви!	53
Štedionice i izbori	55
Skupština Srbske samostalne stranke	57
Umorstvo vodje seljačke stranke u Ugarskoj	63
Za Boga, što je ovo?	71
Fiškalski poslovi	74
A što je opet ovo?	76
Za moć seljačtva	81
Nek se zna!	84
Izbori u Dalmaciji	89
»Stranka narodnoga napredka«	94
Pravaška sloga	99
Narod je već odlučio	103
Nečista rabota	109
S kalvarije u pakao	114
Naše zemljišne zaklade	118
Najpreče seljačke potrebe	121
Saziv sabora i seljačke potrebe	123
Savez katoličkoga svećenstva i židova proti seljačkoj stranci	127
Gosp. kapelan Iv. Vlašićak	131
»Lutorani« i »Kranjci«	135
Izdajnička politika	137

Starčevićanska vlada	140
Pravaši proti seljačkoj banki	143
Hoće li hrvatski sabor raditi?	146
25 X 25 = —1	150
Knjige društva sv. Jerolima za godinu 1911.	153
Nepodopštine zagrebačkih mesara i krčmara, što ih čine seljacima	156
Pred izbore	159
Što je to sa strankom prava?	162
Sad se vidi, što je to sa strankom prava	165
Gospoda za seljačku politiku	167
Progoni poslie izbora u novskom kotaru	169
Svjetlo oružje u borbi za domovinu	173
Hrvatski sabor razpušten! — Predsjednik gl. odbora HPSS Stjepan Radić zatvoren! — »Dom« zaplijenjen! — Peti izbori u pet godina! — Sloga cieloga naroda	175
Seljačko Gospodarsko Vieće	178
Naše novine »Dom« i naša tiskara	181
Seljačke potrebe i vlada	187
Zašto je hrvatski sabor razpušten?	191
Šesta glavna skupština HPSS	192
S kim to imamo posla?	195
Temeljna promjena u hrvatskoj politici	197
Novinska zadruga »Dom« i seljačka tiskara	201
Seljaci — lihvari (gulikože)	203
Parada s učiteljima	206
Demonstracije. — Narodni pokret. — Smutnje. — Nezrela politika	209
Hrvatska carevinska politika	213
Progon Stjepana Radića	217
Posmrtna zadruge i naše seljačstvo	223
Važni događaji u carevini i položaj u domovini	225
Starčevićanci, demonstracije i novi izbori	228
»Hrv. Pokret« piše o Stj. Radiću	231
Iz »Male Austrije« u Hrvatskoj	233
Savez i sporazum opozicije — nova koalicija	235
Tko živi od politike?	238
Sloga gospodskih stranaka	241
»Radić je najviše dobio!«	244
Skupoća	246
Kravski i konjski »protokoli«	250
Duh	252
Naši djaci crnoškolci	255
Skupoća novca	257
† Antun Aškerc, slovenski pjesnik	261
Rusinsko sveučilište	263
Prosvjeta kvari narod	265
Seljaku ništa više ne treba!	268

Seljačstvo i trgovački, obrtnički i radnički propisi	271
Otac francuske revolucije	275
Silna šteta od leda (tuče). Više milijuna štete	277
»Penzija« za seljake poljodjelce	278
Robstvo u Americi	282
Liečnik na selu	287
Tragovi tužne prošlosti u prezimenima	292
Grad i selo	293
Nešto novo i dobro	296
Prije sto godina	299
Loša knjižica o dobroj stvari	301
Židovi i katolici	304
Socijalisti u Njemačkoj	305
Dvije milijarde kruna	307
»Jadran«, »Balkan« i »Zagreb«	313
Borba za jednu novu banku	317
Hrvati proti »panslavizmu«	319
Saborski govori	
Govori u saboru kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije	323

